

ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | II. ÉVFOLYAM | 2021 | 01

KIADJA:

SCIENTIA KIADÓ

Szerkesztőbizottság

Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)
Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)
Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)
Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)
Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)
Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)
Dr. Veress Emőd egyetemi tanár, kutatóprofesszor (Sapientia EMTE JTI és Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet)
Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)

Szakterületi felelős szerkesztők:

Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)
Dr. Vallasek Magdolna (munkajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)
Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), Románia Alkotmánybíróságának bírója, egyetemi docens (Sapientia EMTE)

A lapszám szerkesztője:

Dr. Kádár Hunor

www.jogelet.ro

© Scientia 2021

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

ISSN 2734 – 6226
ISSN-L 2734 – 6226

| AMBRUS ISTVÁN

Finkey Ferenc egyes nézetei a bűncselekménytan köréből

Ferenc Finkey's Opinions on the Theory of Criminal Offence

Abstract: In my article, I examine some of legal opinions of Ferenc Finkey's with regard to substantive criminal law, from the perspective of today's criminal lawyer. I present the concept of criminal offence in Finkey's works, dealing with the issues of unlawfulness and guilt, also pointing to aspects not discussed in the previous literature. In the case of the act of trying to kill a dead person, my opinion is that it is more proper to establish criminal liability for an unsuitable attempt of homicide instead of excluding liability. Regarding to the continued offence, I accept the the young Finkey's position, while with regard to the concurrence by one act, I do not agree with Finkey at all. My conclusion is that Ferenc Finkey's books and articles would be welcome for today's criminal lawyers to get acquainted with them as well.

Keywords: attempt, concurrence, criminal offence, legal history, unlawfulness

Összefoglaló: Tanulmányomban a 150 éve született Finkey Ferenc egyes büntető anyagi jogi nézeteit vizsgálom napjaink büntetőjogásza szemszögéből. Bemutatom a bűncselekmény fogalmát Finkey műveiben, kitérve a jogellenesség és a bűnösség kérdéseire, rámutatva a korábbi szakirodalomban nem tárgyalt szempontokra is. Az alkalmatlan tárgyon elkövetett kísérlet megállapítását tartom helyesnek a halotton végrehajtott ölési cselekmény esetén, szemben Finkey korabeli álláspontjával. A folytatólagos bűncselekmény vonatkozásában az ifjú Finkey, míg az alaki bűnhalmazat kapcsán a szerző által mindvégig képviselt álláspontot tartom követendőnek. Konklúzióm szerint Finkey Ferenc műveit napjaink büntetőjogászáinak is öröndetes lenne megismernie.

Kulcsszavak: kísérlet, bűncselekmény, bűnhalmazat, jogellenesség, jogtörténet

1. Bevezetés

150 éve született Finkey Ferenc sárospataki jogtanár, később pozsonyi, kolozsvári, szegedi professzor, majd koronaügyész-helyettes, kúriai tanácselnök, végül koronaügyész, a magyar büntetőjog-tudomány kiemelkedő alakja. Életművéből merített és a mai napig merít valamennyi büntetőjogász-generáció. Széles körben ismertek korszakos büntető anyagi és eljárásjogi tankönyvei, iskola-, sőt tudományágteremtő munkái például a kriminológia vagy a pönológia témaköreiben. Ebben a tanulmányban, a XX. század első

felének – Angyal Pál melletti – legnagyobb büntetőjogásza születésének évfordulóján azzal tisztelgek, hogy a mai anyagi büntetőjog-tudomány szempontrendszerére alapján veszem górcső alá néhány megállapítását a büntető anyagi jog általános része, azon belül is a bűncselekmény tana köréből.

Az áttekintés alapjául Finkey büntetőjogi tankönyvének legutolsó, negyedik kiadása szolgál 1914-ből, tekintettel arra, hogy a könyv ezen változata tekinthető a leginkább kiértelt – és több mint 900 oldalával egyébként egyben a leggerjedelmesebb – munkának.¹ A nagy jogtudós az első világháború kitörése évében megjelent könyvének alapulvétele mellett szólhat az a körülmény is, hogy annak előszavában maga a szerző fogalmaz úgy, hogy „*válságos helyzetben van az anyagi büntetőjog hazánkban is. A B. Novella megalkotása és életbeléptetése után pár évre végre hozzáfoghatunk mi is a BTK. teljes revíziójához*” (III. bevezető lap).² Ezen állítására is figyelemmel, művében sok esetben nem csupán a korabeli *de lege lata* helyzetet, hanem saját *de lege ferenda* javaslatait is megjeleníti, amely körülmény szinte tálcán kínálja azon vizsgálódás lehetőségét, hogy mennyiben tekinthetők a több mint száz éve papírra vetett gondolatok napjainkban is aktuálisnak. Az említett kötet mellett ugyanakkor Finkey más műveire is utalni fogok, különösen akkor, ha a szerző véleménye egyes szakjogi kérdésekben markánsan megváltozott az idők folyamán.

2. A büntetendő cselekmény/bűncselekmény fogalma és ismérvei

A bűncselekmény első törvényi fogalmának 1950-es megalkotása (1950. évi II. törvény, Bt.) óta a magyar büntetőjog-tudományban az általános részi vizsgálódások főukája egyértelműen a tudományos bűncselekmény-fogalom kimunkálására irányul.³ Nem volt ez ugyanakkor mindig ennyire magától értetődő, hiszen első büntetőtörvényünk, a Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) a bűncselekmény törvényi fogalmát még nem határozta meg, ehelyett megelégedett azon – egyébként kardinális jelentőségű – megoldással, hogy 1. §-ában rögzítette a *nullum crimen/nulla poena sine lege* elveit. Ezzel is magyarázható, hogy a korabeli jogtudomány kezdetben sokkal inkább a tényállás (vagy régiesen: tényálladék) kategóriájának, tárgyi és alanyi oldalának a körvonalazására koncentrált az általános deliktum-fogalom helyett.⁴ A modern büntetendő cselekmény (bűncselekmény) tudományos fogalma kiépítésének kezdetei Angyal mellett⁵ Finkey nevéhez

¹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Negyedik, átdolgozott kiadás, Grill, Budapest, 1914.

² *Uo.*, III. bevezető lap. A sors fintora, hogy az 1928-as második, illetve az 1948-as harmadik büntetőnovellát még igen, az új büntetőjog általános részi törvényt (1950), illetve a teljesen új büntetőkódex megalkotását (1961) Finkey már nem érthette meg, 1949-ben hunyt el.

³ GELLÉR Balázs, AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I*. Második, javított és hatályosított kiadás, ELTE Eötvös, Budapest, 2019, 186–193.

⁴ Vö. EDVI ILLÉS Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. Első kötet, Második, teljesen átdolgozott kiadás, Révai Testvérek, Budapest, 1894, 4.

⁵ Vö. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Átdolgozott és rövidített második kiadás, Athenaeum, Budapest, 1909, 51.

köthetőek.⁶ Utóbbi szerző, mint tankönyvében írta: „[a] büntetendő cselekmény fogalmának tudományos meghatározása, ismérveinek szabatos jogászai megállapítása a büntetőjogtudomány feladata, amelyet a bünt. cselekmény lényegének vizsgálata, elemzése alapján lehet megfejtetni. A büntetőjogtudomány egyik legfontosabb, de épen ezért legnehezebb dogmaticus kérdése a bünt. cselekmény jogi fogalmának és ismérveinek kimerítő megállapítása, amelyet aztán ki kell egészíteni a b. cselekmény erkölcsstani jellegének és társadalmi jelentőségének vizsgálatával”.⁷ Ugyanitt úgy fogalmaz, hogy „a büntetendő cselekmény alatt értjük általában az állami büntetéssel fenyegetett jogtalan emberi cselekményt. Vagyis a b. cselekmény:

1. cselekmény;
2. jogtalan cselekmény;
3. az állam által büntetéssel fenyegetett jogtalan cselekmény.”⁸

Az idézett háromelemű fogalomban az (emberi) cselekmény mellett központi szerepet játszik a jogtalanság kategóriája. Még nem szerepel benne ugyanakkor a napjainkban egyértelműen e körbe sorolt *bűnösség*. Az alábbiakban e két fundamentális jelentőségű bűncselekmény-fogalmi elem kérdéskörét érintem Finkey munkásságában.

2.1. A jogtalanság

Az 1914-es Finkey-féle fogalommeghatározás a jogtalanságot mint központi elemet már nem pusztán merőben formális fogalomnak tekintette, hanem a szabályellenesség mellett a társadalomellenességet, tehát „a mások jogos érdekeit (a jogi javakat) kötelességgellessen sértő vagy veszélyeztető” jelleget mint a bűncselekmény tartalmi (materiális) ismervét írta le.⁹ Megállapítható tehát, hogy a jogtalanságot – a mai terminológiában: jogellenességet – már a maihoz hasonló, modern értelemben használta. Érdekes ugyanakkor megfigyelni, miként jutott el a jogtudós e véglegesnek tekinthető álláspontjához.

Öt évvel korábban közreadott akadémiai székfoglaló beszédében Finkey ugyanis a büntetendő cselekmény *társadalmi veszélyessége* kapcsán még úgy fogalmazott, hogy e kritérium ugyan „egyik általános vagyis rendszerinti ismérve a büntetendő cselekményeknek, a társadalmi veszélyességet [mégis] felesleges, sőt zavaró lenne felvenni a büntetendő cselekmény fogalmi meghatározásába, miután ez [n]em kivétel nélküli, elengedhetetlen ismérve minden büntetendő cselekménynek”.¹⁰ E felfogás értelmében a társadalmi veszélyesség (károsság) esetleges hiánya ellenére is helye lehet büntetendő cselekmény (bűncselekmény) megállapításának. Finkey tehát a jogellenesség kapcsán itt lényegében még megmaradt a formális fogalom talaján, miután a társadalomra veszélyességre lényegében csupán a jogtalanság indíciumaként, de nem kategorikus jellemzőjeként tekintett. Ehhez képest jelentős tudományos előrelépésként értékelhető az 1914-es fogalomalkotása, ahol már a cselekmény materiális jogellenessége is egyértelműen feltétele a büntetendő cselekmény megállapításának.

⁶ Noha természetesen őket megelőzően is voltak ilyen irányú törekvések, a napjainkban is használatos fogalmi rendszer ugyanakkor egyértelműen az ő munkásságukon alapszik.

⁷ FINKEY: *A magyar...*, i. m., 196–197.

⁸ *Uo.*, 197.

⁹ *Uo.*, 197.

¹⁰ FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve*. Székfoglaló értekezés, MTA, Budapest, 1909, 45.

2.2. A bűnösség

A mai büntetőjogász számára szembeötlő, hogy – mint utaltam rá – a *bűnösség* mint önálló fogalmi elem az idézett definícióban még nem szerepelt. Éppen ezért, ami a bűncselekmény alanyi (szubjektív) oldalát illeti, a recens szakirodalom Finkeyt általában az Angyal által is képviselt, a bűnösséget önálló bűncselekmény-fogalmi elemnek még nem tekintő felfogáshoz kapcsolja.¹¹ Ez az 1914-es tankönyv alapján képviselhető álláspont ugyan, azonban nincs figyelemmel a szerző későbbi munkásságára. Nevezetesen: Finkey egy 1915-ből származó – Degré Lajos fiatalon hősi halált halt büntetőjogász¹² emléke előtt adózó – munkájában már úgy fogalmazott, hogy Degré „*Frank, volt tübingai egyetemi tanárnak e kérdésben, nézetem szerint is leghelyesebb felfogását teszi magáévá, mely szerint a bűnösség kifejezés a büntetőjogban nem a tényálladék alanyi oldalát, a szándékot és a gondatlanságot vagyis az alanyi okozatosság két alakját jelenti, hanem a bűncselekmény általános előfeltételét: a szemrehányhatóságot*”.¹³ Finkey tehát – büntető anyagi jogi tankönyve utolsó kiadásának megjelenését egy évvel követően – a bűnösséget a bűncselekmény fogalmába (a jogtalanság mellett) ugyancsak beépítette. Ezáltal pedig – Degré mellett¹⁴ – nem csupán a komplex (tehát a bűnösséget is felölelő) deliktum-fogalom, hanem a normatív bűnösség teóriájának egyik korai előfutárának is tekinthető a magyar büntetőjog-tudományban. Más kérdés természetesen, hogy – gyakorlati jogász pályára lépése után – újabb teljes tankönyvet már nem adott ki, amelyben ekként megváltozott nézeteit összefoglalhatta volna, így az – különösen a világháborús viszonyok közepette – aligha válhatott szélesebb körben is ismertté.

3. Stádiumtan

A Csemegi-kódex IV. Fejezete a bűncselekmény megvalósulási szakaszai (stádiumai) köréből csak a kísérlettel foglalkozott *expressis verbis*. 65. §-a szerint „*[a] cselekmény, melylyel a szándékolt büntett vagy vétség véghezvitele megkezdett, de be nem végeztetett: a megkezdett büntett vagy vétség kísérletét képezi*”. A fogalom tartalmilag tehát már közel állt a hatályos Btk. (2012. évi C. törvény) 10. §-ában olvasható definícióhoz, bár terminológiájában még eltért tőle, a befejezettség helyett ugyanis még a bevégeztség kitélt szerepeltette. Nem határozta meg ugyanakkor a Csemegi-kódex az előkészület törvényi fogalmát, jóllehet egyes deliktumok kapcsán már kifejezetten büntetni rendelte az előkészületi magatartásokat, mint például a felségsértésre létrehozott szövetség esetében (Csemegi-kódex 130. §). Ugyancsak nem rendelkezett első büntetőtörvényünk

¹¹ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, HVGORAC, Budapest, 2010, 159.

¹² Életének bemutatásához és munkássága értékeléséhez lásd AMBRUS István, UJVÁRI Ákos: *Száz éve halt hősi halált Degré Lajos, az „elfeledett” büntetőjogász*, Magyar Jog, 2015/2, 116–124.

¹³ FINKEY Ferenc: *Emlékbeszéd Degré Lajos a Pozsonyi Erzsébet-tudományegyetemnek a hazáért hősi halált halt ny. rk. tanára felett*, Eder István, Pozsony, 1916, 28.

¹⁴ Vonatkozó nézetéhez lásd DEGRÉ Lajos: *Adalék a bűnösség-fogalom tanához*, Politzer Zsigmond és fia bizománya, Vác, 1911.

az *alkalmatlan kísérletről*. A jogtudomány ugyanakkor már ekkoriban is részletesen foglalkozott e kérdéskörrel,¹⁵ így természetesen Finkey is kifejtette kapcsolódó álláspontját. E körben az ún. mérsékelt objektivisták nézetét tekinti helyesnek, mivel a szubjektivista nézőpont a teljesen veszélytelen cselekményeket is büntetné, míg a túlzó objektivizmus lényegében a kísérlet valamennyi változatát büntetés nélkül hagyná.¹⁶ Mint írja: „[h]a a kísérleti cselekvés olyan volt, hogy azzal a szándékolt cselekmény véghezvitelét teljes lehetetlenség volt megkezdeni, kísérlet nem állapítható meg, mert a véghezvitel ily esetben nem is kezdetett meg. Teljesen ártalmatlan eszközzel, pl. cukorral, megbabonázással, nem lehet ölési kísérletet elkövetni, épügy, ha jogtárgy vagy elkövetési tárgy nem létezik, pl. hullán, halvaszületett gyermekben ölési kísérlet, nem terhes nőn magzatelhajtási kísérlet fogalmilag ki van zárva. És pedig akár tudta a tettes az eszköz ártalmatlanságát vagy a tárgy hiányát, akár nem, kísérlet egyaránt nem létezik, mert ha tudta ezt, akkor világos, hogy nem volt szándéka büntettet elkövetni, ha pedig nem tudta, akkor oly ténykörülmény iránt volt tévedésben, mely a beszámítást kizárja.”

Finkey e felfogása olyan jogszabályi környezetben, amely az alkalmatlan kísérletet kifejezetten nem szabályozta, képviselhető lehet, noha véleményem szerint a büntetőjoggal szemben támasztható generálprevenciós elvárásoknak nem feltétlenül feleltethető meg. Lényeges változást hozott a későbbiekben ugyanakkor a Bt., amelynek 18. § (2) bekezdés a) pontja explicite is szabályozta azt az esetkört, ha a kísérletet arra alkalmatlan tárgyon vagy alkalmatlan és egyszersmind veszélytelen eszközzel hajtották végre. Az alkalmatlan kísérlet törvényi szabályozása ezt követően némileg módosult tartalommal ugyan, de minden magyar büntetőtörvényben fennmaradt [jelenleg a Btk. 10. § (3) bekezdése szabályozza]. Azon körülményből pedig, hogy a jogalkotó az alkalmatlan kísérletet kifejezetten is szabályozza, az a konzekvencia származik, hogy az – egyébként részben objektivista (lásd a részbeni tényállásszerűség megkövetelését), részben pedig szubjektivista (lásd a megkísérelt és a befejezett bűncselekmény azonos büntetési tételét) alapon szabályozott kísérlet körében az alkalmatlan kísérlet kifejezetten szubjektivista színezetű intézménynek tekinthető, amelyet ugyanakkor lényegesen tompít azon objektivista jellegű vonás, hogy a kísérlet ezen változata esetén a büntetés korlátlanul enyhíthető vagy akár mellőzhető is.

Az alkalmatlan kísérlet egyik törvényileg nevesített esete az *alkalmatlan tárgyon* megvalósított változata. Alkalmatlan tárgyon (passzív alanyon) elkövetett emberölés kísérletét állapította meg korábban a Legfelsőbb Bíróság – szemben Finkey idézett nézetével – a holttesten megkísérelt ölési cselekmény esetében. Mint fogalmaztak: „[a]lkmatlan tárgyon véghezvitt emberölés büntetnének kísérlete valósul meg, ha az anya az ún. álhatal állapotában világra jött újszülöttjével szemben akkor hajtja végre az ölési cselekményt, amikor annak halála már bekövetkezett”.¹⁷

Kiemelendő azonban, hogy a közelmúltban a Kúria felfogása – Finkey nézetét is alapul véve – megváltozott. Egy hasonló történeti tényállású, ám mulasztással megvalósított esetben ugyanis már az került megállapításra, hogy: „[a] halál beálltát követően,

¹⁵ Vö. BAUMGARTEN Izidor: *A kísérlet tana*, Pfeifer, Budapest, 1885; WCLASSICS Gyula: *A bűnkísérlet és a bevégzett bűncselekmény tana*, MTA, Budapest, 1887; Battlay Imre: *A büntetendő kísérlet és a bevégzés*, Bernovits, Kassa, 1892.

¹⁶ FINKEY: *A magyar...*, i. m., 298–299.

¹⁷ BH 1978. 266.

*passzív alany hiányában – az elkövető akaratától függetlenül – emberölés nem követhető el. A halva született gyermek ellátatlanul hagyása ezért alkalmatlan kísérletet nem valósít meg. Passzív alany hiányában nem az alkalmatlan kísérlet jogkövetkezményeit kell alkalmazni, hanem – bűncselekmény hiányában – felmentő ítéletet kell hozni.*¹⁸

Ez a – nézetem szerint túlzottan is objektivista – döntés tehát úgy foglalt állást, hogy passzív alany hiányában alkalmatlan kísérletről egyáltalán nem lehet beszélni. Kérdés ugyanakkor, hogy ha ez az esetkör nem tartozik az alkalmatlan tárgyon elkövetett kísérlet fogalomkörébe, akkor melyek lehetnek azok az esetek, amelyeket a joggyakorlat ide utal. Amennyiben pedig ilyen nem, vagy csak elenyésző számban mutatható ki, az lehet a gyanúnk, hogy a gyakorlat mesterségesen kiüresített egy olyan jogintézményt, amelyet a jogalkotó kifejezetten a törvénybe iktatott, miként tette ezt az alkalmatlan tárgyon elkövetett kísérlet viszonylatában. A törvényhozói szándék ilyen formában történő kikapcsolására azonban a bírói gyakorlat nincsen feljogosítva.

Emberiességi szempont alapján természetesen magyarázható lehet e konkrét döntés, hiszen feltehető, hogy a legfőbb bírói fórum nem kívánta a szülés utáni, nehéz helyzetben lévő terheltet elítélni az egyébként halva született gyermekének el nem látása miatt. Amennyiben azonban e felfogás töretlen gyakorlattá szilárdul, olyan esetek is felmentéssel végződhetnek, amelyek nem csupán a közfelfogás szerint lennének egyértelműen büntetést érdemlőek, hanem a büntetés generálpreventív céljával (Btk. 79. §) is ellentétes lenne elkövetőik büntetlenül hagyása. Tétélezzük fel például, hogy a lemenő ágbeli rokon, azért, hogy felmenőjétől az örökséghez hozzájusson, úgy dönt, hogy megöli őt. Tervének kivitelezése érdekében éjszaka a sértett szobájába megy, ahol az alvó sértettet leszúrja. A boncolás során ugyanakkor megállapítják, hogy az örökhagyó egy órával a szúrást megelőzően, álmában infarktust kapott és meghalt. Az elkövető tehát már az általa élőnek vélt, de valójában már halott személybe szúrta a kését. Nehezen elképzelhető, hogy lenne olyan bíróság, amely jó szívvel mentené fel az említett személyt, miként az is, hogy egy ilyen felmentő döntés társadalmi elfogadásra találhatna. Ezért véleményem szerint helyesebb volt azon korábbi felfogás, amely az ilyen és a hozzá hasonló eseteket az alkalmatlan kísérlet körében értékelte. A halva született csecsemőjét ellátatlanul hagyó, ám a bíróság értékelése szerint büntetést nem érdemlő személyt kapcsán pedig még mindig lehetőség van a büntetés mellőzésére – így pedig a Finkey által szorgalmazott objektivista nézőpont sem sérülne jelentősen.

4. Bűncselekményi egység és bűnhalmazat

Közismert, hogy Finkey Ferenc első, nagyobb terjedelmű tudományos dolgozatát 1895-ben, a bűncselekményi egység és a bűnhalmazat témaköréről írta,¹⁹ érdeklődése pedig a későbbiekben is fennmaradt a bűncselekménytan eme, talán legnehezebb kérdésköre iránt. A kutatással töltött évtizedek során ugyanakkor természetesen, hogy

¹⁸ EBH 2012. B.4.

¹⁹ FINKEY Ferenc: *Az egység és többség tana a büntető jogban (Egy büntetendő cselekmény és bűnhalmazat)*, Steinfeld Jenő, Sárospatak, 1895.

tudományos nézetei e körben is több esetben módosultak, illetve újabb jogalkotási vagy gyakorlati megfontolások is árnyalták ezeket.

4.1. A folytatólagos bűncselekmény

A folytatólagos bűncselekmény már az 1978. évi IV. törvény révén a törvényi egység legfontosabb válfajává vált, s a Btk. 6. § (2) bekezdésében írt, szinte azonos szabályozás nyomán ma is ekként tartjuk számon. Finkey időszakában ugyanakkor még – miután a Csemegi-kódex egyáltalán nem, csupán annak ún. Anyaggyűjteménye szólt róla²⁰ – ún. bírói/jogi/praktikus egységet képezett, létét tehát a joggyakorlatból nyerte el, amikor a bíró az elkövető több cselekményét – számos, jelen tanulmány kereteiben nem részletezett ismérv megléte esetén – bűnhalmazat helyett egységként (egy rendbeli bűncselekményként) értékelte. Noha egyes szerzők a folytatólagosság intézményét a római jogig is vissza kívánták vezetni, e kíváncsiságról Finkey szellemesen úgy fogalmazott, hogy *„létezett-e csakugyan e fogalom a római jogban, ez amily kevésbé mutatható ki biztosan, époly kevésbé bír fontossággal”*.²¹ Ehelyett a folytatólagos bűncselekményt az 1532-ből származó Constitutio Criminalis Carolina 162. §-ában foglalt rendelkezés talaján kialakult gyakorlatra vezette vissza. E törvényhely ugyanis úgy rendelkezett, hogy a három ízbeni lopás büntetése halál. Ezen, még a XVI. században is krudélisnek tekintett előírás olyan jogtechnikai megoldás kidolgozására sarkallta a jogalkalmazókat, amely folytán a háromszoros tolvaj vétkeit egynek tekinthették, ezáltal elkerülve a legsúlyosabb szankció alkalmazásának köteleességét.

Érdekességgént kiemelem a folytatólagos bűncselekménnyel kapcsolatos, szer-teágazó viták közül azt a polémiát, amely azon kérdés körül forgott, hogy az *egységes elhatározás* mint a folytatólagosság alanyi (szubjektív) feltétele azt is jelenti-e egyben, hogy folytatólagosan kizárólag szándékos bűncselekmények valósíthatók meg, avagy erre sor kerülhet gondatlan deliktumok vonatkozásában is. A korabeli irodalom ebben a kérdésben két táborra oszlott. Az ifjú Finkey megfogalmazásában: *„[k]érdéses az is, lehet-e folytatólagos delictumot gondatlanságból elkövetni? Erre nézve [...] igenlő nézetben vagyunk, amennyiben azt hisszük, hogy gondatlan cselekvések, akár csak némelyik, akár mindenik követhetnek el gondatlanságból, folyt. cselekményt fognak képezni”*. Hozzátette továbbá, hogy *„nincs is semmi lehetetlenség abban, hogy előjöhessen ez eset, de kétségtelen, hogy igen ritkán fog megtörténni, mert az ide tartozó delictumok – mint a fentebbi sorozatból kitűnik legtöbbször csak szándékosan követhetők el”*.²² Példaként pedig azt az esetet hozza, ha *„valaki gyógyszer helyett több ízben különböző mérges szert ad be a betegnek s az hosszabb betegségbe esik, ez esetben már több cselekvés van, melyek egy folyt. cselekménnyé lesznek összefoglalandók”*.²³

1914-es tankönyvében azonban már ezzel teljesen ellentétes nézetet fejtett ki a szerző. Egyértelműen kinyilvánította ugyanis, hogy *„[g]ondatlan cselekmények folytatólagos*

²⁰ Mint itt olvasható: *„[a] folytatott büntetendő cselekményekre nézve (delictum continuatum) a törvényjavaslat VIII. fejezete nemcsak nem tartalmaz külön rendelkezést, sőt szövegezésénél azon felfogás volt irányadó, hogy a folytatott büntett a bűnhalmazat esetei közé épen nem tartozik”*. Ld. Löw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: 5. tcz.) és teljes Anyaggyűjteménye*. Első kötet, Zilahy Sámuel, Budapest, 1880, 546.

²¹ FINKEY: *Az egység...*, i. m., 60.

²² Uo., 89.

²³ Uo., 90.

elkövetése ki van zárva”. E megállapításhoz fűzött magyarázata szerint „[i]gaz, hogy ugyanaz a tettes (pl. egy ügyetlen sebész) gondatlanságból is ismétélhet egyes cselekményeket, az 'ipari culpa' is lényegileg folytatólagos jellegű, itt azonban minden egyes tett külön számítandó be s a későbbi tetteknél az előző elítélés súlyosító körülménynek veendő. Degré szerint a 'folytatólagos egység' gondatlan cselekményeknél is elképzelhető.” És bár megváltozott nézetével a magam részéről nem értek egyet, ugyanakkor végtelenül rokonszenves és egyszersmind Finkey tudósi nagyságáról is árulkodik, amikor nem titkolja korábbi álláspontját, hanem e gondolati ív zárásaként úgy fogalmaz, hogy „[a]z Egység és többség c. monográfiámban én is így vélekedtem, de azóta e nézetem megváltozott”.²⁴

Elmondható, hogy a folytatólagos bűncselekmény fogalmának kodifikálása óta a hazai gyakorlat töretlenül az újabb keletű Finkey-féle nézetet követi, tehát kizárólag szándékos bűncselekmények kapcsán állapít meg folytatólagosságot.²⁵ Nézetem szerint ugyanakkor a gondatlanságból elkövetett bűncselekményeket a folytatólagosság köréből kirekeszteni *ab ovo* nem lehet. Ennek legszembeötlőbb indoka magából a Btk. 6. § (2) bekezdéséből következik, a folytatólagosság törvényi fogalmában a jogalkotó ugyanis nem követeli meg kifejezett kritériumként a szándékosságot. Az olyan általános részi törvényi definíciók esetében, ahol a törvényhozó az adott jogintézmény alkalmazási köréből a gondatlan bűncselekményeket ki kívánta zárni, ott ezt a jogszabály szövegezésekor megtette. Erre szolgálhat például a kísérlet definíciója, vagy a Btk. 13. § (3) bekezdésében foglalt társtettesség fogalma. Az egyes részcsselekmények egységes elhatárolása továbbá nem zárja ki, hogy a tényállás valamely tárgyi elemére csupán a gondatlanság terjedjen ki. Így helyes felfogás szerint a gondatlanságból elkövetett hamis vád vagy a rossz minőségű termék forgalomba hozatala ugyanúgy megvalósítható folytatólagosan is, mint például a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés.²⁶ Szerencsés jogirodalmi fejlemény, hogy e nézetet mind több hazai tankönyv és kommentár is osztja.²⁷

4.2. Az alaki bűnhalmazat

A Csemegi-kódex időszakában az egység-halmazat témakörének leginkább neuralgikus kérdése az alaki és az anyagi bűnhalmazat egymástól történő elhatárolása volt. A Csemegi-kódex 95. §-a értelmében „[h]a valamely cselekmény a büntetőtörvény több rendelkezését sérti: ezek közül az lesz alkalmazandó, mely a legsúlyosabb büntetést, illetőleg büntetési nemet állapítja meg”. Az alaki – még közelebről: a heterogén alaki²⁸ – bűnhalmazat esetén

²⁴ FINKEY: *A magyar...*, i. m., 354.

²⁵ BH 1979. 525., BH 2004. 174. III.

²⁶ Mindezekhez részletesen lásd AMBRUS István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*, SZTE-ÁJK, Szeged, 2014, 121–130.

²⁷ Ld. NAGY: *A magyar...*, i. m., 234.; GELLÉR Balázs József: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 265.; SÁNTHA Ferenc: *A bűncselekményi egység és halmazat = Magyar Büntetőjog Általános Rész*, szerk. HORVÁTH Tibor, LÉVAY Miklós, Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 295.

²⁸ Arról vita zajlott a korabeli jogirodalomban, hogy „a büntetőtörvény több rendelkezését sérti” kitétel alatt érteni lehet-e azt az esetet, ha nem több különböző rendelkezést, hanem ugyanazon törvényhelyet több ízben sértette az elkövető cselekménye, amely esetet a modern büntetőjog-tudományi homogén alaki bűnhalmazatnak nevez. E problémakör bemutatása ugyanakkor túlmutatna jelen emléktanulmány keretein, ezért annak felvázolásától eltekintek.

tehát az ún. abszorpció elve érvényesült, vagyis a halmazatban álló legsúlyosabb bűncselekmény büntetési tételkeretében kellett értékelni valamennyi deliktumot és ennek megfelelően megállapítani a konkrét büntetés mértékét. Ezzel szemben, a 96. § alapján „[h]a ugyanazon személy több büntetendő cselekményt, vagy ugyanazon büntetendő cselekményt több ízben követte el: az egyes cselekményekre együttvéve egy összbüntetés szabandó ki”. E különbségtételt maga Csemegi Károly egyébként a németektől vette át (akik egyébként a mai napig fenntartották a két halmazati forma jogkövetkezményi szempontból történő külön kezelését). Első büntetőtörvényünk megfogalmazója ezt egy kérdés formájában úgy fejezte ki, hogy „vajjon nem csekélyebb-e annak bűnössége, a ki tudva, hogy célját csak kettős törvényszegés által érheti el, nem engedi magát vállalatától visszariasztani, mint annak bűnössége, a ki az ily cél általi minden összefüggés nélkül két ízben daczol a törvénnyel”.²⁹ A törvény Csemegi által kidolgozott megoldása azonban a joggyakorlatban sokszor igazságtalan eredményre vezetett. Nehezen megindokolható például, hogy miért részesüljön enyhébb megítélésben a két vagyontárgyat is megrongáló elkövető kizárólag azon körülményre figyelemmel, hogy tervét csupán egyetlen magatartással hajtotta végre, és ehhez nem volt szüksége több tetterre. A Csemegi-féle felfogás tarthatatlanságát erre is figyelemmel nálunk meggyőzően elsőként maga Finkey Ferenc mutatta ki, aki már a XIX. század végén úgy fogalmazott, hogy „[a]z anyagi és alaki halmazat közti egész megkülönböztetés [...] elvi alapra vissza nem vezethető s elméletileg nem igazolható”.³⁰ A későbbi fejlemények tükrében ugyanakkor 1895-ös azon prognózisa még túlzottan optimista volt, amely szerint „[n]incs kétség, hogy a legközelebbi törvényhozási munkálatok, melyek a bünt. törvények javítására vagy átalakítására lesznek irányozva, az egész megkülönböztetést, anyagi és alaki halmazat közt, mellőzni fogják és a többség összes eseteit egységes elvek szerint fogják elbírálni”. E körben egyébként később sem változott meg Finkey nézete, 1914-ben is lényegében ugyanígy foglalt állást: „az u. n. alaki halmazat esetében tényleg mindig valóságos többség, vagyis több tényálladék forog fenn s így az ily esetek helyesen mindig bűnhalmazatnak minősítendők. A BTK. 95. §-ának egyszerű eltörlésével, amit a revisio alkalmával okvetlenül meg kell tenni, a mai vitáknak gyökerestől véget vethetnénk”.³¹ A két halmazat közötti különbséget ugyanis csak a Btk. 57. §-a szüntette meg, és azokat napjainkban is egységes platformon kezeli a Btk. 6. § (1) bekezdése. Sajnálatos módon néha mégis előfordul, hogy a joggyakorlat egyes speciális helyzetekben eltérően kezeli az alaki és az anyagi bűnhalmazatot. Így hangsúlyozottan helytelenítendő például a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság azon – a Bírósági Határozatokban is publikált – döntése, amely szerint „[a] járművezetéstől eltiltás alkalmazásának nincs helye, ha a dolog elleni erőszakkal elkövetett lopási cselekmény azért minősül többrendbeli büntettnek, mivel az elkövető a térben és időben el nem különülő egyetlen elkövetési tevékenység keretében több sértett tulajdonában levő ingóság elviteléhez használja a gépjárművet”.³² Ha ugyanis komolyan vesszük azt, hogy az alaki bűnhalmazat a törvény szerint az anyagi halmazattal egyenértékű halmazati kategória, úgy a járművezetéstől eltiltás feltételéül szolgáló „bűncselekmények” kitétel alatt az alaki halmazatban álló

²⁹ CSEMEGI Károly: *Egység és többség = Csemegi Károly művei. Második kötet. III. Anyagi büntetőjog. IV. Büntető eljárás*, szerk. EDVI ILLÉS Károly, GYOMAI Zsigmond, Franklin, Budapest, 1904, 27.

³⁰ FINKEY: *Az egység...*, i. m., 154.

³¹ FINKEY: *A magyar...*, i. m., 361.

³² BH 1994. 466. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3. Bf. 191/1994.)

deliktumokat is feltétel nélkül érteni kell. Kiemelhető, hogy utóbbi felfogást látszik érvényre juttatni az a későbbi döntés, amely eltiltotta a járművezetéstől a gépkocsi utasát, aki a közúti veszélyeztetést bűnsegédként, míg vele alaki halmazatban a rablást társ-tettesként úgy valószínűsítette meg, hogy a mozgó gépkocsi ablakán – a jármű vezetőjével szándékegységben – kihajolt, és a jármű mellett haladó kerékpáros kosarát erőszakkal magához ragadta.³³ Aggályosnak tekinthető ezért, hogy a legutóbbi időszak gyakorlata megerősítette, hogy „[j]árművezetéstől eltiltásra elítélésnek arra alapítottan, hogy az elkövető bűncselekmények elkövetéséhez járművet használt, csak akkor van helye, ha az elkövető legalább két, egymástól elkülönülő cselekményt valószínűsített meg, egyetlen cselekmény elkövetése esetén nem”.³⁴ A Finkey-féle felfogás következetes érvényesítése mellett ugyanis ilyen felfogás nem juthatna érvényre.

5. Összegzés

Emléktanulmányom konklúziójaként rögzíthető, hogy Finkey a büntető anyagi jog területén is olyannyira maradandót alkotott, amellyel nem csupán jogászgenerációk büntetőjogi nézeteinek alakulására, hanem a kortárs és a későbbi büntető jogalkotásra és a joggyakorlatra is determináló hatása volt.³⁵ Műveinek megismerése és alapulvétele ezért a jelenkor büntetőjogászai számára is egyértelműen kívánatosnak tekinthető. Mindenben csatlakozom tehát a 2020-ban sajnos elhunyt Nagy Ferenc professzor azon, Finkey katedrára lépésének 100. évfordulóján rendezett emlékülésen kifejtett nézetéhez, amely szerint alapvető jelentőségű lenne a nagy klasszikus büntetőjogászok műveinek megismertetése napjaink joghallgatóival is „reprint vagy más hasonló elérhető kiadásban történő ismételt közzététele, hisz ez egyszerre lenne értékmentés és értékterjesztés”.³⁶

Irodalomjegyzék

1. AMBRUS István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*, SZTE-ÁJK, Szeged, 2014.
2. AMBRUS István, UJVÁRI Ákos: *Száz éve halt hősi halált Degré Lajos, az „elfeledett” büntetőjogász*, Magyar Jog, 2015/2.

³³ BH 2004. 97.

³⁴ BH 2017. 107.

³⁵ E megállapítást alátámaszthatja, hogy nem ritkán találkozhatunk napjainkban is olyan felsőbbirósági döntésekkel, amelyek kifejezetten is hivatkoznak Finkey műveire. Ld. pl. Bfv. 292/2018/8.

³⁶ NAGY Ferenc: *Gondolatok Finkey Ferenc egykori szegedi egyetemi tanárról és anyagi büntetőjogásról = Finkey Ferenc 1870–1949. Emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRY Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány, Sárospatak, 1995, 42. Szerencsés fejlemény, hogy azóta Finkey csaknem valamennyi műve elérhető az interneten, digitalizált formában is, így a COVID-19-járványtól terhes 2020. évben azokhoz már könnyen hozzáférhettek a szak- és évfolyamdolgozatot, illetve beadandót vagy prezentációt készítő hallgatók.

3. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Átdolgozott és rövidített második kiadás, Athenaeum, Budapest, 1909.
4. BATTLAY Imre: *A büntetendő kísérlet és a bevégzés*, Bernovits, Kassa, 1892.
5. BAUMGARTEN Izidor: *A kísérlet tana*, Pfeifer, Budapest, 1885.
6. CSEMEGI Károly: *Egység és többség = Csemegi Károly művei. Második kötet. III. Anyagi büntetőjog. IV. Bünvádi eljárás*, szerk. EDVI Illés Károly, GYOMAI Zsigmond, Franklin, Budapest, 1904.
7. DEGRÉ Lajos: *Adalék a bűnösség-fogalom tanához*, Politzer Zsigmond és fia bizománya, Vác, 1911.
8. EDVI Illés Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. Első kötet, Második, teljesen átdolgozott kiadás, Révai Testvérek, Budapest, 1894.
9. FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve*. Székfoglaló értekezés, MTA, Budapest, 1909.
10. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Negyedik, átdolgozott kiadás, Grill, Budapest, 1914.
11. FINKEY Ferenc: *Az egység és többség tana a büntető jogban (Egy büntetendő cselekmény és bűnhalmazat)*, Steinfeld Jenő, Sárospatak, 1895.
12. FINKEY Ferenc: *Emlékbeszéd Degré Lajos a Pozsonyi Erzsébet-tudományegyetemnek a hazáért hősi halált halt ny. rk. tanára felett*, Eder István, Pozsony, 1916.
13. GELLÉR Balázs: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008.
14. GELLÉR Balázs, AMBRUS István: *A magyar büntetőjog általános tanai I*. Második, javított és hatályosított kiadás, ELTE Eötvös, Budapest, 2019.
15. LÖW Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: 5. tcz.) és teljes Anyaggyűjteménye*. Első kötet, Zilahy Sámuel, Budapest, 1880.
16. NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, HVG ORAC, Budapest, 2010.
17. NAGY Ferenc: *Gondolatok Finkey Ferenc egykori szegedi egyetemi tanáráról és anyagi büntetőjogásról = Finkey Ferenc 1870-1949. Emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRY Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány, Sárospatak, 1995.
18. SÁNTHA Ferenc: *A bűncselekményi egység és halmazat = Magyar Büntetőjog Általános Rész*, szerk. HORVÁTH Tibor, LÉVAY Miklós, Wolters Kluwer, Budapest, 2014.
19. WLASSICS Gyula: *A bűnkísérlet és a bevégzett bűncselekmény tana*, MTA, Budapest, 1887.

BATTA JÚLIA DÓRA

Finkey officialitás-elméletének hatása a magyar büntetőeljárásra

The Effects of Ferenc Finkey's Principle of Officiality on the Hungarian Criminal Procedure

Abstract: There has been a lot of controversy among the Hungarian jurisprudence regarding the creation of the new Hungarian Criminal Procedure Act. It was also raised whether there was a need for a new code of procedure at all, whether it was not enough to adapt the existing regulations of the old Criminal Procedure Act to the new Criminal Code.

The Criminal Procedure Act, which has been in force since July 1 2018, may seem a distant start compared to Ferenc Finkey's work, but we will see that knowledge of the legal history and the processes involved are essential to understanding the changes in the present.

This is specially true for changes that affect the principles on which criminal proceedings are based. One of the biggest changes in the new Criminal Procedure Code – at the level of the principles – is undoubtedly the relegation of the principle of official proceedings to the background, as it often turns to opportunism rather than officiality in order to increase simplification and efficiency.

In fact, in his work, Finkey has already perfectly described the mechanisms that we can discover in today's changes. Perhaps it is no exaggeration to say that his work may have provided a basis for fundamental changes in the new Criminal Procedure Code. His theories presented in this study shed excellent light on the dynamics that have permeated all areas of legal history in law and on the processes that, if we recognize them help us understand why it is necessary for our laws to be recreated sometimes.

All in all, we can see that the principles are never of absolute value, but their meaning is constantly changing, as the legislative ways breathe in the spirit of the current age. When these principles are no longer able to keep up with change, they must be re-formed. And if we are to form such an important principle, we need to enforce a new vision throughout criminal proceedings that makes it necessary not only to make amendments to the Code of Criminal Procedure but also to create a whole new law.

In order to see the real effects of the present innovations and the actual processes it has initiated in our criminal procedural law, a comprehensive analysis of the practice will be needed. We need to examine how quickly law enforcement can respond to the loss of space in centuries-old traditions. It may also be a question of whether we can talk about a real loss of space at all, as it is also conceivable that the principle of officiality has narrowed at the level of the normative text, but the old routine, attitude, and instincts live on in the application of law. The outcome of this examination may also raise important questions, including legal certainty. It is essential that once our procedural law has reached the point where it had to be born again, the application of the law be reborn with it.

Keywords: criminal procedure, principles of criminal procedure, principle of official proceedings, officiality

Összefoglaló: Az új magyar büntetőeljárás törvény (továbbiakban: új Be.) megalkotása rengeteg vitát szült a hazai jogászság körében, egészen olyan mélyrehatóan, hogy szükség van-e egyáltalán új eljárási kódexre, nem elegendő-e a régi büntetőeljárás törvény meglévő szabályozásának az új Btk.-hoz igazítása.

A 2018. július 1-je óta hatályban lévő büntetőeljárás törvény talán távoli indításnak tűnik Finkey Ferenc munkásságához képest, de azt fogjuk látni, hogy a jogtörténeti háttér és a bennük rejlő folyamatok ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük a jelen változásainak mibenlétét. Különösen igaz ez az olyan változásokra, amik a büntetőeljárás alapjául szolgáló elveket érintik, hiszen ezen alapelvek gyökerei mindig nagyon messzire nyúlnak vissza.

Az új Be. novumai közül az egyik legnagyobb – alapelvi szintű – változást kétségtávol a hivatalbóliság elvének háttérbe szorítása jelenti, hiszen az egyszerűsítés és a hatékonyság növelése érdekében az officialitás helyett sok esetben inkább az opportunizmus felé fordul.

Finkey munkássága során tulajdonképpen már tökéletesen megfogalmazta azokat a mechanizmusokat, amelyeket napjaink váltoásaiban is felfedezhetünk. Talán nem túlzás azt állítani, hogy munkássága az új Be. alapelvi szintű, strukturális változásainak is egyfajta alapot szolgáltatott. Mindenesetre a tanulmányban ismertetett elméletei kiválóan rávilágítanak azokra a dinamikákra, amelyek a jogalkotás terén minden jogtörténeti korszakon keresztülhúzódtak, és azokra a folyamatokra, amelyeket ha felismerünk, megértjük, miért szükséges, hogy törvényeink újból és újból megalkotásra kerüljenek.

Összességében azt láthatjuk, hogy az alapelvek soha nem abszolút értékűek, hanem jelentéstartalmuk folyamatos mozgásban van, hiszen mindig az aktuális korszellemnek megfelelően leheli beléjük a lelket a jogalkotó. Amikor ezek az elvek „túlhajtásra” kerülnek, amikor már nem képesek követni a változásokat, újra meg kell születniük. Ha pedig egy ilyen fontos alapelvet újjászülünk, az olyan új látásmódot kell hogy érvényesítsen az egész büntetőeljárásban, ami szükségszerűvé teszi, hogy ne csak módosításokat eszközöljünk a büntetőeljárás kódexen, hanem teljesen új törvényt is szülessen.

Ahhoz, hogy jelen újjászülésnek a valódi hatásait és az általa büntetőeljárás jogunkban elindított tényleges folyamatokat lássuk, a gyakorlat átfogó elemzésére lesz szükség. Ennek során meg kell vizsgálni, hogy milyen gyorsan tudja lereagálni a jogalkalmazás a több évszázados hagyományok térvészét. Kérdés lehet az is, hogy beszélhetünk-e egyáltalán valódi térvészetről, hiszen elképzelhető az is, hogy az officialitás elve normaszöveg szinten ugyan szűkült, a jogalkalmazásban mégis a régi rutin, szemlélet és beidegződések élnek tovább, ennek eredménye pedig szintén fontos kérdéseket vethet fel – többek között – a jogbiztonság érvényesülésével kapcsolatban. Elengedhetetlen ugyanis, hogy ha az eljárási törvényünk eljutott arra a pontra, hogy újra kellett születnie, szülessen újra vele a jogalkalmazás is.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, büntetőeljárás alapelvek, hivatalbóliság elve, officialitás

„Az emberek nem egyszer és mindenkorra születnek meg azon a napon, amikor az anyjuk világra hozza őket, hanem az élet újra meg újra rákényszeríti őket, hogy megszüljék magukat.”¹

1. Bevezető gondolatok

Az új magyar büntetőeljárás törvény (továbbiakban: új Be., Be.)² megalkotása rengeteg vitát szült a hazai jogászság körében, egészen olyan mélyrehatóan, hogy szükség van-e egyáltalán új eljárási kódexre, nem elegendő-e a régi Be.³ meglévő szabályozásának az új Btk.-hoz⁴ igazítása.

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM) a következőképpen adta meg a választ az új Be. szükségességének kérdésére: „A jelenleg hatályos büntetőeljárásról szóló törvényt a hatálybalépése óta a jogalkotó közel 70 alkalommal módosította és több alkotmánybíróági határozat érintette. Mindezek miatt megbomlott a törvény belső egyensúlya, a szabályozás sok esetben átláthatatlan és a gyakorlatban nehezen alkalmazható. A jogalkalmazói tapasztalatok folyamatosan a felszínre hozzák azokat a jogalkotási hiányosságokat, gyakorlati problémákat, amelyek a büntetőeljárás törvény átfogó módosítását igénylik, a jogalkalmazók részéről ezért megfogalmazódott az igény egy új büntetőeljárás törvényre...”⁵

Ezzel összhangban, Márquez sorain keresztül nézve, a dolgoknak, így a jogszabályoknak sem csak egyszer kell megszületniük, hanem az élet változásai adott esetben rákényszerítenek minket nem csak a törvény módosítására, hanem egy teljesen új kódex megalkotására. A büntetőeljárás törvényünk életében pedig alighanem eljött az a pillanat, hogy újra meg kellett születnie.

A 2018. július 1-je óta hatályban lévő büntetőeljárás törvény talán távoli indításnak tűnik Finkey Ferenc munkásságához képest, de azt fogjuk látni, hogy a jogtörténeti háttér és a bennük rejlő folyamatok ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük a jelen változásainak mibenlétét. Különösen igaz ez az olyan változásokra, amik a büntetőeljárás alapjául szolgáló elveket érintik, hiszen ezen alapelvek gyökerei mindig nagyon messzire nyúlnak vissza.

Finkeyt a szakma a büntetőjog kiemelkedő szaktekintélyének ismerte és ismeri el ma is, akit többek között az anyagi büntetőjog jeles képviselőjeként és a büntetőeljárás liberális irányzatának híveként tarthatunk számon.⁶ Ahogyan azt látjuk majd, munkássága során tulajdonképpen már tökéletesen megfogalmazta azokat a mechanizmusokat, amelyeket napjaink változásaiban is felfedezhetünk. Talán nem túlzás azt állítani, hogy munkássága az új Be. alapvető szintű, strukturális változásainak is egyfajta alapot

¹ Idézet Gabriel García MÁRQUEZ *Szerellem a kolera idején* című művéből.

² 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

³ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról.

⁴ 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről.

⁵ A KIM 2013. május 17-i közleménye a büntetőeljárás-jogi kodifikációs bizottság megalakulásáról és a munkacsoport tevékenységének irányáról, <https://2010-2014.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-minisztterium/igazsagugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/megalakult-a-bunteto-eljarasjogi-kodifikacios-bizottsag> (letöltés ideje: 2020. 09. 04.)

⁶ <https://dt.ogyk.hu/hu/component/k2/item/304-finkey-ferenc> (letöltés ideje: 2020. 09. 06.)

szolgáltatathatott. Mindenesetre a következőkben ismertetett elméletei kiválóan rávilágítanak azokra a dinamikákra, amik a jogalkotás terén minden jogtörténeti korszakon keresztülhúzódtak, és azokra a folyamatokra, amelyeket ha felismerünk, megértjük, miért szükséges, hogy törvényeink újból és újból világra jöjjenek.

2. Az officialitás mint alapelv

Az új Be. novumai közül az egyik legnagyobb – alapelvi szintű – változást kétségkívül az officialitás háttérbe szorítása jelenti, ezért elsőként az officialitást mint alapelvet kell kicsit közelebbről megvizsgálnunk.

Az officialitás (hivatalbóliség, *ex officio* eljárás) az inkvizitórius eljárás szükségszerű sajátja, alapelve. Az alapelvek olyan elvi tételek, amelyek végighúzódnak az egész eljáráson, kifejezik annak sajátosságait, kijelölnek egy keretet, és iránytűként szolgálnak az eljárásban részt vevők számára. Ezek a vezéreszmék azonban sohasem abszolút, hanem mindig relatív értékűek, hiszen a mindenkori társadalmi és jogpolitikai felfogás kifejezői, és mint ilyenek, változók.⁷ Éppen ezért az alapelvek büntetőeljárásban betöltött szerepének vizsgálata állandó relevanciával bír és kiemelkedően fontos annak érdekében, hogy a büntetőeljárás és az annak során megvalósuló döntéshozatal megérthetőbbé, feltérképezhetőbbé váljon. Így rajzolódnak ki a gyakorlatban működő mechanizmusok, hatások és esetleges buktatók, amelyeknek ha tudatában vagyunk, a hibák javíthatóvá, az egész eljárás kiszámíthatóbbá válik, ez pedig elengedhetetlen a jogbiztonság érvényesüléséhez és az eljárás sikeréhez.

A hivatalbóliség fogalmában olyan elvről van szó, amely nemcsak végigkövette időben a büntetőeljárás jog alakulását, annak lényegében minden történeti korszakán keresztül, hanem az eljárási kódex egészén is átível, az eljárás megindulásától egészen a jogorvoslatig. A hivatalból való eljárás alap gondolata, hogy a bűncselekmény nem csak az egyes személyek jogait sérti, de egyben az egész társadalomra nézve támadást jelent. Éppen ezért a bűncselekmények üldözése a hatóságoknak nemcsak joga, hanem kötelessége is. Ebből a kötelességből fakad tehát, hogy fő szabály szerint az eljárást *ex officio* akkor is meg kell indítaniuk és le kell folytatniuk a hatóságoknak, ha a sértett erről nem rendelkezik, sőt, adott esetben akarata ellenére is.⁸

A XIX-XX. század fordulójától aztán olyan új eljárási intézmények jelentek meg, amelyek lehetővé tették az officialitás differenciáltabb értelmezését, és egyre szélesebb körben kivételt tűrő elvként jelenik meg.⁹ A hivatalbóliség elvének visszaszorítása irányába mutat az új büntetőeljárás törvény is, amely az egyszerűsítés és a hatékonyság növelése érdekében az officialitás helyett sok esetben inkább az opportunitás felé fordul. Ez pedig számos olyan vizsgálandó kérdést vet fel, amivel szükséges foglalkoznunk, hogy láthatóvá váljanak a változások igazságszolgáltatásra gyakorolt valódi hatásai.

⁷ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve I. kötet*, Atheneum, Budapest, 1915, 253.

⁸ MÓRA Mihály (szerk.): *A magyar büntető eljárási jog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1961, 107.

⁹ POLT Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárás törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 49–50.

A leghangsúlyosabb kérdés, ami felmerülhet, kétségekívül az, ami végső soron minden büntetőjoggal kapcsolatos szabályozás alapkérdése: Hogyan hatnak a változások az igazság felderítésére?

3. Igazságot hivatalból?

A vegyes rendszerű büntetőeljárási jogok két legfőbb alapelve Finkey munkássága nyomán a hivatalból való eljárás és az anyagi igazság.¹⁰

Az officialitás elvének – tekintettel arra, hogy a büntetőeljárás egészen átível – több jelentésrétege van. Jelenti egyrészt, hogy az állam a büntetőigényét az erre hivatott szervein keresztül a sértett akaratától függetlenül, hivatalból érvényesíti, a bírósági szakaszban pedig – leegyszerűsítve – úgy fog megjelenni, hogy a tényállás felderítése érdekében a bíróságtól meghatározott esetekben aktív (hivatalbóli) közreműködést vár a törvény.¹¹

A kérdés, ami ebben a körben felmerül, hogy az eljárásnak pontosan mi a célja, mennyiben tűzhető ki célul a büntetőeljárásban az anyagi igazság elérése, és hogyan viszonyulnak ezekhez az eljárási kódex officialitással kapcsolatos nívumai? Összegezve úgy is feltehetjük a kérdést: Lehet-e (s ha igen, kell-e) az anyagi igazságot hivatalból keresni?

3.1. Anyagi igazság a büntetőeljárásban – Kényszerkísérlet a helyesre?¹²

Finkey szerint a büntetőeljárásban az anyagi igazság elve azt a követelményt támasztja az eljáró hatóság és a bíróság felé, hogy intézkedését vagy határozatát valós tényekre alapítsa, a bíróra pedig nem kisebb feladatot ruház, mint hogy *hivatalból* a történetileg bizonyos tényállást állapítsa meg és ítéletét erre alapozza.¹³ De vajon emberileg elérhető-e ez az eszményi cél, a büntetőeljárás idealisztikus képe, miszerint a büntetőeljárás feladata valóban az – a szó erkölcsi értelmében véve is –, hogy igazságot szolgáltasson?

Azért különösen nehéz és összetett kérdés ez, mert a büntetőeljárás során az eljáró hatóságoknak és a bíróságnak meghatározott jogi keretek között kell megismernie egy múltban történt cselekményt. Az emberi megismerés eleve bonyolult és összetett elméleti folyamat, de egy büntetőügy esetén ehhez további specifikumok társulnak. Ilyen például, hogy egy múltban, általában titokban véghezvitt cselekmény felderítésére van szükség, ahol a jogi konzekvenciáktól tartva a cselekmény megismerését az elkövető igyekszik meggátolni, a nyomokat, bizonyítékokat elrejtteni, megsemmisíteni. Olyan, mintha egy sokismeretlenes egyenletrendszerrel állnánk szemben, ami megoldásra vár.¹⁴

¹⁰ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer, Budapest, 1908, 16.

¹¹ MÓRA: *l. m.*, 107.

¹² Zwangsversuch zum Richtigen, ld. FINKEY Ferenc: *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*, Grill, Budapest, 1908, 259.

¹³ FINKEY Ferenc: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban*, Magyar Jogi Szemle, Budapest, 1927, 17–18, 23.

¹⁴ PUSZTAI László: *A nyomozási verziók*, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 9. kötet, Budapest, 1972, 206–207, 219.

Ezzel összhangban Finkey – bár a büntetőeljárás céljának az igazság elérését tekint – kiválóan rávilágít arra is, hogy a lélektani megismerés összetettsége milyen nehézségeket állít ennek útjába: „*A multban megtörtént eseményeknek, a bűncselekmény tényálladékanak biztos és pontos megállapítása, közvetlen bizonyítékok híján sokszor csak logikai visszakövetkeztetések útján eszközölhető, de a historikum teljes hű megismerése, a bíró lelkébe vetítése (...) bizony a legnehezebb lélektani és erkölcsi értékelési feladatok közé tartozik.*”¹⁵

Ezen a téren azt kell szem előtt tartanunk, hogy miként az embereknek a mindennapi életük során a meglévő tudásuk alapján van egy elképzelésük, várakozásuk a körülöttük zajló eseményekkel kapcsolatban, úgy a bírónak is a korábbi tapasztalatai alapján van egy előzetes várakozása, tudása, mely segítségével ennek a lélektani és erkölcsi értékelésnek a során analógiát alkalmazhat. Ez a jelenség valójában elkerülhetetlen, mivel a kategóriák és sztereotípiák segítségével tájékozódunk az életben, a korábbi tapasztalatainkat és ismereteinket használjuk fel ahhoz, hogy következtetéseket vonjunk le, gondolkodjunk és végül döntésre jussunk. Ez természetesen korántsem jelenti, hogy ezek merev alkalmazása megtűrhető a büntetőeljárásban, csupán azt, hogy ezen háttér tudás megfelelő alkalmazása nélkül nem tudna döntés születni. Ebből következően nem biztos, hogy a teljes anyagi igazság elérhető lesz, de minden alkalommal egészen biztosan nem. Még tovább torzíthatja a képet, ezáltal nehezítheti az igazság – mint ideális cél – elérését az is, hogy az említett sémákat rögzítjük, így komoly szerepet játszanak a felidézésben és a visszaemlékezésben is. Ha ez így van, akkor viszont nyilvánvaló az is, hogy egy eljárás során a tanúként meghallgatott személy sem fogja mellőzni ezeknek a kategóriáknak a használatát, így a részletek ilyen esetben is könnyen elvesznek és a visszaemlékezés során a sztereotípiának megfelelően módosulnak, vagy adott esetben a tanú olyan információkkal egészítik ki az eseményeket, amik a konkrét helyzetben nem történtek meg ugyan, de általában úgy szokott lenni vagy az általuk ismert kategóriának velejárója.¹⁶

Azt látjuk tehát, hogy mivel a büntetőeljárásban megkerülhetetlen az emberi megismerés folyamata, a tökéletes igazságkép is csak illúziónak tűnik, amit bár szükséges megcéloznunk, elérését mindenkor nem várhatjuk el. Ez a gondolatmenet jelenik meg Finkeynél is, amikor így fogalmaz az igazság elérésével kapcsolatban: „*Ha őszintén beismerjük emberi gyarlóságainkat, ha nem restelljük bevallani, hogy tévedés alól a legműveltebb ember, s így a bíróság sincs kivéve, a büntetőeljárás terén is nem az abszolút, feltétlen, hanem csak az emberi igazság megvalósítása lehet a feladatunk. De ezt az emberi igazságot aztán kötelességünk az emberileg lehető legalaposabban elérni s annak elérését vagy legalább megközelítését a lehető legjobban biztosítani.*”¹⁷

Tulajdonképpen ezt a Finkey-féle látásmódot teszi magáévá az új Be. is, amikor a Preambulumban az igazság megállapítása igényének szem előtt tartását rögzíti,¹⁸ illetve – ahogy a későbbiekben látni fogjuk – ebbe az irányba mutatnak az eljárás egyszerűsítését célzó újításai is.

¹⁵ FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 5.

¹⁶ Vö. BATTÁ Júlia Dóra: *A sztereotípiák szerepe a büntetőeljárásban*, Büntetőjogi Szemle, 2017/2, 38, 43.

¹⁷ FINKEY: *A magyar...*, i. m., 17.

¹⁸ 2017. évi XC. törvény Preambuluma.

3.2. Hivatalbóliség a büntetőeljárásban

A kontinentális vegyes rendszerű büntetőeljárások másik nagy alapelve, sajátossága az officialitás, miszerint az állam büntetőhatalmát érvényesítő szervek hivatalból járnak el. A hivatalból való eljárás sokféle aspektusból közelíthető meg, de témánk szempontjából a releváns kérdés elsősorban az, hogy miként kapcsolódik ez az elv az anyagi igazság elvéhez.

Az alábbiakban tehát Finkey elméletén keresztül azt vizsgáljuk, hogy lehet-e, kell-e, illetve mennyiben kell a bíróságnak hivatalból keresni az igazságot?

Az inkvizitórius hagyományok kiindulópontja a *nyomozóelv*, amely tulajdonképpen az igazságnak a hivatalból való kutatását és érvényesítését jelentette.¹⁹ Finkey úgy gondolta, hogy az alapelvek körében a probléma forrása sokszor nem magában az eszmében keresendő, hanem egy alapvetően helyes alapokon nyugvó elv *túlhajtása*, merev alkalmazása vezet oda, hogy – bármennyire is magasztos a cél – hibás és torz eredményt kapunk. Ez történt Finkey szerint a hivatalbóliség elvével is, amikor a bírók feladata mindenekelőtt az igazság hivatalból való kutatása és kiszolgálása volt, ennek érdekében pedig olyan elveket és intézményeket hívott életre az inkvizitórius rendszer, mint az igazmondási kötelezettség és a tortúra. Ahogy Finkey fogalmaz: „*Találób és rikitób példát keresve sem lehetne találni az egyetlen elvhez való fanatikus ragaszkodás veszedelmességére, egy önmagában helyes eszmének ad absurdum vitelére, mint a kínzó vallatás, a tortúra rendszerének az igazságkeresés vezérelvéből való levezetését.*”²⁰ Vagyis bár az elv kiindulópontja helyes, de túlhajtásának következménye a *fiat justitia, pereat mundus*²¹ elv életrehívása, ennek eredményeképp pedig a tortúra sok évszázados uralma lett.

A nyomozórendszer ezen „ferde kinövésai”, a nyomozóelv ad absurdum vitele és az abból fakadó bírói önkény megakadályozására való törekvés hívja aztán életre a büntető hatalom megosztásának eszméjét. A *vádelv* alapján a bűnüldözés feladata külön állami szervre, az ügyészségre száll át, így a hivatalból való eljárás, amely eddig a bíróságot terhelte, most a közbíróra megy át. Az önkény és a zsarnokság megakadályozása nyomán a hangsúly az egyén megoltalmazására, az eljárási garanciákra tevődött. Az új rendszer által felállított új jelszó pedig: „*inkább meneküljön száz bűnös, mint hogy egy ártatlan polgár elítéltesék.*”²²

A vádrendszer szintén az igazság és az igazságosság érvényesítését tűzte a zászlajára, de mindeközben igyekezett kiküszöbölni a nyomozóelv e körben vétett hibáit. Kétségtelen, hogy ennek folyamánként számos eljárási garanciát köszönhetünk a vádrendszernek, továbbá hogy nagyban előmozdította a pártatlan, független ítélezést. Finkey szerint azonban átesve a ló másik oldalára, ezt az elvet is ugyanaz a sors érte, mint a nyomozóelvet: „*...tulságba vitték [és] új ferde jelszavak álltak elő, amik ellenkező irányban, mint a nyomozó rendszer idején, de szintén [...] az igazságszolgáltatás súlyos tévedéseire vezettek.*”²³ Témánk – a hivatalbóliség – szempontjából elsősorban azt a következményt kell

¹⁹ FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 26.

²⁰ *Uo.*, 26.

²¹ Jelentése: Legyen igazság, vesszen bár a világ.

²² FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 28.

²³ *Uo.*, 28.

kiemelnünk, hogy a tiszta vádrendszer hatására olyan eljárásrend jött létre, amelyben a bíró gyakorlatilag passzív szemlélője a felek vitájának, és döntése lényegében abban áll, hogy megállapítsa, melyik félnek sikerült a bizonyítás.²⁴

3.3. Az arany középut keresése

Ezekkel a túlzásokkal való szakítás vezetett el minket a vegyes rendszerű büntető-eljáráshoz, amelynek legfőbb álláspontja, hogy a nyomozóelv és a vádelv nem kizárják egymást, hanem éppen a két elv összekapcsolása, összhangba hozása vezet el minket a kívánt célhoz. A kulcs tehát Finkey elméletére alapozva az, hogy egyiket sem szabad túlsúlyra engedni, hanem egy mérsékelt középutat kell találnunk a két rendszer hasznos elemeinek az összefésülésével.²⁵

Nyilvánvaló, hogy a törvények mindig az adott kor és társadalom uralkodó eszméinek hatása alatt jönnek létre, olyan tartalommal, amilyennel akkor és ott a legjobbnak, leghatékonyabbnak és legigazságosabbnak tűnik. Természetesen, ahogy láttuk, a korszellem változásával ezek a helyesnek vélt eszmék és azok tartalma folyamatosan alakul, sokszor gyökeresen megváltozik, így ezek nyomán a törvényeket is más-más szellemiséggel töltik meg.

Ha e mellé tesszük Finkey előzőekben vázolt gondolatmenetét, és az egészet elméleti síkra helyezzük, kirajzolódhat előttünk egy tendencia, amely alapján a jogrendszer folyamatosan mozgásban van. Mivel az elvek jelentése, értelme is finomodik, csiszolódik, így tényleges tartalmuk is állandó változásban van. Mind az alapelveken belüli finomhangolásoknak, mind az ebből következő eljárási rendszerbeli változásoknak lehet éppen ez a Finkey által megfogalmazott mechanizmus az egyik mozgatórugója, miszerint egy elv adott tartalommal való *túlhajtása* szükségszerűen elindít egy ellentétes irányba ható folyamatot, illetve az adott alapelv tartalmának újragondolását, így a büntetőeljárás rendszereknek a jogtörténeti korszakokon keresztül lesz egy folyamatos dinamikája, ami szükségszerűen magával hozza, hogy időről időre új törvények szülessenek.

4. Az igazság elérésére és a jogbékére törekvés az új Be.-ben

Amennyiben elfogadjuk a büntetőeljárás jog előzőekben vázolt dinamikáját, szükségszerű, hogy ezek a magyar jogtörténeti fejlődésben is megjelenjenek. Ha kicsit eltávolodva szemléljük a magyar büntetőeljárás jogban végbemenő folyamatokat, elképzelhető az előbbiekben ismertetett Finkey-féle gondolatmenetnek az officialitás elvével kapcsolatos hazai változásokra, az elv büntetőeljárásban betöltött szerepének alakulására vetítése, és talán tényleg épp Finkey elméletére és az abból következő dinamikára visszavezethető alapja van az új Be. hivatalbólisággal kapcsolatos novumainak is.

Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy az új büntetőeljárás törvényben strukturális újítások vannak, amelyek által valódi újjászületés történt. Az új Be. sokszor célszerűségi

²⁴ Uo., 29.

²⁵ Uo., 30., 49.

szempontokat szem előtt tartva az officialitás helyett inkább az opportunitás felé fordul, ami egyben azt is jelenti, hogy az európai-kontinentális jogfelfogással szemben az angolszász jogi gondolkodás meghatározó eleme irányába mozdul.²⁶ Példaként említhetjük ebben a körben az immár büntetőeljárás nyomozási szakaszában is alkalmazható ügyészségi intézkedés vagy határozat kilátásba helyezését,²⁷ az egyezség lehetőségét a bűnösség beismeréséről,²⁸ a kötelezően megtartandó előkészítő ülést,²⁹ melynek funkciói között szerepel, hogy adott esetben a büntetőeljárás további bizonyítás nélkül érdemben befejezhető legyen, vagy a bizonyítással kapcsolatos alapvető változásokat.³⁰ Az iménti kiragadott példák mellett rendre sorolhatnánk az új Be. eljárás egyszerűsítését célzó újításait, amelyek elképzelhető, hogy első ránézésre és látszólag nem az igazság elérése irányába mutatnak, de talán ennél is fontosabb felismerést hordoznak magukban. Ez pedig éppen az, hogy sokszor nem az anyagi igazság mindenáron való hajszolása jelenti a felek és a társadalom valódi érdekét, sokkal nagyobb érték lehet, ha olyan ítélet születik, amely a társadalom megnyugvását, a jogbéke helyreállítását tudja szolgálni. Talán nem túlzás azt állítani, hogy e mentén valósítható meg igazán az az *emberi igazság*, amelynek elérését Finkey is kívánatos célnak tartotta.

5. Zárógondolatok

Összességében azt láthatjuk, hogy az alapelvek soha nem abszolút értékűek, hanem jelentéstartalmuk folyamatos mozgásban van, hiszen mindig az aktuális korszellemnek megfelelően lehel beléjük a lelket a jogalkotó. Amikor ezek az elvek túlhajtásra kerülnek, amikor már nem képesek követni a változásokat, újra meg kell születniük. Ha pedig egy ilyen fontos alapelveket újjászülünk, az olyan új látásmódot kell hogy érvényesítsen az egész büntetőeljárásban, ami szükségszerűvé teszi, hogy ne csak módosításokat eszközöljünk a büntetőeljárás kódexen, hanem teljesen új törvény is szülessen.

Ahhoz, hogy jelen újjászületésnek a valódi hatásait és az általa büntetőeljárás jogunkban elindított tényleges folyamatokat lássuk, a gyakorlat átfogó elemzésére lesz szükség. Ennek során meg kell vizsgálni, hogy milyen gyorsan tudja lereagálni a jogalkalmazás a több évszázados hagyományok térvészítését. Kérdés lehet az is, hogy beszélhetünk-e egyáltalán valódi térvészítésről, hiszen elképzelhető az is, hogy az officialitás elve normaszöveg szinten ugyan szűkült, a jogalkalmazásban mégis a régi rutin, szemlélet és beidegződések élnek tovább, ennek eredménye pedig szintén fontos kérdéseket vethet fel – többek között – a jogbiztonság érvényesülésével kapcsolatban. Elengedhetetlen ugyanis, hogy ha az eljárási törvényünk eljutott arra a pontra, hogy újra kellett születnie, szülessen újra vele a jogalkalmazás is.

²⁶ POLT, *i. m.*, 50.

²⁷ 2017. évi XC. törvény 404–406. §.

²⁸ 2017. évi XC. törvény 407–411. §.

²⁹ 2017. évi XC. törvény 499–503. §.

³⁰ 2017. évi XC. törvény 7. §, 163–164. §, 519–521. §.

Irodalomjegyzék

1. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve I. kötet*, Atheneum, Budapest, 1915.
2. BATTÁ JÚLIA DÓRA: *A sztereotípiák szerepe a büntetőeljárásban*, Büntetőjogi Szemle, 2017/2.
3. FINKEY FERENC: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer, Budapest, 1908.
4. FINKEY FERENC: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban*, Magyar Jogi Szemle, Budapest, 1927, 17–18.
5. FINKEY FERENC: *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*, Grill, Budapest, 1908.
6. MÓRA MIHÁLY (szerk.): *A magyar büntető eljárási jog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1961.
7. POLT PÉTER (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018.
8. PUSZTAI LÁSZLÓ: *A nyomozási verziók*, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 9. kötet, Budapest, 1972.

Források

1. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/igazsagugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/megalakult-a-bunteto-eljarasjogi-kodifikacios-bizottsag> (letöltés ideje: 2020. 09. 04.)
2. <https://dt.ogyk.hu/hu/component/k2/item/304-finkey-ferenc> (letöltés ideje 2020. 09. 06.)

BODNÁR ANDRÁS PÉTER

A bizonyítási eszközök fejlődése Finkeytől napjainkig

The Evolution of the Means of Proof from Ferenc Finkey to Present Days

Abstract: In my short essay, I tried to present the changes in the criminal procedure law of the last one hundred and fifty years, the means of proof, and, wherever possible, to find a connection, as well as Ferenc Finkey's work, who was born 150 years ago. It can be said about Finkey's work, his textbooks that his conception of material and procedural law marked a new era in Hungarian scientific life. He established a modern system, proclaiming the principles that meet the theoretical and practical requirements of a modern criminal procedure based on individual freedoms, acquiring a state-of-the-art approach with a European perspective. As a result, his views are not let out of the latest scientific life either. His theoretical conception and dogmatic theorems still define legal thinking.

Keywords: Ferenc Finkey, criminal procedure, proofing, development of means of proof

Összefoglaló: Rövid tanulmányomban igyekeztem bemutatni az elmúlt százötven év büntetőeljárási jogának bizonyítást, bizonyítási eszközöket érintő változásait feltárni, és ahol csak lehetséges volt, megtalálni a kapcsolatot, valamint kitérni a 150 éve született Finkey Ferenc munkásságára. Finkey munkásságáról elmondható, tankönyvei, anyagi és eljárásjogi felfogása új korszakot jelentett a magyar tudományos életben. Létrehozott egy modern rendszert, európai kitekintéssel a legmodernebb felfogást elsajátítva hirdette azokat az elveket, melyek egy modern, egyéni szabadságokon alapuló büntetőeljárás elméleti és gyakorlati követelményeit. Hatására jellemző, hogy nézetei a legújabb tudományos életből sem hiányoznak. Elméleti felfogása, dogmatikai tételei ma is meghatározzák a jogászai gondolkodást.

Kulcsszavak: Finkey Ferenc, büntetőeljárás, bizonyítás, bizonyítási eszközök fejlődése

1. Bevezetés

Ahogy az élet minden szegmense kapcsán, úgy a jog világában is vannak korszakok, új időszámításra okot adó tények, történések, mérföldkövek. A különbség annyi, hogy jelen munka kapcsán nem csupán néhány évre-évtizedre visszanyúló összehasonlításról van szó, hanem százötven évről. Százötven év, másfél évszázad. Van, amire nagyon hosszú idő, és akad, amire igen csekély. Ahogy említettem a jog kapcsán – leszűkítve a

büntetőeljárási jog tudományára – vannak meghatározó időszakok, állomások és személyek, utóbbiak közül kiemelve azokat, akiknek hatása munkásságuk után sok-sok évvel is aktívan meghatározza, alakítja a jelenkor tudományát, és akik tudományos hagyatékát nem lehet csupán életükben vizsgálni, feltárni, hiszen messze túlmutat azon.

Úgy gondolom, hogy a 150 éve született Finkey Ferenc ezen személyek közé sorolható, akik életük során és azóta is meghatározzák a büntetőeljárási jogot, annak fejlődésével együtt. Finkeyt a büntetőjog egyik legnagyobb tekintélyének, szakértőjének ismerik el a szakma képviselői mind a mai napig, hiszen a büntetőjog mindhárom ágát művelte.¹ Korának igen gyorsan módosuló viszonyai tekintetében is igen rövid idő alatt nagy ívű tudományos pályát futott be. A századforduló egyéniségei közül is kiemelendő tudományos munkásságának, valamint munkáinak korán is túlmutató hatásainak köszönhetően.² Finkey tudományos tevékenységének középpontjában minden kétséget kizáróan a büntetőjog áll. Munkásságát az arányokat tekintve közel azonos módon osztja fel a büntető anyagi és eljárásjog között, mert pontosan látja, egyik a másik nélkül nem érvényesülhet. A pontos, megalapozott anyagi jogi szabályok csak az eljárásjog keretei között tudnak érvényesülni.³ Munkái, nézetei az anyagi és alaki jogról új korszakot jelentettek a tudományosságban. Modern, rendszerteremtő, aki európai körületekintéssel a legmodernebb nézeteket elsajátítva hirdette a humanista büntetési szisztéma, valamint a liberális, egyéni szabadságelveket tiszteletben tartó büntető igazságszolgáltatás elméleti és gyakorlati követelményeit.⁴

Jelen tanulmány célja, hogy a büntetőeljárás egyik sarokpontjának számító bizonyítási eljárást a bizonyítási eszközökkel együtt bemutassa Finkey munkásságától kezdve – kissé azt megelőzően is – a jelenlegi helyzettel bezárólag.

2. A bizonyításról

A tény, hogy a bizonyítás része, azon belül is egy igen lényeges, érdemi része a büntetőeljárásnak, nem vitatható sem a gyakorló jogászok, sem az elméleti szakemberek számára. A büntetőeljárás alapvetően nem csak három-három belső (igazság elérése, anyagi törvényesség, alaki törvényesség) és külső (bűnüldözés, védelem, ítélkezés) funkció megjelenésének törvényes rendje és emellett egyrészt eljárási cselekmények folyamata, másrészt pedig eljárási viszonyok szövedéke, és mindezzel együtt egy tág aspektusban értelmezett bizonyítási folyamat.⁵

Az említett külső funkciók egyáltalán nem esnek messze a bizonyítástól. A bizonyítás fenntarthatja azt a látszatot, hogy csupán az igazság elérését tartja szem előtt,

¹ <https://dtg.ogyk.hu/hu/component/k2/item/304-finkey-ferenc> (letöltés ideje: 2020. 09. 17.)

² HORVÁTH Tibor: *Finkey Ferenc emlékére = Emlékkönyv Finkey Ferenc (1870–1949)*, szerk. SZATHMÁRY Béla, A Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely, 1995, 18.

³ *Uo.*, 18–19.

⁴ *Uo.*, 19.

⁵ TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 23.

azonban, ha elfogadjuk azt a tényt, hogy a ténykérdés mindig prioritást élvez a jogkérdéshez képest, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a ténykérdés helytelen megoldása nem eredményezhet helyes következtetést a jogkérdés kapcsán sem. A helyzet hasonló a belső funkciók tekintetében is. Hiszen a bizonyítási folyamatot befejező, azt összefoglaló ítélezés nem felelhet meg a valóságnak, ha annak előmozdítását nem szolgálja egy produktív, hatásos bűnüldözés, továbbá egy minőségi, mindenre kiterjedő védekezés. Mindebből az következik, hogy funkcionális aspektusból szemlélve a dolgokat, nem lehetséges a bizonyítás és a büntetőeljárás elhatárolása.⁶

Alapvetően igaz, hogy mindegyik modern büntetőeljárási rendszer végső célja és alapfeladata az igazság szolgálata. Ám az igazság fogalmából és természetéből megannyi bizonytalanság származik mind az elmélet művelői, mind a gyakorlati szakemberek számára. Így a fogalom alapján véve az anyagi és alaki igazság körül konkretizálódik.⁷

A büntetőeljárás célja, feladata az igazság kiderítése, vagyis annak a megállapítása, hogy történt-e bűncselekmény, továbbá, hogy azt a terhelt követte-e el. Ennek eszköze a bizonyítás, mint egy szabályok által meghatározott megismerési folyamat azt tűzi ki céljaként, hogy a korábban megtörtént eseményeket a releváns tények feltárásával, így valamennyi bizonyíték összegyűjtésével, azok értékelésével, mérlegelésével rekonstruálni lehessen.⁸

Jelen megállapításokat követően szükséges néhány szót ejteni a büntetőeljárás három fő rendszeréről, hiszen mindegyik szisztéma – a vádelvű, a nyomozóelvű és a vegyes rendszer – másképp viszonyul olyan kérdésekhez, mint a bizonyítás és rajta keresztül az igazság kérdése. A *vádelvű* (akkuzatórius) eljárás a felvázolt két kérdéshez a következőképp viszonyul: az eljárás célja a „jogi” igazság megállapítása, tulajdonképpen az, hogy jogi keretek között mi állapítható meg. Ez azonban formális elemek megjelenésének következtében eltávolodhat a tényleges igazságtól. A vádrendszer ugyanakkor szabad bizonyítási rendszert ismer el, ahol a terhelt nem a bizonyítékok egy forrásának tekintendő, így szabad dönthet a hallgatás mellett is. A másik ilyen rendszernek tekintjük a *nyomozóelvű* (inkvizitórius) eljárást. Ezen forma célja az anyagi igazság kutatása, vagyis az, hogy konkrétan mi történt. Azonban a rendszerből adódóan ez módosulhat, torzulhat, így gyakorlatilag egy vélt, célszerűnek, ideálisnak tartott igazsághoz vezethet. Jelen rendszer kapcsán pedig formális bizonyításról beszélünk, melyben a terhelt az eljárás tárgyaként volt tekinthető. A két rendszer kapcsán történeti tapasztalatok rámutattak, hogy a két módozat közül egyik sem működhet tiszta formába öntve. A helyesnek titulált lépés a következő volt: mindegyik rendszerből átvenni a megfelelő elemeket, és ezeket „megbékíteni” egymással, legalábbis az optimálishoz közelítő olyan viszonyba hozni, hogy az eltérő érdekek rangsorolhatók legyenek, megalkotva ezzel az ún. *vegyes* rendszert. A vegyes rendszer igazságkeresés kapcsán úgy foglalt állást, hogy cél az anyagi igazság kiderítése, de jogi keretek között, törvények tiszteletben tartásával. A rendszer

⁶ *Uo.*, 23–24.

⁷ GÁCSI Anett Erzsébet: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016, 11.

⁸ POLT Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez, 1. kötet*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2018, 383–384.

bizonyítási rendszere szabad, azonban találkozunk benne tilalmakkal és módszerbéli megkötésekkel.⁹

Fontos megjegyezni, hogy Finkey az említett rendszereket másokkal együtt, kiáltképp Balogh Jenővel nagymértékű egyezéssel prezentálta. A védelvű eljárásról azt említi meg, hogy egyik alapelve az egyéni vagy polgári szabadság tiszteletben tartása. Legfőbb vezérfonala, az eljárás célja pedig az anyagi tárgyilagossági igazság megállapítása a büntetőperben. Kétség esetén a terhelt felmentendő, az eljárási szabályok kétséget megállapító esetben a vádlott javára értelmezendők. Ezen jellemzés szerint tehát az egyes rendszerek kapcsán már Finkey számára is voltak olyan elvek – az *in dubio pro reo* példaként említve –, amelyek mind a mai napig alapjai a büntetőeljárásnak. A nyomozóelvi eljárási formát szerinte az igazság hivatalos kutatása határozza meg. Alapelv, hogy legyen igazság, vesszen bár a világ (*fiat justitia, pereat mundus*). E rendszer nem törődik az egyéni szabadsággal, hiszen a bíró bármilyen gyanúra, feljelentésre elfogat bárkit, akit aztán kínzás alá is vetnek. A vegyes rendszerről azt gondolja, hogy a mai modern, művelt államok eljárási joga, amely megfogadta a múlt tanulságait, és igyekezett mind a védelv, mind a nyomozóelvi egyoldalságát és túlzásait félretenni, összehangolva azok megfelelő, használható elemeit. Finkey rámutatott arra, hogy a vegyes rendszer mint elnevezés új, ugyanakkor a forma létezett évszázadok óta, keverve a nyomozóelvi és a védelv különböző elemeit.¹⁰

Igyekeztem rámutatni az előzők során arra, hogy a bizonyítás, a bizonyítási eljárás fontos része a büntetőeljárásnak, mely nem függetleníthető teljes mértékben az eljárás céljától, az igazság kutatásától. Ezen kérdéssel Finkey is elmélyülten foglalkozott munkáiban. Szerinte a büntetőeljárási jog nem elégedhet meg az alaki igazsággal, célja kell hogy legyen az anyagi igazság. Ez a büntetőeljárás kapcsán azt jelenti, hogy a bíróság csak akkor hozhat marasztaló ítéletet, ha terhelt valósággal, ténylegesen elkövette a vádban szereplő büntetendő cselekményt, valamint ha annak elkövetésében őt alanyi bűnösség terheli. Amennyiben ez kellő bizonyossággal nem állapítható meg, a terhelt felmentendő. E célból a bíróságnak kötelezettsége a tárgyalást úgy vezetni, hogy az igazi tényállás a tárgyi és alanyi bűnösség történeti bizonyossággal megállapítható legyen. Ennek kapcsán Finkey ki is fejti, mely eljárási biztosítékokban látja az anyagi igazság elérésének lehetőségét. Számos ilyen intézmény közül most azt emelem ki, mely a jelen téma kapcsán relevanciával bír. Ez pedig Finkey szerint a bizonyításnak a bíróság előtti felvétele, valamint a bíróságnak az a jogosultsága, hogy a bizonyítás kiegészítése céljából, hivatalból a felek által előterjesztettek túlmenően új bizonyítékok felvételét rendelje el, és hogy ezen bizonyítékokat szabadon mérlegelhesse.¹¹

Látható, hogy Finkey az ő korában is foglalkozott olyan kérdésekkel, amelyek jelenkorunkban is meghatározzák a büntetőeljárást. Ezek közül emeltem ki az igazság kutatásának kérdését, mely – ahogyan erre rámutatni igyekeztem – nem függetleníthető

⁹ Tóth Mihály: *Vázlatok és szemelvények a büntetőeljárás-jog tanulmányozásához I.*, Bibliotheca Facultatis Juris Universitatis Catholicae De Petro Pázmány Nominate Budapest, Budapest, 2001, 14–15.

¹⁰ Király Tibor: *Finkey nézetei a büntetőeljárási jogról = Emlékkönyv Finkey Ferenc (1870–1949)*, szerk. Szathmáry Béla, A Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely, 1995, 66–67.

¹¹ *Uo.*, 68–69.

teljes mértékben a bizonyítástól, hiszen magának a bizonyítási eljárásnak is az a végső célja, hogy kiderüljön, mi az „igazság”, mi történt valójában. A bizonyítás pedig eszközön, bizonyítási eszközökön keresztül történik, melyek részben módosultak, meglévő bizonyítási eszközök tűntek el, és szükségszerűen új bizonyítási eszközök születtek az elmúlt másfél évszázadban. A következőkben ezek fejlődését kívánom taglalni Finkey Ferenctől napjainkig.

2.1. Bizonyítási rendszerek

Nagyban függve attól, hogy a jogalkotó milyen mértékben kívánta jogi rendelkezésekkel szabályozni a bizonyító eszközöket, módszereket, ennek eredményétől függően különböző bizonyítási rendszerek alakultak ki. A történelem során a jogalkotás sokszor, különféleképp törekedett arra, hogy egyrészt a bizonyítékok körét, másrészt azok bizonyító erejét, értékét is meghatározza. A jogalkotó ezen kettős törekvése négy fokozatot hozott létre. Ezek: a pozitíve kötött, a negatíve kötött, a teljesen szabad, valamint a nem teljesen szabad bizonyítási rendszer.¹²

A *pozitíve kötött* bizonyítás esetén a törvény taxatíve sorolja fel azokat a bizonyítékokat, és pontosan megállapítja ezek bizonyító erejét is. Ennek megfelelően beszélhetünk egész, fél, negyed, nyolcad stb. értékkel bíró bizonyítékról. Ez a bizonyítási rendszer jellemezte a már említett inkvizitórius eljárást, ahol számos esetben nem állt rendelkezésre megfelelő bizonyíték, így a kínvallatás eszközei jelentették a járható utat a bizonyítékok királynőjének számító terhelti beismerés felé. Ezzel szemben a *negatíve kötött* rendszerben a bizonyítékok köre bizonyítási értéke szintén törvényben meghatározott, ugyanakkor a jogalkotó az ún. bizonyítékminimumra helyezi a hangsúlyt. Tehát meghatározza, milyen mennyiségű, minőségű bizonyítéknak kell rendelkezésre állni ahhoz, hogy a terhelt felett ítéletet mondhassanak. A *szabad bizonyítási rendszer*, a nagy francia forradalom után, az 1791-ben megszületett francia büntetőeljárás törvény következtében Európára jelentős, ám csak itt alkalmazott rendszer fő problémája, hogy nem ellenőrizhető. Tulajdonképpen teret enged az ötleteken, netán előítéleten nyugvó meggyőződésnek, vagy éppen az érzelmeken, indulatokon nyugvó ítélezésnek. Épp ezért a *nem teljesen szabad rendszer* nem a belső meggyőződésen alapuló, hanem az indokokkal alátámasztott ítéletet helyezte előtérbe. Ezek szerint a bíróság ítéletében beszámol arról, mit és miért fogadott el bizonyítékként, avagy zárt ki a bizonyítékok köréből. Ez lehetővé teszi a hallgatóság, a résztvevők, illetve a fellebbvitel számára a bizonyítékok megismerhetőségét, így pedig ellenőrizhetőségét.¹³

2.2. A bizonyítási eszközök fejlődése Finkeytől napjainkig

Az eddigieket követően, megteremtve a kapcsolatot Finkey munkásságával és a bizonyítással, jelen fejezetben fogom sorra venni a bizonyítást és a különböző bizonyítási eszközöket, azok változását napjainkkal bezárólag. Ezt pedig akként képzelem el, hogy 1870-től a mai napig megjelenő, a büntetőeljárás jogot meghatározó kódexek, azok módosításainak bizonyítást érintő részeit értékelem.

¹² TREMMEL: *i. m.*, 61.

¹³ *Uo.*, 61–63.

2.2.1. Születését megelőző szabályozások

Fontos megjegyezni, ha Finkeyt a magyar büntetőeljárás jog művelői között el kívánjuk helyezni, akkor mintegy három évtizeddel kell visszatekinteni 1870-es születése elé. Hiszen a magyar politikai és jogi gondolkodásban akkor öltöttek testet azok a gondolatok, eszmék, valamint intézmények, melyek hatása időben messzire nyúlt, máig ható. Tulajdonképp elmondható, hogy Finkey munkásságában az 1840-es évek eszméinek és a Deák Ferenc által képviselt kodifikációs törekvések továbbélését fedezhetjük fel.¹⁴ Deák Ferenc igazságügy-miniszter 1848. április 29-én megjelent sajtóeszküdszéki rendelete volt az első perrendtartást szabályzó rendelet, amely több fontos elv mellett kötelezővé tette a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvét, amely mind a mai napig a bizonyítási eljárás egyik princípiuma.¹⁵

2.2.2. 1870-től az első kódex megalkotásáig

1896-ig, amíg az első kódexünk testet nem öltött, néhány előzményről, változásról kell beszámolni. 1872-ben Csemegi Károly kapott megbízást arra vonatkozóan, hogy az 1843-as joganyag korszerűsítése következtében a büntetőeljárás ideiglenes szabályozásáról törvényjavaslatot készítsen. Csemegi ezt „A törvényszékek illetőségéhez tartozó bűnvádi eljárás ideiglenes szabályozásáról” szóló törvényjavaslatot be is mutatta a képviselőháznak, ám az végül nem került tárgyalásra. A javaslat szövegét azonban, mint „Ideiglenes eljárási szabályzatot”, 1872-ben megküldte a bíróságoknak, és ajánlotta, hogy az egységes eljárás megteremtése érdekében használják zsinórmértékként. Ez az eljárási szabályzat, melyet borítójának színéről „Sárga Könyv” elnevezéssel illettek, vizsgálódásom szempontjából és más szempontokból is valamelyest visszalépést jelentett. Hiszen immáron a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve háttérbe szorult, ugyanakkor rendelkezései átmertek a gyakorlatba, és hosszú éveken keresztül ezen jogforrási erővel nem bíró szabályzatot használták a bíróságok. A „Sárga Könyv” megjelenése után egy évtizeddel, 1882-ben Csemegi egy újabb vádelven alapuló, 688 szakaszból álló tervezetet alkotott „Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt” címmel.¹⁶ Lényegében ezek a szabályok nagyobb változásokon, szakértői bizottságok elemzésén, valamint több igazságügyi tárca működése alatt jutott el arra a szintre, hogy testet öltött, és elfogadták az 1896. évi XXXIII. törvényt a Bűnvádi perrendtartásról.

2.2.3. A Bűnvádi perrendtartás

Jelen munka kapcsán a Bűnvádi perrendtartás – a továbbiakban: Bp. – kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen a Finkey élete és munkássága alatt hatályban lévő, egységes kódexről beszélünk, amely 1900-tól egészen 1951-ig – Finkey halálát követően még két évig – hatályban volt.

A Bp. színvonalas országgyűlési vitát követően 1896-ban törvényerőre emelkedett, és az 1896. évi 33. törvényként hirdették ki, mely 1900. január 1-jén lépett hatályba. A kódex számos olyan, ma is érvényesülő elvet, alapszabályt tartalmazott az eljárási

¹⁴ KIRÁLY: *i. m.*, 64.

¹⁵ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 442.

¹⁶ http://acta.bibl.u-szeged.hu/32850/1/juridpol_forum_003_001_005-025.pdf (letöltés ideje: 2020. 09. 19.)

cselekmények széles körében, amelyek lehetővé tették, hogy egy modern, az európai fejlődés szerves részévé váló eljárás alapjául szolgáló törvény legyen.¹⁷

A bizonyítási eljárás kapcsán visszatért a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvéhez. A bizonyítási eljárás a maga egészében mindig a Bp. súlypontját képező, a törvényszék előtti főtárgyaláson zajlott, kivételt nem engedő következetességgel a felek és a bíróság együttes jelenlétében. Egy másik alapelvből – a közvetlenség elvéből – eredendően a bíróság csak a főtárgyaláson felvett bizonyítékokra alapíthatta ítéletét. A Bp. a bizonyítási eszközökről is rendelkezett. E szerint az eszközök igen színesek voltak, melyek közül gyakran alkalmazta a bíróság a tanúvallomást, de már akkor előszeretettel meghallgatott szakértőket, azonban az eljárás alá vont személyek vallomása is gyakorta használatos bizonyítási eszköz volt. Az esetleges ellentmondásokat a bíróság a szembesítéssel oldotta fel, valamint, ha szükséges volt, a különböző bizonyítási cselekményekről készült iratokat, jegyzőkönyvet olvasták fel.¹⁸

Ennek kapcsán szeretném megjegyezni, hogy látható, hogy azok a bizonyítási eszközök, bizonyítást meghatározó elvek, amelyek ma meghatározzák a bizonyítást, már akkor is jelen voltak a hazai eljárásjogban. Látható, hogy akkoriban is létezett a személyi és tárgyi bizonyíték kategóriája, valamint azon belül is a személyi bizonyítékok (vallomás, szakértő) túlsúlya, hiszen a bíróság gyakrabban alkalmazta ezeket a „sor” végén szereplő – jelen eljárási jogunkban – tárgyi bizonyítási eszközöknek tekintendő (okirat, jegyzőkönyv) szemben. Ezeket tekintve kijelenthető, hogy azóta a bizonyítás eszközei nem mentek keresztül olyan drasztikus változásokon, hiszen a mai eljárási rendszerünkben is ezek használatosak, néhány szükséges változással, kiegészítéssel, melyekre a későbbiekben kívánok kitérni.

Finkey a Bp. kapcsán azt emelte ki, hogy az európai jogfejlődés szerves része, hiszen a vegyes rendszerének és olyan intézményeinek, mint a vádtanács vagy az esküdszék, egyenesen a nyugat-európai büntetőeljárási szervezet és jog, az angol, a skót, a német, az osztrák, a francia jogok szolgáltak mintául. Mintái voltak ezek a Bp.-nek, nem pedig azok másolata, hiszen a törvény szerkesztői átdolgozták, és csak azt vették át a külföldi jogból, ami a magyar közjog elveinek megfelelő volt, kiemelve ezen előnyök közül többek között a szabad bizonyítás elvét.¹⁹

Természetesen nincs olyan törvény, kódex, amely az időmúlásnak sokáig ellen tudna állni, így szükséges annak kisebb, esetlegesen nagyobb – novelláris – módosítása. Példaként említhető meg az 1930. évi 34. törvény, amelynek célja volt az eljárás egyszerűsítése, gyorsítása.²⁰ Azonban a Bp. kapcsán a legjelentősebb változások a II. világháborút követően keletkeztek.

2.2.4. A II. világháború után

A háborút követő években a szovjet jog fokozatos átvétele egy inkvizitórius elemek túlsúlyát adó vegyes rendszerhez vezetett. Azonban az itt bekövetkezett változások nem érintették a bizonyítás kérdését drasztikusan, így e korszak kapcsán csupán azt emelem

¹⁷ MEZEY: *i. m.*, 445.

¹⁸ *Uo.*, 450–451.

¹⁹ TÓTH: *i. m.*, 51.

²⁰ *Uo.*, 41.

ki, hogy az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet, melyet a készítői új kódexnek gondoltak ugyan, tulajdonképpen nem különbözött az eddigiektől, bevezette a gyanúsított fogalmát, és megengedte a bizonyítás felvételét a fellebbezési eljárásban.²¹

A harmadik kódex, az 1973. évi 1. törvény fogalmazta meg elsőként az ártatlanság vélelmét, amely mind a mai napig az egyik lefontosabb működési alapelve a büntetőeljárásnak. Az 1989. évi 26. törvénnyel történt meg a kódex jogállami követelményeknek megfelelő módosítása. A 90-es években is számos módosítás következett, melyek inkább az eljárás hatékonyabbá tételét szorgalmazták, felélesztve folyamatosan a törvényesség és az eredményesség közti vitákat.²² Ezen a ponton szükséges megjegyezni, hogy tudjuk, ami ennyiféle módosításon esik át, az semmiféleképp sem lehet hatékony, így felmerült egy újabb kódex elkészítésének a gondolata.

2.2.5. Egy újabb büntetőeljárás kódex irányában

1994 elején egy kormányhatározat fogadta el az új büntetőeljárás törvény koncepcióját, melynek követelményei a következők voltak: jobban érvényesüljön a funkciómegosztás, a közvetlenség elvének eleget téve a büntetőjogi felelősség kérdése a tárgyaláson dőljön el, vagy éppen az, hogy biztosítani kell a kétfokú jogorvoslatot. 1998-ban elkészült a felfogásában és rendszerében részben új kódex, amelyet az 1998. évi 19. törvénnyel hirdettek ki.²³

Ha megnézzük ezen törvény bizonyítási eszközökkel foglalkozó szakaszait, láthatjuk, hogy nem igazán különbözik azon eszközöktől, módszerektől, amelyek már kicsivel több mint száz évvel is fellelhetők voltak a Bp.-ben. Elénk tárul, hogy bizonyíték lehet egy tanúvallomás, szakértői vélemény, a terhelt vallomása, de ugyanúgy, ahogyan a nagy elődnél, a tárgyi jellegű bizonyítási eszközök, így a tárgyi bizonyítási eszköz vagy éppen az okirat is. Ezek után meggyőződésem, hogy a bizonyítási eszközök Finkeytől napjainkig – legalábbis 2018. július 1-ig – nem mentek át olyan minőségi változáson, melyek következtében azt lehetne mondani, hogy merőben más eszközökről lenne szó, melyekre már nem alkalmazhatók azok a régmúltban gyökerező elvek, szabályok, amelyek ma is meghatározzák a modern büntetőeljárást.

2.2.6. Egy új korszak kezdetének tekinthető 2018. július 1?

Említettem az előző bekezdésben, hogy a bizonyítási eszközök kapcsán nem történt olyan nagymértékű változás az elmúlt évtizedekben, hogy valamelyest új dolgokról lehessen beszélni. Legalábbis 2018. július 1-ig. Mit értek ezalatt? 2018 júliusában lépett hatályba a 2017. évi 90. törvény – a továbbiakban új Be. – a büntetőeljárásról. Egy büntetőeljárás kódex, ami az eljárás számos területén bírt újítással, így a bizonyítás kapcsán is. A korábbi szabályozáshoz képest a tárgyi bizonyítási eszköz szabályozása alól kiemelte a jogalkotó az elektronikus adatot, ezzel pedig egy új bizonyítási eszközt hozott létre. Miért volt erre szükség? Az új Be. miniszteri indokolása szerint a törvény egyik kiemelt célja egy olyan büntetőeljárás megteremtése, mely a jövő kihívására is választ képes

²¹ Uo., 41.

²² Uo., 41.

²³ Uo., 42.

adni.²⁴ A jogalkotó ezen lépése azonban számos más megválaszolásra váró kérdést vet fel, melyekre történő válaszadást tűztem ki célomul az elkövetkezendő években egy PhD-értekezés keretében.

3. Zárógondolatok

Tanulmányom végére érve összegezni szükséges a leírtakat. Igyekeztem bemutatni az elmúlt százötven év büntetőeljárás jogának bizonyítást, bizonyítási eszközöket érintő változásait feltárni, és ahol csak lehetséges volt, megtalálni a kapcsolatot, valamint kitérni a 150 éve született Finkey Ferenc munkásságára.

Finkey tankönyvei, anyagi és eljárásjogi felfogása új korszakot jelentett a magyar tudományos életben. Létrehozott egy modern rendszert, európai kitekintéssel a legmodernebb felfogást elsajátítva hirdette azokat az elveket, amelyek egy modern, egyéni szabadságokon alapuló büntetőeljárás-elméleti és -gyakorlati követelményeit. Tankönyvei nem csupán a joganyag kommentárszerű leírásai és ismertetései, hanem tudományos rendszerben történő feldolgozások. Hatására jellemző, hogy nézetei a legújabb tudományos életből sem hiányoznak. A 60-as évektől kezdődően megújuló tudományos életben ismét feltűnik. A tételes jog változásai folytán tankönyvei ma már inkább esztétörténetű jelentőségűek, ugyanakkor elméleti felfogása, dogmatikai tételei ma is meghatározzák a jogászai gondolkodást.²⁵

Végzőként, jelen munka zárásaként, ha jellemeznem kellene Finkey munkásságát, keresve sem találnék jobb jellemzőket rá, mint amelyekkel Király Tibor illetve a róla szóló tanulmányában. A következőképp vélekedett: „*Finkey Ferenc a bűnügyi tudományok polihisztorja volt. Amikor ezt vallom, nem követek el valamilyen önkényeskedést. [...] Finkey Ferenc a büntető jogtudomány, a pönológia, a büntetőeljárás jogtudomány (processzualisztika) kiváló művelője volt.*”²⁶

Irodalomjegyzék

1. GÁCSI Anett Erzsébet: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016.
2. HORVÁTH Tibor: *Finkey Ferenc emlékére = Emlékkönyv Finkey Ferenc (1870–1949)*, szerk. SZATHMÁRY Béla, A Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely, 1995.
3. KIRÁLY Tibor: *Finkey nézetei a büntetőeljárás jogról = Emlékkönyv Finkey Ferenc (1870–1949)*, szerk. SZATHMÁRY Béla, A Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely, 1995.
4. MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

²⁴ POLT: *i. m.*, 459.

²⁵ HORVÁTH: *i. m.*, 19–20.

²⁶ KIRÁLY: *i. m.*, 63.

5. POLT Péter (szerk.): *Kommentár a büntetőeljárás törvényéhez, 1. kötet*, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2018.
6. TÓTH Mihály: *Vázlatok és szemelvények a büntető-eljárás jog tanulmányozásához I.*, Bibliotheca Facultatis Juris Universitatis Catholicae De Petro Pázmány Nominata Budapest, Budapest, 2001.
7. TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006.

Források

1. <https://dt.ogyk.hu/hu/component/k2/item/304-finkey-ferenc> (letöltés ideje: 2020. 09. 17.)
2. http://acta.bibl.u-szeged.hu/32850/1/juridpol_forum_003_001_005-025.pdf (letöltés ideje: 2020. 09. 19.)

DOMOKOS ANDREA

Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász

Ferenc Finkey, the Calvinist Criminal Lawyer

Abstract: There is a strong Calvinist spirit in the professional work of all our Reformed Church criminal lawyers. Educating offenders, involving them in work, helping prisoners, helping and protecting those at risk played a primary role in their response to crime. Finkey's approach was in harmony with this tradition. He was convinced that without the involvement of the society, without the active help of the churches, there would be no effective crime prevention. He emphasized the importance of education, arguing that education is necessary not only for juvenile offenders but also for the adults. Following the North American "reformatory school", he called for establishing correctional institutions in Hungary, as many as possible.

Keywords: educating offenders, reformatory school, crime prevention, the church, Calvinist spirit

Összefoglaló: A kálvinista szellem érződik valamennyi református büntetőjogász elődünk szakmai munkásságán. A bűnelkövetők nevelése, munkába bevonása, a rabsegélyezés, a veszélyeztetettek segítése, védelme elsődleges szerepet játszott a bűnözésre való reagálásuk során. Finkey Ferenc is eszerint közelített a bűnöző emberhez. Meggyőződése volt, hogy a társadalom közreműködése, az egyházak aktív segítségével nélkül nincs hatékony bűnmegelőzés. A nevelés fontosságát hangsúlyozta munkáiban, meglátása szerint a nevelés mint büntetési cél nemcsak a fiatalkorúak, hanem a felnőttek esetében is szükséges. Az észak-amerikai „reformatory school” nyomán Magyarországon is szorgalmazta minél több javítóintézet létrehozását.

Kulcsszavak: bűnelkövetők nevelése, javítóintézet, bűnmegelőzés, egyház, kálvinista szellem

1. Bevezető gondolat

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán a Bűnügyi Tudományok Intézete mellett működik a Finkey Ferenc kutatóműhely, amelyet a bűnügyi tudományok „polihisztoráról”,¹ a református büntetőjogásról neveztünk el. Így

¹ KIRÁLY Tibor: *Finkey Ferenc nézetei a büntető eljárási jogról*, büntetőjogásról = *Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: Szathmáry Béla, Sárospatak, 1995, 63–72.

akartunk tisztelni a nagyszerű professzor, koronaügyész, kúriai tanácselnök munkássága előtt, egyúttal azt a szakmai állásfoglalásunkat is kinyilvánítani, miszerint egyetértünk vele abban, hogy „*az elmélet és gyakorlat nem ellentétei, hanem próbakövei egymásnak*”.²

2. Protestáns értékek

A református egyház iskolaépítő egyház, a protestantizmus Magyarországon az iskolaépítéssel járt együtt. Az is jelzi a református kollégiumok és az itt tanított ismeretek rangját, elismertségét a korabeli Erdélyben, hogy Bethlen Gábor, Erdély református fejedelme nemesi címet adományozott azoknak, akik elvégezték a református kollégiumot.

„*Egészen páratlan az az erkölcsi, szellemi és anyagi erőfeszítés, amit iskolarendszere kiépítésére és fenntartására fordított*” – mondja Ravasz László püspök a református egyházzal.³ Megítélése szerint amit az oktatásért, művelődésért tettek, a magyar művelődéstörténet legragyogóbb lapjai közé tartozik. A protestáns művelődési eszmény a humanista egyetemességet, a nemzeti jelleget, a szabadságot hangsúlyozó volt, ezzel nagy szolgálatot téve a magyar közműveltségnek. A protestáns iskolákban mindig nagy gondot fordítottak arra, hogy a hazához való hűség, a közösségi munka szeretete szellemében neveljék a fiatalokat.⁴

Ez a szellem a református büntetőjogász elődök szakmai munkásságán is érződik, számukra a valláserkölcsi nevelés, a közösségi munkára szoktatás kiindulópont volt a bűnelkövetőkkel való foglalkozás kapcsán. A bűnmegelőzésbe, a veszélyeztetett gyermekek védelmébe, a rabsegélyezésbe a társadalmat is igyekeztek bevonni, hangsúlyozva, hogy mindezek nem lehetnek kizárólag állami feladatok. Az egyházak, civilszervezetek szerepét éppolyan fontosnak tartották a patronage, az utógondozás során, mint az államét.

3. Finkey munkásságáról

A magyar reformátusság sokat köszönhet a Finkeyeknek, ahogy Horváth Tibor fogalmaz: a Finkey család a „*XVIII–XIX. század során számos nagyműveltségű lelkipásztort, papot adott a magyar kultúrának*”.⁵ Amikor maga Finkey 1940-ben áttekintést ad nagy ívű pályájáról, összegzi ars poeticáját, amely szerint szakmai útját, „*az örök erkölcsi értékek*

² FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve*. Olvasztott a Magyar Tudományos Akadémia 1909. március 8-iki ülésén, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909, 4.

³ RAVASZ László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992.

⁴ SIPOSS Árpád: *Tanítóképzés a Bethlen-kollégiumban századunk első felében = A Bethlen-kollégium emlékkönyve*, Nagyenyed–Kolozsvár, Budapest, 1995, 124–138.

⁵ HORVÁTH Tibor: *Finkey Ferenc emlékére = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: SZATHMÁRY Béla, Sárospatak, 1995, 11–24.

tisztelete, a tudomány és az ifjúság szeretete és édes magyar hazánknak és szeretett egyházamnak buzgó szolgálata” kísérette végig.⁶

A közösség szerepe alapvető fontosságú a református büntetőjogász számára, a társadalmi megítélést hangsúlyozza az erkölcsi elvek alakulása, a jogalkotás vagy éppen a bűnmegelőzés kapcsán is. „[...] méltán hívja fel a társadalom figyelmét arra, hogy a bűnözés leküzdésében vegye ki a maga részét, vagyis a társadalom igyekezzék az önhibája által ejtett sebeket orvosolni s az államnak a bűnözés leküzdésére irányuló akciójában minden erejével segítségére siessen s azt anyagi erővel, és egyleti, testületi tevékenység útján támogassa e közérdekű s emberbaráti munkában”.⁷

Egész szakmáját a humanizmus eszméje lengte át, mindig a jóra, a javításra, az erkölcsösség és az igazság győzelmére törekedett, azt tanította. 1902-ben jelentette meg büntetőjogi tankönyvét, amely még négy kiadást ért meg, és a korabeli szakma is nagy elismeréssel szólt róla.⁸ E műve második kiadásában írja a büntetőjogról, hogy „[...] egyfelől a fennálló jogi és állami rend egyik legerősebb és legfontosabb oszlopa, másfelől a mindenkori társadalom erkölcsi felfogásának, művelődési, fejlettségi színvonalának egyik tükre s társadalompolitikai eszméinek, törekvéseinek egyik gócpontja”.⁹ Az 1905-ös tankönyvben megkülönbözteti a büntetendő cselekményt a vallási bűntől, az erkölcstelenségtől, a fegyelmi vétségtől, a magánjogi vétségtől.¹⁰ A büntetőjog alapelveiként határozza meg az igazságosságot, a szükségességet, a hasznosságot, a célszerűséget egyaránt. A büntetés céljaként pedig a megtorlást és a megelőzést egyenértékűként jelöli meg. „A büntetés célja eszerint általánosságban egyfelől az elkövetett büntetendő cselekmény jogi megtorlása, másfelől a jövőben várható hasonló tettektől úgy az egész közönségnek, mint a büntetéssel sújtottaknak visszatartása.” Egyetért a kor uralkodó vezéreszméivel, amelyek „a megtorlás és a megelőzés, vagyis az egyéni felelősség és a társadalmi védekezés, az egyénítés és az emberiesség”.¹¹ A büntetőjogi barbarizmus helyett a humanizmus elvét vallotta a büntetőjogban.¹²

Oktatott a Sárospataki Jogakadémián, a Kolozsvári Egyetem Jogi Karán, a Pozsonyi Egyetem Jogi Karán. Szegeden a Kolozsvárról átköltöztetett egyetemen tanított büntető eljárásjogot, pönológiát, kriminalisztikát és büntetőjogi szemináriumokat is tartott.

1908-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1929-ben rendes, majd 1940-ben tiszteleti tagjává választotta.

1935-től nyugdíjba vonulásáig, 1940-ig koronaügyész volt. Ezt a tiszteletet csak püspöke, Ravasz László rábeszélésére fogadta el. Koronaügyészként a Szálasi-perben is eljárta. Györgyi Kálmán a vádbeszédéből idéz: „A legjelentősebb súlyosító körülmény nézetem szerint az, hogy a vádlott hazafias rajongás leplébe burkolta a maga féktelen ambícióját.”¹³

⁶ Szemelvények Dr. Finkey Ferenc ny. koronaügyész, tisztt. egyetemi tanár kisebb szakdolgozataiból 1890–1940, Budapest, 1940, 17.

⁷ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1905, 469.

⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1902.

⁹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Átdolgozott és bővített második kiadás, Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1905, 6.

¹⁰ *Uo.*, 211.

¹¹ *Uo.*, 51.

¹² Szemelvények..., i. m., 17.

¹³ GYÖRGYI Kálmán: *Adalékok Finkey Ferenc koronaügyészi működéséhez = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: SZATHMÁRY Béla, Sárospatak, 1995, 99–124.

4. 1909-es akadémiai székfoglalója

Balogh Jenő és Wlassics Gyula ajánlásával választotta levelező tagjai közé a Magyar Tudományos Akadémia. 1909. március 8-án olvasta fel székfoglaló értekezését *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve* címmel. Így ajánlották professzor társai: „Ez idő szerint Finkey Ferenc az egyetlen az élő magyar büntetőjogászok közt, aki az anyagi és alaki büntetőjog egész rendszerét, valamint a börtönügyet és a büntetési rendszert önálló nagyobb munkákban kimerítően feldolgozta. Mindkét terjedelmes tankönyve¹⁴ igen becses és igen használt tankönyvünk.”¹⁵

Elfogadja azt az elméletet, mely szerint minden büntetendő cselekmény egyúttal erkölcstelen is. „[...] minden büntetendő cselekmény, mint a fennálló közhatalom ellen kiadott szabályokkal ellenkező, mint törvény- és köteletségellenes magaviselet (állampolgári kötelelenségesség) az erkölcs tan szabályaiba is ütközik, vagyis többé-kevésbé erkölcsellenes is”.¹⁶ Az erkölcs alatt az emberi fogalmat érti, nem a metafizikai meghatározást: „valamely társadalom általános meggyőződését, közfelfogását a jóról, a helyesről, igazságról, vagyis a jó, szép és nemes eszméiről s így az erkölcs és az erkölcstelenség fogalmát sem tekintem öntörvényű, abszolút, változhatatlan fogalomnak”.¹⁷ Ebből fakadóan a büntetőjog mindig erkölcsi célt tart szeme előtt, „a büntetéssel egyfelől az emberi igazság eszméjének kíván eleget tenni, másfelől a büntetett erkölcsi vagy társadalmi javítását s ezzel a büntettek okainak megszüntetését, a bűnözés kisebbitését” igyekszik elérni.¹⁸

5. A nevelés fontosságáról

Finkey a bűnmegelőzés fontosságát mindig hangsúlyozta, a gyermekvédelmet, kol-dusmenhelyeket, a rabsegélyezést, a javítóintézeteket olyan intézményeknek gondolta, amelyek megelőzhetik a bűnt és feleslegessé tehetik a büntetést. 1905-ben áttekintette a hazai javítóintézeteket, az aszódit, a kolozsvárit, a székesfehérvárit, a kassait és a rákospalotait. Ekkor a javítóintézetek feladata „a növendékek komoly munkásságra, jóvise-letre és polgári erkölcsökre” való szoktatása volt.¹⁹ Rendes akadémiai székfoglalójában a

¹⁴ Itt az 1899-ben Budapesten megjelent *A magyar büntető eljárás tankönyve* című és később átdolgozott, illetve az 1902-ben Budapesten kiadott *A magyar büntetőjog tankönyve* című és később átdolgozott két munkájára utalnak. Finkey azt vallotta, hogy a tankönyvnek tudományos műnek kell lennie, egyúttal azonban célja a tételes büntetőjog „tanító modorban való ismertetése” is. Mindez *A magyar büntetőjog tankönyve* második, 1905-ös kiadásának Előszavában olvasható (III. o.)

¹⁵ TARI Ferenc: *Az időszzerű Finkey = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk.: SZATHMÁRY Béla, Sáros-patak, 1995, 77–96.

¹⁶ FINKEY: *A jogtalanság...*, i. m., 41.

¹⁷ *Uo.*, 42.

¹⁸ *Uo.*, 32.

¹⁹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve. Átdolgozott és bővített második kiadás*, Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1905, 472.

Csemegi-kódex I. Büntetőnovelláját is méltatja a fiatakorúak büntetőjogára figyelemmel. „Míg 1908-ig mindössze 980 fiatakorút tudtunk elhelyezni [...] javító-intézetben, 1914-ben már 3200 férőhely állott a bíróságok rendelkezésére a nagy buzgalommal kibővített régiek és az újonnan szervezett javítónevelő-intézetekben.”²⁰

„A nevelés, mint büntetési cél, nemcsak a fiatakorúakra, hanem a felnőtt büntetésekre is kívánatos és szükséges”²¹ – ezt a gondolatát *Büntetés és nevelés* című munkájában fejti ki. Feltételezi, hogy a bűnelkövetők nagyobb része a kellő, a gondos nevelés hiánya miatt, vagy éppen a teljes elhanyagolás miatt vált bűnözővé. Ezért az államnak kell pótolni, amit a szülők elmulasztottak. Nevelés alatt nem pusztán az értelem fejlesztését, az ismeretekre való tanítást érti, hanem az erkölcsi fejlesztést, a jellem helyes irányú alakítását is.²² Az erkölcsi nevelés első mozzanata a felhívás a helyes (erkölcsös) viselkedésre, a helytelen (erkölcstelen), jogtalan vagy éppen büntetendő cselekménytől való tartózkodásra. A második lépés a hasznos foglalkozásokra való rászoktatás, amellyel egyúttal gátat szabnak a helytelen viselkedésnek. A harmadik lépcső „az akarat nevelése”.

A büntetés Finkey szerint csak alaki értelemben megtorlás, „lényege, tartalma ellenben egyfelől fenyítés, azaz bizonyos érzéki, anyagi vagy erkölcsi kellemetlenséggel sújtás, másfelől bűnhődés, vagyis az elítélt egyén felemelése, a bűnösségtől való megtisztulása. A büntetés mindig sújt, de egyúttal felemel”.²³ A fiatakorú bűnelkövetőkkel szemben bármilyen szankció célja mindig a javító, helyesen átalakító nevelés (reformation). Amennyiben szabadságvesztés a büntetésük, annak célja is mindig a nevelés, a jellem helyes irányú alakítása.²⁴

6. Észak-amerikai tanulmányútja

1911-ben az Egyesült Államokban tett tanulmányútjáról és a washingtoni nemzetközi börtönügyi kongresszusról tartott beszámolót az Akadémián.²⁵ Míg Tóth Lőrinc idejében az 1885-ös III. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus valóban elsősorban a büntetés-végrehajtás aktuális problémáira fókuszált,²⁶ addig Finkey 1910-es washingtoni látogatásán a VIII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus már általánosabb kérdésekkel is foglalkozott négy szakosztályában. Az egyik szakosztály maradt a börtönügyi kérdéseknél. Volt olyan osztály, amely a büntetőjog-alkotás, másik szakosztály a megelőzés és további szakosztály a gyermek- és fiatakorú büntetettek ügyét tárgyalta.²⁷ A megelőzés fontosságára hívja fel a figyelmet: „Ez új vezéreszme diadalát jelenti a gyermekvédelem

²⁰ FINKEY Ferenc: *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1930, 34.

²¹ FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Budapest, 1922.

²² *Uo.*, 83.

²³ *Uo.*, 93.

²⁴ *Uo.*, 94.

²⁵ FINKEY Ferenc: *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1911.

²⁶ DOMOKOS Andrea: *Egy református büntetőjogász portréjához: Tóth Lőrinc*, Jogtörténeti Szemle, 2017/4, 16–21.

²⁷ FINKEY Ferenc: *Az északamerikai..., i. m.*, 6.

és a fiatalok büntetéseinek javító nevelésének céltudatos felkarolása s a büntetőjog, illetőleg a közigazgatás külön ágává kiépítése is az összes kultúr államokban.” Ugyanitt írja, hogy a „legbölcsőbb és leggyakorlatiasabb társadalomvédelem” az elhagyatott és erkölcsi romlásnak kitett gyermekek megmentése, a bűnözőréteg utánpótlásának a megakadályozása.²⁸

Tanulmányútján az amerikai pragmatizmus sikerességét dicséri: „Míg itt Európában rendszerint óriási tudományos tollháborúk vezetnek be, illetőleg készítik elő az új intézményeket”, addig Amerikában a gyakorlati szakemberek megvalósítják az adott intézményt, és utóbb magyarázza a tudomány annak elveit.²⁹

7. A Reformatory, a Probation és a Juvenile Court intézményeiről ír lelkesen

A Reformatory school javító-nevelő intézet „reformáló” intézet. Ahogy az elnevezésből is kitűnik, ez az intézet az átalakítás feladatát vállalja fel. „Az elítélt egyén teljes újjáalakítását, testi, értelmi és erkölcsi újjászületését tekinti céljaul, a testi, értelmi és erkölcsi neveléssel, az új emberré faragással foglalkozik.”³⁰ A reformatory rendszer alapelvei a következők voltak:

1. Senkit nem tekintettek javíthatatlannak.
2. A büntetés ne csak elrettentő hatású, az osztó igazságot szolgáló legyen, hanem tegyen komoly kísérletet a bűnöző megjavítására is.
3. A javítás eszközei: a vallásos és erkölcsi tanítás, a szellemi és testi nevelés, valamint a munkára szoktatás.
4. Mindezen feladatok ellátása nem történhet meg rövid idő alatt, így hosszú távú javító-nevelő munkában gondolkoztak.
5. A javító-nevelő munka megkívánja pártfogó felügyelő igénybevételét, az ő odafigyelése, gondoskodása nélkül nem érhető el siker.³¹

A Probation nem más, mint a próbára bocsátás rendszere, amikor is a próbaidő alatt tanúsított magatartás függvénye lesz az, hogy a bűnelkövető kap-e büntetést vagy nem. Ez az intézmény is a pártfogó felügyelő segítő közreműködése mellett működik. A korabeli USA-ban a kisebb vétséget elkövető fiatalok vagy akár felnőtt büntettek esetében alkalmazták. Finkey hangsúlyozza, hogy az USA-ban sok büntetőjogi intézmény alapja civil kezdeményezésből fakad. Így volt ez a próbára bocsátás esetében is, ahol R. Cook és barátja, M. Augustus vállalták Massachusettsben a fiatal bűnelkövetők felügyeletét. A sikeresen bevált kísérletet végül a törvényhozás is szentesítette.³² A pártfogó felügyelő szerepét úgy képzelték ebben az időben, mint egy jóindulatú tisztviselőt, aki lényegében

²⁸ Uo., 7.

²⁹ FINKEY Ferenc: Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei, Magyar Tudományos Akadémiai Értekezés, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1911, 14.

³⁰ Uo., 37.

³¹ Uo., 51.

³² Uo., 54.

apaként viselkedik, és jó útra tereli a megbotlott fiút. A cél egyértelműen az, hogy a fiatal bűntettes ne kerüljön fogházba, hanem maradjon szabad, és ezalatt tanuljon meg beilleszkedni a társadalomba. A mai nemzetközi dokumentumok ugyanezt a kívánalmat fogalmazzák meg, a szabadságelvönás legyen a legutolsó lépcső, amelyet fiatalkorú bűnelkövetőnél alkalmaz az állam.

A Juvenile Court, azaz a fiatalkorúak bírósága Finkey szemében rendkívül előremutató példa: „*Legbecsebb és bizonyára sokáig maradandó érdeme lesz az északamerikai büntetőjognak, hogy a fiatalkorúakkal való büntetőjogi elbánást teljesen új alapokra fektette.*”³³ A fiatalkorúak bírósága is társadalmi kezdeményezésből nőtt ki magát. A chicagói Women’s Club és különböző gyermekvédelmi társulatok javasolták a létrejöttét.³⁴ Hasting Hart a fiatalkorúak bíróságának két alapelvét rögzítette. Az egyik a gyermek megbecsülése, a másik a fiatalkorúak esetében a megtorlás háttérbe szorítása.³⁵

A washingtoni Börtönügyi Kongresszus, amelyen Finkey részt vett, a következő megállapításokat tette a fiatalkorúak büntetőjogáról:

1. A fiatalkorú nem vethető alá a felnőtt büntető eljárásnak.

2. Az eljárás alapelvei:

A fiatalkorúak ügyében eljáró tisztviselők a pszichológiában jártasak kell legyenek.

A pártfogó felügyelők segítik a fiatal bűnelkövetőket.

A fiatalkorúak letartóztatása kerülendő.

3. A fiatalkorú bűnelkövetők ügyeiben eljáró hatóságok egyúttal az elhagyott és bántalmazott gyermekek ügyeivel is foglalkoznak.³⁶

Meggyőződése volt, hogy az észak-amerikai börtönügy és büntetőjog tanulmányozása szükséges és elengedhetetlen azok számára, akik a büntetőjog XX. század eleji fejlesztését, haladását munkálni kívánják. Az 1908-as Novella új intézményeinek megerősítését látja benne: „*A próbára bocsátás, a fiatalok bírósága, a javító nevelőintézetek új szervezete, amelyeket részben egyenest Észak-Amerikából ültettünk át, részben az ottani minták figyelembevételével reformáltunk s melyek a magyar és az észak-amerikai büntetőjog rokonságát megteremtették, a mi új reformintézményeink helyessége és gyakorlatiassága még tisztábban és határozottabban áll előttem amerikai utam után, mint eddigelé.*”³⁷

8. A református Finkey

Reformátusként is aktív volt, Sárospatakon presbiterként működött, az alsózempléni egyházmegyében, majd a tiszáninneni egyházkerületben világi aljegyző volt. 1913-ban Sárospatakon látott napvilágot *A tiszáninneni ref. Egyházkerület érvényben levő*

³³ *Uo.*, 69.

³⁴ *Uo.*, 60.

³⁵ *Uo.*, 66.

³⁶ *Uo.*, 68.

³⁷ *Uo.*, 71.

szabályrendeletei és elvi jelentőségű határozatai című összeállítása. A *Sárospataki Református Lapok*ban nagyszámú egyházjogi és egyházi természetű cikket jelentetett meg.

Reformátusként természetes volt számára a közösségi életben való mindennapos részvétel. „*Mindig ott voltam a városháza öreg termeiben rendezett jogászbálokon és a lelkünk-höz tapadt főiskolai imateremben rendezett ifjúsági ünnepeken.*”³⁸ Azt is vallotta egyúttal, hogy a hagyományok őrzése szellemi kötelessége a tudós embereknek. 1916-os leveléből, amelyet a volt sárospataki diákokhoz intézett, ez az üzenet egyértelműen kiolvasható. A felhívás háttérében az állt, hogy felmerült a sárospataki főiskola áthelyezésének ötlete. Így ír levelében Finkey: „*Azt hiszem, mindnyájunkat, akik a sárospataki főiskolát valljuk igazi 'anyaiskolánk'-nak, akik ott szívtuk magunkba – több-kevesebb ideig – a tudományok elemeit, a későbbi életpályánkhoz nélkülözhetetlen szellemi és erkölcsi javakat s ott esküdtünk fel a haza és a tudomány szeretetére és szolgálatára, mindnyájunkat felrázott, szinte kizavart mindennapi munkakörünkől s a mai rendkívüli idő gondjaiból, bajaiból a főiskola akadémiájának áthelyezését kérő akadémiai-széki indítvány.*”³⁹

Halála előtt arra kérte barátait, ismerőseit, hogy ha eljön a búcsú ideje, a koszorújára fordítandó összeget a sárospataki diáksegély alapjára utalják át.

9. Zárógondolat

Az állam valamennyi feladata ellátása során figyelembe kell hogy vegye a társadalom erkölcsait, érdekeit, a közösség javát. Ezt legegyszerűbb úgy megvalósítani, ha be is vonja a társadalmat, a civil szerveződések, kisközösségeket, egyházi intézményeket a feladatok kitűzésének és megvalósításának folyamatába. A társadalom pedig közvetíti a társadalmi erkölcsöt az állam, illetve a jogalkotó felé. Finkey magánemberként, egyetemi tanárként, koronaügyészként és kúriai tanácselnökként egyaránt a protestáns etika erkölcsi szabályai szerint igyekezett a társadalmat, amelyben élt, jobbra, igazságosabbá tenni.

Irodalomjegyzék

1. DOMOKOS Andrea: *Egy református büntetőjogász portréjához: Tóth Lőrinc*, Jogtörténeti Szemle, 2017/4.
2. GYÖRGYI Kálmán: *Adalékok Finkey Ferenc koronaügyi működéséhez = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: SZATHMÁRY Béla, Sárospatak, 1995.
3. FINKEY Ferenc: *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1930.

³⁸ Finkey szavait idézi KÓHALMI László: *Égető sebek. Emléksorok Finkey Ferencről, a büntetésvégrehajtási jogtudomány atyjáról*, Börtönügyi Szemle, 2000/4, 111–116.

³⁹ FINKEY Ferenc: *Felhívás a volt pataki diákokhoz*, Zempléni Múzsza, 1916. Sajtó alá rendezte BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor, http://www.zemplenimuzsa.hu/03_4/finkey.htm (letöltés ideje: 2021. 01. 20.)

4. FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve*. Olvastatott a Magyar Tudományos Akadémia 1909. március 8-iki ülésén, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909.
5. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1902, 1905.
6. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve. Átdolgozott és bővített második kiadás*, Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1905.
7. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*, Sárospatak, 1948, kiadta a Jogászok a Kultúráért Alapítvány, 2000, szerk: SZATHMÁRY Béla
8. FINKEY Ferenc: *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1911.
9. FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Budapest, 1922.
10. Finkey Ferenc: *Felhívás a volt pataki diákokhoz*, 1916. Zempléni Múzsza, Sajtó alá rendezte Bolvári-Takács Gábor.
11. HORVÁTH Tibor: *Finkey Ferenc emlékére = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: SZATHMÁRY Béla, Sárospatak, 1995.
12. KIRÁLY Tibor: *Finkey Ferenc nézetei a büntető eljárási jogról büntetőjogásról = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: SZATHMÁRY Béla, Sárospatak, 1995.
13. KÖDÖBÖCZ József.: *Finkey Ferenc élete és munkássága 1870–1949*, Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc–Sárospatak, 1995.
14. KÖHALMI László: *Égető sebek. Emléksorok Finkey Ferencről, a büntetésvégrehajtási jogtudomány atyjáról*, Börtönügyi Szemle, 2000/4, 111–116.
15. NAGY Ferenc: *Gondolatok Finkey Ferenc egykori szegedi egyetemi tanárról és anyagi büntetőjogásról = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: SZATHMÁRY Béla, Sárospatak, 1995, 27–44.
16. RAVASZ László: *Emlékezéseim*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992.
17. SIPOSS Árpád: *Tanítóképzés a Bethlen-kollégiumban századunk első felében = A Bethlen-kollégium emlékkönyve*, Nagyenyed–Kolozsvár, Budapest, 1995.
18. TARI Ferenc: *Az időszerű Finkey = Dr. Finkey Ferenc Emlékkönyv*, szerk: SZATHMÁRY Béla, Sárospatak, 1995.

Források

1. http://www.zemplenimuzsa.hu/03_4/finkey.htm

ELEK BALÁZS

A favor defensionis elve Finkey korában és napjainkban

The Principle of Favor Defensionis in Finkey's Age and Nowadays

Abstract: The principle of favor defensionis (principle of protection) nowadays basically expresses that the Criminal Procedural Act seeks to eliminate and somewhat compensate for the disadvantage of the accused by certain detailed provisions. In dubious cases, the law is interpreted in favour of the accused in the spirit of the principle, even against the equality of arms principle. By this principle, Finkey meant cases where the rules of procedure allow for multiple interpretations, in which case they must be interpreted in favour of the accused. The principle also often appears in today's law enforcement.

Keywords: favor defensionis, criminal procedure

Összefoglaló: A favor defensionis elve (védelem kedvezménye) napjainkban alapvetően azt fejezi ki, hogy az eljárási törvény egyes részletrendelkezőkkel igyekszik a terhelt hátrányos helyzetét kiküszöbölni, enyhíteni és némileg ellensúlyozni. A jogszabályt kétes esetekben az elv szellemisége mentén még a fegyverek egyenlőségével szemben is a védelem javára értelmezzük. Finkey az elv alatt alapvetően azon eseteket értette, amikor az eljárási szabályok többféle értelmezést is megengednek, és ilyenkor azokat a vádlott javára kell értelmezni. Az elv napjaink jogalkalmazásában is gyakran felbukkan.

Kulcsszavak: favor defensionis elve, büntetőeljárás

1. A favor defensionis elve

A XIX. század végén, XX. század elején nagyon élő volt a büntetőeljárással foglalkozó köztudatban, így az eljárásjogi szakirodalomban is, az úgynevezett favor defensionis elve.

A favor defensionis elve (védelem kedvezménye) napjainkban alapvetően azt fejezi ki, hogy az eljárási törvény egyes részletrendelkezőkkel igyekszik a terhelt hátrányos helyzetét kiküszöbölni, enyhíteni és némileg ellensúlyozni. A jogszabályt kétes esetekben az elv szellemisége mentén még a fegyverek egyenlőségével szemben is a védelem javára értelmezzük.

Finkey az elv alatt alapvetően azon eseteket értette, amikor az eljárási szabályok több-féle értelmezést is megengednek, és ilyenkor azokat a vádlott javára kell értelmezni.

„A vádeljárás (vádrendszer) alapelve, jellemző vonása az egyéni (polgári) szabadság tisztelete. A bírói hatalom gyakorlói (államfő, népgyűlés vagy bíróságok) csak törvényesen emelt vád (panasz) esetén és annak keretében járnak el. A vádlott (terhelt) mint perbeli ügyfél személyesen vagy külön védő által is védheti magát. Legfőbb vezéreszméje, vagyis az eljárás célja az anyagi (tárgyilag) igazság keresése és megállapítása a büntetőperben, a melyre azonban azt tekinti vezéreszméül, hogy inkább meneküljön száz bűnös a megérdemelt büntetés alól, minthogy egy ártatlan polgár büntetést szenvedjen. Elítélni, megbüntetni valakit csak világosan bebizonyított tényállás és bűnösség esetén lehet, kétes esetben a vádlott felmentendő, az eljárási szabályok kétes esetekben általában mindig a vádlott javára magyarázandók, illetve döntendőek el (in dubio pro reo, in dubio mitius, favordefensionis).”¹

Olyan definíciókat olvashatunk a XX. század elejéről, melyek szerint ez az elv fejezi ki, hogy ha a vád és a védelem mellett és ellene felhozható bizonyítékok vagy érvek egyenlők, minden vitás alaki, anyagi, jogi vagy ténykérdésben a védelem javára kell dönteni. A jogszabály-értelmezésnél – ahogyan ez Finkeynél is megjelent – kétes esetekben a védelem és a vádlott javára kell dönteni. Ha többféleképpen is értelmezhető a törvény, akkor azt a vádlott rovására nem lehet értelmezni. Még olyan definíciót is találhatunk, hogy „a szavakon nyargalászt csak a vádlott érdekében engedi meg a jog”.²

„Ez elvénél fogva a törvénynek vádlott jogait megszorító rendelkezéseit a szó legszűkebb értelmében, egyébként pedig minden valóban kétes értelmű jogszabályt a vádlottra nézve legkedvezőbb értelemben kell alkalmazni [...] Mert e nélkül a többnyire jogtudatlan, műveletlen, a közvádoló fegyelmi joghatósága alá tartozó fogházban sinlődő rab, csak papírforma szerint volna a királyi ügyésszel egyenjogú ügyfél.”³

A favor defensionis elve még a fegyverek egyenlőségéhez képest is méltányosabb szemléletet tükröz a büntetőeljárásban. Vannak az elvre nézve ismert tankönyvi példák, például az utolsó szó joga, vagy a közvádoló perorvoslati joga a védelem javára, súlyosítási tilalom stb., ami a favor defensionis elvet fejezi ki a tételes szabályokban is.⁴ Még a római jogból is említhetünk hasonló példákat, hiszen az ókor védőinek a vádlóval szemben biztosított joga volt, hogy a vádbeszéd két óra hosszat tarthatott, a védbeszéd pedig három óra hosszat.⁵

Más meghatározás szerint a favor defensionis „az in dubio mitius elvének a perjog keretén belül való érvényesítése vagy, ha így jobban tetszik, az in dubio pro reo elvének megfelelően, ha vád és védelem mellett és ellen felhozható bizonyítékok és illetve érvek egyenlők: minden valóban

¹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1908, 477.

² Ifjabb DOMBÓVÁRI SCHULHOF Géza előadása a Magyar Jogászegylet ülésén 1902-ben. Ifj. DOMBÓVÁRY Géza: *A favordefensionis elve és a Királyi Kúria = Magyar Jogászegyleti értekezések*, Franklin Társulat könyvnyomdája, Budapest, 1903, 37.

³ Magyar Jogászegylet 1910. december 10-iki teljes ülés előadása. Ifj. DOMBÓVÁRY Géza: *Hérics Tóth János, a magyar bonjuge. Büntetőjogi és bűnperrendi tanulmány = Magyar Jogászegyleti értekezések*, szerk. Meszlény Artur, Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedés, Budapest, 1911, 176–177.

⁴ TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001, 91–92.

⁵ Ifj. DOMBÓVÁRY Géza: *A favordefensionis...*, i. m., 139.

vitás (alaki vagy anyagi) jog- és illetve ténykérdésnek a vádlott javára való eldöntése. A favor defensionis elve tehát köti a bírót a jogszabály-értelmezés és bűnösség megállapítás alkalmával, a mennyiben minden vitás kérdést a vádlott javára tartozik eldönteni, másrészt pedig jelent bizonyos perjogi értéket, mely a szárazföld összes törvényhozásai által kisebb-nagyobb mértékben érvényesített ügyfélegyenlőség elvének s így a vádló jogkörének kisebb-nagyobb sérelmével a vádlott helyzetét teszi kedvezőbbé.”⁶

„A védelem jogköre valahányszor a törvény nem intézkedik, a vádlott jól felfogott érdekében kiterjesztendő.”⁷ Az ellenkező szemlélet pedig a „favoraccusationis”.⁸

2. Eltérő tényállás megállapítása fellebbviteli bíróságon

Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a közvetlenség elve alapján megvizsgált bizonyítékokból az elsőfokú bíróság által a meggyőződése szerint megállapított tényállás tényei, megállapításai mennyire vitathatóak fellebbezésben, régi keletű vita, és szorosan összefügg a bíróság igazságmegállapítási tevékenységével. Erre példa Eördögh András tanulmánya a büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikket megelőzően 1894-ből, aki a tényekkel kapcsolatos fellebbezés megengedését a büntető igazságszolgáltatásra nézve egyenesen károsnak vélte. Ezen álláspontjának az oka az volt, „*hogy az alsóbíróság tagjai a tényállás felismerésére ugyanazon szellemi képességgel bírnak, mint a másodbíróságé, másodsor: hogy a fellebbviteli tanács erősebb száma a biztosabb tényfelismerés garanciáját nem nyújtja, harmadszor: hogy reproductionális eljárás mellett a fellebbviteli bíró a tény felismerésére vezető anyagot silányabb, már többé-kevésbé megromlott vagy megrontott minőségben kapja, végül negyedszer: hogy reproductio nélkül pusztán írásbeliség mellett, teljesen a homályban evez*”.⁹

Baumgarten Izidor ugyancsak a tényekkel kapcsolatos fellebbezés megengedhetősége ellen foglalt állást. Azzal érvelt, hogy „*ugyanazon bíró másképp ítél, ha az utolsó, és másképp, ha az utolsó előtti szó az övé. A nagyhatalomnak mindig legjobb correctivuma volt az egyéni felelősség – nem a törvényes, hanem az erkölcsi. A fellebbvitel megengedésével a fél és a bíró közötti viszonyt megzavarja az első bíró viszonya a felsőbíróhoz. Mindannyian, kik alsóbb fórumnál szolgáltunk – ha egyébként nem tudnók – önkéntelenül éreztük, hogy a felsőbb bíró nem annyira az ügy, mint az ítélet felett ítél, és az ítélet bírálata nem választható el a bíró minősítésétől. A bíró óhajtja, hogy ítélete megálljon, és ezen kívánság hatása alatt mindazon kétes esetben, hol a közvetlen érintkezés a törvénykezési dráma összes szereplőivel a tényállást más színben tünteti fel, mint a jegyzőkönyvek tanulmányozása, inkább öntudatlanul, mint akarva feláldozza egyéni, de a tárgyalásban részt nem vett felsőbíró előtt teljes mértékben nem is indokolható meggyőződését a felsőbíró döntése alá bocsátott ítélete kedvező sorsának, és ilyképp jogerőre emelkedik egy döntés, melynek ellenkezőjét talán a közvetlen benyomás előnyeit respektáló*

⁶ Uo., 139.

⁷ Uo., 174–175.

⁸ Uo., 182.

⁹ EÖRDÖGH András: *A fellebbezésről a ténykérdésben*, Jogtudományi Közlöny, 1894. április 27., Budapest, 129–132.

*felsőbíró érvényre juttatott volna. A ténykérdésben való fellebbvitel mellett a bíró nem önmagának és saját lelkiismeretének megnyugtatóra dolgozik, hanem emellett és azon kívül egy felsőbíró helyeslését akarja kivívni, és a kölcsönös félreértések játékából gyakran oly sententia születik, mely mindegyikük meggyőződésével ellenkezik.*¹⁰

Finkey is vizsgálja azt a kérdést, hogy van-e jogosultsága a büntetőperben a fellebbezésnek, különösen azt, hogy lehet-e ténykérdésben helyt adni a felülbírálatnak, vagy lehet-e a ténykérdés felülvizsgálatát (jelenleg már felülbírálat) a modern bűnvádi eljárás alapelveivel, főleg a közvetlenség elvével összhangban szervezni, „*ez rég idő óta egyik legvitásabb és legfontosabb kérdése a perjogi irodalomnak*”.¹¹

Finkey válasza egyértelmű: „*A tényállásnak az iratcsomó alapján való felülvizsgálatát s esetleg megváltoztatását ugyan szabadelvű író ma már nem helyeselheti, mert lehetetlenség azt állítani, hogy a jegyzőkönyvek alapján a felső bíró jobban észlelhesse aényt, mint a közvetlen megfigyelés alapján ítélő első bíróság, úgy, hogy a vita tulajdonképpen csak a fellebbezés teljes eltörlése vagy megszorítása körül forog. Jól mondja Wlassics: A haladás emberének csak két út közt lehet választani, egyik: a fellebbezés teljes eltörlése, illetőleg a ténykérdés fellebbezhetetlensége, másik a fellebbviteli bíróság előtt épp olyszobeli és közvetlen főtárgyalás szervezése, mint az elsőfokú előtt. Harmadik út nincs, vagy visszafele vezet.*”¹²

Ez érvekre a fentebb előadottakon kívül jegyzi még meg Finkey, hogy „*éppen az anyagi igazság megközelítése szempontjából nem helyeselhető a ténykérdés fellebbezése, mert a fellebbviteli főtárgyalás, még ha csakugyan a szóbeliség és közvetlenség elvei szerint akarnok is azt berendezni, a mi azonban tényleg óriási teher lenne úgy az államra, mint a felekre, nem nyújt több biztosítékot a per alaposabb eldöntésére, mint az első bíró tárgyalása. Eltekintve, hogy a bizonyítékok sokszor nem ismételhetők, a második tárgyaláson a felek rendszerint csak egymás gyengéit – a mit az első tárgyaláson felismertek – fogják feszegetni. S ha tudják, hogy az első tárgyalás nem döntő, taktikázásból az első tárgyalást csak formaságnak fogják tekinteni. A fellebbviteli főtárgyalás nem egyéb, mint egy másodszori elsőfokú főtárgyalás, a mely azonban sohasem ad oly tiszta képet az ügyről, mint az első. A tanúvallomások, kivált a hosszabb idő után és ismételve történő kihallgatások megbízhatatlanságát kézzelfoghatólag igazolják a Stern W. féle lélektani kísérletek. A ténykérdésben való fellebbvitel mellett továbbá – mint Baumgarten helyesen kiemeli – a bíró nem önmagának, nem saját lelkiismeretének megnyugtatóra dolgozik, hanem legtöbbször a felső bíró helyeslését akarja kivívni. Az igazság megközelítését tehát a ténykérdés fellebbezése nem hogy könnyítené, de gyakran éppen megnehezíti. A tévedés lehetősége pedig három vagy bármennyi fokú bíróságnál sincs kizárva.*”¹³

Bárd pedig arra mutatott rá, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága általános szabályként elfogadja azt a tényállást, amit a nemzeti bíróságok állapítottak meg. Ez a tétel a nemzeti jogorvoslati rendszerektől sem idegen, mert a felsőbíróságok rendszerint kötelesek tiszteletben tartani azt a tényállást, amelyet a közvetlenség elvének előnyeit élvező alsóbíróságok állapítottak meg. Az alsóbíróságok mérlegelési szabadsága nem érne semmit, ha a bizonyítékok hitelt érdemlőségét illetően hozott döntést a fellebbviteli

¹⁰ BAUMGARTEN Izidor: *Fellebbvitel ténykérdésben*, Jogtudományi Közlöny, 1898/46, 327–328.

¹¹ FINKEY: *i. m.*, 477.

¹² *Uo.*, 478–479.

¹³ *Uo.*, 478–479. A Finkey által hivatkozott „Stern féle kísérletekre” lásd ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*, TKK, Debrecen, 2008, 150.

bíróság félretehetné. Erre csak akkor kerülhetne sor, ha bizonyítást folytathatna le a felsőbíróság is, ezt viszont az eljárási törvények általában szűk keretek közé szorítják, már csak azért is, mert maga a jogorvoslati jog fogalmánál fogva azt kívánja, hogy az alsó- és a felsőbíróságok eljárásmodja, valamint az általuk vizsgált kérdések terjedelme eltérő legyen. Ha az első- és másodfokú fórum jogköre megegyezne, úgy a fellebbviteli bíróság döntése ellen a jogorvoslathoz való jog miatt újabb orvoslási lehetőséget kellene biztosítani, legalábbis, ha az újabb döntés eltér az első fokon hozott ítélettől. Mindez azt is eredményezhetné, hogy sohasem születik jogerős döntés.¹⁴

Jól szemlélteti a 2018. július 1. napján hatályba lépett eljárási törvényünk azt, hogy a ténykérdések fellebbezhetőségével kapcsolatos – Finkey által emlegetett – „régí keletű vita” még korántsem zárult le.

A 2018 júliusáig hatályos 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról éppen favor defensionis szabályként tartalmazta a tényállás kizárólag a vádlott javára történő megváltoztatásának a lehetőségét, amennyiben az a vádlott felmentését (részbeni felmentését) vagy az eljárás megszüntetését (részbeni megszüntetését) eredményezi.¹⁵ Az első fokon felmentett vádlott bűnösségének megállapítása azonban kizárt volt a másodfokú eljárásban eltérő tényállás megállapításával.

Ehhez képest jelentős szemléleti változást hozott a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény, a hatályos Be. azzal, hogy kibővítette az eltérő tényállás megállapításának lehetőségét a vádlott terhére is.

A Be. a hatálybalépésekor lehetővé tette a másodfokú bíróság számára a megalapozatlanság kiküszöbölését több esetben is. Ennek során a másodfokú bíróság megtehetette, hogy

„a) a tényállást kiegészíti, illetve helyesbíti, ha a helyes tényállás az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok tartalma, ténybeli következtetés vagy a felvett bizonyítás útján megállapítható,

b) az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok tartalma, ténybeli következtetés vagy a felvett bizonyítás alapján az elsőfokú bíróság által megállapított tényállástól eltérő tényállást állapíthat meg, ha a vádlott felmentésének vagy részbeni felmentésének, vagy az eljárás megszüntetésének vagy részbeni megszüntetésének van helye,

c) az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok tartalma, ténybeli következtetés vagy az ügyészség által indítványozott bizonyítás alapján az elsőfokú bíróság által megállapított tényállástól eltérő tényállás megállapításával az elsőfokú bíróság által felmentett vádlott bűnösségét állapíthatja meg.”¹⁶

Korlátja volt azonban az eltérő tényállás megállapításának az, hogy a másodfokú bíróság csak azokkal a tényekkel kapcsolatban értékelhette az elsőfokú bíróságtól eltérően a bizonyítékokat, amelyekre bizonyítást vett fel, kivéve, ha az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok tartalma vagy ténybeli következtetés alapján a vádlottat az (1) bekezdés b) pontja alapján felmentette vagy az eljárást megszüntette.¹⁷

¹⁴ BARD Károly: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás*, Fundamentum, 2004/I, 44–50.

¹⁵ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 352.§ (1) bekezdés b) pont.

¹⁶ Be. 593. § (1) bekezdés.

¹⁷ Be. 593. § (2) bekezdés.

Látható, hogy a 2018. július 1. napján hatályba lépő Be. 593. § (2) bekezdése – bár szűkebb körben, de – meghagyta a favor defensionis szabályt azzal, hogy bizonyítás felvétele nélkül nem engedte a bizonyítékok eltérő értékelését, kizárólag abban az esetben, ha az a vádlott felmentéséhez vagy az eljárás megszüntetéséhez vezetett.

Ehhez képest a 2020. év legutolsó Be.-módosítása ezen korlátozott favor defensionis szabályt is tovább szűkítette, és a hivatkozott korlátozást is megszüntette.

A 2021. januártól hatályos törvényszöveg szerint *„Ha a másodfokú bíróság az ítélet megalapozatlanságának kiküszöbölése során – a helyes tényállás érdekében felvett bizonyítás, az ügyiratok tartalma vagy ténybeli következtetés alapján – az elsőfokú bíróságtól eltérő tényeket állapít meg, az eltérő tényekkel kapcsolatos bizonyítékokat eltérően értékelheti”*.¹⁸

Eszerint nincs akadálya annak, hogy a másodfokú bíróság pusztán iratok alapján vagy ténybeli következtetés útján bizonyítás felvétele nélkül állapítson meg eltérő tényeket akár a vádlott terhére is. A törvény indokolása szerint a bizonyítás felvételével összefüggésben azonban – figyelemmel az elsőfokú bíróság bizonyítását védő tényálláshoz kötöttség előírására – továbbra is érvényesülő szabály a felülmérlegelés tilalma. A felülmérlegelés általánosságban továbbra is tilalmazott. A 2021. januártól hatályos módosítás azt igyekszik egyértelművé tenni, hogy nem minősül felülmérlegelésnek a bizonyíték újra- vagy ártértékelése olyan esetben, ha az a megalapozatlanság kiküszöbölésével áll összefüggésben. *„Nem tilalmazott ugyanis annak a bizonyítéknak az elsőfokú bíróságtól eltérő olyan újra- vagy ártértékelése, melyet az elsőfokú bíróság értékelt ugyan, ha az a megalapozatlanság kiküszöbölésének eredményeként előállt új tényre vonatkozik, és a megalapozatlanság kiküszöbölésére tekintettel szükségszerű annak újbóli értékelése. Ez az értékelés nem tilalmazott, erre tekintettel pedig felülmérlegelés mindaz, ami ezen a körön kívül esik, vagyis olyan tényre vonatkozik, amely a megalapozatlansággal nem érintett, vagy a megalapozatlanság kiküszöbölésének eredményét jelentő új ténnyel nem függ össze.”*¹⁹

A másodfokon felvett bizonyításhoz kapcsolódóan maradt meg egyetlen korlátja a felmentett vádlott bűnössége megállapításának, mégpedig az, hogy mindez kizárólag az ügyészség által indítványozott bizonyítás eredményeként tehető meg. A hivatalból felvett bizonyítás eredményeként ez a lehetősége nincs meg a bíróságnak.²⁰

3. A jogegység biztosítása és a favor defensionis elv

A jogegység biztosítása mindig is kardinális kérdése volt a büntető igazságszolgáltatásunknak. Ahogyan Varga Zs. András fogalmaz, a jogegység biztosítása részben dogmatikai részben a jog értelméből eredő szükségszerűség, az állami igazságszolgáltatás

¹⁸ Be. 593. § (2) bekezdés 2021. január 1. napjától hatályos szövege.

¹⁹ A 2020. évi XLIII. törvény végső előterjesztői indokolása a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról, 221. §-hoz.

²⁰ POLT Péter (szerk): *Kommentár a büntetőeljárás törvényéhez. Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. 2. kötet*, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018, 1232.

abszolút követelménye, amely nem lehet esetleges, véletlenszerű, nem előzhetik meg más szempontok.²¹

Az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény rendelkezései több ponton is módosították a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvényt, épp az egységes joggyakorlat megvalósulása érdekében.²²

Többben is rámutattak arra, hogy „a széttartó és néha esetleges joggyakorlat” sértheti a jogbiztonságot, és nyilvánvalóan nem egyeztethető össze a felek tisztességes eljáráshoz való jogával sem. Ha két ügyben azonos tényállás és jogi szabályozás mellett eltérő ítélet születne, akár a törvény előtti egyenlőség is sérülhetne.²³

Az Alaptörvény alapján a Kúria az ítélezési tevékenysége mellett biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét.²⁴ A Kúriának így a jogelődjeihez hasonlóan feladata a joggyakorlat egységessége feletti őrködés. Mindez az Alaptörvény és a Bszi. módosuló szabályai alapján a Kúriával szemben még konkrétabb jogpolitikai elvárassá vált.²⁵

A jogegységesítés célkitűzésével összhangban a törvenymódosítás megteremti Magyarországon a – kontinentális jogrendszerektől némileg idegen – korlátozott precedensrendszer alapjait.

Finkey korában a Büntetőjogi Határozatok Tárának két első kötete 1907 októberében jelent meg. E két kötet a hatályban levő kúriai döntvényeket és a jogegység érdekében hozott határozatok közül az elvi jelentőségűeket tartalmazta.

Ezzel kapcsolatban Finkey váratlan helyről veti fel a favor defensionis elvének alkalmazási kérdését, amikor arra mutat rá, hogy „a döntvények alkotásáról kiadott új miniszteri rendelet sem orvosolta az ügyvédi, illetőleg védői karnak azt a régi sérelmét, melyre íjf. Dombóváry Géza figyelmeztetett (Favordefensionis, J. E. E. 23. 1.), hogy míg a curiai teljes ülésekre a koronaügyészség meghívandó, addig a védői személyzet a döntvények hozatalánál egyáltalán nem nyer meghallgattatást. Nemcsak az ügyfélegyenlőség és a méltányosság, de az anyagi igazság érvényesülése szempontjából is mindenesetre kívánatos lenne, ha a döntvények hozatala végett tartandó curiai és táblai teljes ülésekre az ügyvédi kamarák képviselői is meghívhatnának. E jogos és üdvös óhajt egy rövidke miniszteri rendelettel könnyen lehetne teljesíteni.”²⁶

Láthatjuk így épp Finkey tankönyve kapcsán, hogy a jogegységet biztosító döntések közzététele milyen jelentős szereppel bírt már a XX. század elején is, így még azok megalkotásában is fontosnak érezte a védői kar részvételét, hogy a védői szemlélet érvényesülni tudjon. Varga Zs. nyomán kijelenthetjük, hogy a Kúria törekvéseit és jogosítványait a legkorábbi időktől kezdődően a jogegység értékével alapozták meg. Ez az érték az, amely lehetővé tette, hogy a Kúria megközelítőleg egy évszázada csaknem változatlan formában adta ki napjainkig az irányítási eszközeit.²⁷

²¹ VARGA Zs. András: *Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról*, Magyar Jog, 2020/2, 81–87.

²² 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról.

²³ VARGA Judit: *Kilátásban a korlátozott precedens rendszer*, Ügyvédek Lapja, LVIII. évfolyam/6, 4.

²⁴ Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdés.

²⁵ OSZTOVITS András: *A Kúria új típusú feladat- és hatásköreiről*, Ügyvédek Lapja, 2013/1, 2–3.

²⁶ FINKEY: *i. m.*, 67. Finkey itt íjf. DOMBÓVÁRY Géza: *A favordefensionis elve és a kir. Curia* című tanulmányát hivatkozza.

²⁷ VARGA Zs.: *i. m.*

A 2020. április 1-jén hatályba lépett szabályozás következtében az egységes ítélezési gyakorlat megteremtése érdekében azonban négy lényeges változás történt a Bszi. szabályozásában. A jogalkotó eltörölte a bírói testületek által elfogadott jogértelmezési állásfoglalásokat, illetve megszüntette az elvi bírósági határozatok és elvi bírósági döntések lehetőségét. Új jogorvoslati eszköz került a rendszerbe, a jogegységi panaszeljárás formájában, valamint bevezetésre került az ún. korlátozott precedensrendszer.

A módosító törvény miniszteri indokolása alapján e változtatások a Velencei Bizottság azon álláspontja következtében váltak szükségessé, mely szerint a jogegységet a peres felek indítványára, rájuk kihatóan, jogorvoslati eszközökkel kell biztosítani, nem pedig informális, igazgatási jellegű módszerekkel, amelyekből a döntések következményét viselő peres felek ki vannak zárva. A módosítás ennek a követelménynek eleget téve szünteti meg a leiratjellegű eszközöket, és bízta a jogegységesítést a felülvizsgálati eljárásokra, illetve egy új jogorvoslati eszközre, a jogegységi panaszra.

A bírói függetlenség oldaláról is vizsgálható a kérdés, hiszen a jogegység biztosítása valóban csak olyan eljárásban lehet elfogadható, ahol a bíró egyéni és szervezeti függetlensége biztosított, és amelyben a közvádoló nem kap hangsúlyosabb szerepet, mint a védői kar. Ezen alkotmányos feladat így kizárólag az ítélezés útján biztosítható. Az egyéb jogegységesítő eljárásoknak legfeljebb kisegítő, információgyűjtő funkciója lehet, de kötelező ereje semmiképpen.

A bíróságok szervezetéről és működéséről szóló törvény így a jogegység megteremtése érdekében vezeti be a precedenserő biztosítását a Kúria döntéseire. A módosítás nem csupán a bírói testületek által alkotott és meghozott állásfoglalásokat, hanem az ún. elvi bírósági határozatok, elvi bírósági döntések közzétételének a lehetőségét is megszünteti.

Az új Bszi. előtt a szabályozás következetes volt, a Legfelsőbb Bíróság határozatai egyfajta precedenshatással bírtak. 2011-ben ez a hatás leszűkült az elvi bírósági határozatokra és az elvi bírósági döntésekre. Ezáltal 2012-től kezdődően a Kúria minden döntése nem rendelkezett precedenshatással, de voltak olyan más, bíróság által hozott döntések is, amelyeknek a Kúria igazgatási úton precedenshatást biztosított. Ennek következtében a Kúria egyedi ügyekben közzétett határozatai nem bírtak azonos kötelező erővel: míg az elvi döntés, illetve elvi határozat kötelező volt, addig az egyéb közzétett bírósági döntésektől el lehetett térni.

A módosítás indokait keresve érdemes utalni Varga Zs. Andrásra, aki szerint egyértelmű, hogy a Kúria ítéleteinek precedenshatását nem pótolhatják igazgatási és informális eszközök. Az így kialakult rendszer és gyakorlat ellen több kifogás fogalmazható meg. Az elvi bírósági határozatok és döntések közzététele ugyanis nem ítélező, hanem igazgatási döntés eredménye, az európai szokásokkal ellentétes, nincs összhangban a legfelsőbb bírói fórumunk Alaptörvényben biztosított feladatával. Emellett, ami pedig egyértelmű választ jelent a felmerült kérdésre, ez a „furcsa gyakorlat” nem érvényesült ellenőrizhetően.²⁸

Talán nem szükségtelen megemlíteni, hogy napjaink jogszabály-módosításai éppen azt az igazgatási úton történő „precedenshatású” döntések kiválasztásához

²⁸ *Uo.*

kapcsolódó eljárást szüntette meg, ahol egészen a legutolsó időkig nem lehetett képviselve a védői kar.

A törvénymódosítás viszont jogegységi panasz formájában létrehozott egy új, rendkívüli perorvoslatot, ahol a védői közreműködés már maradéktalanul biztosított. A módosító törvény miniszteri indokolása szerint a jogállamiság elvét szem előtt tartva, annak maradéktalanul megfelelően alkotta meg a jogalkotó a jogegységi panaszt, szemben a jogegységi eljárással.

Ennek megfelelően jogegységi panasznak van helye a Kúriának a felülvizsgálati kérelem vagy indítvány, vagy a közigazgatási perrendtartásról szóló törvény alapján fellebbezés alaptalansága esetén a megtámadott határozatot hatályában fenntartó határozata, a felülvizsgálatot a polgári perrendtartásról szóló törvény alapján megtagadó határozata, a felülvizsgálati kérelem befogadását a közigazgatási perrendtartásról szóló törvény alapján megtagadó határozata ellen, feltéve, hogy a felülvizsgálati kérelemben a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben való eltérésre hivatkoztak.²⁹

Jogegységi panasznak lehet helye akkor is, ha a Kúria ítélkező tanácsa jogkérdésben – jogegységi eljárás kezdeményezése nélkül – úgy tér el a Kúria közzétett határozatától, hogy az adott eltérésre az alsófokú bíróságok határozatában nem került sor.

A jogegységi panaszt a jogegységi panasz tanács bírálja el, amely a Kúria elnöke vagy elnökhelyettese vezetésével áll össze, további 8 taggal, akiket az elnök a Kúria kollégiumaiból jelöl ki úgy, hogy minden kollégiumból legalább 1-1 tagot ki kell jelölni.

Ha a jogegységi panasz tanács megállapítja a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben való eltérést, dönt a bíróságokra kötelező értelmezésről, és határozatában a panasszal támadott határozatot hatályában fenntartja, ha az eltérés indokolt volt, vagy megállapítja az eltéréssel okozott jogsértést, de a panasszal támadott határozatot hatályában fenntartja, ha a panaszt olyan ügyben nyújtották be, amelyben törvény a bíróság eljárására legfeljebb ötnapos határidőt állapít meg, vagy más törvény így rendelkezik.

A jogegységi panasz iránti eljárásban a Finkey által felvetett aggályok viszont már nem merülnek fel. A döntés meghozatalában nem jut előnyösebb helyzethez a vád, az eljárásban egyforma eséllyel fejtheti ki véleményét a vád és a védelem is.

A jogegységi panaszt ugyanis a határozat közlésétől számított 30 napon belül a Kúriánál terjesztheti elő az, aki az eljárási törvények alapján felülvizsgálati kérelem előterjesztésére jogosult.³⁰

Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni a törvényességi óvást eltörlő alkotmánybírósági határozatot, ahol épp az volt az egyik legfőbb aggály, hogy az azért sértette a jogbiztonság követelményét, mert a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnöke objektív korlátok nélkül, a felek akaratától független mérlegelése szerint emelhetett óvást. Az Alkotmánybíróság döntése szerint különösen sértette a jogbiztonságot a terhelt hátrányára emelt óvás, mert ezzel sértette a jogállam büntető hatalmát jellemző azon elvet, hogy a bűnüldözésnek szigorú anyagi jogi és eljárási korlátok és feltételek között kell folynia, s hogy a bűnüldözés sikertelenségének kockázatát az állam viseli.³¹

²⁹ Bszi. 41/B. §.

³⁰ Bszi. 41/C. § (1) bekezdés.

³¹ AB határozat 9/1992. (I. 30.)

Törvényességi óvást a védelem nem is terjeszthetett elő, így tipikusan „favor accusationis” szabály volt.

4. Zárógondolatok

„Az 'anyagi igazság', mint a mai büntetőperjogok másik alapelve s eszményi, vagyis főcélja a vádrendszer szabadelvű és emberies szellemének érvényesítése a modern büntetőperben. A modern büntetőeljárás nem a bosszuló, nem a vértuszomjazó igazságot keresi, csak a szükséges és méltányos megtorlást tekinti feladatául; viszont nem éri be az alaki, a betű szerinti igazsággal, annál többet, a valódi, a tényekre épített s azoknak megfelelő igazságot igyekszik megállapítani. Ha őszintén beismerjük emberi gyarlóságainkat, ha nem restelljük bevallani, hogy tévedés alól a legműveltebb ember s így a bíróság sincs kivéve, a büntetőeljárás terén is nem az abszolút, feltétlen, hanem csak az emberi igazság megvalósítása lehet feladatunk. De ezt az emberi igazságot aztán kötelességünk az emberileg lehetőleg alaposabban elérni s annak elérését vagy legalább megközelítését a lehető legjobban biztosítani.”³²

Bár az anyagi igazság már korántsem nyilvánvaló elve a büntetőeljárási jogunknak, de Finkey ezen gondolatai ugyancsak megszívlelendőek, amikor jogalkalmazóként törekszünk az „emberi igazság” elérésére. Ilyenkor a szabályoknak a vádlott javára történő értelmezése sosem lehet káros, ha azok ellentétes jogértelmezést is megengednének.

Irodalomjegyzék

1. BAUMGARTEN Izidor: *Fellebbvitel ténykérdésben*, Jogtudományi Közlöny, 1898/46.
2. BÁRD Károly: *Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás*, Fundamentum, 2004/I.
3. ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*, TKK, Debrecen, 2008.
4. EÖRDÖGH András: *A fellebbezésről a ténykérdésben*, Jogtudományi Közlöny, 1894. április 27., Budapest.
5. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*, Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1908.
6. Ifj. DOMBÓVÁRY Géza: *A favordefensionis elve és a Királyi Kúria = Magyar Jogászegyleti értekezések*, Franklin Társulat könyvnyomdája, Budapest, 1903.
7. Ifj. DOMBÓVÁRY Géza: *Hérics Tóth János, a magyar bonjuge. Büntetőjogi és bűnperrendi tanulmány = Magyar Jogászegyleti értekezések*, szerk. MESZLÉNY Artur, Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedés, Budapest, 1911.
8. OSZTOVITS András: *A Kúria új típusú feladat- és hatásköreiről*, Ügyvédek Lapja, 2013/1.
9. POLT Péter (szerk): *Kommentár a büntetőeljárási törvényhez. Kommentár a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényhez. 2. kötet*, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018.

³² FINKEY: i. m., 17.

10. TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001.
11. VARGA Judit: *Kilátásban a korlátozott precedens rendszer*, Ügyvédek Lapja, LVIII. évfolyam/6.
12. VARGA Zs. András: *Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról*, Magyar Jog, 2020/2.

FANTOLY ZSANETT

Megváltozott ügyészi szerepfelfogás az új magyar büntetőeljárási törvényben

The Changed Role of the Prosecutor in the New Hungarian Criminal Procedure

Abstract: This paper has been inspired by the overview of the work of Ferenc Finkey as a crown prosecutor. It concentrates on certain procedural stages of the Hungarian Code on Criminal Procedure (Act XC of 2017) and demonstrates how this new act brings changes to the decision-making powers of the prosecutor's office compared to the previous act and also how the prosecutor's office serves as an important authority influencing the outcome of the case during the whole criminal process.

Keywords: law of the criminal procedure, public prosecutor, investigation, efficiency, reform in the criminal procedure

Összefoglaló: A tanulmányt Finkey Ferenc koronaügyési tevékenységének áttekintése ihlette. A tanulmány a hatályos magyar büntetőeljárási törvény [2017. évi XC. törvény] egyes eljárási szakaszaira koncentráva azt mutatja be, miben hozott változást a 2018. július 1. napjától hatályos új törvény az ügyészség eljárási feladataihoz kapcsolódó döntési jogköre vonatkozásában a korábbi eljárási törvényeinkhez viszonyítottn; továbbá hogyan jelenik meg az ügyészség a büntetőeljárás minden szakaszában a büntetőügy menetét érdemben befolyásoló, alakító hatóságként.

Kulcsszavak: büntetőeljárás-jog, ügyész, nyomozás, hatékonyság, eljárásjogi reform

Finkey Ferenc koronaügyész (a „jogegység őre”) tiszteletére

1. Bevezetés

A 2018. július 1. napjától hatályos 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.) fokozott döntési kompetenciákat rendel az ügyészség jogkörébe a büntetőeljárás minden szakaszában.

Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 1. § (1) bekezdése alapján: „Az ügyészség az igazságszolgáltatás közreműködőjeként a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott feltételek szerint érvényesíti az állam büntetőigényét, felügyeli és végzi az előkészítő eljárást, irányítja, felügyeli, illetve végzi a nyomozást, képviseli a közvádat a bírósági eljárásban, valamint felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett.” Ahogyan Finkey

Ferenc fogalmaz: „A kir. ügyészség feladata és tulajdonképpeni hivatása a bűnüldözés, a legalitás elvének az érvényesítése, tehát a bűncselekmények elkövetésének és elkövetőinek hivatalból kutatása, nyomatékos gyanú esetén a gyanúsítottak a bíróság elé állítása, a büntetőeljárás során bűnösnek bizonyult vádlott elítélésének szorgalmazása, és elítélés esetén a büntetés végrehajtása, illetőleg az arra való felügyelet.”¹

Jelen tanulmány az egyes eljárási szakaszokra koncentrálnak mutatja be, hogyan és milyen mélységben változott az ügyészség eljárási feladataihoz kapcsolódó döntési jogköre a korábbi eljárási törvényeinkhez viszonyítottan a hatályos büntetőeljárási törvényben; illetve miként jelenik meg az ügyészség az eljárás minden szakaszában a büntetőeljárás menetét érdemben befolyásoló hatóságként.²

2. Az előkészítő eljárás

Az új törvény a büntetőeljárás szerves részévé tette a bűnüldözési célból folytatott titkos információgyűjtést, illetve az adatszerző tevékenységet. A Be. VI. részében szabályozott leplezett eszközök alkalmazásának, illetve a Be. IX. részében szabályozott előkészítő eljárásnak a célja annak megállapítása, hogy a nyílt nyomozás elrendeléséhez szükséges bűncselekményi gyanú fennáll-e. Korábban a bűnüldözési célból folytatott titkos információgyűjtés, illetve adatszerzés ágazati törvényekben, széttagoltan nyert szabályozást a magyar büntetőeljárás jogforrási rendszerében. Az új szabályozás célja annak megteremtése volt, hogy ez a széttagoltság megszűnjék, és immár egységes kódex keretein belül találjon meg minden lényegi vonatkozó rendelkezést a jogalkalmazó a bűnüldözési célú titkos információgyűjtést érintően.³

Az előkészítő eljárás általános szabályai közül érdemes kiemelni, hogy ez csupán egy esetleges szakasza a büntetőeljárásnak, azaz természetesen nem lett általánosan alkalmazott eljárási szakasz. Az operatív eljárás lefolytatására az ügyészség és a nyomozóhatóság mellett – meghatározott esetekben – a rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve, valamint a rendőrség terrorizmust elhárító szerve is jogosult. Az előkészítő eljárást a gyakorlatban tipikusan feljelentés elutasítása után rendelik el, amikor a feljelentésből nem állapítható meg a bűncselekmény gyanúja, de érzékelhetően egy esetleges operatív szakasz beépítésével fény derülhet arra. Másik elrendelési alap lehet, ha a nyomozó hatóság vagy az ügyészség hivatalból tudomására jutott adatok alapján intézkedik; illetve ha korábbi, más eljárásban végrehajtott titkos információgyűjtés eredményeként kell foganatosítani ezt az eljárást. Az előkészítő

¹ FINKEY Ferenc: Ügyészi függetlenség és anyagi igazság. Különnyomat a Budapest Szemle 1936. évi decemberi füzetéből, 13. DTT – Magyar Jogi Portál 2019 – Országgyűlési Könyvtár www.ogyk.hu (letöltés ideje: 2020. 08. 31.)

² Eltérő véleményen van *Belovics Ervin*, aki szerint a Be. csupán egyértelműbbé és tisztábbá tette az ügyészség jogosultságaira, illetve kötelezettségeire vonatkozó normarendszert. Ld. *BELOVICS Ervin: Az ügyészség = Büntetőeljárás jog I-II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. *BELEGI József*, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 81.

³ Megjegyzendő, hogy ez a törekvés csak részben vezetett eredményre, hiszen pl. a rendőrségről szóló törvényben változatlanul maradtak a titkos információgyűjtésre vonatkozó rendelkezések.

eljárás hat (kivételesen kilenc) hónapig tart, törvényességét az ügyészség felügyeli. Ezen felügyeleti jogkör a korábbi jogszabályokban is létezett az ügyészség vonatkozásában, és már akkor is fokozott felelősséget jelentett az ügyészség szempontjából az állampolgárok alapjogainak védelme érdekében. Hiszen az előkészítő eljárás során a terheltnek még nem minősített állampolgárok megfigyelése történik – az érintettek tudta és beleegyezése nélkül. Ahogyan Láng László fogalmaz: „Az elmúlt időszak egyik kétségtelen jogalkalmazói tapasztalata, hogy már az ad rem gyanú – feljelentés kiegészítése vagy nyomozás során történt – tisztázása több esetben a személyiségi jogok komoly sérelmét idézte elő, amely az előkészítő eljárásban végzett eljárási cselekmények és azok jellege folytán esetleg elkerülhető lesz.”⁴

Az előkészítő eljárás során ún. leplezett eszközök alkalmazására nyílik lehetőség. Ezen leplezett eszközök egy részének elrendeléséhez nincs szükség sem bírói, sem pedig ügyészi engedélyre. Vannak azonban olyan leplezett eszközök, amelyek csak bírói engedély birtokában alkalmazhatóak (pl. lehallgatás), illetve olyanok is, amelyek ügyészi engedélyhez kötöttek. Utóbbiakhoz tartozik a fizetési módok megfigyelése (1); a büntetőjogi felelősségre vonás elkerülésének kilátásba helyezése (2); a hozzájárulással alkalmazott megfigyelés (3); az álvásárlás (4); a fedett nyomozó alkalmazása (5); a leplezett eszközök alkalmazására feljogosított szerv tagja és titkosan együttműködő személy alkalmazása álvásárlás érdekében (6); és a fedőokirat, fedőintézmény és fedőadat felhasználása (7). Az ügyészség az indítvány beérkezésétől számított 72 órán belül dönt arról, hogy az adott leplezett eszköz alkalmazására engedélyt ad-e. Döntése – az előbbieken említettek miatt – kulcsfontosságú az alapjogok korlátozásának törvényessége szempontjából.

3. A nyomozás

A nyomozás Láng László szerint a bizonyítási eszközöket összegyűjtő és rögzítő, a bizonyítási eljárások eredményét megállapító, valamint mindezeket az ügyészség és a nyomozó hatóság által értékelő, előzetes bizonyítás felvételi eljárás.⁵ Osztjuk Hautzinger Zoltán véleményét, amely álláspont szerint a bűnügyi nyomozás állami rendeltetését csak úgy tudja betölteni, ha a bűncselekmények és elkövetőik megállapítása eredményesen kipróbált gyakorlati tapasztalatokra támaszkodva, tudományosan megalapozott módon, a vonatkozó jogi normák betartásával valósul meg.⁶ Az új büntetőeljárási törvény a nyomozás osztott modelljét vezette be, azaz a nyomozást két részre – egy felderítésre és egy vizsgálati szakaszra – bontotta. Az ügyészség döntési kompetenciája – bár eltérő szinten, de – mindkét nyomozási szakaszban lényeges. Szerepvállalását a felderítés során gyakorolt felügyelet formájában elősorban a reaktivitás, azaz az utólagos beavatkozás

⁴ LÁNG László: *Előkészítő eljárás = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 721–722.

⁵ *Uo.*, 729.

⁶ HAUTZINGER Zoltán: *Gondolatok a kriminalisztika elméleti rendszeréről*, Jura, 2019/1, 84.

lehetősége; míg a vizsgálat irányításával az eljárás további menetét aktívan kijelölő proaktivitás jellemzi.⁷

A *felderítés* szakaszában – a megalapozott gyanú megállapításához megfelelő mértékben – a bűncselekménynek, illetve az elkövető személyének a felderítése történik, illetve ehhez kapcsolódóan a bizonyítási eszközök felkutatása és rögzítése. Ezek a feladatok alapvetően a nyomozó hatóság felkészültségét és szakmai kompetenciáját igénylik, így a nyomozás ezen szakaszában a nyomozó hatóság önállóan jár el, az ügyészség pedig törvényességi felügyeletet gyakorol a nyomozó hatóság tevékenysége felett. A törvényességi felügyelet érdemi gyakorlására általában akkor kerül sor, ha valamilyen probléma lép fel az eljárásban részt vevők oldaláról, például egy jogorvoslat (panasz) előterjesztése által. Ilyenkor az ügyészség a jogorvoslat elbírálása során jogi álláspontja meghatározásával dönt az eljárás további menetéről az adott jogkérdésben, de a nyomozás irányát – az erre vonatkozó törvényi felhatalmazás hiányában – érdemben nem befolyásolhatja kriminalisztikai álláspontja meghatározásával. A nyomozástaktikai, -technikai, illetve -metodikai irányvonalak meghatározása ugyanis ebben az eljárási szakaszban a nyomozó hatóság kompetenciája, és abba az ügyészség – eseti iránymutatás meghatározása által – nem nyúlhat bele.

A felderítés szakaszában a nyomozó hatóság hathavonta köteles beszámolni az ügyészségnek a nyomozás állásáról, végső határidőt a Be. nem határoz meg a felderítés kapcsán. A félévente történő beszámolás során természetesen már elkerülhetetlen, hogy az ügyészség részéről a saját szakmai álláspont kialakítása és ismertetése is megne történjék. Ezt az esetkört rögzíti *Sinku Pál* tanulmányában az (1) pontban.⁸ *Sinku* szerint az ügyészség álláspontjának ismertetése a felderítés során az arra alapot adó intézkedéstípus szerint öt esetkörbe sorolható; az álláspont hivatalból történő közlése a nyomozó hatóság hathavonta történő beszámolója alapján (1), az engedélyezés (2), a kényszerintézkedések elrendelése vagy indítványozása (3), a jogorvoslatok elbírálása és az eljárási résztvevők kérelmei alapján történő intézkedés (4), illetve a valamennyi egyéb eljárási cselekmény alapján történő véleményközlés körébe (5).⁹ Ezek alapján *Sinku Pál* arra a következtetésre jut, hogy az ügyész ugyan nem irányíthatja a felderítést, de annak törvényességét és hatékonyságát értékelni köteles, mivel a felügyelet magában foglalja azt is, hogy az ügyész értékeli a nyomozás addigi eredményét, foglaljon állást a szükséges nyomozati cselekményekről, és ehhez képest vizsgálja a nyomozó hatóság tevékenységének hatékonyságát.¹⁰

A nyomozás második szakasza, a *vizsgálat* a gyanúsított kihallgatása után kezdődik. Tulajdonképpen a felderítés szakasza azzal ér véget, hogy a felderítő munka eredménnyel zárul, vagyis sikerült felderíteni a bűncselekményt; azonosították a feltételezett elkövetőt; és feltárták, majd rögzítették a bizonyítási eszközök egy részét, amelyek már elégségesek

⁷ LICHTENSTEIN András: *Az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata az új büntetőeljárás törvényben = Doktori Műhelytanulmányok 2017*, szerk. KESERŰ Barna Arnold, SZE-ÁJDI, Győr, 2017, 126., <https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/doktori/doktori%20m%C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202017/lichtenstein.pdf> (letöltés ideje: 2020. 08. 13.)

⁸ SINKU Pál: *Megújult ügyészi szerepfelfogás a büntetőeljárás vádemelést megelőző szakaszában*, Miskolci Jogi Szemle, 2019/2. különszám.

⁹ *Uo.*

¹⁰ *Uo.*

a megalapozott gyanú kialakításához, illetve a gyanúsítottal történő közléshez. Ha mindez nem így történik, azaz például az ismeretlen tettes személye nem nyer felderítést, a nyomozást – a vizsgálati szakasz megkezdése nélkül – meg kell szüntetni.

A vizsgálat szakaszában nyílik meg igazán az ügyészség számára a döntési lehetőség az eljárás további irányának meghatározása tárgyában, az eljárás ezen szakaszában ugyanis már az ügyészség az eljárás ura. Az egyes eljárási cselekményeket a nyomozó hatóság nem önállóan, hanem az ügyészség irányítása alatt, annak utasítása alapján végzi.

A Be. kiemelt fontosságot tulajdonít a terhelti együttműködés ösztönzésére; a beismerő vallomás megtételével a terhelt számára számos – az eljárás mielőbbi befejezését elősegítő, kedvező – megoldás jelentkezik. Ahogyan a törvény miniszteri indokolása fogalmaz: „A gyanúsított együttműködése, beismerése esetén lehetőség nyílik az eljárás gyors befejezésére, akár a vizsgálati szakasz teljes elhagyására, vagy a bíróság előtti bizonyítás elhagyására, radikális csökkentésére.”¹¹ A gyakorlatban mindez úgy történik, hogy az ügyészség a gyanúsított kihallgatását követően állást foglal abban a kérdésben, hogy milyen további intézkedésnek lehet helye. Az eljárás általános menetén (vagyis további bizonyítási eszközök beszerzésén és megvizsgálásán, majd az ezekre alapozott vádemelésen) túl egyéb, az eljárást egyszerűsítő intézkedéseknek is helye lehet a vizsgálat szakaszában. Ma már ugyanis nem jelenthető ki általánosan az a vezérelv, amely a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk idején még meghatározó volt, és amelyet *Finkey Ferenc* így fogalmazott meg: „a kir. ügyészség hivatali kötelessége, mihelyt valaki ellen bűncselekmény elkövetésének nyomatékos gyanúja volt megállapítható, vádat emelni, vagyis az ügyet bíróság elé vinni”.¹² Az ügyészség oportunitási lehetőségeinek széles tárháza nyílik meg a nyomozás vizsgálati szakaszában, így például az ügyészség – a gyanúsított együttműködését elősegítendő, annak beismerése esetére – *kilátásba helyezheti* közvetítői eljárás lefolytatása céljából az eljárás felfüggesztését; a vádemelés elhalasztását (feltételes ügyészi felfüggesztés keretében); az eljárás megszüntetését; vagy az *egyezséges eljárás* keretében történő ítélethozatali lehetőséget. Utóbbi keretében a gyanúsított és védője már a vizsgálat szakaszában megállapodhat írásban az ügyészséggel a később kiszabásra kerülő büntetés neméről és mértékéről. A terhelttel történő megállapodás az Alkotmánybíróság meghatározása szerint a büntetőeljárás egyszerűsítését és gyorsítását célzó olyan jogintézmény, amelyben az állam lehetőséget teremt a büntetőeljárás alá vont személy rendelkezési jogának érvényesülésére a bírósági eljárás formájának megválasztásában.¹³ Az USA-tól eltérően a magyar nyomozási egyezségben a tényállás és a jogi minősítés nem képezi az egyezkedés tárgyát, arról mindig az ügyészség dönt. Az írásbeli „vádalku” a büntetés neméről és mértékéről szól, a terhelti együttműködésért, a beismerő vallomásért cserébe. Ilyen esetben – fő szabály szerint – az ügyészségnek lehetősége nyílik a további bizonyítási eszközök beszerzése során azokra az információkra támaszkodni, amelyeket a gyanúsított a

¹¹ 2017. évi XC törvényhez fűzött részletes indokolás.

¹² FINKEY: Ügyész..., i. m., 15.

¹³ Soós László: *Egyezség a bűnösség beismeréséről = Büntetőeljárás jog I-II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 812.

beismerő vallomás során előadott, megkönnyítve ezáltal a nyomozó hatóság munkáját. A további bizonyítási eszközök beszerzésétől azonban ekkor sem lehet eltekinteni, amely tény a gyakorlatban ezen jogintézmény (nyomozási egyezség) alkalmazásának gyakoriságát jelentősen csökkenti.¹⁴ A nyomozás során létrejött egyezséget az ügyészség csatolja a vádirathoz, annak alapján emel vádat. A bíróság előkészítő ülés keretében dönt a megegyezés jóváhagyása vagy annak elutasítása kérdésében, és ha nem látja akadályát az egyezség elfogadásának, már az előkészítő ülésen meghozhatja annak alapján az ítéletet. Így nem kell a bizonyítási eljárás lefolytatása céljából – hosszú és költséges – tárgyalást tartani, hanem a tárgyalást megelőző előkészítő ülésen kerülhet sor az ügydöntő határozat meghozatalára és jogerőre emelkedésére. Ezáltal a gyakorlatban is megvalósul a büntetőeljárás egyszerűsítésének és gyorsításának elméleti kívánalma.

Az ügyészség másik oportunitási lehetősége az immár csak a nyomozás szakaszában érvényesíthető elterelő jogintézmény, a *közvetítői eljárásra utalás*. A közvetítői eljárás a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktust kezelő eljárás, amelynek célja, hogy a büntetőeljárást lefolytató nyomozó hatóságtól, illetve ügyésztől független közvetítő bevonásával – a sértett és a gyanúsított közötti konfliktus rendezésének megoldását tartalmazó, a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a terhelt jövőbeni jogkövető magatartását elősegítő – írásbeli megállapodás jöjjön létre.¹⁵ A restoratív, kárhelyreállító igazságszolgáltatás érdekében alkalmazott eljárás célja tehát a gyanúsított és a sértett megegyezésének elősegítése, kárvátétel útján. A restoratív igazságszolgáltatásban az érintettek bevonásával oldják meg a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételét, amelynek eszköze a tettes és a sértett megegyezése.¹⁶ Ahhoz, hogy az ügyészség az eljárás felfüggesztése mellett közvetítői eljárásra utalja az ügyet, szükséges a gyanúsított beismerő vallomása mellett a felek ez irányú indítványa is, illetve a gyanúsított részéről a jóvátétel valószínűsítése. A közvetítői eljárás céljából történő eljárásfelfüggesztés eljárásonként egy alkalommal, legfeljebb hat hónapra történhet. A közvetítői eljárás során tett nyilatkozatok az esetlegesen később folytatásra kerülő büntetőeljárásban nem használhatók fel. Ha a megegyezésben foglalt jóvátételi kötelezettségét a gyanúsított teljesítette, az ügyészség a büntetőeljárást megszünteti. Amennyiben a gyanúsított által vállalt kötelezettség teljesítése elmarad, a nyomozás folytatására kerül sor, erről az ügyészség dönt.

Szintén az elterelést szolgálja az új Be.-ben *feltételes ügyési felfüggesztés* elnevezést viselő, valójában a vádemelés elhalasztásáról rendelkező jogintézmény. Ezen törvényi szabályozás alapján az ügyészség dönthet úgy, hogy – bár a vádemeléshez szükséges bizonyítási eszközök a rendelkezésére állnak – egy meghatározott próbaidő tartama alatt mégsem emel vádat, hanem ad még egy esélyt a gyanúsítottnak arra, hogy elkerülje a bírósági eljárást. Ezáltal a gyanúsítottal szemben az elkövetett bűncselekmény miatt bírósági eljárás lefolytatására, bűnösség kimondására, büntetés kiszabására, intézkedés

¹⁴ Erről részletesen lásd FANTOLY Zsanett: *Egyezség a nyomozásban*, Kézirat, megjelenés alatt.

¹⁵ A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXXIII. törvény 2. § (19) bek.

¹⁶ MOLNÁR Gábor Miklós: *A közvetítői eljárás = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 808

alkalmazására – pártfogó felügyelet kivételével – nem kerülhet sor.¹⁷ A feltételes ügyészi felfüggesztés kis tárgyi súlyú – háromévi, különös méltánylást érdemlő esetben ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő – bűncselekmény esetén alkalmazható akkor, ha az ügyészség a gyanúsított magatartásának kedvező irányú alakulását vélelmezi a próbaidő alatt. A vádemelés ugyanis ilyenkor egy meghatározott – legfeljebb egyéves – próbaidőre kerül felfüggesztésre, amely próbaidő alatt a gyanúsítottnak eleget kell tennie a számára meghatározott magatartási szabályoknak is. Ha a próbaidő eredményesen telik le, azaz a gyanúsított jogkövető magatartást tanúsít és betartja a magatartási szabályok által előírt kötelezettségeket, akkor az ügyészség a próbaidő leteltével megszünteti az eljárást. Amennyiben a feltételes ügyészi felfüggesztés alatt a gyanúsított ellen újabb bűncselekmény miatt büntetőeljárás indul, abban a gyanúsított kihallgatás megtörténik; vagy a gyanúsított a vádemelés elhalasztásának időtartamára előírt magatartási szabályokat nem teljesíti, az ügyészség a nyomozás folytatását rendeli el.

Vádemelésre – mint a nyomozás vizsgálati szakaszának utolsó eljárási cselekményére – akkor kerül sor, ha az ügyészség a rendelkezésre álló bizonyítási eszközök birtokában úgy dönt, hogy bíróságra viszi az ügyet. Ilyen esetben tehát az ügyészség nem élt a vizsgálat során az elterelő intézkedések lehetőségével, vagy azok nem vezettek eredményre, és nem kerülhetett sor az eljárás megszüntetésére. A bírósági eljárás feltétele a vádemelés, tehát – közvédas bűncselekmény esetén – az ügyészség vádirata nélkül a bíróság hivatalból nem indíthatja meg és nem folytathatja le az eljárását. A vádemelés azonban – ahogyan az előbbiekben láthattuk – nem az egyetlen és kizárólagos eszköze az ügyészségnek a nyomozás lezárására, és az ügyészi oportunitás eszközei a jogalkotói szemlélet alapján lehetőség szerint – az egyszerűsítés szempontrendszerében – egyébként is elsőbbséget élveznek a „hagyományos”, vádemeléssel végződő nyomozáshoz képest.

4. A bírósági eljárás

A Be. egyik legjelentősebb újítása a magyar büntetőeljárás bírósági szakaszát tekintve az előkészítő ülés kötelezővé tétele. Az ügyészségnek itt is alapvető szerepe van az eljárás további alakításban. Az előkészítő eljárás ugyanis kettős céllal bír: ezen a nyilvános ülésen a vádlott és a védő kifejezheti a váddal kapcsolatos álláspontját már a tárgyalást megelőzően (1), és/vagy közreműködhetnek a bizonyítás további irányának meghatározásában (2). Az első eset akkor bír különös jelentőséggel, ha az ügyészség által a vádiratban a szankció neme és mértéke tárgyában megfogalmazott ún. „mértékes” indítvány elfogadást nyer a vádlott által. Az ügyészség ugyanis – a terhelt beismerésének esetére – kilátásba helyezhet egy olyan „feltételes” büntetéskiszabási indítványt, amelyet ha a vádlott megfelelőnek talál, és erre tekintettel beismerő nyilatkozatot tesz, a további – tárgyaláson felvett bizonyítási eljárás – elmarad. Az ügyészség indítványa ösztönzőleg

¹⁷ BELOVICS ERVIN: *A feltételes ügyészi felfüggesztés = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára* – Harmadik kiadás, szerk. BELEGI JÓZSEF, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 842.

hathat a vádlotti beismerő vallomás megtételére, emellett jelentős szerepe lehet a bíróság döntésében.¹⁸ A szakirodalomban – a nyomozási egyezség után – ezt tekintjük a terhelti együttműködés másik formájának. Itt azonban – ellentétben a nyomozási egyezséggel – nem előzi meg az ügyészség, a terhelt és a védő részvételével zajló egyeztetési folyamat az egyezség létrejöttét, és írásba foglalt megállapodás sincs. A nyomozási egyezségtől eltérően itt csupán arról van szó, hogy az ügyészség arra az esetre is meghatároz egy büntetékiszabási indítványt a bíróság számára, ha a vádlott az előkészítő ülésen beismerő nyilatkozatot tenne. Az indítványozott szankció általában jóval kedvezőbb, mint amelyet a bizonyítási eljárás lefolytatásával járó bírósági tárgyalást követően a bíróság feltehetően kiszabna, amennyiben a vádlott bűnössége bizonyításra kerülne. A vádlott számára tehát érdemes lehet azt a döntést meghozni, hogy az előkészítő ülésen a bíróság előtt beismerő nyilatkozatot tesz, lemond a tárgyaláshoz való jogáról, és elfogadja az ügyészség által a „mértékes” indítványban meghatározott szankciót. Ha pedig a bíróság nem látja akadályát a beismerő nyilatkozat elfogadásának, az előkészítő ülésen meghozhatja az ítéletét. Érzékelhetően tehát az előkészítő ülésen is jelentős az ügyészség eljárásmeghatározó szerepe, hiszen az alkalmas szankció megválasztásával a terheltet az együttműködésre sarkallhatja, és ezáltal egyszerűsítésre, gyorsításra kerülhet a büntetőeljárás bírósági szakasza. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a gyakorlatban leggyakrabban megfogalmazott kritika az új Be. irányában annak „egy terhelt – egy bűncselekmény” szemlélete, azaz hogy a törvénynek az eljárás egyszerűsítését, gyorsítását szolgáló jogintézményei leginkább azokban a büntetőeljárásokban válnak be, amelyeket egy terhelt ellen és egy bűncselekmény miatt folytatnak a hatóságok. (Nincs tehát társtetteség vagy részesi alakzatok, sem több rendbeli elkövetés.) Ez érzékelhető adott esetben az előkészítő ülésen megjelenő gyakorlati problémákból is, a teljesség igénye nélkül: az előkészítő ülésen jogerős befejezést nyert vádlott vallomása a többi vádlott-társ tekintetében hogyan használható fel bizonyítékként;¹⁹ a beismerő nyilatkozatot nem tett vádlottak védői jelen lehetnek-e az előkészítő ülésen, amikor a beismeréssel érintett vádlott-társ nyilatkozata jegyzőkönyvezésre kerül, stb. Előfordulhat olyan eset is, hogy a beismeréssel nem élő, társtettes vádlottak cselekményei tekintetében lefolytatott bizonyítási eljárás során más tényállás kerül ítéleti tényállásként megállapításra, mint az előkészítő ülésen elfogadásra került beismerő nyilatkozat alapján megállapított másik ítéleti tényállás. Ekkor értelemszerűen sérül a társtetteség alapját képező ugyanazon tettesi alapcselekmény szabálya. A jogbiztonság alapját képező egységes büntetékiszabási gyakorlat szempontjából az sem feltétlenül szerencsés helyzet, ha a társtettesek azonos cselekvőség mellett teljesen eltérő szankcióban részesülnek bűnösségük megállapítása mellett pusztán azért, mert egyikük – az ügyészség „mértékes” indítványára tekintettel – beismerő nyilatkozatot tett az előkészítő ülésen, míg a többi az érdemi védekezést választotta a tárgyaláson. Az viszont kétségtelen, hogy a vádalku lényege szerint a terhelt azáltal nyer a beismerő vallomás megtételével, hogy – arra tekintettel – kedvezőbb szankciót kap az ítéletben.

¹⁸ Mészár Róza: *Előkészítő ülés = Büntetőeljárás jog I-II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 1015.

¹⁹ PECSENYE Máté: *Vádalku magyar módra – az előkészítő ülés*, www.mjsz.uni-miskolc.hu, Miskolci Jogi Szemle 2019/1, 161. (letöltés ideje: 2020. 08. 13.)

Amennyiben az előkészítő ülésen nem kerül sor a terhelt együttműködésére és a beismert nyilatkozat megtételére, a terhelt és védője megjelöli a vádlott érdemi védekezésének alapját, és további bizonyítási indítványokat terjeszt elő. A bizonyítás menetének további meghatározásában történő közreműködés (2) keretében a bizonyítási indítványok előterjesztése fő szabály szerint itt, az előkészítő ülésen kell megtörténni. A későbbiekben, az érdemi tárgyaláson, a felek bizonyítási indítvánnyal már csak szigorú feltételek mellett élhetnek (például igazolniuk kell, hogy az indítvány alapjául szolgáló tény vagy bizonyítási eszköz az előkészítő ülést követően keletkezett; vagy arról az indítványozó önhibáján kívül csak később szerzett tudomást).²⁰

5. Összegzés

Összegzésünket érdemes Finkey Ferenc 1936-ból való gondolataival kezdenünk, amelyeket a kir. ügyészség 1861-ben történő felállításával összefüggésben fogalmazott meg: „A kir. ügyészség felállításával s a nyomozásnak, a hivatalos bűnüldözésnek reá, mint állami szervre ruházásával lett a büntetőeljárás igazi peres eljárássá, vádperré, mely hasonlíthatatlanul nagyobb biztosítékot nyújt az anyagi igazság érvényesítésére, mint a régi nyomozó rendszer [...]”.²¹ Kozma Sándor szerint pedig „ha a közvádoló nem ellenség, hanem az igazságszolgáltatás rendes funkcionáriusa, aki nem büntetést, hanem igazságot keres és szorgalmaz, aki nemcsak vádol, hanem azt el is hárítja, sőt véd is, akkor majd a közvádolt is utoléri az a bizalom, amelyet a bíróság már világszerte meghódított magának”.²² Ezen gondolatok érvényesek hatályos büntetőeljárás törvényünkre is, amelyben – mind a nyomozásban, mind a bírósági eljárásban – az ügyészség döntési kompetenciájának előtérbe helyezése figyelhető meg. A nyomozás osztott modelljének első szakaszában, a felderítésben ugyan az ügyészség még „csupán” törvényességi felügyeletet gyakorol; a második szakaszban, a vizsgálatban azonban már teljes mértékben ő az eljárás ura. Döntéseivel, utasításaival irányítja a nyomozó hatóságot, és oportunitási lehetőségeinek széles skálájával meghatározójává válik az eljárás menetének. Ahogyan Cséka Ervin fogalmaz: „[...] az ügyészség a nyomozó hatóságok tevékenysége fölött – ha úgy tetszik – teljhatalmat (de nem a hatóságok szakmai önállóságát korlátozó túlhatalmat) gyakorol, vagyis minden nyomozási cselekményre, de a nyomozás egészére nézve is irányítási, utasítási, ellenőrzési joga van. Ez a jogkör pedig nyilvánvalóan jóval többet foglal magában, semhogy annak kifejezésére a hazai jogban régóta meghonosodott ’ügyészi törvényességi nyomozásfelügyelet’ megfelelő fogalom volna.”²³ A vádiratban foglalt „mértékes indítvánnyal” pedig egyértelműen elősegítheti a terhelt együttműködését a büntetőeljárásban, hiszen – ahogyan Finkey fogalmaz – „[...] gyakorlati szempontból, úgy a közérdek, mint a vádlott érdeke legközvetlenebbül a kiszabott büntetés nemével és mennyiségével

²⁰ A tárgyalás előkészítése után a bizonyítási indítványok előterjesztésének szabályai vonatkozásában lásd: Be. 520. §

²¹ FINKEY: Ügyész..., i. m., 7.

²² KOZMA Sándort idézi Finkey: i. m., 11.

²³ CSÉKA Ervin: Gondolatok az ügyészségről (büntetőügyekben) = Tanulmányok Földvári László tiszteletére, szerk: KORINEK László, Pécs, 1996, 36.

kapcsolódik egybe”.²⁴ A büntetéskiszabást érintő kedvező ügyészi indítvány pedig arra sarkalhatja a vádlottat, hogy beismerő nyilatkozatával egyszerűsítse, gyorsítsa a bírósági eljárást.

Természetesen az új Be. nem jutott el az „ügyész-bíráskodás” megteremtéséig, hiszen örök érvényűek Finkey szavai: „*az ügyészség csak kutat, csak indítványoz, a döntő szó, a határozás mindig a bíróságot illeti*”.²⁵ Az azonban vitathatatlan, hogy az ügyészség már a nyomozás kezdetén döntési helyzetbe kerül az eljárás további formájának meghatározása tárgyában, az opportunitási lehetőségek vizsgálata által, illetve a vádiratban megfogalmazott „mértékes indítvánnyal” is alapjaiban határozhatja meg a vádlott együttműködési készségét, segítve a bíróságot abban, hogy „*a leggondosabb odaadással, a fennálló törvények és más törvényes jogszabályok szigorú megtartásával az ügyeket úgy intézze el, hogy ítéletével egyfelől igazságot szolgáltatson a perbebecsátkozott feleknek, másfelől helyreállítsa a felek valamelyike által megzavart társadalmi egyensúlyt és megsértett állami akaratot*”.²⁶

Irodalomjegyzék

1. BELOVICS Ervin: *A feltételes ügyészi felfüggesztés = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
2. BELOVICS Ervin: *Az ügyészség = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
3. CSÉKA Ervin: *Gondolatok az ügyészségről (büntetőügyekben) = Tanulmányok Földvári László tiszteletére*, szerk. KORINEK László, Pécs, 1996.
4. FANTOLY Zsanett: *Egyezség a nyomozásban*, kézirat, megjelenés alatt.
5. FINKEY Ferenc: *Bírói függetlenség – betű-zsarnokság*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935.
6. FINKEY Ferenc: *Ügyészi függetlenség és anyagi igazság. Különnyomat a Budapesti Szemle 1936. évi decemberi füzetéből*, 13. DTT.
7. HAUZINGER Zoltán: *Gondolatok a kriminalisztika elméleti rendszeréről*, Jura, 2019/1.
8. LÁNG László: *Előkészítő eljárás = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
9. LICHTENSTEIN András: *Az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata az új büntetőeljárás törvényben = Doktori Műhelytanulmányok 2017*, szerk. KESERŰ Barna Arnold, SZE-ÁJDI, Győr, 2017.
10. MÉSZÁR Róza: *Előkészítő ülés = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
11. MOLNÁR Gábor Miklós: *A közvetítői eljárás = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.

²⁴ FINKEY Ferenc: *Bírói függetlenség – betű-zsarnokság*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1935, 12.

²⁵ FINKEY: *Ügyészi...*, i. m., 13.

²⁶ FINKEY: *Ügyészi...*, i. m., 4.

12. SINKU Pál: *Megújult ügyészi szerepfelfogás a büntetőeljárás vádemelést megelőző szakaszában*, Miskolci Jogi Szemle, 2019/2. különszám.
13. Soós László: *Egyezés a bűnösség beismeréséről = Büntetőeljárás jog I–II. Kommentár a gyakorlat számára – Harmadik kiadás*, szerk. BELEGI József, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.
14. PECSENYE Máté: *Vádalku magyar módra – az előkészítő ülés*. Miskolci Jogi Szemle, 2019/1.

Források

1. www.ogyk.hu (letöltés ideje: 2020. 08. 31.)
2. <https://dfkonline.sze.hu/images/egyedi/doktori/doktori%20m%C5%B1helytanulm%C3%A1nyok%202017/lichtenstein.pdf> (letöltés ideje: 2020. 08. 13.)
3. www.mjsz.uni-miskolc.hu (letöltés ideje: 2020. 08. 13.)

FENYVESI CSABA

Büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai alapgondolatok a felismerésre bemutatásról – Finkey Ferenc nyomán

Fundamental Concepts of Criminal Procedure and Criminalistics with regard to Identity Parade After Finkey Ferenc

Abstract: Domestic and international research reveal the following fact: sometimes there are false identity parades behind justizmord cases. So, there is a crucial meaning of the legally and criminalistically correct implementation of the proofing act. In the light of this, the study examines its types, delimitation from confrontation, criteria, and tactical requirements.

Keywords: criminal procedure, identity parade, French mirror, justizmord (miscarriage of justice), interrogation/interview, criminal tactics, confrontation, knowledge of perpetrator

Összefoglaló: Az eddigi hazai és külföldi kutatások azt mutatják, hogy a justizmordok (téves ítéletek) mögött gyakran hibás felismerésre bemutatások húzódnak meg. Így nagy jelentősége van a bizonyítási cselekmény jogszerű és kriminalisztikailag is helyes végrehajtásának. Ennek tükrében vizsgálja a tanulmány az intézmény lényegi ismérveit, fajtáit, elhatárolását a szembesítéstől, alkalmazásának taktikai követelményeit.

Kulcsszavak: büntetőeljárás, felismerésre bemutatás, francia tükör, justizmord, kihallgatás, krimináltaktika, szembesítés, tettestudomás

A 150 éve született Ünnepeelt tanult, majd oktatott büntetőjogot és büntető eljárásjogot Sárospatakon, Kolozsváron, katedrát kapott Pozsonyban, később Szegeden. Aktívan segédkezett Trianon után az Erzsébet Egyetem Pécsre költöztetésében. Hatatos támogatása nélkül magam, tisztelgő tanulmány írója sem lehetnék jelen a Pécsi Tudományegyetemen. Már ezen tény is megadja az alapot arra, hogy példaértékű tanári személyiségére és sokoldalú, magas szintű jogtudósi és jogalkalmazói munkásságára méltón emlékezzünk – éppen egy kolozsvári konferencián.

1. A felismerésre bemutatás büntetőeljárás-jogi gyökerei, elhatárolása a szembesítéstől

Foglalkozott-e egyáltalán Finkey Ferenc a felismerésre bemutatással? Létezett-e a kettős arculatú (büntetőeljárás-jogi-kriminalisztikai) intézmény az ő korában?

Mindkét kérdésre igennel válaszolhatunk, és ezt már tudjuk az 1896. évi XXXIII. tc. nyomán készült 1899-es büntetőeljárás-jogi tankönyvéből.¹ Annak ellenére, hogy a bizonyítási cselekmény akkor még külön nevesítéssel nem bírt. (Lásd erről a Bp. 213. §-át a nyomozási és 310. §-át a bírósági alkalmazásáról.) A kihallgatáson belül, még szűkebben a tanúk vallomásánál – összhangban a Bp.-vel – emeli ki, hogy:

„Ha a tanú vallomásával valamely személy vagy tárgy azonossága állapítandó meg, a tanú ezek leírására szólítandó fel, a személy vagy tárgy csak azután mutatandó meg neki. Ezt nevezik tág értelemben vett szembesítésnek (recognitio) s ennek egyaránt helye van a fő és az előkészítő eljárásban.

Szoros értelemben vett szembesítésnek (confrontatio) t. i. a terheltnek a tanúkkal vagy a tanúknak egymással egyszerre való kihallgatásának rendszerint csak a főtárgyaláson van helye.”²

Már Finkey Ferenc is tudta, hogy a felismerésre bemutatás igen közel áll a szembesítéshez, mintegy „ikertestvérnek” is tekinthető. Olyannyira, hogy az angolszász országokban a „confrontatio” kifejezés alatt a felismerésre bemutatást értik napjainkban is. Még a német irodalomban alkalmazott „Gegenüberstellung” kifejezés szintén jelenti a felismerésre bemutatást, az azonosításos szembesítést is.³ Megkülönböztetve a „Gegenvernehmung” is használatos a szembesítés kontinentális értelmében, a „kihallgatásos” vagy „ellentmondásos” szembesítésre, szemben a „kiválasztó” (angolszász „line up” vagy „identity parade” felsorakoztató) felismerésre bemutatással. Engelhardt tanulmányában a „Wahlkonfrontation” és „Zwischenkonfrontation”, vagyis a választó és ütköztető (egymás közötti) plasztikus kifejezések jelennek meg.⁴

Az erős hasonlóság mellett ki kell emelnünk a két intézmény közötti lényegi különbségeket. Nevezetesen, hogy ugyan mindkettőben szembeállítás van, azonban gyakorta a felismerő védelme érdekében már csak francia (egyirányúan átlátható, „detektív”) tükrön

¹ FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1899.

² *Uo.*, 224.

³ A felismerésre bemutatásról külön német monográfia is született, nevezetesen: ODENTHAL Hans Jörg: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar 1992.

⁴ ENGELHARDT L.: *Kleiner Mitteilungen. Archiv für Kriminologie*, Berlin, 1939, 140–143.

keresztül történik a felismertetés. Céljukban és taktikájukban is eltérések vannak, hiszen itt a személyazonosítás⁵ és nem a vallomásellenőrzés áll a középpontban.⁶

A felismertetés lehet titkos (rejtett, leplezett) is, a szembesítés sohasem. Az csak nyílt lehet, akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakaszban. Fogalmilag kizárt a titkos formális szembesítés.

A felismerő vonakodása, ellenállása esetén is végrehajtható, kikényszeríthető (legrosszabb esetben fénykép, videofelvétel segítségével) a felismertetés, míg a szembesítést nem lehet, illetve nem szabad a szembesülő akarata ellenére végrehajtani.

A felismerésnél a múltban rögzült személyképet, emlékképet kell összehasonlítani a felismerő elé táruló valós személyekkel, míg a szembesítésnél fel kell idézni az emlékképeket, azokat aktivizálni (reprodukálni) és közvetíteni is kell.

Mindig több személyt mutatunk be a felismerőnek, szembesítésnél pedig mindig csak egy személy ül vele szemben. Az előbbi többes vagy választásos, az utóbbit egyéni konfrontációnak is nevezhetjük.

Ha a felismerésre bemutatásnál hibázik a felismerő, végzetes következményei lehetnek, szinte korrigálhatatlan az eljárás során. A tapasztalatok és kutatások szerint a későbbiekben erőteljesen ragaszkodnak a felismerők a hibás döntésükhöz, ami sok esetben justizmordhoz, jogi halálhoz, téves ítélethez vezet(ett).⁷ Az első felismerést (és ebbe beleértendő az előzetes fényképfelmutatás is) követő minden további megismételt felismerés híján van minden bizonyítási értéknek.⁸ Ezzel szemben a szembesítésnél ilyen eredményű, ilyen súlyú hiba, tévedés nem fordulhat elő, amivel nem azt állítom, hogy nem lehet káros, tévútra vivő hatása egy esetlegesen téves, hazug vallomásnak. Ám a bizonyító erő jóval kisebb.

⁵ Már a Theresiana 35. § 1.; 7. pontja megfogalmazta: a személyfelismerés célja „a gyanúsított személyére vonatkozó bizonyosság” meghatározása volt, ha kétség merült fel a gyanúsított kilitétét illetően”.

⁶ „A szembesítés a bíróságnak 'asszisztáló', 'kontroll' tényeket szolgáltat, segíti megalapozni a döntést, hogy a szembesített személyek közül kinek van igaza.” Ld. KRAPAC Davor: *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2006.; PAVISIC Berislav: *Uvod u kriminalistiku*, Zagreb, 2002.

⁷ Nagy valószínűséggel ez – a hibalehetőségek miatti fokozottabb érzékenységgel – a magyarázata annak, hogy a felismerésre bemutatásról jóval gazdagabb a (köztük a monografikus) szakirodalom (akár német, akár angol nyelven), mint a szembesítésről. Odenthal ki is emeli monográfiája bevezetőjében: „A gyanúsítottnak a téves azonosítása a szemtanú által szembesítéssel vagy fényképre felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek. Seelig megállapítását, miszerint az ismertté vált jogi tévedések nagy száma a téves felismerésen alapul, Peters vizsgálatai a büntetőjogi hibaforrásairól is igazolják. Ráadásul a megismételt eljárás által korrigált hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni. Sok újra felvett eljárásban az ártatlan elítéltet csak a tettesi rábizonyítással mentették fel. Angliában ezen hibaforrások miatti nyugtalanság eredményezte a Lord Devlin vezette bizottság bevetését, ami a szembesítések eljárási gyakorlatát vizsgálta, és arra az eredményre jutott, hogy az angol büntetőeljárásban a fő hibaforrás a tanúk általi helytelen azonosítása a tettesnek.” Ld. ODENTHAL: i. m., 19.

⁸ Ezen anomáliáról részletesen érkezett KATONA Géza: *Még egyszer Magda János bűnügyéről*, Belügyi Szemle, 1986/8, 96–104.

A felismerésre bemutatás jóval nagyobb, alaposabb előkészületeket kíván, mint a szembesítés,⁹ továbbá megismételhetetlen is. Ezen felül gyakran helyhez, szituációhoz kötődő, ami nem követelmény a szembesítésnél. Sőt kifejezetten hátrányos lehet, ha nem az erre a célra alkalmas, erre kialakított kihallgatóhelyiségben történik. (Például bv.-intézetben, kórházban.)

A felismerésnél fontos, hogy a felismerendő személy(ek) eredeti, bűncselekmény kori állapotának megfelelően jelenjen(ek) meg, vegyen(ek) részt az eljárásban, mert minden változás, változtatás (haj-, szakáll-, bajuszviselés stb.) megnehezíti, néha ellehetetleníti a cselekményt. A szembesítésnél ilyen követelmény nincs, a személy fizikai, külső változása nem befolyásolja a szemkontaktust.

Az is fontos elvi tétel, hogy nem helyettesíthetők egymással, azaz nem lehet szembesítés keretében felismerést tartani, és felismerés keretében nem lehet szembesítést tartani.

Időrendiségük is jelzi a különbséget, mert tilos szembesítés után felismerésre bemutatást tartani, ám felismerésbe bemutatás után engedett a szembesítés alkalmazása.¹⁰

A felismerésre bemutatásnál előfordulhat spontán forma is. A leggyakoribb eset, amikor körözési kép alapján ismernek fel keresett elkövetőket az utcai forgatagban a járókelők, ám már olyan is előfordult, hogy bírósági vagy rendőrségi folyosón véletlenül arra haladó személyben ismertek fel korábbi tettet. Spontán szembesítésről, tudatosság nélküli szemébe mondásról nemigen beszélhetünk.

A felismerési eljárás hangtalan, nincs kölcsönös párbeszéd, vita, személyes konfliktus, a szembesítés pedig „hangos”, kimondó. Ez még akkor is igaz, amikor süketnéma személyt szembesítünk jeltolmács segítségével, akkor ugyanis a tolmács a szembesülő „hangja”. Néma szembesítés nem létezik. Felismertetésen pedig legfeljebb a felismerő nyilatkozata – jegyzőkönyv számára tett kijelentése – jelenik meg hangként, ám nem a felismerendő körében, nem azok előtt, nem azokkal konfrontálódva. (Vak felismerő és felismertetett személy lehet, mivel létezik hangfelismerés is. A szembesítésnél korábban úgy véltem, hogy vak személy nem vehet részt, valódi szemébe mondás és nézés híján a pszichológiai alap is kiesik,¹¹ azonban új felfogásom szerint, mivel a szuggesztív alap itt

⁹ Ami nem azt jelenti, hogy a szembesítés megszervezése, egyáltalán a kettős személyű szituáció fizikai megteremtése már önmagában ne jelentene nehézséget, szervezést. Erre utal például Ulmann György *A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól* című tanulmányában, amelyben példaként említi: „A BRFK vizsgálati osztálya egyik ügyében pusztán 10 percnyi szembesítés céljából az ügyelőadójá 7 óra 10 percet talpalt, amíg a bűnügyi helyettes által aláírt átiraton összegyűjtötte a terhelt kikéréséhez szükséges 11 db aláírást”. Ld. ULMANN György: *A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól*, Rendészeti Szemle, 1992/1, 72.

¹⁰ Előfordult a gyakorlatban, hogy egy kisvárosban, simaszkban elkövetett zálogházi rablással meggyanúsított terhelt védője megbízást adott egy magánnyomozónak a mentő körülmények felkutatása érdekében. A magánnyomozó – miután megtudta, hogy a hatóság nem végzett és nem is végez, a simaszk takaró szerepére hivatkozással, sem felismerésre bemutatást, sem szembesítést – elvitte a terheltet a zálogház tulajdonosához, a sértetthez, aki korábban találkozott a valódi elkövetővel. A sértett mindjárt ismerősként üdvözölte az odakisértet. Mint kiderült, régóta ismerik egymást, és sem a terhelt testalkata, sem a hangja, sem a mozgása nem egyezett meg a rablóéval. Ld. VARGA Bálint: *Magándetektívek*, Agave, Budapest, 2005, 216–217.

¹¹ Ld. FENYVESI Csaba: *Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008.

is meglehet, hiszen a hangja alapján ismeri a szemben ülőt, akarathajlító, „rányomakodó” hatása lehet a konfrontációnak ebben a szokatlan esetben is.)

A szembesítésnél mindig van előzetesen két ellentmondó vallomás, a felismerésnek ez nem előfeltétele. Lehet, hogy csak egy tanúvallomásunk van, és most keressük a lehetséges terheltet, aki majd nyilatkozhat utólag, ha szükség van rá, illetve ha vallani kíván.

2. A felismerésre bemutatás lényegi ismérvei napjainkban

A felismerésre bemutatás lényeges ismérveit a 2017. évi XC. tv., a Be. 210. és 213. §-ai foglalják össze:

(1) A bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltnak vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltnak vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy kép-, hang vagy kép- és hangfelvételen is bemutatatható.

(2) A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjegyeiről tud.

(3) Személyek bemutatása esetén az ügytől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a felismerést végző által megjelölt fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltsága és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyat hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többitől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.

(4) A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.

(5) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetve ne észlelhesse. Ha a tanú személyes adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.

213. § (1) A bizonyítási kísérletre és a felismerésre bemutatásra a szemle szabályait értelemszerűen alkalmazni kell.

(2) A bíróság és az ügyészség a szemle, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás lefolytatásához a nyomozó hatóságot is igénybe veheti.

(3) A terhelte, a tanú, a sértett és más személy – így különösen, aki a szemle tárgya felett rendelkezik, vagy azt birtokolja – a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak köteles magát alávetni, a birtokában lévő tárgyat a szemle, a bizonyítási kísérlet, illetve a felismerésre bemutatás céljából köteles rendelkezésre bocsátani. E kötelezettségek teljesítésére a terhelte kényszeríthető, a sértett, a tanú és más személy kényszeríthető, illetve rendbírsággal sújtható.

(4) A szemlérlől, a bizonyítási kísérletről és a felismerésre bemutatásról – lehetőség szerint – kép- és hangfelvételt kell készíteni.

Ez a törvényi szabályozás nem hagy kétséget az iránt, hogy

- a) a felismerésre bemutatás (már) önálló nyomozási cselekmény, amely önmagában is bizonyítási eszközt (még pontosabban bizonyítási módot) képez;
- b) a felismertetést befolyásmentesen kell végrehajtani;
- c) a felismerésre bemutatás nagyon közel áll a leggyakoribb nyomozási cselekmény, a kihallgatás intézményéhez, mert (most is) szükségszerűen kelléke a terhelt vagy tanú előzetes kihallgatása arról, hogy miről ismerné fel a kérdéses személyt vagy tárgyat; illetőleg a személy vagy tárgy kiválasztása vagy ki nem választása után is indokolt lehet a tanú vagy a terhelt (leggyakrabban folytatólagos) kihallgatása;
- d) végül arról is ki kell hallgatni előzetesen a tanút (leggyakrabban a sértettet), hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte.

Sajnos a Be. külön nem mondja ki azt, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést. *De lege ferenda* javaslatként emelem ki, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban, hogy a felismertetést végzőnek kötelessége felhívni a felismerő figyelmét: nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van. Ugyanez tárgyak felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetés.

Megjegyzem, hogy a kutatások szerint a megfigyelő tanúk általában kétféleképpen rögzíthetik emlékezetükben az eseményeket: analitikus vagy szintetikus módon. Előbbinél egyes ismérvek alapján áll össze a kép, verbálisan is meg tudja fogalmazni, hogy mit, milyen embert, tárgyat látott. Utóbbinál pedig egy általános érzékelésről beszélhetünk, nem tudja elemezni, leírni az ismérveket, ám látásuk esetén azonosítja, felismeri a személyt, tárgyat stb. Ezt a különbséget számításba kell venni az előzetes kihallgatásnál, illetve a felismertetés végrehajtásánál.¹²

Mindezek alapján a felismertetés lényege: a terhelt vagy a tanú kihallgatásának olyan válfaja, amelynek keretében sajátos követelmények mellett személy- vagy tárgykiválasztás történik. Mind a személy, mind a tárgy fogalmát tágan kell értelmezni. A személyhez tartozik pl. a holttest is, illetőleg tárgynak tekinthetők az adathordozók, pl. fényképek, filmek, digitális, elektronikus felvételek.

3. A felismerésre bemutatás főbb fajtái

- a) személy felismertetése (arc-test, járás-mozgás alapján);
- b) hang alapján személyfelismertetés;

Az 1932-es Lindbergh bébi – a 20 hónapos ifjabb Charles Augustus Lindbergh – elrablása és megölése ügyében egy személyes hangazonosítás alapján ítélték halálra és végezték ki 1936-ban Bruno Richard Hauptmann. Akinek egymondatos hangját

¹² Lásd erről részletesebben WALL M. Patrick: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*, Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA, 1965.

29 hónappal a hallás után azonosította Id. Ch. A. Lindbergh, aki egyébként ezt az egy temetői mondatot is – „Hé, doktor! Ide! Ide!” – kb. 80 méterről érzékelte. Felettébb agályos ez utólag, különösen napjainkban (90 évvel az eset után), amikor egyértelmű a szakemberek álláspontja, hogy egyetlen (technikai) módszer sem ad teljes bizonyosságot a hang, beszéd azonosítására.

- c) holttest felismertetése (mindig csak egyet mutat a hatóság);
- d) tárgy, irat felismertetése (pl. elkövetés eszköze, eltulajdonított vagyontárgyak, dokumentumok);
- e) állat, növény vagy jármű felismertetése (pl. ellopott híres versenyló, kedvenc kutya, macska, illetve az elkövetéshez használt gépkocsi);
- f) adathordozók (fénykép-, video-, kamerafelvétel stb.) alapján történő felismertetés;
- g) ritkán, de előfordulhat íz, tapintás, hő és szag felismerése, legfőképp személyhez kötődően;
- h) helyhez, szituációhoz kötődő felismertetés (helyszínen végrehajtandók);
- i) helyszínhez, szituációhoz nem kötődő (végrehajtható a hatóságok épületeiben is).

Vannak törekvések új felismerési metódusok alkalmazására is, ezek közé tartozik az ún. ökológiai felismerésre bemutatás. Lényege szerint abban különbözik a hagyományos eljárástól, hogy a tanút – többé-kevésbé véletlenszerűen – a természetes környezetben tartózkodó terhelt mellett vezetik végig. Ilyenkor megkéri az azonosítandó célszemélyt, hogy egy olyan helyen tartózkodjon, ahol több ember van jelen, pl. egy áruházban, forgalmas utcán. Ott a tanút azzal a szándékkal kísérik, hogy próbálja felismerni, kiválasztani az általa korábban látott tettest. Azt, hogy az összehasonlításra szolgáló személyeket nem célzottan választják, általában kiegyenlíti a jelenlévők nagy száma és változatossága. Ám lehetséges az is, hogy a járőreket célzottan, összehasonlításra kijelölt személyekkel „gazdagítja” a hatóság. Ennek a módszernek az az előnye, hogy fesztelenebb, oldottabb, mint a klasszikus felismerésre bemutatás, minimálisra csökken a veszélye, hogy a célszemély – belső feszültsége, vagy az összehasonlításra kijelölt („vatta”) személyek önkéntelenül is rá irányuló figyelme miatt – kitűnjön a csoportból.¹³

4. A felismerésre bemutatás jelentősége

A felismerésre bemutatás több célt szolgálhat, és ennek megfelelően az eredménye is sokrétű lehet:

- a) többé-kevésbé minden felismertetés alkalmas a kihallgatott személy szavahihe-tőségének ellenőrzésére (vakpróbával például kiszűrhető a fontoskodó, valójában nem felismerő tanú);

¹³ LEVI M. Avraham: *An analysis of multiple choices in MSL lineups, and a comparison with simultaneous and sequential ones*, Psychology, Crime & Law, 2006/12 (3), 273–285.; LINDSAY R. C. L., Wells Gary L.: *Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation*, Journal Applied Psychology, 1985/70 (3), 556–564.; MALPASS S. Roy: *A policy evaluation of simultaneous and sequential lineups*, Psychology Public Policy and Law, 2006/12 (4), 394–418.; SCHÄFER Andreas: *Sequenzielle Video-Gegenüberstellungen*, Kriminalistik, 2001/12, 797–798.

- b) a felismerésre bemutatás új bizonyítékot eredményezhet, így különösen tárgyak kiválasztása esetén (más szavakkal: az addigi vallomásban meglévő csoportmeghatározást lényegében egyedi azonosítássá teszi);
- c) negatív eredménye is fontos támpontot jelenthet, illetőleg bizonyos szempontból mentő bizonyítékot is;
- d) általában alkalmas a nyomozási verziók ellenőrzésére és további verziók felállítására;
- e) kiemelkedő jelentősége, súlya (veszélye) lehet, mert téves felismerés esetén torz irányba (akár justizmordba is) fordulhat az egész nyomozás, eljárás.¹⁴

5. Felkészülés a felismertetésre

a) Mindenekelőtt az ügy adatainak gondos tanulmányozása alapján kell megvizsgálni és eldönteni azt a kérdést, hogy szükség van-e felismertetésre, és hogy annak melyik válfaját kell előkészíteni. (Így pl. szituációhoz kötődött vagy szituációhoz nem kötődött, eredeti objektumok vagy adathordozók felhasználásával.)

b) Igen fontos része a felismerésre felkészülésnek a tanú (sértett), illetőleg gyanúsított előzetes kihallgatása, és ennek során különösen az észlelés körülményeinek (időpont, évszak, távolság, időtartam, egyéb mozgások és tevékenységek, érzelmi hatások stb.), továbbá a felismerés ismérveinek, támpontjainak (korábbi ismeri-e, van-e kapcsolata a személlyel, milyen sajátosságai vannak a személynek vagy tárgynak, miről ismerné fel őket stb.) feltérképezése.¹⁵ Az előzetes kihallgatás során tisztázni kell azt is, hogy van-e a kihallgatott részéről a felismertetésre együttműködési készség, illetőleg ennek van-e akadálya, van-e kizáró körülmény, ami alapvetően megkérdőjelezné a bizonyítékként felhasználását (ne legyen kizárt bizonyíték).

c) A terhelt minden további nélkül megtagadhatja mind a vallomástételt (előzetes kihallgatást), mind pedig a felismeréshez szükséges aktív tevékenységet (beszéd, kiabálás, járás, futás stb.), a személykiválasztós passzív jelenléte viszont nem. (Az együttműködés hiánya taktikai nehézségeket okozhat.) Ezzel szemben a tanú (sértett) – ha nincs tanúzási akadály – nemcsak vallomásra, hanem aktív magatartásra is köteles. Célszerű a tanú védelme vagy egyszerűen a kímélete és a konfliktusmentes végrehajtás érdekében úgy megszervezni a cselekményt, hogy a felismerendő személyek ne lássák a tanút, pl. francia tükrön át (egyirányú) megtekintéssel.

d) A felismertetésre felkészülés igen fontos része a befolyásmentesség biztosítása, nevezetesen, hogy a kérdéses személlyel vagy tárggyal az általános ismervekben, tulajdonságokban megegyező, nagyon hasonló, és csak a különös tulajdonságokban eltérő személyek/tárgyak kellő számban álljanak rendelkezésre, és pedig legkevesebb

¹⁴ Lásd erről részletesebben WÓJCIKIEWICZ József: *Forensics and Justice*, Dom Organizatora, Torun, 2009.

¹⁵ Lásd erről részletesen ANTI Csaba László (szerk.): *A személyleírás*, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió Kft., Budapest, 2017.

három, legfeljebb öt személy, illetve objektum közül választhasson a tanú (sértett) vagy a terhelt.

A hatósági befolyásolás kivédésére felvetek egy gyakorlatban is megvalósítható módot: az ügyet ismerő kriminalisták helyett az ügygel eddig nem foglalkozott, úgynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. Itt olyan rendőrségi alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processzusból. Átveszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is kell ezt a tényt a felismerővel. Mármost hogy ő csak a felismertetést végzi és az ügyet nem ismeri, csakúgy nem a résztvevőket. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejt, kire-mire-miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerésre bemutatást a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve, majd a jegyzőkönyvet, „az eredményt” átadja a kriminalistáknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek sem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle metakommunikációval.

e) Kivételiesen a holttestet vagy tetovált, sebes, műtéti heges testrészt önmagában kell bemutatni. Sajnos ez növeli azt a veszélyt, hogy a felismerő fájdalomában, ijedtségében, felindultságában felületesen azonosítja a holttestet, nem lévén valódi választás elé állítva. Ugyancsak veszéllyel jár az is, ha az általános jegyekben van lényeges eltérés a választási objektumok között. (Például négy szőke közé egyetlen/sötét/ barna személyt sikerül beszervezni a felismertetésre vagy négy szőrzet nélküli mellé egyetlen bajuszoszt.)

f) A felismertetés lefolytatásának további személyi és tárgyi feltételeit is körültekintően, tervszerűen kell biztosítani. (Pl. esetleges hatósági tanúk, tanú ügyvédje, védő, érdekeltek jelenléte, célhelyiség alkalmazása, technikai rögzítési lehetőségek.)

6. A felismertetés taktikai követelményei

a) Mind személy-, mind tárgykiválasztás esetén alapvető követelmény, hogy befolyásmentes „választék” álljon rendelkezésre, megfelelő (de ne túlzó) számban (3-5), és az általános ismérvekben ne legyen lényeges, feltűnő eltérés.

A 80-as években több bírósági fórumot megjárta, felmentéssel végződött Szolnok megyei M. János-ügyben (kisgyermek meggyilkolása) pl. a két iskolás lány tanú felismertetésekor az öt felvonultatott, felismerendő személy közül csak a terheltnek volt sapkája és pajesza, amelyekre a tanúk előzőleg hivatkoztak. Az is kizárta a tisztességes bizonyítékszerzést, hogy az előzetes adatgyűjtés során a nyomozók egyedül M. János fényképét mutatták meg a potenciális tanúknak, majd végeztették el velük a felismertetést. Ráadásul még a konkrét kiválasztás előtt a folyosón bilincsben vezetve is látták a terheltet.

b) Az eredetivel lehetőleg azonos észlelési körülmények megteremtése nagyon fontos követelmény a felismertetésnél, ha az szituációhoz kötött. Pl. ha a helyszínen vagy menekülés közben látták a tettet. A lehetőleg azonos észlelési körülmények biztosítása nemcsak azt igényli, hogy az előzetes kihallgatás során ezeket részletesen vizsgálni kell,

hanem azt is, hogy a tanú észlelőképességét (érzékszervi vagy egyéb fogyatékosságait) is ellenőrizni szükséges. Mindkét szempontból nagyon hasznosnak bizonyulhat a konkrét észlelhetőség – az adott körülmények között az adott észlelőképességű személy (tanú) részéről meglévő észlelhetőség – pl. bizonyítási kísérlettel történő vizsgálata.

Az M. János-ügyben az egyik eltérő vallomásokat tevő felismerő tanúval csak utólag végeztek bizonyítási kísérletet, amelyen bebizonyosodott, hogy az általa elmondott körülmények, látásviszonyok között nem láthatta a terhelt arcát, még a nemét sem lehetett felismerni bizonyosan.

c) Tárgykiválasztás esetén kifejezetten előnyös lehet az, hogy a kérdéses tárgyat a felismerő már régóta és alaposan ismeri, pl. a sértett a pénztárcáját, óráját, láncát, a gépjárművezető az autóját. Ugyanez a helyzet holttest felismertetése esetén.

d) Az ismeretlen holttest felismerését elősegítheti az előzetesen elvégzett ún. holttest-toalett, amely a megsérült, hiányos testeket, testrészeket elfogadható, felismerhető állapotba hozza, egészíti ki speciális tömítőanyagokkal. Ennek modern és magas szintű változata az arcreekonstrukció, amely felismerésre bemutatással kombinálható a személyazonosítás érdekében.

e) A felismerést végzőnek törekednie kell a minél kevesebb kommunikációra a bemutatás alatt, az instrukcióinak pedig rövideknek, érthetőeknek és pontosaknak kell lenniük.

f) További taktikai jelentősége lehet annak, hogy a felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételtén, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.

g) Katona Géza a várhatóan bizonytalan vagy aggályos személyfelismerés esetén az ugyanazon személy más csoportosítása alapján történő ismétlést nem tartja jó módszernek, hanem az ún. vakpróbát ajánlja. Vakpróba esetén a felismerésre bemutatás első menetében a csoportba be sem állítják a (potenciális) gyanúsítottat, csak minden gyanú fölött álló egyéneket, és így kéri fel azonosításra a tanút.¹⁶

h) Fontos taktikai ajánlás, hogy a felismertetést a lehető legrövidebb időn belül el kell végezni, mert az idő múlásával csökken az eredményességi valószínűség, a felismerő tanúk elbizonytalanodnak, illetve az elkövetők változnak.

Egy Németországban végzett felmérés szerint az azonossági kártya (személyi igazolvány) fényképe alapján 1 éves felvétel alapján már csak a tanúk 52%-a, 2 éves felvétel alapján 25%-uk, 3 éves felvétel alapján pedig 13%-uk, 4 éves felvétel esetén mindössze 7%-uk ismerte fel ugyanazt a személyt.

i) A sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

j) A felismertetés eredményeinek jegyzőkönyvi rögzítésénél a büntetőeljárás-jogi alaki és tartalmi kellékeken túlmenően alapvető jelentősége van annak, hogy a fent vázolt taktikai követelmények teljesítését hitelesen tükrözze, továbbá a felismertetésen részt vevők kérdéseit, észrevételeit is tartalmazza, személykiválasztás esetén pedig azt

¹⁶ Lásd erről részletesebben KATONA Géza: *Valós vagy valótlan?*, KJK, Budapest 1990, 143–169.

a körülményt is, hogy a felismert személy saját maga választotta ki a helyét (ismételten is) a többi személy között.

k) A színhely lerajzolására a felismertetésnél ritkán van szükség. Inkább tárgyakkal kapcsolatban indokolt a felismerendő tárgyat a felismerő előzetes kihallgatása során lerajzoltatni, ha szavakkal nemigen tudja leírni a tárgy általános és különös ismérveit.

l) Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok alapján (pl. járás, beszéd, hang) történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát) alkalmazni.

A pozitív ajánlások után felsorolom, melyek azok a téves módusok, gyakorlati hibák, amelyeket nem szabad elkövetnie a felismerést végző kriminalistáknak (negatív ajánlások):

a) a felismerő tanúnak előzetesen már bemutatták a „felismerendő” (később a sorban álló egyik) személy egyedüli fényképét; *(pl. M. János, illetve a 2002-es móri fegyveres bankrablással gyanúsított K. Ede ügyében is előfordult két tanúnál, később a tanúk már a látott kép alapján választottak);*

b) a felismerésre bemutatás előtt a végrehajtás helyén (pl. rendőrségi folyosón, udvaron, autóban) már előzetesen látja a felismerő tanú a később a sorban szereplő személyt *(M. János esetében éppen bilincsen);*

c) a potenciális terhelt (vagy már terhelt) kitűnik, lényegesen eltér a sor többi tagjától öltözetében, hajviseletben, hajszínből, magasságban, szőrzetben (szakáll, bajusz stb.), korban, testalkatban *(M. János esetében egyedül ő volt papucsban, a többiek utcai cipőben, mivel az épületen belülről, a rendőrségi fogdából hozták a felismertetés helyére);*

d) a szituációhoz kötődő felismerésre bemutatást nem azonos észlelési körülmények között hajtják végre *(M. János esetében nem volt meg a kellő távolság és fényviszony, amikor később így hajtották végre, kiderült, hogy nem is láthatták a tanúk olyan távolságból, nemhogy az arcát, még a nemét, korát sem);*

e) több felismerő tanú esetén nem különítették el őket egymástól a felismertetés előtt és közben;

f) nincs elég számú személy (vagy tárgy) a kiválasztásnál *(az elhíresült, justizmordos Dreyfus-perben egyedül a századost mutatták meg a tanúknak);*

g) fénykép felismerésre bemutatása esetén csak az azonosítandó személyről mutatnak be képet (nem mutatnak többet);

h) vagy túlságosan nagyméretű fényképet, vagy kiugróan eltérőt a többihez képest mutatnak róla;

i) vagy a nyomozói verzióhoz igazodó személy fényképét lassabban, hosszabban mutatják;

j) a felismerésre kiválasztott csoport tagjai lényegesen különböznek egymástól ismertetőjegyeikben (túl vegyes a „kép”, magasság, testalkat, kor stb. szerint);

k) szuggesztíót, befolyásolást, helytelen instrukciókat alkalmaz a hatóság tagja a felismerő tanú irányába, sugallja a szerinte kiválasztandó (verziós) személyt (durvább módon: megerősítő, dicsérő megjegyzést tesz);

l) helytelen, hiányos, hibás, téves jegyzőkönyvi, illetve videós, kamerás rögzítés a lefolytatásról, a felismerők nyilatkozatairól;

m) elmarad a felismerő tanú hatósági figyelmeztetése, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hangok) közül választania, és hogy az elkövető (hangja) nem biztos, hogy jelen van, hogy köztük van;

n) indokolatlanul késedelmes végrehajtása a nyomozási cselekménynek (elhalványulnak a tanúk emlékképei);

o) bizonytalan kiválasztást eredményesnek, határozott felismerésnek (egyezőségnek) értékelnek a jegyzőkönyvben;¹⁷

p) százalékban határozzák meg a hasonlóságot a jegyzőkönyvben (pl. "80%-ban ismerte fel a tanú az elkövetőt"). Álláspontom szerint vagy van azonosítás, vagy nincs, értelmetlen, egyúttal veszélyes is hasonlóságról, hasonlósági százalékokról beszélni.

7. A felismertetés értékelése

a) Mindenekelőtt azt kell behatóan értékelni, mérlegelni, hogy a felismerésre bemutatás lefolytatása megfelelt-e az eljárási szabályoknak és az alapvető taktikai követelményeknek, ideértve mindezeknek kellő rögzítését, ellenőrizhetőségét is. Ha lényeges eljárásjogi, taktikai hibája, hiányossága van a felismertetésnek, akkor annak nem lehet az ügyben komoly bizonyító erejű jelentőséget tulajdonítani.

b) A tanúkutatás során gyakran szükséges a lakosság széles köreiben az elkövetőként szóba jöhető személyek fényképeit bemutatni. (Mindig többet kell mutatni!) Ugyanígy szükségessé válhat a bűnüldöző szerveknél fenntartott fényképanyilvántartások (albumok) átnézetése a kihallgatott tanúval (sértettel). Ilyen esetekben tehát „rövid úton”, alakszerűségek nélkül mehet végbe személyfelismerés, amelynek azután gyakran nem is marad nyoma (nem rögzítik). Találónan nevezhető informális felismertetésnek.

c) A felismertetés alkalmas lehet verziók, bizonyítékok ellenőrzésére. Alátámaszthatja azon sajátosan élményszerű részletek – ún. tettes- vagy tanútudomások – jelentőségét is, amellyel csak az rendelkezhet, aki valóban tette vagy tanúja volt a bizonyítandó bűncselekmény elkövetésének.

d) Más kérdés, hogy a törvényi és taktikai követelményeknek megfelelő, meggyőző felismerés nemritkán közvetlen bizonyíték jelentőségű lesz, minthogy önmagában is annyira felerősíti és kiegészíti az eredeti tanúvallomást, hogy annak alapján a bűncselekmény megtörténte és az elkövető kiléte is bizonyítottá válik. A felismertetés eredménytelensége azonban távolról sem jelent közvetlen (mentő) bizonyítékot. Más kérdés, hogy viszonylag gyakran az eredményes felismertetés is csak közvetett bizonyíték, minthogy a tanú csak a helyszín közelében, csak a bűnelkövetés előtti napon észlelte a felismert személyt.

¹⁷ Lásd részletesebben FENYVESI Csaba: *A felismerésre bemutatás és a digitális adatok jelentősége egy szemérem sértő bűncselekmény tükrében*, Belügyi Szemle, 2016/9, 119–129.

8. Zárógondolatként

Finkey Ferenchez hasonlóan magam is csak reménykedni tudok abban, hogy a fenti büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai szabályokat, ajánlásokat megfogadva és betartva tevékenykedő, szakmailag felkészült jogalkalmazók nem követnek el olyan végzetes hibát, ami téves felismerésekhez, végső soron pedig igazságszolgáltatási justizmordhoz vezet.

Irodalomjegyzék

1. ANTI Csaba László (szerk.): *A személyleírás*, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió Kft., Budapest, 2017.
2. ENGELHARDT L.: *Kleiner Mitteilungen. Archiv für Kriminologie*, Berlin, 1939.
3. FENYVESI Csaba: *A felismerésre bemutatás és a digitális adatok jelentősége egy szeméremértő bűncselekmény tükrében*, Belügyi Szemle, 2016/9.
4. FENYVESI Csaba: *Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008.
5. FINKEY Ferenc: *A magyar büntető eljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond Kiadása, Budapest, 1899.
6. KATONA Géza: *Még egyszer Magda János bűnügyéről*, Belügyi Szemle, 1986/8.
7. KATONA Géza: *Valós vagy valótlan?*, KJK, Budapest, 1990.
8. KRAPAC DAVOR: *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2006.
9. LEVI M. Avraham: *An analysis of multiple choices in MSL lineups, and a comparison with simultaneous and sequential ones*, Psychology, Crime & Law, 2006/12 (3).
10. LINDSAY R. C. L., WELLS Gary L.: *Improving eyewitness identification from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation*, Journal Applied Psychology, 1985/70 (3).
11. MALPASS S. Roy: *A policy evaluation of simultaneous and sequential lineups*, Psychology Public Policy and Law, 2006/12 (4).
12. ODENTHAL Hans Jörg: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, 1992.
13. PAVISIC Berislav: *Uvod u kriminalistiku*, Zagreb, 2002.
14. SCHÄFER Andreas: *Sequenzielle Video-Gegenüberstellungen*, Kriminalistik, 2001/12.
15. ULMANN György: *A fogva tartottak kihallgatásának bonyodalmairól*, Rendészeti Szemle, 1992/1.
16. VARGA Bálint: *Magádetektívek*, Agave, Budapest, 2005.
17. WALL M. Patrick: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*, Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA, 1965.
18. WÓJCIKIEWICZ Jozef: *Forensics and Justice*, Dom Organizatora, Torun, 2009.

HAUTZINGER ZOLTÁN

A büntetéstan alternatív irányai?

Alternative Trends in Penology?

Abstract: The field of investigation of penology, the concept of criminal penalty as well as its general and specific goals and content have not changed despite drafting and formulating more and more types of criminal penalties in the penal/criminal codes over the past several decades. Regardless of the aforementioned, penology these days must have specific responses to situations – whether it is justified to extend the sphere of criminal penalties to penalties in case of which the goal of imposing penalty can be achieved in other ways, or whether it is necessary to apply the traditional penal measures to facts or perpetrators, in case of whom applying other measures can be more efficient in order to achieve either the protection of society or general prevention. This study is aimed at finding answers to these questions.

Keywords: penalty, penology, military criminal law, law on aliens, return

Összefoglaló: A pönológia vizsgálódási területe, a büntetőjogi büntetés fogalma, annak általános és speciális céljai és tartalma nem változtak még annak ellenére sem, hogy az eltelt hosszú évtizedek alatt újabb és újabb büntetéseket fogalmaztak meg büntető törvénykönyvekben. Ettől függetlenül manapság a pönológiának már konkrét válasszal kell rendelkeznie arra is, hogy indokolt-e a büntető szankciók körét kiterjeszteni olyan büntetésekre, amelyek esetében a büntetési cél más módon is elérhető, illetve szükséges-e a hagyományos büntetési eszközöket olyan tényállásokra avagy olyan elkövetőkre alkalmazni, akik esetében más eljárás alkalmazása is hatékony lehet akár a társadalom védelme, akár a generális prevenció elérése érdekében. E tanulmány ez utóbbi kérdésekre keresi a választ.

Kulcsszavak: büntetés, pönológia, katonai büntetőjog, idegenjog, kiutasítás

1. Bevezetés helyett: Finkey Ferenc „a büntetéstan alap-problémáiról”

Egy évszázaddal ezelőtt, 1921. május 9-én tartotta meg Finkey Ferenc a Magyar Tudományos Akadémián (mint az Akadémia levelező tagja) előadását a büntetéstan alapproblémáiról.¹ Ebben a már neves, nyugalmasnak a legkevésbé sem nevezhető életét

¹ FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés. A büntetéstan alap-problémája*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922. (Noha a beszéd 1921-ben hangzott el az Akadémián, annak monográfiászerű változata csak egy évvel később jelent meg nyomtatásban.)

éppen Pozsony, Pécs, Budapest és Szeged között élő professzor a büntetés és nevelés tárgyában értekezett, amelyet jó pár, azóta is aktuális főkérdés megfogalmazásával tett meg. Kiinduló tétele pedig az a Beccariáig visszavezethető jogi axióma volt, hogy *„büntett nélkül nincs helye büntetésnek”,* illetve *„a büntetés a büntett igazságos és szükséges következménye”.*

Finkey e tételek érvényesülését a modern büntetőjog komplex működtetésében látta. Álláspontja szerint az anyagi büntetőjog a büntett és a büntetés fogalmának jogi konstrukcióját nyújtja, a büntető perjog azoknak a konkrét megállapítására vonatkozó szabályokkal, valamely tényleg elkövetett bűncselekmény hatósági megállapításával és emiatt a törvény szerint kijáró büntetés bírói kiszabásával foglalkozik, a büntetéstán pedig a törvény által megállapított büntetési rendszernek és az elítélt egyén által elviselendő konkrét büntetésnek a foganatosítási, végrehajtási elveit és szabályait mutatja be.² E büntető-jogelméleti megállapítással napjainkban sem lehet vitatkozni, mint ahogy azokkal a fő kérdésekkel sem, amelyek a büntetéstán további alappilléreit adják. Ilyen a büntetés fogalma, a büntetéstán tartalma, célja és vezérelvei, a büntetés létjogosultsága vagy szükségessége.

1.1. A büntetés fogalma és magyarázata

A büntetés fogalmát Finkey olyan joghátrányként fogalmazta meg, amelyet az állam büntető bíróságai valamely büntetendő cselekmény elkövetésében bűnösnek ítélt egyénre a büntetőtörvények értelmében megállapítanak.³ Ebben a definícióban – azon túl, hogy világosan kifejezésre jut a büntetés törvényesség elvéhez kötöttsége – az is megmutatkozik, hogy a büntetéstán alapja csak a büntetőjogi keretek között megállapított joghátrány lehet, és nem tartoznak ide azok a büntetések, amelyeket büntetőjogon kívül szabnak ki. E fogalommeghatározás kapcsán manapság talán joggal tehető fel a kérdés, hogy korunk büntetéstana kiterjeszthető-e annak vizsgálatára, hogy az egyes büntetőjogi büntetések helyettesíthetők-e olyan más eljárásban kiszabható hátrányos jogkövetkezménnyel járó szankciókkal, amelyek nem feltételezik büntetőjogi szabályok közvetlen alkalmazását, és mégis büntetőjogi célokat szolgálhatnak?

A büntetéstán alapvető kérdése az is, hogy mi igazolja az állam büntető hatalmát, vagyis mivel magyarázható a büntetés létjogosultsága? Ezzel kapcsolatban Finkey azon az állásponton van, hogy a büntetés gyakorlásának alapeszméje az igazság. *„Ez magyarázza meg, hogy az emberi társadalom, mióta csak állami életet él, mindig és mindenütt egyik fontos kötelességének tekintette a büntetőtörvények hozatalát, vagyis a társadalom rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekmények eltiltását és ezen tilalom megszegőinek utólagos megfenyítését.”*⁴ *„Még világosabban kifejezve: a büntetés és az egész büntetőjog csupán eszköz az állam kezében az egyik állampolgár jogvédelmére, a jogrend létesítése és fenntartása érdekében.”*⁵

A büntetés létjogosultságának magyarázata már ebben az időben sem volt újszerű, hiszen a társadalom védelmének elve és a megtorlás szükségessége már ekkor is igazolt tételnek volt mondható. Így vezethető le a büntetés igazságosságának és hasznosságának,

² Uo., 1.

³ Uo., 4.

⁴ Uo., 6.

⁵ Uo., 8.

de leginkább céltudatosságának kérdése. Ebben az időben azonban kevésbé foglalkoztatta a pönológusokat az a gondolat, hogy a társadalmi renddel ellentétes magatartások kizárólag a büntetőjogi büntetések alkalmazásán keresztül torolhatók-e meg. Az igazságosság és hasznosság elveit illetően a büntetés igazolása bizonyítottan látszott, és annak interpretációja során nem vagy csak érintőlegesen, a klasszikus büntetések végrehajtásával összefüggésben merültek fel olyan kiegészítő elvek, mint a célszerűség elve avagy az arányosság követelménye.

Finkey foglalkozott a büntetés úgynevezett lélektani magyarázatával is, amelynek alapja, hogy egymással szembeállítható-e az a felvetés, hogy a büntetés az elkövetett büntettet, avagy az azt elkövető embert (bűnöst) bünteti. *„Ez a kérdés, a büntetés lélektani alapjának a tisztázása, az említett két felfogás közötti állásfoglalás, – novelle-velle – az indeterminismus és a determinismus nagy vitakérdését állítja elénk. A 'cselekményért', az akarat hibájáért, a 'bűnösség' miatt büntetünk-e valóban, az elkövetett büntettek, vétségek vagy kihágások kisebb vagy nagyobb súlya és a büntetés alkalmazásának egyedüli jogcíme, avagy a cselekmény csak egy symptoma, ami alkalmat ad arra, hogy megállapítsuk – attól függetlenül – a büntett elkövetőjének társadalomellenes (jogsértésre hajló) érzelmeit, antiszociális jellemét s egész egyéniségének 'közveszélyes' voltát?”*⁶ Finkey később leszögezi, hogy e két fenti elmélet nem feltétlenül áll ellentétben egymással, és a büntetéstan keretében mindkét felfogás eredményeire tekintettel kell lenni. *„Ezért kell a bírónak, ha igazságos ítéletet akar mondani a büntetés cselekménye felett, a leggondosabban megállapítani a tettes egész egyéniségét, jellemét s különösen a tett elkövetésének lélektani okait, a motívumokat, hogy mindezekből megérthesse, a tettesnek sokszor őszinte vallomásával ellentétben is a tett elkövetésének igazi rúgóit s ehhez képest értékelje a tettes bűnösségét.”*⁷

A büntetéstan lélektani magyarázata tehát a tett és a tettes kettősségét vizsgálja. E tanulmány megírásakor az a kérdés merülhet fel, hogy bizonyos esetekben, különösen a fentebb már említett arányosság kérdését is alapul véve (különösen a társadalom védelmének elvét előtérben tartandó), elegendő lehet-e kifejezetten a tettesre (a bűnös cselekményt elkövető személyére, jogállására) reagáló jogkövetkezmény megválasztása, ha a büntetés célja ezen alanyi jogállás (pl. katona, külföldi) sajátosságára tekintettel alkalmazható?

1.2. A büntetés tartalma és célja

A Finkey-féle büntetéstan hosszabb lélegzetű magyarázatot szentel a büntetés lényegi kérdéseként annak tartalmára és céljára. Ezen belül Finkey megmagyarázza, hogy a büntetés jogi alakja *„a mai jogászai terminológia szerint a büntetőbíróság által kimért joghátrány, amit a büntettes, mint cselekményének jogi következményét köteles személyesen elviselni. Alaki szempontból a büntetés mindig az elkövetett büntetendő cselekmény jogi következménye, azaz viszonzás, másként megtorlás. [...] alakilag mindig az elkövetett büntett jogi egyenértéke, vagyis az okozott jogsérelem miatt az azt okozó jogkörének bizonyos csorbitása vagy megszorítása.”*⁸

⁶ Uo., 13.

⁷ Uo., 17.

⁸ Uo., 34.

Már a fenti idézetből is látszik ugyanakkor – az a Finkey által is vizsgált tétel –, hogy a büntetés nem vagy nem csak megtorlás. Ezt maga a szerző pontosabban is kifejezi azáltal, hogy *„különösen elfogadhatatlan és ki nem elégítő az az állítás, hogy a büntetés célja csak a megtorlás”*.⁹ A büntetés esetében ugyanis már évszázaddal ezelőtt is kinyilatkoztatásra került, hogy *„a megtorlás amennyire hozzátartozik a büntetés jogi fogalmához, ennek mintegy a megszokott ősi köntöse, éppúgy nem meríti ki s nem adja híven vissza azt a tartalmat, amit a mai állami büntetés alatt érteni kell”*.¹⁰ A büntetés tartalma csak részben az egyénre kiszabott joghátrány, emellett gondolni kell arra is, hogy *„a büntetés teljességéhez, lényegéhez tartozik, hogy az bűnhődésre indítsa az elítéltet, azaz a megnyugvás, a büntetés igazságosságának az érzetét is keltse fel benne. Az oktanul, feleslegesen túl szigorú büntetés visszatetszést kelt a kívül állók, a társadalom szemében is, az elítélt lelkében pedig megnyugvás helyett a méltatlanság, az ártatlanul szenvedés gondolatát ébreszti fel, s megnehezíti vagy lehetetlenné teszi az erkölcsi megjobbulást.”*¹¹

Összegzőként a büntetés tartalmát Finkey azt állapítja meg, hogy *„a büntetés akkor tökéletes, akkor felel meg a fogalmához fűzött követelményeknek, ha a fenyítő és a felelő elem egyensúlyban van benne. A büntetésnek nem szabad merőben másoknak a hasonló tettek elkövetésétől való elrettentésre irányozott eszköznek lennie, amire szolgáltak a régi világ rettenetes kivégzései [...]. A büntetésnek kell bizonyos mérvű és pedig igazságos szigor tartalmaznia, hogy másoknak is tanulságul, a bűnelkövetéstől visszatartó motívum gyanánt szolgáljon, de másfelől az elítélthez vonatkozólag mindenestre 'lelki gyógyszernek' kell lennie, vagyis olyannak, hogy az elítélt belássa az igazságos szigor jogosultságát, vagy más esetben kénytelen legyen elismerni, hogy az enyhe mértékben alkalmazott büntetés méltányolta az ő enyhítő körülményeit.”*¹² E konklúziót továbbgondolva azonban vissza lehet kanyarodni ahhoz a feltételezéshez, hogy a büntetésben alkalmazott joghátrány minden esetben szükséges elemként kell hogy megtorlást jelentsen? Egy, az elkövetett magatartásra, annak elkövetőjére, nem utolsósorban az általános nevelő (fegyvelmező, megelőző) hatásra figyelemmel lévő joghátrány ugyanis elképzelhető a klasszikus értelemben vett megtorlás nélkül is.

A büntetés meghatározásának teljességéhez szinte állandó vitapontként kapcsolódik annak céljának vagy céljainak definiálása is. Finkey ezt már előláróban úgy vezeti be, hogy *„a büntetés céljait a büntetéstannak világosan és határozottan ki lehet és ki kell tűznie, azonban ezek a célok, feladatok voltaképpen nem egyebek, mint a büntetés tartalmának, a büntetés alap gondolatának gyakorlati megvalósításai”*.¹³

A büntetés céljának konkretizálása azonban mégsem ilyen egyszerű. Egyfelől Finkey úgynevezett formalisztikus megközelítésben megjelöli a büntetésnek törvényhozói (codificatorius), bírói (bünteteskiszabási) és végrehajtási (közvetlen) célját,¹⁴ másfelől – a vonatkozó nemzetközi szakirodalom citálását sem mellőzve – a büntetés céljaként értekezik a védelmi büntetésről (Schutzstrafe), illetve a biztosító büntetésről (Sicherungsstrafe)

⁹ Uo., 36.

¹⁰ Uo., 40.

¹¹ Uo., 52.

¹² Uo., 53.

¹³ Uo., 53.

¹⁴ Uo., 56.

vagy megtorló büntetésről (Vergelungsstrafe).¹⁵ E célok kétségtelenül összetartoznak, hiszen a törvényhozás céljában általánosan a társadalom védelmét, ezen keresztül az egyes központilag tiltott normák (bűncselekmények) megelőzését kell keresni, míg a büntetés-végrehajtásban az elkövetett bűncselekményre és az elítélt személyére is tekintettel kiszabott büntetés sajátos céljait, így a javítást és az elrettentést: pontosabban – Franz von Liszt hármass célkitűzését hivatkozva: a) a pillanati büntetésekre az elrettentést, b) a javítható állapotú büntetésekre a javítást (nevelést), c) a javíthatatlan állapotú büntetésekre az ártalmatlanná tételt.¹⁶ Mint látható, e klasszikus büntetési célok lényegében azok megfogalmazása óta változatlanok. A kérdés e tekintetben úgy merül fel, hogy e célok mellett meg lehet-e fogalmazni olyan ismérveket, amelyek bizonyos bűncselekmények avagy bizonyos bűnelkövetők esetében kiegészítheti azokat? Lehet-e például a távoltartás (kitiltás, kiutasítás) más, mint pusztán védelmi büntetés, avagy lehet-e a katonai büntetés több, mint nevelés?

2. A „büntetéstan alap-problémáinak” jelenkori kérdései

Finkey Ferenc százéves előadása és monográfiája a büntetéstan alapproblémáinak az adott korhoz illő feldolgozását jelenti. Olyan, a modern büntető-jogtudomány művelését és fejlesztését jelentő munkáról beszélünk, amely az egyes büntetéseken keresztül a büntetőjog legfontosabb rendeltetését határozza meg, így a társadalomra káros cselekmények elkövetésének szankcionálását (megtorlását) és a bűnelkövető – és az ő példáján keresztül más személyek – visszatartását további bűncselekmények elkövetésétől. Ez jelenti a társadalom védelmét, amely pedig a modern büntetőjog alkalmazásának legfontosabb vezérelve. Finkey a büntetések jogi ismérvei között *conditio sine qua non* jelöli meg, hogy azok a büntető anyagi jog keretei között legyenek megállapítva: „*E jogi ismérvek szabatos megállapítása, a büntetésnek a jog más kényszereszközeitől (egyházi-, fegyelmi büntetés, magánjogi kártérítés, közigazgatási bírság stb.) pontos és biztos elhatárolása, az anyagi büntetőjogi tudomány feladata.*”¹⁷

E tanulmány továbbvitele ugyanakkor az anyagi büntetőjog-tudományon belül – és Finkey nyomában – maradva annak a lehetőségnek a vizsgálatával folytatódik, hogy a klasszikus pönológiában megjelenő célok hogyan érvényesülhetnek büntetőjogon kívül, illetve büntetőjogi büntetések alkalmazása nélkül. E körben azonban mellőzve lesznek a büntetőjogi szankciórendszerben rögzített egyes nevelő vagy gyógyító célzatú intézkedések, egyben segítségül szolgálhatnak a büntetőeljárás-jogban (vagy annak elterelésében) rejlő lehetőségek.

2.1. Büntetések a hatályos büntetőjogi normák szerint

A büntetőjogi büntetéseket a magyar büntető törvénykönyv a következők szerint határozza meg: a) szabadságvesztés, b) elzárás, c) közérdekű munka, d) pénzbüntetés,

¹⁵ Uo., 57.

¹⁶ Uo., 70.

¹⁷ Uo., 4.

e) foglalkozástól eltiltás, f) járművezetéstől eltiltás, g) kitiltás, h) sportrendezvények látogatásától eltiltás, i) kiutasítás, valamint mellékbüntetésként a közügyektől eltiltás.¹⁸

A magyar jogalkotó az általános pönológiai célokat e szankciók alkalmazásával kívánja megvalósítani akár annak révén is, hogy – egyes kivételektől eltekintve – e büntetések egymás melletti kiszabását is megengedi. Szűkebb értelmezésben tehát a pönológia vizsgálódási területei e jogszabály által behatárolt büntetések lehetnek. Figyelemmel azonban az egyes büntetések mögött meghúzódó lehetséges jogkövetkezményekre, nem haszontalan elgondolkodni azon sem, hogy hasonló joghátrány elérhető-e más szankciós lehetőségek megválasztásával. E kérdés tehát úgy is feltehető, hogy tágabb értelemben véve a pönológia által vizsgált célokat, azok kiterjeszthetők-e olyan nem büntetőjogi kategóriákra, amelyek alkalmazásával az egyes büntetésekben meglévő funkciók (akár a társadalom védelmének elve, akár az általános és a speciális prevenciók hatások) teljesíthetők?

Az egyes büntetőjogi büntetések között számos olyan szankcióval találkozhatunk, amelyeknek klasszikus tartalma önmagában determináló tényező. Ilyenek a személyi szabadság elvonásával járó büntetések. Ezek a magyar büntetőjogban tradicionálisan a határozott vagy határozatlan ideig (életfogytig) tartó szabadságvesztés, illetve – rövidebb időtartamát tekintve – az elzárás. E büntetések lényege a személyi szabadságtól történő megfosztásban megnyilvánuló megtorlás és ennek keretében megvalósítható nevelés. Amíg a személyes szabadság korlátozása az ártatlanság védelme oldaláról indokolható módon a büntetőeljárás-jogban helyettesíthető (pl. óvadék) vagy enyhíthető (lakhelyelhagyási tilalom, házi őrizet, távoltartás stb.), addig a büntető anyagi jogban alternatív lehetőségeket nem érdemes keresnünk. Más a helyzet azonban a büntetés-végrehajtási jogban, amelynek keretében – még mindig a pönológia szűkebb értelemben vett területén maradván – széles lehetőségek nyílnak meg a szabadságvesztés egyénre vonatkoztatható alkalmazásában, különösen a későbbi reszocializáció érdekében.¹⁹

A pénzbüntetés, illetve a foglalkozástól vagy a járművezetéstől eltiltás klasszikus szerepe sem változtatható, hiszen akár az anyagi jellegű jogkövetkezmény fegyelmező szerepe, akár az egyes foglalkozási szabályok megtiltásában meglévő nevelés (vagy bűnmegelőzés) egyértelműen határolja körül e büntetések általános jelentőségét. Ezen az sem változtat, hogy e büntetések büntetőjogon kívül, leginkább a szabálysértési jog keretében is elrendelhetők. Külön érdemes szót ejteni a járművezetéstől eltiltásról. E büntetés megtorló és bűnmegelőző funkciója a járművezetés tevékenysége vagy az ahhoz kapcsolódó foglalkozás szimpla megtiltásával megvalósul. Amennyiben a járművezetéstől eltiltás határozatlan idejű, úgy a nevelési célnak nem is kell érvényesülnie. Határozott idejű eltiltás esetében ugyanakkor e büntetésnek reintegratív természetűnek is kell lennie, azaz magában kell foglalnia a járművezetési készség és képesség javítását is. Ebben az esetben ugyanakkor nem vagy elsősorban nem büntetésről kellene beszélni, sokkal inkább olyan korrekciós és prevenciók intézkedéséről,²⁰ amelynek célja – az ide-

¹⁸ A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 33. § (1)–(2) bek.

¹⁹ Lásd bővebben RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6.

²⁰ Vö. ARANYOS Judit, MAJOR Róbert: *Kezelő jellegű intézkedés a közlekedési bűncselekmények körében*, Belügyi Szemle, 2005/4, 52.

iglenes eltiltás mellett és idejére – elsősorban annak megteremtése, hogy a megtorlási cél háttérbe szorításával a nevelés kerüljön előtérbe.

A fentiekhez képest lényegét tekintve más a helyzet a kitiltás, a sportrendezvényektől eltiltás, illetve a kiutasítás tekintetében. Mindhárom büntetés passzív magatartást ír elő, amely bizonyos területektől (államterülettől, közigazgatási helytől, illetve sportrendezvény helyétől) történő távolmaradási kötelezettségben mutatkozik meg. E szankciók természete mindazonáltal különböző: amíg a kiutasításban – mint a kizárólag külföldiekkel szemben alkalmazható klasszikus büntetésben – megtorlási és nevelési célok egyszerre jelentkeznek, illetve más külföldi személyek számára generális preventív hatással is járhatnak, a kitiltás és a sportrendezvényektől eltiltás esetében inkább az elkövető személyéhez kapcsolódó, speciális preventív célok jelennek meg. Különbség azonban a kitiltás és a sportrendezvényektől eltiltás között, hogy előbbi a szabad mozgás és tartózkodás jogát korlátozza, utóbbi azonban lényegében csak egy magatartási szabály, amely azt irányozza elő, hogy az elítélt tartózkodni köteles konkrétan meghatározott sportesemények vagy sportrendezvények látogatásától. Amíg a kiutasítás és a kitiltás tekintetében tehát a tartózkodási hely szabad megválasztásának korlátozása révén az állami büntetőhatalom megkerülhetetlen, a sportrendezvényektől eltiltással kiváltandó pönológiai cél a sportrendezvényt szervező magánjogi aktusával, de legfeljebb sportrendészeti eszközökkel is elérhető.²¹

A sportrendezvényektől eltiltás büntetőjogi büntetésnek nyilvánításával a jogalkotó olyan büntetési célhoz rendelt pönológiai eszközöket, amely esetében az szükségtelennek mutatkozik, mivel a büntetéssel kitűzött hatás büntetőjogon kívül (sportrendészeti eszközzel) is elérhető. Hasonló analógia mutatkozik meg látszólagosan a pénzbüntetés vagy éppen a kiutasítás kapcsán is. Anyagi természetű joghátrány például szabálysértési vagy közigazgatási eljárásban is kiszabható, míg a kiutasítás elrendelhető idegenrendészeti eljárásban is. Ettől függetlenül – a sportrendezvényektől eltiltástól eltérően – egyik szankció büntetőjogi alakzata sem nélkülözhető. A pénzbüntetés hagyományosan, már Finkey szerint is *„talán az a mai büntetési eszközök sorában, ami se testi, se lelki fájdalommal, kellemetlenséggel nem jár. Mindenesetre azonban ebben is van bizonyos malum, azaz kellemetlenség, t. i. a vagyoni megrövidítés, ami szegény vagy középvagyonú embernél elég súlyos csapást jelenthet.”* A pénzbüntetés joghátrány kiszabásáról a büntető bíróság manapság sem mondhat le, funkciója továbbra is anyagi természetű hátrány okozásával szolgálni a büntetési célok elérését.²²

A kiutasítás – a szabadságvesztéshez vagy a pénzbüntetéshez hasonlóan – szintén egy klasszikus büntetés, amelynek címzettje (elszenvedője) kizárólag sajátos alanyi kör, a külföldiek lehetnek. E büntetés jelentősége abban van, hogy az ország területétől távoltarthatók legyenek azok a külföldiek, akiknek a tartózkodása nem kívánatos. A „persona non grata” következmények kapcsán ismét feleleveníthető a determinizmus és az indeterminizmus kérdése. A külföldi az általa elkövetett bűncselekmény miatt, avagy a bűnös magatartás elkövetőjeként büntethető? A cselekmény vagy a személy maga vonja

²¹ Sportrendészeti eszközként lehet ez esetben tekinteni például a sportrendezvényektől kizárásra. Vö. Tóth Nikolett Ágnes: *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerébe*, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest, 2019, 21.

²² Blaskó Béla: *Magyar Büntetőjog. Általános rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 457.

maga után a kiutasítást? Ez esetben – mivel a külföldivel kapcsolatban a társadalomba visszailleszkesedés lehetőségéről lemond az állam – inkább a személyt érő büntetés jelentősége tűnik hangsúlyosabbnak. A kiutasításban – már csak a sajátos alanyi kör miatt is – kevésbé látszik a prevenció elve, sokkal inkább a megtorlás, amely a külföldi fizikai jelenlétének további megakadályozásában ölt testet. Ez utóbbi gondolat viszont kizárólag abban az esetben helyénvaló, ha a külföldi kiutasítására büntetőjogi intézményként kerül sor. E joghátrány kiszabására ugyanakkor lehetőség mutatkozik idegenrendészeti eljárásban, amelynek előzménye nem egy büntetendő magatartás elkövetése, hanem jóval egyszerűbb igazgatási ok: az ország területén tartózkodás jogszerűségének a hiánya. Amíg tehát a büntetőjog egyértelműen a megtorlást feltételezi a kiutasításban, az idegenrendészet célja a jogszerűtlen tartózkodás (mint jogsértő állapot) megszüntetése, ezáltal a jogszerű állapot helyreállítása.

A fentiek okán érdemes megvizsgálni, hogy az idegenrendészeti eljárás keretében kiszabható kiutasítás lehet-e alternatív módszere a büntetőeljárásban kiszabható kiutasításnak? Abban az esetben, ha a megállapított büntetőjogi tényállás jogkövetkezményeként a szabadságvesztés büntetés kiszabása is felmerülhet, az idegenrendészeti eljárás mint alternatív procedura azért nem alkalmazható, mert a szabadságvesztés során érvényesülő preventív célok elenyésznek. Nem beszélve arról, hogy a szabadságvesztés átengedésével lehetőséget lehet adni arra is, hogy a kiutasítás és a szabadságvesztés egyszerre érvényesülhessenek az ország területén kívül is.²³ Ha azonban a külföldi által elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya nem olyan jelentős, hogy letöltendő szabadságvesztést vonjon maga után, érdemes megfontolni az ország területén tartózkodás jogszerűségét idegenrendészeti eljárás keretében felülvizsgálni. Természetesen ez az eljárási lehetőség eszközként nem gyakorolható olyan külföldi elkövető esetében, akinek az ország területéről történő kiutasítása vagy állampolgárságánál (pl. szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkezés), vagy menedékjogi státusánál fogva jelentős akadályokba vagy akár tilalomba is ütközhet.

2.2. Büntetéstan elvek: igazságosság és hasznosság, esetleg célszerűség és arányosság?

A büntetőjog alapelvei közül az ultima ratio/szubszidiaritás elve követeli meg, hogy a büntetőjog csak a legsúlyosabb jogsértésekre adható legutolsó eszköz legyen a társadalmi kontrolleszközök rendszerében.²⁴ A pönológia így azoknak a büntetéseknek a vizsgálatával foglalkozik, amelyek végső jogi megoldásként szabhatók ki egy jogsértő magatartásra. Ennélfogva a pönológia vizsgálati terepe nem terjedhet ki azokra a szankciókra, amelyek – épp a fenti ultima ratio követelményével is összhangban – szabálysértési, közizgazgatási, fegyelmi (munkajogi) vagy akár idegenrendészeti eljárásban szabható ki

²³ Magyar bíróság által kiszabott szabadságvesztés végrehajtásának átadása. Ld. BLASKÓ Béla, BUDAHÁZI Árpád: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 101.

²⁴ AMBERG Erzsébet: *Konszonancia a büntetőjog alapelveinek rendszerében = Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*, szerk. MADAI Sándor, PALLAGI Anikó, POLT Péter, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 49.

bármely jogsértésre. Más a helyzet, ha olyan joghátrányok kiszabásának lehetőségéről beszélünk, amelyeket ugyan nem büntetőeljárásban, de büntetőjogi tényállást megvalósító cselekmények miatt alkalmaznak. Ez egyszerre veti fel a büntetőeljárás diverzifikálásának (elterelésének) lehetőségét, illetve a pönológia kiterjesztését olyan szankciókra, amelyek nem büntetőjogi büntetések, mégis általános büntetési célokat szolgálnak.

A büntetőeljárás diverzifikálása (vagy elterelése) lényegében a büntetőjogi célok büntetőeljáráson kívüli érvényesítését jelentik bizonyos eljárásjogi garanciák (pl. jogorvoslati jogosultság elve, jog a bírósági eljáráshoz, védelem elve stb.) megtartásával. Alapja ugyanúgy bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja, célja pedig – a büntetőeljárás általános céljaival megegyező módon – a büntető anyagi jog érvényre juttatása, a felelősségre vonás törvényes rendjének biztosítása, nem utolsósorban az igazság feltárása. A büntetőeljárás fenti értelemben vett elterelésére a magyar büntetőeljárás-jogban két példát is találunk: az ún. közvetítői (mediációs) eljárást, valamint a katonai büntetőeljárásban a katonai vétség fegyelmi eljárásban történő elbírálását. Fontos különbség e két eljárás között, hogy amíg a katonai vétség fegyelmi eljárásban elbírálása felelősséget állapít meg és fegyelmi büntetést alkalmaz, a mediációs eljárás a terhelt és a sértett megegyezését szorgalmazza, amely a bűncselekmény következményeinek jóvátételét ugyanúgy garantálja, mint a terhelt jogkövető magatartásának jövőbeni elősegítését.²⁵ A közvetítői eljárással kapcsolatban még megjegyzésre érdemes, hogy e jogintézmény révén a helyreállító igazságszolgáltatás eszméje utat tört a magyar jogrendszerbe, és ez lényeges lépés a túlságosan szabadságvesztés-párti bünteteskiszabási gyakorlat megváltoztatása felé.²⁶

E fenti példák mellett ugyanakkor más módozatokat a hatályos büntetőeljárási törvény nem enged meg a büntetőjogi felelősség büntetőeljáráson kívüli elbírálására, holott további lehetőségek is rendelkezésre állnának. Ilyen lehet a rendészeti eszközök igénybevétele, amelyek főleg olyan helyzetekben hívhatók segítségül a büntetőjogi védőháló beteljesítésében,²⁷ amikor a bekövetkezett jogsérelem csekély súlyú, illetve amikor a jogellenes állapot megszüntetéséhez fokozottabb társadalmi igény kapcsolódik, mint az elkövető bűnfelelősségének a megállapításához. Előbbi esetben az anyagi büntetőjog büntethetőséget megszüntető okokat generál, utóbbi tekintetében pedig sajátos büntetőeljárási akadályokról kell beszélnünk, amelyek közül jó példa, ha az elkövető külföldi, és cselekményét célirányosan migrációs megfontolásból valósítja meg. Ennélfogva például a külföldi által az úti okmány tekintetében megvalósított közokirat-hamisítás avagy a nem bűnszervezet keretében elkövetett embercsempészség (vagy bármely csempész célzatú bűncselekmény) esetében az idegenrendészeti eljárás vagy intézkedés alkalmazása éppúgy jelentheti a büntetőeljárás diverzifikálását, mint a korábban említett katonai vétség fegyelmi eljárásban történő elbírálása.

²⁵ FANTOLY Zsanett, BUDAHÁZI Árpád: *Büntető eljárásjogi ismeretek II. Dinamikus rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 77.

²⁶ Korinek László: *Kriminológia és pönológia = Sapiens in Sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*, szerk. BARABÁS A. Tünde, BELOVICS Ervin, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2016, 375.

²⁷ AMBERG Erzsébet: *Büntetőjogi változások – rendészeti reakciók*, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV., Pécs, 2014, 125.

A büntetőeljárás elterelésének fenti lehetőségei alapvetően az opportunitás elvének érvényesülését jelentik, amelynek révén célszerűségi okból mellőzhető a büntetőeljárás, ha annak célja más módon is elérhető. Az igazságosság és a hasznosság elve az elkövetett cselekményre adott törvényes eljárás keretében kiszabott joghátrány révén nem csorbul, viszont előtérbe kerül az arányosság követelménye, amelynek révén a kisebb súlyú, a társadalomra nézve enyhébb megítélésű ügyekben a rendészeti (idegenrendészeti) eszközök alkalmazása is kiválthatja mindazokat a célokat, amelyekre egyébként alapesetben a büntetőjogi büntetések szolgálnának. Bizonyos esetekben tehát, különösen a fentebb már említett arányosság kérdését is alapul véve (a társadalom védelmének elvét előtérben tartandó) elegendő lehet kifejezetten a tettre (a bűnös cselekményre) reagáló jogkövetkezmény megválasztása, és ezt nem feltétlenül a büntetőjogban (büntetőeljárás-jogban) kell keresni, hanem annak felhatalmazása szerint más, akár közigazgatási eljárásokban (különösen az idegenrendészeti eljárásban).

3. Összegzés helyett: Finkey tudományos örökségének továbbhatása

Finkey Ferenc meghatározó szerepet töltött be a bűnügyi tudományok fejlesztésében,²⁸ tudományos életművének pönológiai része napjainkban éppúgy figyelemre méltó, mint egy évszázaddal ezelőtt. A pönológia vizsgálódási területe, a büntetőjogi büntetés fogalma, annak általános és speciális céljai és tartalma nem változtak még annak ellenére sem, ha az eltelt hosszú évtizedek alatt újabb és újabb büntetéseket fogalmaztak meg büntető törvénykönyvekben. Ettől függetlenül manapság a pönológiának már konkrét válasszal kell rendelkeznie arra, hogy indokolt-e a büntető szankciók körét kiterjeszteni olyan büntetésekre, amelyek esetében a büntetési cél más módon is elérhető, illetve szükséges-e a hagyományos büntetési eszközöket olyan tényállásokra avagy olyan elkövetőkre alkalmazni, akik esetében más eljárás alkalmazása is hatékony lehet akár a társadalom védelme, akár a generális prevenció elérése érdekében.

A büntetések helyettesíthetőségének kérdése azonban nem feltétlenül a büntetések alternatív megjelenítését kell hogy jelentse. Napjainkban sokkal érdekesebb annak a kérdésnek az eldöntése, hogy egy büntetőjogi büntetés csak a büntetőjog erejénél fogva érhető-e el, illetve hogy minden esetben szükséges-e a büntetőjog eszköz- és intézményrendszeréhez fordulni? Erre a kérdésre már megnyugtatóan lehet nemmel válaszolni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy bűnelkövető ne szenvedne tettével arányos joghátrányt, különösen nem azt, hogy bűnös magatartása jogkövetkezmény nélkül maradna. Ez pusztán azt jelenti, hogy a bűnös magatartást követő büntetési célok a klasszikus pönológia területét tágitva olyan lehetőségeken, szankciókon, rendészeti (pl. közlekedérendészeti vagy idegenrendészeti) eljáráson keresztül valósul meg, amelyek nem kívánják a büntetőjogi gépezet mozgásba lendülését, a büntetőeljárási alapelvek

²⁸ PALLO József: *A magyar börtönügy arcképcsarnoka*, Börtönügyi Szemle, 2008/2, 88.

komplex érvényesülését mégis – tekintettel az elkövetett cselekményre és annak elkövetőjére – olyan megoldásokkal szolgálják, amelyekben a megtorló és preventív célok egyaránt megvannak, a társadalom védelmét pedig enyhébb szankció alkalmazásával is biztosítani tudják.

Irodalomjegyzék

1. AMBERG Erzsébet: *Büntetőjogi változások – rendészeti reakciók*, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV., Pécs, 2014.
2. AMBERG Erzsébet: *Konszonancia a büntetőjog alapelveinek rendszerében = Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*, szerk. MADAI Sándor, PALLAGI Anikó, POLT Péter, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020.
3. ARANYOS Judit, MAJOR Róbert: *Kezelő jellegű intézkedés a közlekedési bűncselekmények körében*, Belügyi Szemle, 2005/4.
4. BLASKÓ Béla: *Magyar Büntetőjog. Általános rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
5. BLASKÓ Béla, BUDAHÁZI Árpád: *A nemzetközi bűnügyi együttműködés joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
6. FANTOLY Zsanett, BUDAHÁZI Árpád: *Büntető eljárásjogi ismeretek II. Dinamikus rész*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
7. FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés. A büntetéstan alap-problémája*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922.
8. KORINEK László: *Kriminológia és pönológia = Sapiens in Sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*, szerk. BARABÁS A. Tünde, BELOVICS Ervin, Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2016.
9. PALLO József: *A magyar börtönügy arcképcsarnoka*, Börtönügyi Szemle, 2008/2.
10. RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6.
11. TÓTH Nikolett Ágnes: *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerében*, Nemzeti Közszerzői Kiadó, Budapest, 2019.

HERKE CSONGOR

A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve – az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőjogi problémák Finkey Ferenc akadémiai székfoglaló beszédének tükrében

Injustice as a Criterion of Punishable Acts - Criminal Law Problems related to Self-Driving Vehicles in the Light of the Inauguration Speech by Ferenc Finkey

Abstract: Ferenc Finkey gave his inauguration speech at the Hungarian Academy of Sciences, entitled *Injustice as a Criterion of Punishable Acts*. This inauguration speech can also be paralleled with problems today such as the issue of criminal liability for self-driving vehicles. In the case of offences caused by self-driving vehicles, the issue of illegality depends on the degree of automation. For vehicles with higher automation, it is already questionable who is responsible for the accident at all (the manufacturer, the programmer, the owner/operator, the user, or the car as a digital person), and the issue of injustice may vary depending on this. According to Finkey, it is not necessary to define the concept of injustice in the Criminal Code. At the same time, it states that lawful action is not punishable, and this should be the guiding principle in determining criminal liability for self-driving vehicles.

Keywords: injustice, culpability, self-driving vehicles, purpose of punishment, criminal liability

Összefoglaló: Finkey Ferenc *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve* címmel tartotta székfoglaló beszédét a Magyar Tudományos Akadémián. Ez a székfoglaló beszéd olyan mai problémákkal is párhuzamba állítható, mint az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőjogi felelősség kérdése. Az önvezető járművek által okozott bűncselekmények esetén a jogtalanság kérdése függ az automatizáltság fokától. A magasabb automatizáltságú járműveknél már az is kérdéses, hogy egyáltalán ki felel az okozott balesetért (a gyártó, a programozó, a tulajdonos/üzembentartó, a felhasználó, avagy az autó mint digitális személy), és ettől függően változhat a jogtalanság kérdése is. Finkey szerint nem szükséges a Btk.-ban a jogtalanság fogalmát meghatározni. Ugyanakkor leszögezi: a jogszerű cselekvés nem büntethető, és ez irányadó kell hogy legyen az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőjogi felelősség megállapításakor.

Kulcsszavak: jogtalanság, bűnösség, önvezető járművek, a büntetés célja, büntetőjogi felelősség

1. Bevezetés

Finkey Ferenc 1909. március 8-án tartotta székfoglaló beszédét a Magyar Tudományos Akadémián *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve* címmel.¹ Finkey székfoglaló beszédében a tőle megszokott tudományos alapossggal járta körül a jogtalanság kérdését, és ez olyan mai problémákkal is párhuzamba állítható, mint az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőjogi felelősség kérdése.

Az önvezető járművek osztályozásának számos rendszere van. A nemzetközileg legelismertebb az ME International (Autómérnöki Szövetség) J3016. sz. szabványa (SAE), amely 0-tól 5-ig hat szintre osztja az autók automatizálását.² Cappellini a SAE J3016 szabvány szerinti hat szintet az alábbiak szerint nevezi meg:³

- 0. szint: nincs vezetési automatizálás,
- 1. szint: vezetősükséglet,
- 2. szint: részleges vezetési automatizálás,
- 3. szint: feltételes vezetési automatizálás,
- 4. szint: magas vezetési automatizálás,
- 5. szint: teljes vezetési automatizálás.

Amíg a 0. vezetési szint esetén semmilyen automatizálás nincs a gépjárműben (ami a mai világban szinte elképzelhetetlen, hiszen legalább szervokormány, szervofék minden gépjárműben megtalálható), addig az 5. szint azt jelenti, hogy a gépjármű annyira automatizált, hogy még kormány vagy pedálok sincsenek benne. Azaz az 5. szintű (teljesen) önvezető jármű felhasználója nem is tudja befolyásolni a gépjármű haladását, ezért vezetőnek már nem is nevezhetjük.

Sokan még ma is a jövő fikciójának tartják az önvezető járművek megjelenését az utakon, holott egyes USA-tagállamokban már most is járnak önvezető járművek kísérleti jelleggel, a Svéd Közlekedési Ügynökségnek az autonóm vezetésről szóló tanulmánya pedig azt jósolja, hogy 2025-ben már a mindennapi forgalomban is megjelenhetnek az önvezető járművek.⁴ Nevada volt az első USA-tagállam, ahol engedélyezték az önvezető járműveket,⁵ a második pedig Columbia.⁶ Kaliforniában 2012. szeptember 25. óta engedélyezett az önvezető járműveknek a közutakon való részvétele (eleinte azzal a megkötéssel, hogy egy vezetésre képes személynek mindvégig jelen kell lennie). 2018 áprilisa óta pedál és kormánykerék nélküli önvezető járművek is közlekedhetnek Kaliforniában, de a gyártóknak egy olyan módszert kell kifejleszteniük, amellyel a

¹ Megjelent: PAUER Imre, FEJÉRPATAKY László (szerk.): *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1915, 1–76.

² Society of Automotive Engineers (SAE), International Technical Standard Provides Terminology for Motor Vehicle Automated Driving Systems, <https://www.sae.org/news/2019/01/sae-updates-j3016-automated-driving-graphic> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)

³ CAPPELLINI Alberto: *Profilii penalistici delle self-driving cars*, Diritto Penale Contemporaneo, 2019/2, 328.

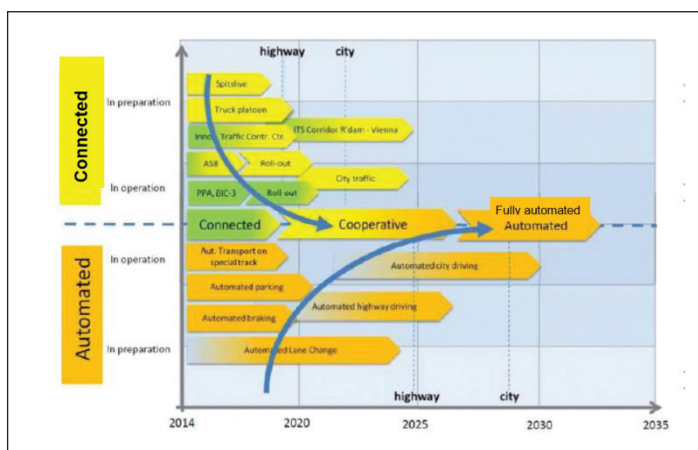
⁴ LINDGREN Sanna: *Straffansvar vid autonom bilkörning*, Juridiska Institutionen Vårterminen, 2016. 1.

⁵ Nevada Assembly Bill No. 511.

⁶ Columbia Autonomous Vehicle Act of 2012.

rendőrök kommunikálhatnak az önvezető járművel és megállíthatják azt.⁷ 2012 óta 41 USA-tagállamban engedélyezték az önvezető járműveknek a közúti forgalomban való részvételét.⁸

Ilyen körülmények között az önvezető járművek közutakon való megjelenése nem-hogy a jövő, hanem már a jelen. Az Európai Bizottság GEAR 2030 elnevezésű 2016-os vitairatának 2. sz. melléklete az alábbiakban vázolja fel az automatizáció jelenlegi és várható szintjét (idővonalát):⁹

Az ábráról jól látszik, hogy az automata szállítás speciális utakon, az automatizált parkolás és fékezés már régóta jelen van a közlekedésben, de már az automatizált sávváltás is megjelent néhány típusú járműben. Az is kivehető, hogy a 2016-os vitairat 2025-re jósolta az autópályákon a teljesen automatizált vezetés megjelenését, és rá 4-5 évre azt, hogy a városi forgalomban is mindennaposak legyenek a teljesen önvezető járművek.

Az önvezetés mint végcél két nagy iparág: az autókát szenzorokkal, vezérlőkkel felszerelve szállító (autó)gyártók és az ezekhez illeszkedő vagy illeszthető szoftvereket, adott esetben célhardvereket szállító szoftver- és hardvergyártók tevékenységéből áll elő.¹⁰

⁷ Immer wieder Unfälle mit autonomen Autos, <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/fahrzeugbau/unfaelle-mit-autonomen-autos/> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)

⁸ <http://www.ncsl.org/research/transportation/autonomous-vehicles-self-driving-vehicles-enacted-legislation.aspx>. (letöltés ideje: 2021. 01. 28.). Egyes tudósok szerint egyébként az USA-ban túl hamar engedték a közutakra az önvezető járműveket, elsősorban a pénzügyi nyomásnak engedve. Ld. Immer wieder Unfälle mit autonomen Autos, <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/fahrzeugbau/unfaelle-mit-autonomen-autos/> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)

⁹ <https://circabc.europa.eu/sd/a/a68ddba0-996e-4795-b207-8da58b4ca83e/Discussion%20Paper%C2%A0-%20Roadmap%20on%20Highly%20Automated%20Vehicles%2008-01-2016.pdf> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)

¹⁰ SOMKUTAS Péter, KÓHIDI Ákos: Az önvezető autókkal kapcsolatos szerzői jogi és felelősségi kérdések, <http://nmhh.hu/cikk/192073> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)

De hogyan kapcsolhatók össze Finkey XX. század eleji fejtegetései ezzel a XXI. századi problémával?

Abban a kérdésben a nemzetközi szakirodalom egyetért, hogy az önvezető járművek bevezetésével radikálisan csökkennének a balesetek.¹¹ Cappellini rámutat: a balesetek 90%-a emberi okokra vezethető vissza, mivel ezek a jogszabály tudatos megsértésének a következményei, amelyeket az alkoholfogyasztás vagy a járművezető kábítószeres állapota okoz, vagy egyéb emberi gondatlanság következménye.¹²

Az önvezető járművek bevezetésének tehát bizonyos szempontból biztosan társadalmi hasznossága lenne. Ugyanakkor az önvezető járművek által okozott közlekedési bűncselekmények esetén az automatizáltság fokának emelkedésével egyre nehezebb megállapítani a büntetőjogi felelősség kérdését. Amíg a 0. szintű önvezető (egyáltalán nem önvezető) jármű esetén főként a jármű vezetőjének a felelőssége merülhet fel (kivéve, ha pl. a baleset olyan műszaki hibára vezethető vissza, ami a gyártó felelőssége, akkor polgári jogi szempontból a gyártó is felelhet; ha az autószerelő hibásan adja ki a gépjárművet, akkor ő is felelősségre vonható stb.), addig a szintek emelkedésével más és más személy (a gyártó, a programozó, a tulajdonos/üzembentartó, a felhasználó, de végső soron az autó mint digitális személy) felelőssége is felmerülhet.¹³

A közlekedési bűncselekmények esetén Magyarországon az objektív beszámítás elméletét alkalmazzák, ami három lépcsőfokot jelent:

1. a normaszegés megállapítása,
2. az elkövetői magatartás és az eredmény közötti okozati összefüggés vizsgálata,
3. végül: van-e relevancia a magatartás és az eredmény között.¹⁴

Viski szerint nem normaszegő a magatartás, ha a káros eredmény a normaszegés nélkül is elkerülhetetlen lett volna, vagy az eredmény nem a megszegett szabály védelmi céljának a körében következett be.¹⁵

Ezen megállapítások fényében könnyen belátható, hogy a Finkey által vizsgált jogtalan-ság mint a büntetendő cselekmény ismérve szoros kapcsolatban állhat az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőjogi felelősséggel. Elsősorban akkor merül fel a sajátos probléma, ha már az önvezetés olyan szintre jut, hogy a járműben ülő személyt legfeljebb felhasználónak és nem járművezetőnek nevezhetjük. Ilyenkor ugyanis joggal merül fel a kérdés: az önvezető jármű által megvalósított cselekmény jogtalan-e, és szükséges-e ennek a jogtalan-ságnak a tudata? És ha szükséges, akkor kinél kell ezt vizsgálni? Az alábbiakban Finkey gondolatmenetén végighaladva vizsgáljuk ezeket a problémákat.

¹¹ COCA-VILA Ivó: *Coches autopilotados en situaciones de necesidad. Una aproximación desde la teoría de la justificación penal*, Cuadernos de Política Criminal, 2017/9, 244.

¹² CAPPELLINI Alberto: *i. m.*, 324–329.

¹³ Részletesen ld. HERKE Csongor: „De biztos Úr, én nem is tudok vezetni!” – a terhelt az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőeljárásban, Magyar Jog, 2020/11.

¹⁴ HODULA Máté: *Az önvezető járművek és a büntetőjogi felelősség*, Jogelméleti Szemle, 2018/3, 70.

¹⁵ VISKI László: *Közlekedési Büntetőjog*, KJK, Budapest, 1974, 519.

2. A büntetés célja

Ahogy Finkey fogalmaz: „a *'büntetendő cselekmény'* elkövetése az egyén részéről az az alap, a mi az államot a büntetés alkalmazására jogosítja”.¹⁶ Noha Finkey maga is elismeri, hogy a büntetés célja részben a megelőzés, annak lényege szerintre továbbra sem más, mint a megtorlás. Ezt elsősorban Frank gondolataira vezeti vissza, aki ugyan háromféle büntetést különböztet meg:

- célbüntetést (Zweckstrafe),
- védelmi büntetést (Schutzstrafe) és
- megtorló büntetést (Vergeltungsstrafe),

ugyanakkor arra a következtetésre jut, hogy mindegyik büntetés tartalma a megtorlás.

Szerinte tehát téves az a felfogás, miszerint a büntetésnek a megtorlás a célja, hanem annak szükségszerű tartalma (Begriff notwendiger Inhalt).¹⁷

Ez a kérdés az önvezető járművek vonatkozásában azért merülhet fel, mert egy önvezető jármű esetén a megelőzés mint a büntetőeljárás (végső soron a büntetés) célja nehezebben értelmezhető. Ha azonban a büntetés végső tartalma a megtorlás, azaz egy joghátrány kilátásba helyezése, illetve alkalmazása a megsértett társadalmi érdek miatt, akkor már kevésbé fontos az, hogy a joghátránnyal sújtandó a gyártó, a programozó, a tulajdonos/üzembentartó, a felhasználó, vagy akár az autó mint digitális személy. Ha tehát elfogadjuk Finkey következtetését, akkor az kifejezetten megkönnyíti a teljesen önvezető járművek által okozott bűncselekmények miatti felelősségre vonást.

Finkey leszögezi: a nulla poena sine lege elvének maradéktalanul érvényesülnie kell a büntetőeljárásban. Ahogyan ő fogalmaz: „az államnak előre meg kell állapítania, melyek azok a cselekmények, a melyeket ő büntetendőeknek tekint s a bíró csak valamely elkövetett bűntettért szabhat valakire büntetést, illetőleg rendelhet el biztosító kényszerintézkedést”.¹⁸

Ennek megfelelően tehát csak olyan cselekmény miatt szabható ki büntetés, amelyet a törvény előzetesen büntethetővé nyilvánít. És azt, hogy az önvezető jármű által elkövetett cselekmény jogtalan-e, az eset összes körülményének a vizsgálatával kell megállapítani.

Az már más kérdés, hogy miként értelmezzük egy önvezető jármű vonatkozásában Finkey azon megjegyzését, miszerint „a tett mellett vegyük mindig figyelembe a tettes egyéniségét”.¹⁹ Ez még a gyártó vagy a programozó esetén is kérdéses lehet (inkább bűnös az a programozó, akinek az egyénisége alapján erre a következtetésre kell jutni?), különösen nehezen értelmezhető a jármű mint digitális személy vonatkozásában.

Ezért is egyet kell érteni azokkal, akik szerint az önvezető járművek széles körű megjelenése előbb-utóbb jogalkotási kényszerhez vezet, mivel a kifejezetten erre a körre alkotott speciális jogszabályi rendelkezések kiterjedhetnek a felelősség ezen sajátos területére is.

¹⁶ FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve. Székfoglaló értekezés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 6.

¹⁷ FRANK Reinhard: *Vergeltungsstrafe und Schutzstrafe*, Tübingen, 1908, 22.

¹⁸ FINKEY: *i. m.*, 7.

¹⁹ *Uo.*, 8.

3. A jogtalanság formai elemei

Finkey rámutatott, hogy a Btk. is számos esetben használja a különös részi tényállások esetén a „jogtalanság” különböző fogalmait („törvényellenesen”, „jogtalanul”, „jogosítatlanul”, „jogtalan vagyoni haszon” végett stb.).²⁰ Ez a hatályos Btk. esetén is igaz²¹ (sőt, még tényállás elnevezésében is, ld. Btk. 378. §: jogtalan elsajátítás), amely szintén használja a „jogtalan” jelzőt számos tényállásnál:

- a „jogtalan visszatartást” (Btk. 148. §: hadikövet elleni erőszak);
- a „jogtalan haszonszerzést” (Btk. 220. §: közérdekű adattal visszaélés, Btk. 346. §: okirattal visszaélés, Btk. 348. §: gépjármű kilométer-számláló műszer által jelzett érték meghamisítása, Btk. 373. §: csalás, Btk. 374. §: gazdasági csalás, Btk. 375. §: információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás);
- a „jogtalan hátrányt” (Btk. 285. §: ügyvédi visszaélés, Btk. 305. §: hivatali visszaélés, Btk. 306. §: közfeladati helyzettel visszaélés, Btk. 346. §: okirattal visszaélés, Btk. 410/A. §: bennfentes információ jogosulatlan közzététele, Btk. 418. §: üzleti titok megsértése, Btk. 441. §: szolgálati visszaélés);
- a „jogtalan előnyt” (Btk. 290. §: vesztegetés, Btk. 291. §: vesztegetés elfogadása, Btk. 293. §: hivatali vesztegetés, Btk. 294. §: hivatali vesztegetés elfogadása, Btk. 295. §: vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban, Btk. 296. §: vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban, Btk. 298. §: befolyás vásárlása, Btk. 299. §: befolyással üzérkedés, Btk. 305. §: hivatali visszaélés, Btk. 306. §: közfeladati helyzettel visszaélés, Btk. 346. §: okirattal visszaélés, Btk. 410/A. §: bennfentes információ jogosulatlan közzététele, Btk. 413. §: gazdasági titok megsértése, Btk. 418. §: üzleti titok megsértése, Btk. 441. §: szolgálati visszaélés);
- a „jogtalan vagyoni előnyt” (Btk. 291. §: vesztegetés elfogadása, Btk. 294. §: hivatali vesztegetés elfogadása, Btk. 296. §: vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban, Btk. 299. §: befolyással üzérkedés);
- a „jogtalan megszerzést” (Btk. 346. §: okirattal visszaélés, Btk. 393. §: készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés);
- a „jogtalan megsemmisítést” (Btk. 346. §: okirattal visszaélés);
- a „jogtalan megrongálást” (Btk. 346. §: okirattal visszaélés);
- a „jogtalan elvételt” (Btk. 346. §: okirattal visszaélés, Btk. 393. §: készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélés);
- a „jogtalan eltitkolást” (Btk. 346. §: okirattal visszaélés);
- a „jogtalan eltulajdonítást” (Btk. 365. §: rablás, Btk. 366. §: kifosztás, Btk. 367. §: zsarolás, Btk. 370. §: lopás, Btk. 372. §: sikkasztás);
- a „jogtalan használatot” (Btk. 380. §: jármű önkényes elvétele);
- a „jogtalan igénybevételt” (Btk. 396. §: költségvetési csalás).

²⁰ *Uo.*, 9.

²¹ Az általános részben is találunk ilyen megfogalmazásokat, mint „jogtalan támadás” vagy „jogtalan behatolás” (Btk. 21–22. §, jogos védelem), ennek azonban témánk szempontjából nincs jelentősége.

Ezekkel kapcsolatosan Finkey felveti, hogy vajon miért van szükség ezeknek a jelzőknek a használatára, ha egyébként is csak a jogtalan cselekményeket üldözzük? Egyáltalán létezhet-e objektív (alanyi bűnösség nélküli) jogtalanság, ahogyan azt Löffler állítja, avagy Merkelnek van igaza, és a jogtalanság csak bűnösséggel együtt értelmezhető?²²

Ahogyan Finkey rámutat,²³ Liszt azokban az esetekben, amikor a „jogtalanul”, „törvényellenesen” stb. a bűncselekmény fogalmában szerepel, szükségesnek tartja, hogy az elkövető tisztában legyen a jogtalansággal, mert a szándékos cselekménynél a tettesnek ismernie kell a tényállás összes törvényes ismervét, így az elkövetés vagy a célzat jogtalanságát is. Ezzel ért egyet Werner, Fayerés Angyal Pál is. Szerintük az, aki a jogtalanság tudatában téved, vagy nem tudja, hogy tevékenységével jogtalanságot követ el, az tulajdonképpen ténybeli tévedésben van, mert egy tényállási ismérvről nem bír tudomással.²⁴ Finkey szerint azonban ez a gondolatmenet sántít, mert ha általában nem lehet hivatkozni arra, hogy valaki nincs tisztában a cselekménye jogtalanságával („a jog nem tudása nem mentesít”), akkor indokolatlan ezt megengedni azon bűncselekmények esetén, ahol szerepel a tényállásban a „jogtalanság” szó.²⁵

Finkey szerint „a jog egyaránt szabály, zsinórmérték, kötelesség, parancs, végső esetben állami kényszer, valamint szabadság, igénykielégítés, hatalom, szükség esetében nyers egyéni erő”.²⁶ Ez a kötelezettség az egyénre, a társadalomra, sőt az államra egyaránt vonatkozik, ezek cselekvését a jog irányítja. Mivel ez a parancs nemcsak az egyénekre vonatkozik, hanem azok közösségére, sőt az egyéntől elvont személyekre is, így a jogsértés sem csak az egyén szemszögéből értelmezhető. Jogsértést követ el tehát ezen felfogás szerint a teljesen önvezető jármű is, még akkor is, ha a személyes, egyéni felelőssége nehezen állapítható meg.

Noha erre a következtetésre jut Finkey is, az előző pontban említetthez hasonlóan (ld. a „tettes felelősségét” is vizsgálni kell) itt is tesz egy olyan megjegyzést, miszerint a fentiek alapján „jogtalan cselekmény [...] a jog szabályainak meg nem felelő, a jog elveivel, eszméivel ellenkező emberi cselekmény”.²⁷ Tehát végső soron Finkey mindig eljut az emberi cselekményig, noha a fejtegetéseiből nem feltétlenül kell erre következtetni.

A jogtalan cselekménynek Finkey szerint négy fő eleme van:²⁸

1. alakilag: jogtalan a szabályellenes, a tételes jog szabályait, normáit sértő cselekmény (Binding);
2. tartalmilag (anyagilag): társadalomellenes, kötelességellenes, a társadalmi rendet sértő vagy veszélyeztető magaviselet, más egyének, a társadalom vagy az állam jogos érdekeinek megtámadása vagy fenyegető veszélyeztetése (Ihering, Merkel, Liszt);
3. tárgyilag, az állam szemében: tiltottság, engedetlenség, a jogi parancsot nem teljesítő, tiltott (tilos), meg nem engedett vagy meg nem engedett úton véghezvitt cselekmény (Stammler, Dohna);

²² FINKEY: *i. m.*, 10.

²³ *Uo.*, 52.

²⁴ ANGAL Pál: *Büntetőjogi előadásai. II. kötet*, Pécs, 1906–8, 212.

²⁵ FINKEY: *i. m.*, 53.

²⁶ *Uo.*, 15.

²⁷ *Uo.*, 16.

²⁸ *Uo.*, 16.

4. alanyilag, az egyén részéről: hatalmaskodás, „alanyi bűnösségből”, akaratból származó vagy arra visszavezethető tevékenység (Kant, Hegel).

Könnyen belátható, hogy a teljesen önvezető járművek esetén a jogtalanság első három fogalmi eleme maradéktalanul megállapítható. Egy önvezető jármű által okozott bűncselekmény esetén ugyanis könnyen megállapítható a szabályellenesség (alaki jogtalanság), az, hogy a jármű megsértette-e a tételes jog szabályait (pl. a közlekedési szabályokat). Ugyanígy nem okozhat gondot annak vizsgálata, hogy az önvezető jármű „magatartása” sértette-e a társadalmat vagy más egyént (pl. okozott-e sérülést), azaz tartalmilag (anyagilag) jogellenes volt-e. Tárgyilag is jogellenes lehet az önvezető jármű magatartása, amennyiben tiltott, meg nem engedett módon járt el az adott helyzetben.

Az egyetlen kérdés a 4. fogalmi elemmel kapcsolatosan merül fel: lehet-e „alanyi bűnösségről” beszélni egy önvezető jármű cselekménye esetén? Márpedig Finkey szerint a jogtalansággal kapcsolatos egyes elméleteknek az a legfőbb hibájuk, hogy a jogtalanság négy ismérve közül csak egyiket-másikat veszik figyelembe.²⁹ Azaz mindenképpen vizsgálni kell ezt a negyedik elemet is, ha arra a következtetésre szeretnénk jutni, hogy a teljesen önvezető jármű által okozott cselekmény jogellenes. Mivel egy gép esetén alanyi bűnösségről semmiképpen nem beszélhetünk, két lehetőség áll előttünk: vagy ismét visszanyúlunk valamilyen emberi magatartásra, ami az okfolyamatot elindította, azaz ismét keresünk „háttér-felelőst” (gyártó, programozó, felhasználó stb.), vagy alkotunk olyan büntető jogszabályt, amely alapján értelmezhető a jogtalanság ilyen esetben is. A teljesen önvezető járművek által okozott bűncselekmények miatti büntetőjogi felelősség megállapításához mintát adhat a jogi személy büntetőjogi felelősségének szabályozása, hiszen a jogi személy esetén sem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett bűnösségről.

Ahogy Finkey fogalmaz: *„ha jogszerű cselekmény az, mely a jog végső céljával összhangban áll, jogszerűtlen (unrechtmässig) az a cselekvési mód, amely ezt a tulajdonságot nélkülözi, amely nem felel meg a jog legbensőbb gondolatának és törekvésének”.*³⁰

4. A jogtalansági alakzatok

A jogtalanságot Finkey két fő szempont szerint osztályozza:³¹

a) alakilag (tárgyilag):

1. magánjogi,
2. közjogi (büntetőjogi, közigazgatási, ez utóbbi rendészeti, pénzügyi és felelősségi lehet),
3. nemzetközi jogi,

b) a megsértett érdek szerint:

1. egyéni,
2. társadalmi,
3. állami érdekeket sértő vagy veszélyeztető.

²⁹ Uo., 17.

³⁰ Uo., 26.

³¹ Uo., 30.

Formailag Finkey szerint nincs nagy különbség a magánjogi és a büntetőjogi jogtalanság között, hiszen a magánjogi vétség (éppúgy, mint a büntetendő cselekmény)

- alakilag: szabályellenes, a magánjogi szabályokba ütköző;
- tartalmilag: a magánjogi érdekeket sértő (rend- és kötelességellenes);
- tárgyilag: tiltott, a magánjogi parancsokat, tilalmakat megszegő;
- alanyilag: vétkes cselekmény.³²

Hasonlóan vélekedik Merkel is, aki szerint elvi, minőségi különbség a magánjogi és büntetőjogi jogtalanság között egyáltalán nincs, a különbség csupán mennyiségi, illetőleg a jogi következményekben áll.³³

Finkey szerint ez a kettő (mennyiségi eltérés, jogkövetkezmenyi eltérés) kiegészül a jogkövetkezmeny céljában való eltéréssel: a büntetőjogi szankció célja erkölcsi jellegű (megtorlás, megelőzés) és az államot illeti, míg a magánjogi jogkövetkezmeny célja a megzavart magánjogi érdekkör helyreállítása és a „sértettet” illeti.³⁴

A teljesen önvezető járművek által okozott cselekmények miatti felelősséggel kapcsolatosan megállapítható, hogy a magánjogi felelősség kérdése jóval egyszerűbb lehet. Ha ugyanis a szabályszegéssel a jármű kárt okoz, akkor annak megtérítésére főszabályként a felhasználó lesz köteles, kivéve, ha bizonyítja, hogy a kárért más felel (pl. a gyártó termékefelelőssége, a programozó hibája stb.). Mivel a felhasználó polgári jogi felelőssége esetén a biztosító fizet, így a gyakorlatban kevesebb nehézséggel állunk szemben a polgári jogi kérdések vonatkozásában.³⁵

5. A jogtalanságnak a büntetendő cselekményhez való viszonya

A jogtalanságnak a büntetendő cselekményhez való viszonya vonatkozásában Finkey három fő kérdést emel ki:³⁶

a) Minden büntetendő cselekmény tartalmilag jogtalan cselekmény, vagyis a jogtalanság a büntetendő cselekmények általános (kivétel nélküli) ismérve (de ami jogtalan, még nem biztos, hogy büntetendő, ld. pl. magánjogi jogtalanság). A „jogtalan” jelző tehát Finkey szerint kifejezi a joggal való általános és a büntetőjoggal, a büntetőtörvénnyel

³² Uo., 32

³³ MERKEL Adolf: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Stuttgart, 1889, 12.

³⁴ FINKEY: i. m., 32–33.

³⁵ A polgári jogi kérdésekkel foglalkozik a magyar szakirodalomban például Boóc Ádám: *Robotautókkal, közösségi taxikkal és kereskedelmi drónokkal kapcsolatos felelősségi kérdések = Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai*, szerk. TÓTH András, KRE ÁJK, Budapest, 2016, 214–226.; SOMKUTAS, KÓHIDI: i. m.; UDVARY Sándor: *Az önvezető gépjárművek egyes technikafüggő szabályozási kérdései = Jog, Innováció, versenyképesség*, szerk. GELLÉN Klára, Wolters Kluwer, Budapest, 2017, 75–88.; UDVARY Sándor: *Felelős vagyok a rózsámért. És az autómért... = Sci-fi és jog? A jövő jogalkalmazási kérdései*, szerk. PRIBULA László, Debrecen, 2019, 91–101.; UDVARY Sándor: *Sofőr nélkül biztonságosabb? Az önvezető gépjárművek formálódó jogi háttere*, Ügyvédvilág, 2016. szeptember, 16–17.; UDVARY Sándor: *Vehere necesse est – az önvezető gépjárművekhez kapcsolódó jogi kérdések körvonalazása = Lege et fidei. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*, szerk. GELLÉN Klára, GÖRÖG Márta, Iurisprudentius Kiadó, Szeged, 2016, 644–653.

³⁶ FINKEY: i. m., 36–38.

való különös ellenkezést, a normaellenességet és a tiltottságot, valamint azt, hogy a bűncselekmény a jogrend és az alanyi jog, a magánjogi, társadalmi vagy állami érdekek megtámadása vagy veszélyeztetése.

b) A jogtalanság a büntetendő cselekmény tárgyi oldalához, a cselekvéshez tartozik (a jogtalanság tudata a tényálláshoz és a beszámításhoz nem szükséges), bár a jogosság felőli tévedés enyhítő körülmény, esetleg büntetethezőség kizáró ok lehet.³⁷

c) Ahol a cselekvés objektív jogtalansága világosan nem mutatható ki, ott nincs büntetendő cselekmény, azaz a jogos cselekvés a beszámítást kizáró okot képez, vagyis nem büntethető.

ad a) A „jogtalanság” fejezi ki a büntetendő cselekmény jogi tartalmát, a „büntetéssel fenyegetés” pedig az állam által való elítélést.³⁸

A jogtalansággal és a büntetettséggel összefüggésben veti fel Finkey az erkölcs kérdését.³⁹ Ahogy rámutat, minden büntetendő cselekmény, mint a fennálló közhatalom ellen kiadott szabályokkal ellenkező, törvény- és kötelességellenes magatartás, az erkölcsstan szabályaiba is ütközik, vagyis többé-kevésbé erkölcsellenes is. Bölcsészeti szempontból minden büntetendő cselekmény egyúttal erkölcsstelen cselekmény is.⁴⁰

A korábban kifejtettek alapján nem lehet vitás, hogy egy teljesen önvezető jármű által elkövetett cselekmény lehet büntetendő, büntetéssel fenyegetett. A kérdés tehát az, hogy „erkölcsstelennek” tekinthetjük-e?

Nem valószínű, hogy bárki is egy autót „erkölcsstelennek” tartana. De még az is nehezen elképzelhető, hogy valakiben erkölcsi aggályok keletkezzenek egy önvezető jármű cselekménye miatt. Ha valamivel összefüggésben fel is merülnek az erkölcsi-etikai kérdések, akkor az leginkább a jármű gyártójával, programozójával vagy felhasználójával összefüggésben értelmezhető: Hogyan gyárthat valaki egy olyan autót, amely emberi beavatkozás nélkül (sőt azt kizárva) jár az utakon és okoz balesetet? Mennyire járt el az adott helyzetben megfelelő módon az a programozó, aki nem gondolt az adott közlekedési szituációra, vagy arra helytelen válaszreakciót programozott be? Erkölcsileg támogatható-e, hogy valaki beüljön egy ilyen autóba és „üzemeltesse” azt, előre tudván, hogy ha balesetközeli szituációba kerül, akkor semmiképpen nem tudja befolyásolni a jármű mozgását?

Ezekre a kérdésekre nem könnyű választ adni. Ugyanakkor már a mai közlekedésben is részesei vagyunk hasonló szituációknak. Senkiben nem merül fel az a gondolat, hogy be kell szüntetni egy adott gépjármű gyártását pusztán azért, mert egy ilyen típusú járművel sok balesetet okoznak. Ugyanígy, ha a vonatbaleset a vonatok váltóinak programozására vezethető vissza, attól még nem állítják le a vonatközlekedést. És ha valaki az USA-ban beül egy taxiba a hátsó ülésre (ahol üvegfal választja el a sofőrtől), nem felel a taxisofőr magatartásáért, noha a beülés pillanatában tudja, hogy nem fogja tudni befolyásolni a jármű mozgását.

³⁷ Az önvezető járművek vonatkozásában Ambrus a tévedés fogalmi körébe vonja azt az esetet, ha egy hirtelen technikai zavar (pl. elmegy a GPS-jel, elromlik a radar stb.) okozza a balesetet. Ld. AMBRUS István: *Az autonóm járművek és a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai = A bűnügyi tudományok és az informatika*, szerk. MEZEI Kitti, Budapest–Pécs, 2019, 23.

³⁸ FINKEY: i. m., 39.

³⁹ Uo., 41.

⁴⁰ Finkey itt utal Hegel, Hölschner, Bar, Merkel, Wundt, Westermarck, Esterházy, Vámbéry R. műveire.

Valószínűleg ezek az erkölcsi kérdések még nagyon sokáig fenn fognak állni. Gless szerint⁴¹ az önvezető járművek bevezetésével kapcsolatos félelem hasonló ahhoz, amikor a lovaskocsikat váltották fel a gépjárművek, és ezzel kapcsolatosan volt ellenérzés, sőt túlzott elővigyázatosság.⁴² Valószínűsíthetően a jövő útja a fokozatos automatizálás: először csak a figyelmeztető, segítő rendszerek jelentek meg (pl. holttér-figyelmeztetés), később a támogatást is nyújtó funkciók is (pl. automatikus sebességtartó automatika), majd az automatizált vezetési funkciók. Ez utóbbiak használata sem a távoli jövő, hiszen pl. ma már számos autóban található ún. „forgalmi dugó sofőr”, amely a dugóban teljesen átveszi az irányítást a vezetőtől (nemcsak a sebességet szabályozza automatikusan, hanem a kormányzást is átveszi). Ez utóbbi már a SAE 3. szintje, és aki azt gondolná, hogy jelenleg itt a határ, annak jelezzük, hogy az USA-ban már megjelentek a 4. szintű helyi sofőrmentes taxik prototípusai is.⁴³ Tehát ahogyan a XX. században felváltották a lovakat az autók, úgy váltják fel várhatóan (fokozatosan) a XXI. században a sofőröket a robotok.

Finkey erkölcs alatt nem valami misztikus, isteni, metafizikai erkölcsöt ért, hanem annak emberi fogalmát, a társadalom általános meggyőződését, közfelfogását a jóról, a helyesről, igazságosról, és így az erkölcs és az erkölcstelenség fogalmát sem tekinti örök érvényű, abszolút, megváltozhatatlan fogalomnak, hanem az is relatív és változó a korok és a társadalmak szerint.⁴⁴ Éppen ezért a büntetendő cselekmények megalkotásának folyamatosan követnie kell a társadalom erkölcselfogását. Manapság még egyértelmű ellenérzést vált ki az emberekből az, ha egy olyan autót látnak, aminek nincs sofőrje. De ahhoz már kezdünk hozzászokni, ha egy vonatnak nincs vezetője (lehet, hogy nem is tudunk róla), és semmilyen ellenérzés nem mutatható ki a budapesti 4-es metró vonatkozásában amiatt, hogy azokat a járműveket sem vezeti ember. Ez a fokozatosság fog várhatóan megjelenni a hétköznapi vezető nélküli járművekkel kapcsolatosan is. Az, aki nap mint nap jár vezető nélküli taxival a munkahelyére vagy éppen haza a kocsmából, könnyebben elfogadja, ha mind több ilyen autót lát a közlekedésben, és előbb-utóbb lehet, hogy rászánja magát egy ilyen gépjármű vásárlására is.

Finkey szerint az erkölcstelenség nem immanens része a jogtalanság fogalmának. Ennyiben vitatkozik is Vámbéry Rusztemmel, aki kifejezetten azt mondta, hogy a büntetendő cselekmény fogalmi meghatározásából hagyjuk ki a jogtalanságot mint semmitmondó, magától értetődő ismérvet, és helyette az erkölcstelenséget illesszük be.

⁴¹ GLESS Sabine: „Mein Auto fuhr zu schnell, nicht ich!“ – *Strafrechtliche Verantwortung für hochautomatisiertes Fahren = Intelligente Agenten und das Recht*, szerk. GLESS Sabine, Seelmann Kurt, Nomos, Baden-Baden, 2016, 231.

⁴² A kocsik előtt vörös zászlós embernek kellett futnia, hogy figyelmeztessen a gépjármű közeledésére. Ld. The Locomotives on Highways Act (1861), The Locomotive Act (1865), The Highways and Locomotives (Amendment) Act (1878).

⁴³ 2019 végére már több mint 100 000 utat tett meg a Waymo, az Alphabet Inc. önvezető autója, amelyet a vállalat termékvezetője, DanChu szerint főként az ingázók és az éjszakai bulizásból hazafelé tartók vettek igénybe az arizonai Chandlerben. Ld. NAUGHTON Keith: Waymo's Autonomous Taxi Service Tops 100,000 Rides, Bloomberg, 2019. december 5., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-12-05/waymo-s-autonomous-taxi-service-tops-100-000-rides> (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)

⁴⁴ FINKEY: i. m., 42.

Finkey szerint a jogtalanság fejezi ki a szabályellenességet, míg az erkölcstelenség a magatartás bölcsészeti hátterét, elméleti jellegét, színezetét domborítja ki, de a jogászai meghatározásba nem tartozik bele.⁴⁵ És – noha Finkey a társadalomra veszélyességet csak a szociológiai és a szocialista iskolák törekvésének tartotta, és nem pedig minden büntetendő cselekmény kivétel nélküli, elengedhetetlen ismervének – a büntetendő cselekmény fogalma szerinte nem más, mint a jogtalan, állami büntetéssel fenyegetett és rendszerint erkölcsellenes és társadalmilag veszélyes cselekmény.

ad b) Finkey leszögezi, hogy a jogtalanság a büntetendő cselekmény tárgyi oldalához, a cselekvéshez tartozik.⁴⁶ A jogtalanság vagy a büntetetttség tudata a tényálláshoz és a beszámításhoz nem szükséges (a jogosság felőli tévedés azonban enyhítő körülményt, esetleg beszámítást kizáró okot képez).

Ez felveti azt a kérdést, hogy a jogtalanság tudata szükséges-e a bűncselekmény megállapíthatóságához? A szándék ugyanis soha nem jogos vagy jogtalan, mivel ez a két jelző csak a cselekvésre, az érzékelhető tevékenységre vagy mulasztásra használható.⁴⁷

Ha így van, akkor a teljesen önvezető jármű cselekménye lehet jogtalan, hiszen ennek megállapíthatóságához nem szükséges a szándék vizsgálata. Ugyanakkor maga Finkey is úgy fogalmaz, hogy darázsfészekbe nyúlunk, ha azt a kérdést vetjük fel, hogy szükséges-e a bűncselekmény megállapításához, a büntetethez az, hogy a tettes tudja, ismerje a cselekmény jogtalanságát.⁴⁸ Ebben a kérdésben a kor nagy jogtudósai sem jutottak egyezségekre. Míg Binding és Feuerbach szerint pl. a jogtalanság (a normaellenesség, kötelességellenesség, büntetendőség, büntetésreméltóság) tudata elengedhetetlen a szándékos büntetendő cselekmény megállapításához, addig Liszt határozottan állította, hogy nem szükséges a jogtalanság tudata a szándékossághoz.⁴⁹ Binding ezt később annyiban árnyalta, hogy a tettesnek tudnia kell a jogtalanságot (pl. hogy nem szabad lopni), de azt nem szükséges tudnia, hogy a lopás a Btk. szerint büntetendő.

Finkey megerősíti: elméleti és gyakorlati szempontból is helytelen a jogtalanság tudatának megkívánása a szándékos cselekményhez, illetőleg a beszámításhoz. Ha megengednénk, hogy a vádlott arra hivatkozzon, hogy nem tudott a cselekmény jogtalanságáról, akkor minden esetben be kellene bizonyítani, hogy a terhelt tisztában volt a cselekmény jogtalanságával, ami általánosságban megnehezítené a büntetőjogi felelősségre vonást.⁵⁰

ad c) Finkey székfoglaló beszédében hosszan elemzi azokat a szituációkat, amikor a cselekmény objektíve nem jogtalan, bár látszólag az.⁵¹ Éppen az objektív jogtalanság hiánya miatt nem büntetjük a fodrászt a haj levágásáért (bár formálisan testi sértést követ el), az orvost a műtétért (bár pl. kivágja a vakbelet). Ez nem azt jelenti ugyanakkor, hogy nem lehetnek olyan esetek, amikor ezen személyek magatartása már objektíve is jogtalan (pl. ha a fodrász levágja az ügyfele fülét, vagy az orvos tiltakozás nélkül végez

⁴⁵ *Uo.*, 43.

⁴⁶ *Uo.*, 47.

⁴⁷ *Uo.*, 48.

⁴⁸ *Uo.*, 49.

⁴⁹ *Uo.*, 49. A szerző utal: BINDING Karl: *Die Normen und ihre Übertretung*, Leipzig, 1872, illetve LISZT Franz: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, 16-17. kiadás, Berlin, 1908, 178.

⁵⁰ FINKEY: *i. m.*, 49.

⁵¹ *Uo.*, 57–58.

nem szükséges amputálást). Maga a jogtalan cselekményhez való hozzájárulás is jogossá teheti azt, amíg az hivatásszerű, szabályos, megfelel az előírásoknak.⁵²

6. Összegzés

A teljesen önvezető járművek által okozott balesetek (közlekedési bűncselekmények) esetén való felelősségmegállapítással kapcsolatban számos vélemény alakult ki a szakirodalomban. Bénéjat szerint a büntetőjogi felelősség megítélése mindig bonyolultabb, mint a polgári jogi. Franciaországban a polgári jogi felelősség kérdését jobban kidolgozták (járművezető, önvezető járműnél az üzembentartó), a büntetőjoginál még az is kérdéses, hogy ki felel.⁵³

Az önvezető járművek által okozott bűncselekmények esetén a jogtalanság kérdése függ az automatizáltság fokától (minél kevésbé automatizált a jármű, annál könnyebb a felelősséget a jármű vezetőjéhez telepíteni), és a magasabb automatizáltságú járműveknél már az is kérdéses, hogy egyáltalán ki felel az okozott balesetért (a gyártó, a programozó, a tulajdonos/üzembentartó, a felhasználó avagy az autó mint digitális személy), és ettől függően változhat a jogtalanság kérdése is.

Finkey szerint nem szükséges a Btk.-ban a jogtalanság fogalmát meghatározni, különösen nem annak összes elképzelhető esetét taxatíve felsorolni. Ugyanakkor leszögezni: a jogszerű cselekvés nem büntethető⁵⁴ – és ez irányadó kell hogy legyen az önvezető járművek büntetőjogi felelősségének megállapításakor.

Irodalomjegyzék

1. AMBRUS István: *Az autonóm járművek és a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai = A bűnügyi tudományok és az informatika*, szerk. MEZEI Kitti, Budapest–Pécs, 2019.
2. ANGYAL Pál: *Büntetőjogi előadásai. II. kötet*, Pécs, 1906–8.
3. BÉNÉJAT Murielle: *Le droit pénal des véhicules sautonomes: éléments d'actualité*, Dalloz actualité, 2019.
4. BINDING Karl: *Die Normen und ihre Übertretung*, Leipzig, 1872.
5. BOÓC Ádám: *Robotautókkal, közösségi taxikkal és kereskedelmi drónokkal kapcsolatos felelősségi kérdések = Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai*, szerk. TÓTH András, KRE ÁJK, Budapest, 2016.
6. CAPPELLINI Alberto: *Profilo penalistici delle self-driving cars*, Diritto Penale Contemporaneo, 2019/2.

⁵² *Uo.*, 59, 61.

⁵³ BÉNÉJAT Murielle: *Le droit pénal des véhicules sautonomes: éléments d'actualité*, Dalloz actualité, 2019. 04. 16., <https://www.dalloz-actualite.fr/dossier/droit-penal-des-vehicules-autonomes-elements-d-actualite#.XxA0r-e8pPY> (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)

⁵⁴ FINKEY: *i. m.*, 74.

7. COCA-VILA IVÓ: *Coches autopilotados en situaciones de necesidad. Una aproximación desde la teoría de la justificación penal*, Cuadernos de Política Criminal, 2017/9.
8. FINKEY Ferenc: *A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve. Székfoglaló értekezés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.
9. FRANK Reinhard: *Vergeltungsstrafe und Schutzstrafe*, Tübingen, 1908
10. GLESS Sabine: „*Mein Auto fuhr zu schnell, nicht ich!*“ – *Strafrechtliche Verantwortung für hochautomatisiertes Fahren = Intelligente Agenten und das Recht*, szerk. GLESS Sabine, SEELMANN Kurt, Nomos, Baden-Baden, 2016.
11. HERKE Csongor: „*De biztos Úr, én nem is tudok vezetni!*” – *a terhelt az önvezető járművekkel kapcsolatos büntetőeljáráshoz*, Magyar Jog, 2020/11.
12. HODULA Máté: *Az önvezető járművek és a büntetőjogi felelősség*, Jogelméleti Szemle, 2018/3, 70.
13. LINDGREN Sanna: *Straffansvar vid autonom bilkörning*, Juridiska Institutionen Vårterminen, 2016.
14. LISZT FRANZ: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, 16-17. kiadás, Berlin, 1908.
15. MERKEL Adolf: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Stuttgart, 1889.
16. PAUER Imre, FEJÉRPATAKY László (szerk.): *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1915.
17. SOMKUTAS Péter, KÖHIDI Ákos: *Az önvezető autókkal kapcsolatos szerzői jogi és felelősségi kérdések*.
18. UDVARY Sándor: *Az önvezető gépjárművek egyes technikafüggő szabályozási kérdései = Jog, Innováció, versenyképesség*, szerk. GELLÉN Klára, Wolters Kluwer, Budapest, 2017.
19. UDVARY Sándor: *Felelős vagyok a rózsámért. És az autómért... = Sci-fi és jog? A jövő jogalkalmazási kérdései*, szerk. PRIBULA László, Debrecen, 2019.
20. UDVARY Sándor: *Sofőr nélkül biztonságosabb? Az önvezető gépjárművek formálódó jogi háttere*, Ügyvédvilág, 2016. szeptember.
21. UDVARY Sándor: *Vehere necesse est – az önvezető gépjárművekhez kapcsolódó jogi kérdések körvonalazása = Lege et fidei, Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára*, szerk. GELLÉN Klára, GÖRÖG Márta, Iurisprudential Kiadó, Szeged, 2016
22. VISKI László: *Közlekedési Büntetőjog*, KJK, Budapest, 1974.

Források

1. <https://www.sae.org/news/2019/01/sae-updates-j3016-automated-driving-graphic> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)
2. <https://www.ingenieur.de/technik/fachbereiche/fahrzeugbau/unfaelle-mit-autonomen-autos/> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)
3. <http://www.ncsl.org/research/transportation/autonomous-vehicles-self-driving-vehicles-enacted-legislation.aspx>. (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)
4. <https://circabc.europa.eu/sd/a/a68ddba0-996e-4795-b207-8da58b4ca83e/Discussion%20Paper%C2%A0-%20Roadmap%20on%20Highly%20Automated%20Vehicles%2008-01-2016.pdf> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)
5. <http://nmhh.hu/cikk/192073> (letöltés ideje: 2021. 01. 28.)
6. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-12-05/waymo-s-autonomous-taxi-service-tops-100-000-rides> (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)
7. <https://www.dalloz-actualite.fr/dossier/droit-penal-des-vehicules-autonomes-elements-d-actualite#.XxA0r-e8pPY> (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)

HERKE-FÁBOS BARBARA KATALIN

Az igazságügyi gyermekvédelem fejlődése Finkeytől napjainkig

The Development of Child Protection in Justice from Finkey to Present Day

Abstract: Child protection in justice is designed to prevent crime among children and juveniles, to keep them away from further crime, and to reintegrate young offenders into society. So, it also covers the areas of prevention, enforcement, and aftercare.

As early as the beginning of the twentieth century, it was recognized that child protection covers the elimination of a child's financial vulnerability, the prevention of moral misconduct, and the representation of the interests of both orphans and the unhealthy. The country's opportunities have been influenced not only by political ideologies but also by the human and material casualties suffered as a result of the two world wars.

The current focus of child protection in justice is always on socio-economic and political problems. Examining the personality and family relationships of juvenile offenders also went a long way in the designated period. The protection of children in justice also affects the areas of administrative law, criminal substantive and procedural law, and criminology. At the end of the paper, I compare the institution of patronage and the preventive patronage.

Keywords: child protection, authority measures, crime prevention, probation service, juvenile offenders

Összefoglaló: Az igazságügyi gyermekvédelem a gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzését, további bűnalkalmaktól való távoltartását és a bűnelkövető fiatalok társadalomba való visszailleszkedését hivatott szolgálni. Tehát a prevenció, a végrehajtás és az utógondozás területét is lefedi.

Már a huszadik század elején felismerték, hogy a gyermekvédelem a gyermek anyagi veszélyeztetettségének megszüntetését, az erkölcsi züllés útjára lépés megakadályozását, az árvák és egészségileg gyengék érdekeinek képviselését egyaránt lefedi. Az ország lehetőségeit nemcsak a politikai ideológiák, hanem a két világháború következtében elszennvedett emberi és anyagi áldozatok egyaránt befolyásolták.

Az igazságügyi gyermekvédelem aktuális fókuszpontját mindig a gazdasági-társadalmi és politikai problémák jelölik ki. Nagy utat járt be a kijelölt időszakban a fiatalkorú elkövetők személyiségének és családi kapcsolatainak vizsgálata is. Így az igazságügyi gyermekvédelem érinti a közigazgatás, a büntető anyagi és eljárásjog, valamint a kriminológia területét is.

Az előadásban kiemelt figyelmet fordítok a patronázmunka és annak napjainkban való továbbélésének tekinthető megelőző pártfogás intézményére. Felhívom a figyelmet a Finkey korának patronázmunkája és a megelőző pártfogás közötti hasonlóságokra és különbségekre.

Kulcsszavak: gyermekvédelem, hatósági intézkedés, bűnmegelőzés, pártfogó felügyelet, fiatalkorúak

1. Bevezető

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. évi törvény (továbbiakban Gyvt.) szerint a gyermekek védelme a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztetettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására irányuló tevékenység.¹ A gyermekvédelmi rendszer céljának törvényi szintű definiálása sokat váratott magára. Már a huszadik század elején felismerték, hogy a gyermekvédelem a gyermek anyagi veszélyeztetettségének megszüntetését, az erkölcsi züllés útjára lépés megakadályozását, az árvák és egészségtelenül gyengék érdekeinek képviseletét egyaránt lefedi. Az ország lehetőségeit nemcsak a politikai ideológiák, hanem a két világháború következtében elszenvedett emberi és anyagi áldozatok egyaránt befolyásolták.

Az igazságügyi gyermekvédelem a gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzését, további bűnalkalmaktól való távoltartását és a bűnelkövető fiatalok társadalomba való visszailleszkedését hivatott szolgálni. Tehát a prevenció, a végrehajtás és az utógondozás területét is lefedi.

A szociális munka eszközeit felhasználó patronázs hídát képez Finkey Ferenc munkássága és napjaink igazságügyi gyermekvédelme között. Ezért a tanulmányban kiemelt figyelemmel követem nyomon a patronázsszeme feléledését és átalakulását hazánkban a jogszabályi változások tükrében.

2. Finkey Ferenc kapcsolata a gyermekvédelemmel

Finkey Ferenc 1870. január 30-án született Sárospatakon. A Finkey család² hatodik gyermekeként látta meg a napvilágot. Korán árván maradt,³ anyai nagymamája vállalta nevelését. Jogi tanulmányait szülővárosában, Sárospatakon kezdte meg a református jogakadémián. A doktori cím megszerzése érdekében azonban az egyetem utolsó félévét a kolozsvári jogi egyetemen teljesítette.⁴

Oktatott a sárospataki jogakadémián, Kolozsváron és a pozsonyi Szent Erzsébet Egyetemen. Tanári pályafutását Szegeden fejezte be. Tudományos munkáiban a büntetőjog tudományának egységére és a büntetés-végrehajtás önálló tudományterületként való kezelésére hívta fel a figyelmet.⁵

¹ Gyvt. 14. § (1) bek.

² A zempléni térség elismert és megbecsülésnek örvendő régi református családja. Ld. MADARASSY-MOLNÁR Máté: *HIT – TUDÁS – ALÁZAT: 60 éve hunyt el Finkey Ferenc*, http://epa.oszk.hu/02400/02445/00011/pdf/EPA02445_ias_2008_4_239-258.pdf (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)

³ Szüleit kolerajárvány következtében veszítette el 1872-ben.

⁴ MADARASSY-MOLNÁR: *í. m.*

⁵ *Uo.*

Nyugdíjazását követően vállalta el a Fiataikorúak Budapesti Felügyelő Hatóságának elnöki tisztségét, amelyet 1942 és 1944 között töltött be. Finkey vallási indíttatása⁶ és nagycsaládból való származása érzékennyé tett a társadalmi problémák iránt. A börtönügy és büntetés-végrehajtás területén kifejtett elméleti következtetéseit és a külföldi tanulmányútjain gyűjtött hasznos tapasztalatait a hazai igazságügyi gyermekvédelem gyakorlatába is igyekezett átemelni. Az erkölcsi züllés veszélyének kitett és bűnelkövető fiataikorúak ellenőrzése és segítése érdekében szorgalmazta a patronázmunka széles körű elterjedését és alkalmazását. Azt vallotta, hogy a bűnelkövető gyermek- és fiataikorúak társadalomba való visszailleszkedése a nevelésük által érhető el. Ezzel a nézetével korának haladó gondolkodója volt, ugyanis a korábbi büntetéstan követői a megtorlás és bűnhődés fogalmait helyezték előtérbe.⁷

3. A büntethetőség objektív és szubjektív kategóriájának jogtörténeti változásai

A gyermek- és fiataikorú elkövetők vonatkozásában alkalmazható intézkedések körét és a beavatkozás jellegét elsődlegesen az elkövető életkora határozza meg. Amennyiben az elkövető – a kora, belátási képessége és az általa elkövetett cselekmény alapján – büntethető, a büntető igazságszolgáltatás foglalkozik a nevelésével. A bűnelkövető gyermek nem büntethető, helyes irányba terelése a gyermekvédelem feladata.

A gyermek személyiségfejlődését számos – genetikus és szocializációs – tényező befolyásolhatja. A büntetőjog nem hagyhatja figyelmen kívül a gyermek vagy fiataikorú személyiségére ható tényezők feltérképezését sem a felelősségre vonás, sem a nevelés megválasztása során. A következőkben a gyermekkor és a fiataikor fogalmaknak a terminológiai és életkori kategóriát érintő jogtörténeti változásaival és az ezekhez rendelt intézkedések átalakulásával foglalkozom.

Az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és büntetésekről (továbbiakban Csemegi-kódex) a hazai joganyagok sorában mérföldkőnek tekinthető a gyermek- és fiataikorúak bűnmegelőzése szempontjából az életkori kategóriák megállapításával és az ahhoz kapcsolódó preventív intézkedések alkalmazásának lehetőségével. Megalkotására és bevezetésére az a körülmény adott okot, hogy a bűnismétlés és a visszaesés jelentős emelkedését jelentették. A Csemegi-kódex még abból a felfogásból indult ki, hogy a gyermek nem bír „akaratképességgel”. Ezért amennyiben büntettet követ el, vissza kell küldeni a családjába vagy eddigi környezetébe. A fiataikorút

⁶ Finkey Ferenc dédapja Borsodban, míg nagyapja Hegymegen szolgált református lelkészként, apja, Finkey Pál a Sárospataki Református Kollégium tanára. Ld. KOPP László: *Finkey Ferenc sárospataki évei = Finkey Ferenc emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRY Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely kiadványa, Sárospatak, 1995, 128.

⁷ FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922, 79.

ezzel szemben ugyanazon eszközökkel kell büntetni, mint a felnőtteket, amennyiben „belátta cselekménye bűnösségét”, csak csekélyebb mérték szerint.⁸

A fiatalkorúakra vonatkozó szabályok „a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok” című fejezetben kerültek elhelyezésre a Csemegi-kódexben. Ehhez kapcsolódóan háromféle korhatárt jelölt ki a kodifikátor, Csemegi Károly. Az első korhatár a gyermekkor. *Gyermekkorú az a személy, „aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta”.*⁹ A törvény értelmében a gyermekkorú személy bűnvád alá nem vonható, tehát büntethetősége kizárt.¹⁰ A második életkori kategóriát a *tizenkettő és tizenhat év közötti büntethető fiatalkorúak* képezik, amennyiben a kriminális cselekményt elkövető fiatal az elkövetés idején a tizenkettedik évét már betöltötte, de a tizenhatodikát még nem, ha a cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással bírt. Tehát a törvénykönyv a cselekményhez kapcsolódó belátási képességet rendeli a büntethetőséghez. A preventív bűnmegelőzési szemlélet az életkori kategóriához kapcsolódóan abban jelenik meg, hogy a belátással nem rendelkező fiatalkorú mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól, azonban a cselekmény elkövetése nem marad értékelés nélkül. A büntetőjogi felelősségre vonás alól mentesülő fiatalkorú nem kerül be a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, hanem – lehetőséget kapva életének korrigálására – javítóintézetben történő elhelyezésére kerül sor.¹¹ E felfogás tehát a javítóintézetet¹² nem tekintette büntetésnek, hanem olyan preventív beavatkozásnak, amely alkalmas a fiatalkorú életpályájának idejekorán történő kiigazítására, így nemcsak a bűncselekményt elkövető, hanem az elhagyott, csavargó vagy a szülők kérelmére beutalt fiatalkorúak befogadását is ellátta.¹³ A harmadik életkori kategóriát a 20 éven aluliak alkotják. A velük kapcsolatban megfogalmazott enyhítés, hogy sem halálra, sem életfogytiglani fegyházra nem ítéltethők.¹⁴

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás egészítéséről és módosításáról (továbbiakban I. Bn.) a Csemegi-kódexhez képest két nagy előrelépést mutatott a fiatalkorúak ügyeiben. Megteremtette a felnőttekétől különböző elbánás lehetőségét és a fiatalkorúak teljes körű önálló büntetőjogi kezelését az esetükben alkalmazható intézkedések bővítésével. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályrendszert egészítette ki a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény (továbbiakban Fb.).

Az I. Büntetőnovella a gyermekkor életkori kategóriáját nem változtatta meg. Esetükben az egyéniesítés alkalmazása és a védelemre szorulás jogszabályi rögzítése adott

⁸ FINKEY Ferenc: *A Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának feladata és tagjainak munkaköre*, Budapest, 1927, 7–8.

⁹ 1878. évi V. törvénycikk 83. §.

¹⁰ ROSTA Andrea: *A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája*, L'Harmattan Kiadó Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2014, 78.

¹¹ *Uo.*, 79–80.

¹² Az első javítóintézet létesítésére 1884-ben került sor Aszódon, ezt követte 1886-ban a kolozsvári, 1890-ben a rákospalotai (lányok részére), 1895-ben a székesfehérvári, végül 1903-ban a kassai javítóintézet felállítása.

¹³ LÖRINCZ József: *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében*, Börtönügyi Szemle, 2002/21, 58.

¹⁴ ROSTA: *i. m.*, 81.

alapot újabb intézkedések bevezetésére.¹⁵ A fiatalkor felső határát¹⁶ ugyanakkor két évvel kitolta a büntethetőség szubjektív feltételrendszerének átalakításával. A belátási képességet felváltó terminológia az értelmi és erkölcsi fejlettség lett. Ennek meglétéről előzetes eljárás keretében a bíró tájékozódott. A bírónak már nemcsak a fiatalkorú értelmi fejlettségét, hanem az erkölcs szabályainak ismeretét is vizsgálnia kellett, így azt is, hogy a gyermekes vágyak, ösztönök, s mások csábításával szemben birt-e némi ellenállási erővel.¹⁷ A gyakorlatban „külön kérdés” feltevése útján döntött az értelmi és erkölcsi fejlettség létéről. Amennyiben a fiatalkorú ismerte a Tízparancsolatot, úgy a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség fokát elérte, amennyiben nem, akkor büntetőjogilag sem felelt. Kivételes esetben a büntetőjogi felelősségre vonás alól is mentesülhetett a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség szintjén álló fiatalkorú, amennyiben a bíróság a fiatalkorú egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes körülményének megismerése után úgy döntött, hogy a bírói megdorgálás a fiatalkorú jövőbeni magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából nem mutatkozik kívánatosnak.¹⁸

Az 1950-es évekre a fiatalkorúak vonatkozásában a termékeny jogalkotás volt jellemző. Ennek első állomása az 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről (továbbiakban Bt.), valamint az azt hatályba léptető 1950. évi 39. tvr. a büntetőtörvénykönyv általános részének hatályba léptetéséről (továbbiakban Ér.) A Bt. a fiatalkorúakra vonatkozóan szűken fogalmaz, mindössze a büntethetőség alsó korhatárát állapítja meg.¹⁹ Eljárásjogi szempontból megjelenik a büntetőeljárás mellőzésének, megszüntetésének vagy felmentő ítélet hozatalának a lehetősége, amennyiben a fiatalkorú értelmi fejletlensége okán nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét.²⁰ Az Ér. a fiatalkorúak vonatkozásában az I. Bn. rendelkezéseit hatályban tartja, amennyiben az Ér. a fiatalkorúakra vonatkozóan nem tartalmaz eltérő szabályokat. Így továbbra is alkalmazhatóak az I. Bn. szerinti nevelő- és óvóintézkedések és az Fb. anyagi jogi és bűnvádi eljárásjogi rendelkezései.²¹

A termékeny jogalkotás következő eleme az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárási rendelkezésekről (továbbiakban Ftvr.). Az Ftvr. fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatban valamennyi szabályt egy jogszabályban rögzítette. Így a fiatalkorúak büntetőjoga látszólagosan különvált a Bt.-től és a Büntető perrendtartástól (továbbiakban II. Bp.).²² Ez azt jelentette, hogy az eljárás alapját a büntető anyagi és eljárásjogi szabályok adták,

¹⁵ Megdorgálás és iskolai elzárás. Kriminogén szocializációs környezet a gyermek állami gyermekmenhelyre történő szállítását vonhatta maga után.

¹⁶ Orvostudományi és lélektani kutatások eredményeinek és fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó jogászkonferenciák tapasztalatainak köszönhetően.

¹⁷ BALÁZS Beáta: *A belátási képesség büntetőjogi fogalmának történeti és elvi alapjairól*, Magyar Jog, 2018/6, 372.

¹⁸ ROSTA: *i. m.*, 81–86.

¹⁹ A Bt. 9. §-a szerint nem büntethető az, aki a bűncselekmény elkövetésekor nem érte el a 12. életévét.

²⁰ BALÁZS: *i. m.*, 372.

²¹ ROSTA: *i. m.*, 86.

²² Az 1951. évi III. törvény.

az Ftvr. csak az eltéréseket rögzítette. A fiatalkor életkori határán nem változtatott, az életkorhoz kapcsolódó szubjektív kategória kikerült a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei közül. A büntetőeljárás mellőzésére, megszüntetésére, felmentő ítélet meghozatalára azonban lehetőséget biztosított az Ftvr. abban az esetben, ha a fiatalkorú nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét, továbbá ha a csekélyebb súlyú cselekményt jobbra más személy befolyása alatt követte el, és nincs szükség vele szemben nevelő intézkedésre sem.²³ A joganyag céljának definiálása bűnmegelőzési központú. Leszögezi ugyanis, hogy a cél olyan intézkedések meghozatala, amelyek alkalmasak a fiatal megfelelő fejlődésének, illetve társadalmi beilleszkedésének előmozdítására.²⁴

Újabb jogalkotási állomás az 1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról, amely átalakította az Ftvr. életkori kategóriáit. A 12–14 évesekkel szemben bírói megrovás, próbára bocsátás, javító-nevelés és gyógypedagógiai nevelés elrendelésének volt helye. A 14–18 évesek vonatkozásában főszabály szerint büntetést kellett kiszabni, és csak a nevelés érdekében dönthetett a bíró a nevelő intézkedés elrendelése mellett. A büntetés kiszabásakor került értékelésre a fiatalkor azzal, hogy velük szemben kisebb mértékű büntetés kiszabásának volt helye.²⁵

Az Ftvr. alig 10 évig volt hatályban, ugyanis a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény és az azt életbe léptető 1962. évi 10. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte. A fiatalkorúak büntetőjogának elhelyezésére a büntető törvénykönyv önálló VII. fejezetében került sor, az általános szabályokat megelőzve. A büntetőjogi felelősségre vonás feltétele továbbra is az életkor maradt, és szubjektív kategóriaként megjelent az elkövetés időpontjában fennálló beszámítási képesség. A fiatalkorú akkor rendelkezik beszámítási képességgel, ha felismeri magatartásának társadalomra veszélyes jellegét, és ennek megfelelően cselekszik. A gyermekkor felső korhatára a 14. életév lett. A fiatalkorúaknál eltörölte az Ftvr. kettős felosztását. Két évvel emelkedett a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatára, így a törvény értelmében fiatalkorúnak számított a bűncselekmény elkövetésekor tizennegyedik életévét betöltött, de a tizennyolcadik életévét még nem betöltött személy.²⁶

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban régi Btk.) a szocialista jogalkotáshoz hasonlóan önálló fejezetben szabályozza a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezéseket. A törvény értelmében *a felnőttek és fiatalkorúak felelnek a büntető törvénykönyvben meghatározott bűncselekmények elkövetéséért, amennyiben beszámítási képességgel rendelkeznek*. Nem változtat a törvény a gyermekkorúakhoz kapcsolódó életkori kategórián. *A 14 év alatti személyeket nevezi gyermekkorúnak, akinek a büntető igazságszolgáltatás alkalmazása ki van zárva. A fiatalkor alsó határa a 14. életév*, amelynek jogpolitikai indoka a beszámítási képesség kezdetéhez köthető. Az általános iskolai tanulmányok lezárása a 14. életévben várható. Ettől a kortól kezdődően feltételezhető, hogy a gyermek eljutott a testi és szellemi fejlettség olyan fokára, amely megalapozza a büntetőjogi felelősségre vonást.²⁷

²³ Ftvr. 22. §.

²⁴ ROSTA: *i. m.*, 87.

²⁵ *U. o.*, 87.

²⁶ *U. o.*, 88–89.

²⁷ *U. o.*, 89–90.

A gyermekkorú és fiatalkorú életkori kategóriájának megállapítása vonatkozásában változást hozott a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban új Btk.). A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések továbbra is a törvénykönyv Általános Részében, külön fejezetben (XI. fejezet) találhatóak. A fiatalkor alsó határának leszál-
lítása mögött politikai és közrendvédelmi megfontolások állnak. A jogalkotó a szekto-
rális leszállítás mellett döntött, azaz a gyermekkor – mint büntethetőséget kizáró vagy
korlátozó ok – meghatározása során a Btk. 16. §-a tételesen felsorolja azokat a bűncse-
lekményeket,²⁸ amelyek megvalósulása esetén fiatalkorúként értékelik az elkövetőt.
Ami maga után vonja az említett vagyon elleni erőszakos és személy elleni erőszakos
cselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét. A törvény
szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöl-
tötte, de a tizennolcadikat nem.²⁹ Gyermekkorú pedig az, aki a tizennegyedik életévét
a bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte be. Ő nem büntethető.³⁰ A büntetőjogi fe-
lelősségre vonás szempontjából megjelenik egy újabb, az életkorhoz kapcsolódó szub-
jektív kategória, a belátási képesség. Csak az a cselekmény elkövetésekor tizenkettedik
életévét betöltött, tizennegyedik életévét még be nem töltött fiatalkorú büntethető, aki
a cselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felis-
meréséhez szükséges belátással. Így ennek a korosztálynak a büntetőjogi felelőssége
feltételes felelősség, mivel a bíróságnak minden egyes esetben vizsgálni kell, hogy az
illető a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett-e a bűncselekmény következménye-
inek felismeréséhez szükséges belátással. A jogalkotó a fiatalkorúak két kategóriáját az
alkalmazható jogkövetkezmények szerint osztotta fel. A bűncselekmény elkövetésekor
tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még nem betöltött fiatalkorúval
szemben nincs helye büntetés kiszabásának, csak intézkedések alkalmazhatóak. A bűn-
cselekmény elkövetésekor tizennegyedik életévét betöltött, tizennolcadik életévét még
nem betöltött fiatalkorú vonatkozásában a törvénykönyv önálló fejezetében megállapított
büntetések és intézkedések kiszabásának van helye.³¹

A fiatalkorúak életkorának szektorális leszállítása számos kritikát vont maga után.
Preventív és bűnmegelőzési szempontból fontos rendelkezés, hogy a bűncselekmény
elkövetésekor tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel szemben csak intézkedés
alkalmazható. Azonban figyelembe véve a korosztályt érintő testi és mentális változá-
sokat, a választható intézkedések tára nem volt elég széles. A kritikai észrevételek miatt
2015. január elsejétől az intézkedések sora kibővült a megelőző pártfogás lehetőségével. De
nem a fiatalkorúakkal szemben büntető eljárás keretében kiszabható intézkedések közé
került, hanem a közigazgatási eljárás keretében elrendelhető hatósági intézkedések
palettája bővült.

²⁸ Az emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, hivatalos személy elleni erőszak, hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás minősített esetei.

²⁹ Új Btk. 105.§

³⁰ Új Btk. 16. §.

³¹ ROSTA: i. m., 91–93.

4. Finkey és a patronázseszme

Nyugdíjazását követően vállalta el Finkey Ferenc a Fiatakorúak Budapesti Felügyelő Hatóságának elnöki tisztségét. Jogtudósi munkája során szerzett hazai és külföldi – elsősorban észak-amerikai – tapasztalatai és börtönügyi ismeretei alapján a fiatakorúak javító nevelését tekintette a bűnmegelőzés leghatékonyabban fejleszthető területének.

Finkey felfogásában a büntetésnek három általános célja van. Az általános visszatartás, az elégtételnújtás és a nevelés. A nevelés az elítélt egyénekre való olyan lélektani hatás, amely helyesebb viselkedésre motiválja.³² Kiemelten fontos a nevelés a személyiségszerkezet kialakulásának lezárulását megelőzően. Finkey a *Büntetés és nevelés* című művében kiemeli, hogy a fiatakorúak fiziológiai szempontból rászorulnak a nevelésre. Arra való hivatkozással, hogy bűnt követtek el, nincs joga az államnak megvonni a minden fiatalt megillető fejlesztés lehetőségét.³³

A patronázs szót a jogtudós szerint tágabb és szorosabb értelemben is vizsgálni kell. Tágabb értelemben egyaránt vonatkozik az önhibán kívül vagy önhibából bajba jutott megsegítésére. A szorosabb értelemben vett patronázs az igazságügyi gyermekvédelem területéhez kapcsolódik az erkölcsi züllés útjára tévedt fiatakorúak érdekében kifejtett szociális – támogató, felügyelő és ellenőrző – munka által.

5. A Fiatakorúak Felügyelő Hatósága

A Fiatakorúak Felügyelő Hatóságát (továbbiakban Hatóság) az I. Bn. felhatalmazása alapján állították fel, az eljárásának részletes szabályait az 1909. évi 27.400. sz. igazságügyminiszteri rendelet állapította meg.

Az I. Bn. abból a vezérelvből indult ki, hogy a 18 évesnél ifjabbakat általában nem szabad a rendes büntetési eszközökkel sújtani, az erkölcsi megmentésükre, átalakító nevelésükre kell törekedni. A bíró köteles a bűnelkövető gyermek erkölcsi állapotát és családi helyzetét is vizsgálni. Ha a bíró szükségesnek találja, a fenytés eszközét alkalmazhatja. Amennyiben a családi környezet vizsgálata során kedvezőtlen körülmények jutnak a bíróság tudomására, a gyermek javító nevelése iránt intézkedik. A bűncselekmény elkövetésekor tizenkettő és tizenhét év közötti fiatakorúak esetén a bíróság az erkölcsi és értelmi fejlettséget vizsgálja. Házi fenytő és gondozó jellegű, illetve büntető intézkedést rendelhetett el velük szemben a bíróság. A büntető intézkedések köréből a – családi körülmények, és az elkövetett cselekményhez igazodva – a fiatakorú megdorgálását, a családi környezetébe történő visszabocsátásával egyidejűleg a pártfogó felügyeletét, a javító-nevelő intézetben vagy fogházban történő elhelyezését rendelhetette el a bíróság.³⁴

A fiatakorúak bíróságát az intézkedéseinek végrehajtásában a pártfogó tisztviselő és a Hatóság segítette. A pártfogó tisztviselő tulajdonképpen elsőfokú feladatokat látott

³² FINKEY: *Büntetés...*, i. m., 93.

³³ *Uo.*, 79.

³⁴ FINKEY: *A Fiatakorúak...*, i. m., 8.

el a környezettanulmány elkészítésével és a javító-nevelő intézetben vagy a fiatalkorúak fogházában nevelkedő fiatalkorú erkölcsi felügyeletével és a családi környezetbe visszabocsátott fiatalkorúval kapcsolatban. A pártfogó tisztviselő véleménye, javaslata pedig befolyásolhatta a miniszter kísérleti szabadlábra helyezési vagy feltételes szabadságra bocsátási döntését.³⁵

A Hatóság felállításakor az észak-amerikai mintát vették alapul, ahol a társadalmi és állami intézetek mellett javaslattevési joggal ún. Boardok működtek. Az alábbi – egymással szervesen összefüggő – feladatokat látta el a Hatóság:

1. Felügyelte a javító-nevelő intézeteket és a fiatalkorúak fogházát. A felügyeleti jogosítványa körében a Hatóság vezetője³⁶ és a miniszter által kijelölt tagok kötelezően meglátogatták az intézményeket és meggyőződtek a szabályok megtartásáról.

2. Véleménynyilvánítási kötelezettség terhelte a javító nevelés alatt álló fiatalkorúak kísérleti kihelyezésének (I. Bn. 25. §) és a fogház büntetés alatt álló fiatalkorúak feltételes szabadságra bocsátása (I. Bn. 29. §) körében. Lehetőség szerint az előadónak személyesen kellett meggyőződnie a feltételek fennállásáról, a fiatalkorú magaviseletéről. A végső döntést tanácsban hozták meg, amelyet a miniszter felé megküldtek.

3. Az előző feladattal összefüggésben közreműködött a fiatalkorúak intézeten kívüli elhelyezésében. Az intézeten kívüli elhelyezés többnyire a korábbi családi környezetben történő elhelyezést, valamint a foglalkoztatásának megoldását jelentette. Ebben az esetben a Hatóság tagja helyben lakó pártfogót keresett.

4. Amennyiben a kísérletileg kihelyezett vagy a feltételesen szabadságra bocsátott fiatalkorú nem teljesítette a szabadlábra helyezés feltételeit, azaz újból rossz útra tért, a szabadság visszavonható volt. A bejelentés alapján a Hatóságnak tanácsulást kellett tartania, és ennek keretében javasolnia kellett a miniszternek, hogy a fiatalkorút szállítsák vissza az intézetbe.

5. Amennyiben a Hatóság arról győződött meg, hogy a büntetés nem vont maga után nevelő hatást, és annak kitöltése után a fiatalkorú nem bocsátható vissza a társadalomba teljes megnyugvással, a Hatóság eljáró tagja javaslatot tett a bíróságnak a büntetés kitöltését követő utólagos javító-nevelő intézetben való elhelyezésre (I. Bn. 28. § és végrehajtási rendelet 3. § 5. p.)

6. Az éretlen korban való első bűnelkövetéshez kapcsolódott a próbára bocsátás intézménye. Az akkori felfogás szerint, aki még nem mondható romlottnak vagy züllöttnek, és tisztességes családi környezetben él, de könnyelműen – magatartásának lehetséges következményeit fel nem mérve – büntetendő cselekményt követ el, megérdemli, hogy elkerülje a megbélyegzést. A bírónak vele szemben joga volt ítélethozatal nélkül, megfelelő figyelmeztetéssel egyévi próbaidőre szabadlábon hagyni. A fiatalkorú azonban ebben az esetben sem maradhatott felügyelet nélkül, mellé a bíróság saját állományból pártfogó felügyelőt rendelt. Ebben az esetben a Hatóság tagjai időnként meglátogatták a próbára bocsátott fiatalokat, és személyesen győződtek meg viselkedésükről, továbbá a melléjük kirendelt pártfogót támogatták erkölcsnemesítő munkájában.³⁷

³⁵ *Uo.*, 9–10.

³⁶ A Hatóság elnöke a végrehajtási rendelet 31. §-a alapján köteles volt a területén működő összes intézményt évente legalább egyszer meglátogatni.

³⁷ FINKEY: *A Fiatalkorúak...*, i. m., 13–17.

Ezek a feladatok az I. Bn. végrehajtási rendeletéből pontosan kiolvashatóak. Voltak azonban nem jogi természetű, hanem erkölcsi jellegű feladatai a Hatóság tagjainak. Ez maga a patronázsszeme terjesztése és a patronázsintézetek közötti összhang megteremtése volt. A patronázsszemet felkarolta Balogh Jenő igazságügyminiszter is, aki így nyilatkozott reformelképzeléseiről: „*A fiatalok kriminalitásának növekedését hazánkban nem deresssel és nem bitófával fogjuk visszaszorítani, hanem a legmodernebb reformokkal, a büntetéspótló, sőt a büntetést egészen mellőző nevelési eszközökkel.*”³⁸

6. Az igazságügyi gyermekvédelem alakulása Finkeytől napjainkig

A változások ismertetését megelőzően le kell szögezni, hogy a XX. század két világháborúja mély sebeket ejtett az igazságügyi gyermekvédelem területén. A szegénység, a csonka családok egyre nagyobb száma, az erkölcsi nevelés háttérbe szorulása, a fejletlen intézményi hálózat volta és ennek következtében az alacsony foglalkoztatottság, alkoholizmus és a prostitúció előtérbe kerülése szolgáltatott okot az erkölcsi züllés útjára lépéshez. A szocialista korszak igazságügyi gyermekvédelemre gyakorolt hatása elsősorban az állami berendezkedéshez igazodó ideológia kizárólagossága miatt volt káros, hiszen korábban már megindult a kriminálpedagógia hazai fejlődése.

Az igazságügyi gyermekvédelem feladata az erkölcsi züllés útjára lépés hátterének vizsgálata, okainak felszámolása, az utógondozás útjának helyes megválasztása és a társadalomba való visszailleszkedés támogatása. A feladatellátás számos ponton kapcsolódik a büntető igazságszolgáltatás területéhez, az igazságügyi gyermekvédelem alakulása éppen ezért elválaszthatatlan a büntető jogszabályokat érintő jogalkotási folyamatoktól. A patronázs vagy pártfogó munka azonban egy olyan terület, amelynek fejlődését végigkövetve megállapítható, hogy a büntetőjoghoz és a gyermekvédelemhez is egyaránt kapcsolódik. Ezért az alábbiakban a patronázs fejlődésére, az erkölcsi züllés útjára lépő gyermekek érdekében tett intézkedésekre koncentrálni mutatom be az igazságügyi gyermekvédelem alakulását.

Az állami gyermekvédelem alapjait az 1901. évi VIII. és XXI. törvénycikkek rakták le, amelyek valós társadalmi szükségletekre reagáltak, amikor a menhelyek felállítását és az elhagyott gyermekekről való gondoskodást tűzték ki. Nagy hátránya volt azonban a rendszernek, hogy összemosódtak benne a differenciálást igénylő gyermekvédelmi feladatok.³⁹ Kutatások indultak az abnormális értelmi és erkölcsi fejlődés törvényszerűségeinek vizsgálatára. 1906-ban megalakult a Magyar Gyermektanulmányi Társaság, amelynek tagjai az elzüllött gyermekek problémáival, a fiatalkori bűnözés okaival és a

³⁸ *Uo.*, 26–27.

³⁹ SCHIFFERT Zsuzsa: *A gyermek- és fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és a gyermekvédelem alakulása hazánkban az I. világháborútól az 1950-es évekig*, <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq6IJruoj0OyYdElnuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdjVOr-smh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)

nevelés hiányosságaival foglalkoztak. 1909 és 1920 között működött az Ideges gyermekek alsó- és középfokú állami intézete, a nehezen kezelhető és képezhető gyermekek oktatása érdekében. Az I. Kriminálpedagógiai Intézet a bűnelkövető fiatalok nevelésére dolgozott ki sajátos koncepciót.⁴⁰

Ahogy az életkori kategóriákhoz rendelt intézkedések tárgyalása kapcsán már megállapítottam, a gyermekvédelem rendszerébe integrált, bűnmegelőzési célzatú jogintézménnyel a fiatalkorúak bírósága által kirendelt pártfogó tisztviselők és a Hatóság⁴¹ által elrendelhető intézkedések kapcsán találkozunk először Magyarországon. A Hatóság által kifejtett patronázmunka azonban sok szempontból különbözik napjaink megelőző pártfogásától. Tartalmában és eszköztárában túlmutatott a mai hatósági intézkedésen, a végrehajtási lehetőségeket tekintve – amely a bizalom megnyerésében és a meggyőzés útjának kialakításában nyilvánult meg – meglehetősen korlátozott volt.⁴² A fiatalkorúak pártfogó felügyelete a fiatalkorúak ügyeiben eljáró bíróságok tevékenységéhez kapcsolódott elsősorban.⁴³ Az I. Bn. a pártfogó felügyelet két esetét ismerte. Az általános – a fent hivatkozott erkölcsi veszedelemnek kitett és züllés útjára lépő gyermek- és fiatalkorúak vonatkozásában – és egy speciális – a javítóintézetből való kisérlési kihelyezés és a feltételes szabadon bocsátáshoz kapcsolódó – segítő, ellenőrző tevékenységet különböztetett meg. A speciális ellenőrzés tulajdonképpen az utógondozás területét érintette.

Az 1913-ban felállított fiatalkorúak bírósága a fiatalkorú szüleit bizonyos magatartásra kötelezhette, illetve patronázsegyesületbe utalhatta. Az I. Bn.-t módosító törvény szellemisége már tükrözi a szociálpolitika, gyermekvédelem és a bűnözés kapcsolatának felismerését.⁴⁴

A Tanácsköztársaság idején az iskolai gyermekvédelmen alapuló aktív gyermekvédelmet hangsúlyozták. A gyermekvédelem átfogó rendszerének kialakítása során fontos szerepet szántak az oktatás, szakképzés, a világnézeti-erkölcsi nevelés, az egészségügyi gondozás és a sport- és népjóléti intézkedéseknek. A Forradalmi Kormányzótanács LXXI. számú rendelete alapján „A Tanácsköztársaság a gyermekek testi és lelki védelmét tartja a legfontosabb feladatának. A bajokat megelőző gyermekvédelem leghivatottabb helye az iskola.” A Forradalmi Kormányzótanács LXXII. számú, a gyermekek kiegészítő szociális neveléséről szóló rendelete szerint az igazságügyi gyermekvédelem legfontosabb feladata az erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy társadalomellenes magatartást tanúsító gyermekek kiegészítő szociális nevelése. A 18. életévet be nem töltött, erkölcsi romlás veszélyének kitett fiatalok nevelését az ún. gyermekügyi biztosságokra bízták. Az intézeti nevelés végrehajtására igazságügyi nevelőintézetekben került sor. A feladat típusától függően lehetett átmeneti nevelőotthon azok számára, akik az erkölcsi romlás útján indultak el, de sem testi, sem szellemi fogyatékoságban nem szenvedtek. Léteztek még munkára nevelő intézetek, erkölcsi foglalkozásban szenvedő gyengeelméjűek és gyenge tehetségűek

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Az erkölcsi züllés veszélyének kitett gyermekek, a bűnelkövető gyermekek és fiatalkorúak ügyeit első fokon intéző hatóságok felügyeleti szerve. Ld. FINKEY Ferenc: *Patronázs-munka és a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága*, Magyar Jogi Szemle, 1943/1, 7.

⁴² ALFÖLDY Dezső: *Bíróság és patronázs*, Magyar Jogi Szemle, 1943/7, 202–206.

⁴³ Uo., 201.

⁴⁴ HERCZOG Mária: *A gyermekvédelem dilemmái*, PONT Kiadó, Budapest, 1997, 40.

számára fenntartott intézetek, erkölcsi foglalkozásban szenvedő idegbetegek számára és a közveszélyesek számára létesített intézetek.⁴⁵

Az iskolakerülők, csavargók száma évről évre nőtt. 1920-ban 12 300, míg 1922-ben már 15 000 gyermek került Budapesten bíróság elé. A korszakot a kriminálpedagógiai elvek előtérbe kerülése jellemezte. A bűnmegelőzésben nemcsak a munkának, nevelésnek, hanem a szellemi szórakoztatásnak is kiemelkedő szerepet tulajdonítottak.⁴⁶ A korszak elméleti és gyakorló szakemberei sürgették egy általános gyermekvédelmi törvény elfogadását, amelynek személyi köre kiterjedt volna 0–18 éves korig bezárólag a normális, elhagyott, szegény, beteg, züllött és bűnöző gyermekekre.⁴⁷ Megindult a magyarországi gyermekvédelem újjászervezése, amely a háború által szétzilált család intézményének megerősítését és védelmét tűzte ki célul. Az intézetekben azonban mindenütt zsúfoltság, nyomor és elhanyagoltság uralkodott. A háború okozta traumákat vizsgálta a Psychophysikai Laboratórium, ahol megállapították, hogy megnőtt a turbulens, figyelmi zavarokkal, félelmekkel küzdő, összeférhetetlen, alkalmazkodni nem tudó, magányos, depressziós vagy realitásoktól elzárkózó gyermekek száma. 1929-ben kezdte meg működését a gyógypedagógiai Nevelési Tanácsadó Ambulancia.⁴⁸

A két világháborút követő időszakban visszaállt a Tanácsköztársaságot megelőző Bn. hatálya, és kisebb módosításokkal 1948-ig érvényben is maradt.⁴⁹ A pártfogás a negyvenes évek végéig önkéntes segítségnyújtási forma volt. 1949. december 31-én megszűnt a Budapesti Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága. Szerepét a Fiatalkorúak Központi Felügyelő Hatósága (FKFH) vette át. Az új intézmény elsődleges feladata a fiatalkorúak lakhatásának és munkába állásának megoldása volt. A fiatalkorúak előkészítő eljárása a fiatalkorúak bíróságától átkerült a fiatalkorúak ügyészségéhez, így a fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogók is ügyészségi állományba kerültek.⁵⁰

A háború pusztításai nagymértékben sújtották az ország iparát, az ország lakásállományának több mint 10%-a lakhatatlanná vált. Az élelmiszer-tartalékok kimerültek. A közellátás is hiányos volt. Évek óta tartó nélkülözés és elszegényedés volt jellemző. Mindezeknek köszönhetően több ezer gyermek maradt fedél és családi háttér nélkül. Ezek a gyerekek bandákba tömörülve kéregettek, loptak. A felügyelet és gondozás nélkül maradt kiskorúak helyzetét azonnali kormányzati intézkedésekkel kellett rendezni. Elhelyezésük a nevelőszülői hálózat felélesztésével és gyermekotthonok kiépítésével történt. Az ország pénzügyi helyzetére tekintettel új gyermekotthonok nem épültek, régi kastélyokat, kúriákat vettek igénybe. Újjászerveződött az Állami Gyermeklélektani Intézet, 1945 és 1948 között sorra alakultak meg a gyermeklélektani állomások vidéken is, a fővárosban nevelési tanácsadókat hoztak létre. Az erkölcsi fejlődésükben megzavart gyermekek egy része nevelőotthoni hálózatba, a súlyosabb zavarokkal küzdők és bűnelkövető pedig javítóintézetekbe kerültek. Visszaállították a fiatalkorúak bíróságát,

⁴⁵ SCHIFFERT: *A gyermek..., i. m.*

⁴⁶ GERGELY Ferenc: *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*, Püski Kiadó Kft., Budapest, 1997, 35.

⁴⁷ HERCZOG, *i. m.*, 45.

⁴⁸ SCHIFFERT: *A gyermek..., i. m.*

⁴⁹ HERCZOG, *i. m.*, 41.

⁵⁰ GERGELY, *i. m.*, 103.

a rendőrség gyermekvédelmi tevékenysége keretében már női munkatársakat is foglalkoztatott.⁵¹ Az egységes gyermekvédelem irányítását az Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács látta el.⁵² 1948 után a társadalomtudományok (pszichológia, szociológia és gyógypedagógia) visszaszorultak. A gyermekvédelmet a szocialista pedagógia elvei hatották át, gyakorlati eszménnyé a makarenkói modellt tette. Az 1952. évi családjogi törvény megerősítette az intézeti gondozás szerepét, az „elhagyott gyermek” fogalmát felváltotta az „állami gondozott” terminológia.⁵³ Az 1954. évi Büntetés-végrehajtási Szabályzat az „átnevelés” fogalmát és gyakorlatát vezette be.⁵⁴

Az 1956-os események az emberi jogok sárba tiprását eredményezték. A fiatalok többségét osztályidegennek, bűnözőknek, lumpen elemeknek tekintették. Tetteiket igyekeztek köztörvényes bűncselekménynek minősíteni. Megnövekedett a tiltott határátlépések megkísérlése, a fegyver és lőszer rejtegetése. Hivatalos jelentések szerint a bűncselekményeket főként állami gondozott és nevelőszülőkhöz kihelyezett gyermekek követték el. Az 1957. évi IV. törvénnyel lehetővé tették a 16 év feletti fiatalkorúak esetében is a halálbüntetés kiszabását.⁵⁵

A hatvanas évek közepétől a társadalmi-politikai változások következtében a gazdasági kérdések kerültek előtérbe. A hatalom a fiatalkorúak erkölcsi züllését igyekezett az 56-os események hatásaként elfogadtatni. 1960-tól kezdődően elkezdtek kiépíteni a nevelőotthonok hálózatát. A nevelőotthonok a javítóintézetekre emlékeztetve félzárt intézeti jelleggel működtek. A patronázseszme feléledésének tekinthető, hogy a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. tv. szabályozta a pártfogó felügyeletet és bővítette annak alkalmazási lehetőségeit. Megszűnt a fiatalkorúak bírósága és ügyészsége. A Btk. 1966. évi Novellája a fiatalkorúak átnevelhetősége érdekében két végrehajtási fokozatot állapított meg, a börtönt és a munkahely fokozatot. Az 1966-ban hatályba lépő első magyar Bv. tvr. alapján a szabadságvesztés büntetés időtartama alatt is kötelező volt az oktatásban vagy szakképzésben való részvétel. A fiatalkorú jogosult volt a kapcsolattartásra, öntevékeny vagy szervezeti munkába való bekapcsolódásra. A fiatalkorúak munkáltatására reintegrációs lehetőségként tekintettek.⁵⁶

A 131/1970. (M.K. 15.) MM utasítás állította fel a fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogó szolgálatot azzal a céllal, hogy a gyámhivatali védő-óvó intézkedések, valamint az utógondozás hatékonyságát növeljék.⁵⁷ 1975-ben alakították ki a bíróságok mellett működő pártfogói szervezetet a börtönből szabadulók számára. A fiatalkorúak esetén azonban hivatásos pártfogók szervezetileg a Gyermek- és ifjúságvédő Intézetekhez (GYIVI) tartoztak, de a helyi önkormányzatok, gyámhatóságok vagy a bíróságok rendelték ki őket. Tehát párhuzamos volt a feladatellátás a hivatásos és társadalmi pártfogók között, akik szabad

⁵¹ SCHIFFERT: *A gyermek..., i. m.*

⁵² *Uo.*

⁵³ *Uo.*

⁵⁴ SCHIFFERT ZSUZSA: *A fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és gyermekvédelem alakulása 1945–1990 között*, <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq6IJ-ruoj0OyYdElNuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdjVOrsmh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)

⁵⁵ SCHIFFERT: *A fiatalkorúakkal..., i. m.*

⁵⁶ *Uo.*

⁵⁷ DAVID Lilla: *A hazai pártfogó felügyelet intézkedésének szerepe a fiatalkorúak bűnelkövetésének megelőzésében*, doktori értekezés, 2013, 68–69.

idejükben végzik a patronázsmunkát. Valamennyi fiatalokú pártfogó felügyelet alatt állt, ezért a pártfogás gyakran formális, nem megfelelő hatékonyságú volt. Megoldatlan és elhanyagolt területnek számított a gyermekkorú bűnelkövetők kategóriája. Büntet-hetőség hiányában az eljárást azonnal megszüntetik. Ebben az esetben a gyámhatóság vagy pártfogót rendelt ki a gyámhatósági eljárásról szóló 1/1974. (VI. 27.) OM-rendelet 73. §-a⁵⁸ alapján, vagy beutalta a gyermeket egy „normál” gyermekotthonba.⁵⁹

A gyámhivatalok és a hivatásos pártfogók feladatait az oktatási miniszter által kiadott 6/1980. (VI. 24.) OM-rendelet szabályozta. Az eljárás lefolytatása során a gyámha-tóság a kiskorú részére pártfogót rendelhetett. A pártfogó feladata a felügyeletére bízott kiskorú magatartásának figyelemmel kísérése volt, szükség esetén a szülőt is segíthette nevelési feladataiban.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. (to-vábbiakban Gyvt.) 1997-ben a pártfogók helyzetét generálisan átalakította azzal, hogy a hivatásos pártfogói csoportot a másodfokú gyámhivatalként működő, akkori nevén megyei közigazgatási hivatal gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatási szervéhez tele-pítette. 2003. július 1. napjától⁶⁰ a fiatalokú és felnőtt terheltekkel foglalkozó pártfogó felügyelőket egy szervezetbe integrálták Pártfogó Felügyelői Szolgálat elnevezés alatt.

Az ismertetett hatósági megoldások azonban nem feleltek meg sem a kormányzat, sem a társadalom által megfogalmazott kriminálpolitikai elvárásoknak. Tendenciaként volt kimutatható a terhelti kör egyre alacsonyabb életkora. Az alacsony életkorhoz sok esetben társult erőszakos magatartás. A büntetethetőségi korhatár leszállítása széles körű társadalmi és szakmai vitát generált. A jogalkotó által, a társadalmi igények felmérését követően megfogalmazott cél egy olyan jogintézmény megalkotása volt, amely alkal-mas a gyermek- és fiatalokúak bűnmegelőzésére, és egyúttal a terheltek társadalomba történő visszailleszkedésére. A büntetőjog a fiatalokúak vonatkozásában ismer olyan eszközöket, amelyek a megfogalmazott jogpolitikai cél kiváltására alkalmasak lehetnek, ugyanakkor a gyermekek vonatkozásában a megelőző pártfogás bevezetését megelőzően kizárólag a védelemben vételi eljárás elrendelése során kerülhetett „fokozottabb figye-lem- és ellenőrzés” alá az a gyermek, aki hajlandóságot mutatott a kriminalizálódásra, akár személyében felmerült körülmények miatt, akár a családon belüli veszélyeztető körülményeknek köszönhetően.

Az 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stra-tégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről, és az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításá-ról szóló T/13091. számú törvényjavaslat indokolása – a gyermek- és fiatalokú elítéltek visszaesésének megakadályozásáról és a társadalomba való hatékonyabb visszaillesz-kedéséről – alapján az új jogintézmény anyagi és eljárási kereteit a gyermekvédelem rendszerében alakították ki.

⁵⁸ A gyámhatóság védő- és óvóintézkedést rendelhetett el a büntetőeljárás keretein kívül abban az esetben, ha a kiskorú erkölcsi fejlődése, nevelése, gondozása nem volt biztosított, valamint kötelező magatartási szabályai felállítása során a szülőt is felszólíthatta.

⁵⁹ HERCZOG: *i. m.*, 97.

⁶⁰ A pártfogókra vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi XIV. törvény alapján.

A 2015. január 1. napjától hatályos megelőző pártfogás egy bűnmegelőzési célzattal létrehozott gyermekvédelmi hatósági intézkedés, amelynek keretében a gyámhatóság a bűncselekmény vagy az elzárással is sújtható szabálysértés elkövetése miatt indult védelembé vétel iránti eljárásban, vagy a már fennálló védelembé vétel mellett a nyomozó hatóságnak a bűncselekmény vagy a szabálysértési hatóságnak a szabálysértés elkövetéséről tájékoztató, a gyámhatóság felé tett jelzését követően megkeresi a pártfogó felügyelői szolgálatot környezettanulmány és a gyermek veszélyeztetettségének bűnmegelőzési szempontú kockázatértékelése (továbbiakban: kockázatértékelés) beszerzése céljából.⁶¹ A gyámhatóság kötelezően elrendeli a megelőző pártfogást és a védelembé vételt, ha arra korábban még nem került sor, abban az esetben, ha a pártfogó felügyelői szolgálat által elkészített kockázatértékelés magas fokú. Közepes fokú kockázatértékelés esetén a gyámhatóság mérlegelési körébe tartozik a megelőző pártfogás elrendelése. Az intézkedés keretében elrendelt kötelezettségek betartását, a bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettség alakulását a megelőző pártfogó ellenőrzi. Az eljárásban közreműködőként részt vesz a gyermekjóléti központ a gyermek vagy fiatalkorú személlyel kapcsolatos előzmény információit becsatornázva.

7. Következtetések

A patronázs által támogatott személyt a hosszú ideje beteg emberhez hasonlítja Finkey, amikor így fogalmaz: „[...] a patronázs pedig olyan, mint mikor a lábraállított nehéz beteget karonfogjuk és vezetgetjük, hogy meg ne botoljon a szabadon járásban, melyet a hosszú betegség alatt szinte elfelejtett.”

Ahogy arra korábban már utaltam, a fiatalkorúak bírósága által elrendelt patronázs nem tekinthető a megelőző pártfogás jogtörténeti előzményének, hiszen a két jogintézmény jelentősen eltér az elrendelő hatóság, az elrendelésben közreműködő személyek, a végrehajtás és a hozzáfűzött jogkövetkezmények szerint. Összehasonlítva a Finkey korának patronázmunkáját napjaink pártfogó felügyeletével és megelőző pártfogásával, a fent idézett hasonlat ma is helytálló. Megéri befektetni és preventív szemlélettel gondolkodni a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőkkel szembeni bánásmódról, hiszen „a jövőbeli viselkedés legjobb előjele a múltbeli viselkedés”.⁶²

Irodalomjegyzék

1. ALFÖLDY Dezső: *Bíróság és patronázs*, Magyar Jogi Szemle, 1943/7.
2. BALÁZS Beáta: *A belátási képesség büntetőjogi fogalmának történeti és elvi alapjairól*, Magyar Jog, 2018/6.

⁶¹ Gyvt. 68/D. § (1) bekezdés.

⁶² Dr. Phil McGraw.

3. DÁVID Lilla: *A hazai pártfogó felügyelet intézkedésének szerepe a fiatalkorúak bünelkövetésének megelőzésében*, doktori értekezés, 2013.
4. FINKEY Ferenc: *A Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának feladata és tagjainak munkaköre*, Budapest, 1927.
5. FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922.
6. FINKEY Ferenc: *Patronázs-munka és a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága*, Magyar Jogi Szemle, 1943/1.
7. GERGELY Ferenc: *A magyar gyermekvédelem története (1867–1991)*, Püski Kiadó Kft., Budapest, 1997.
8. HERCZOG Mária: *A gyermekvédelem dilemmái*, PONT Kiadó, Budapest, 1997.
9. KOPP László: *Finkey Ferenc sárospataki évei = Finkey Ferenc emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRY Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátorajújhely kiadványa, Sárospatak, 1995.
10. LÖRINCZ József: *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében*, Börtönügyi Szemle, 2002/21.
11. MADARASSY-MOLNÁR Máté: *HIT – TUDÁS – ALÁZAT. 60 éve hunyt el Finkey Ferenc*, Iustum Aequum Salutare, 2008/4.
12. ROSTA Andrea: *A fiatalkorú bűnözés kriminológiája és szociológiája*, L'Harmattan Kiadó Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2014.
13. SCHIFFERT Zsuzsa: *A gyermek- és fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és a gyermekvédelem alakulása hazánkban az I. világháborútól az 1950-es évekig*, Themis, 2008. december
14. SCHIFFERT Zsuzsa: *A fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és gyermekvédelem alakulása 1945–1990 között*, Themis, 2008. december

Források

1. http://epa.oszk.hu/02400/02445/00011/pdf/EPA02445_ias_2008_4_239-258.pdf (letöltés ideje: 2021. 01. 29.)
2. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq6IJruoj0OyYdEl-nuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdjVOrsmh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)
3. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34454?fbclid=IwAR0mBx3BvVq6IJruoj0OyYdEl-nuS-ZON2OLCKXMKs-KZzqJJdjVOrsmh08k> (letöltés ideje: 2021. 02. 01.)

PALLO JÓZSEF

Finkey Ferenc, az első magyar pönológus

Ferenc Finkey, the First Hungarian Penologist

Abstract: The Trianon Peace Treaty had a profound effect on the social and governmental structure of Hungary. These changes, of course, also influenced the field of corrections and actually altered some of its key aspects as well. The author will recall several key penological concepts and ideas from the era to provide an introduction to the philosophical foundations of the establishment of correctional legislation and the resulting substantive changes that occurred. Moreover, a detailed analysis will be provided on the system of enhanced severity workhouses, an emblematic punitive measure that addressed the unfavourable criminological tendencies of the 1920s, which emerged as consequences to the Trianon Peace Treaty. The essay will conclude with deducing the generalized historical, legal, and moral lessons and conclusions pertaining to this peculiar period of Hungary.

Keywords: Hungarian corrections, penology, independent field of law, legal classification, correctional infrastructure, employment, enhanced severity workhouse

Összefoglaló: A trianoni békeszerződés alapjaiban megváltoztatta a magyar közigazgatási-állami struktúrát. A változások nem kerülték el a magyar börtönügyet sem, sőt fontos szegmenseit érintették és rendezték át. A szerző a korszak fontosabb pönológiai elméleteinek felidézésével vázolja a büntetés-végrehajtási jog kialakulásának filozófiai alapjait, majd az egyes szakmai területeken megvalósult lényegi változásokat mutatja be. A 20-as években, a trianoni diktátum következményeként megjelenő kedvezőtlen kriminológiai tendenciák elleni fellépés emblemikus jogintézményét, a szigorított dologházat elemzi és vonja le az általánosítható történeti, jogi, morális következtetéseket.

Kulcsszavak: magyar börtönügy, pönológia, önálló jogág, jogági klasszifikáció, börtönügyi infrastruktúra, munkáltatás, szigorított dologház

1. Bevezető

A 2020. év emlékév a magyar ajkú jogászközösség számára, ugyanis ebben az esztendőben emlékezünk Finkey Ferenc születésének 150. évfordulójára, aki aligha vitathatóan a XX. század első felének egyik legsokoldalúbb magyar büntetőjogásza volt. Szerencsés embernek tarthatta magát, hiszen azok közé tartozott, akiknek megadatott, hogy tehetségük révén mind a szakmai, mind a tudományos életben maradandó értékeket alkottak, és munkásságukkal jelentős mértékben formálták az utókor jogászai szemléletmódját.

Finkeyt kivételes adottságai és nem utolsósorban példaértékű szorgalma a szó legnemesebb értelmében vett jogi polhisztorrá avatta, aki bravúros gondolkodásával, korát meghaladó szemléletmódjával és szintetizáló képességével megalapozta és kijelölte a honi pönológia, majd ennek nyomán a büntetés-végrehajtási jog fejlődésének útját. Tanulmányommal kettős célt kívánok elérni. Egyrésztől szeretném a méltán *magister juris criminalis* névvel illetett Finkey emlékének és dogmatikai hagyatékának fontosságát hangsúlyozni, másrésztől tudományos munkásságát, mint a mai kor büntetőjogászainak is biztos viszonyítási pontot jelentő értéket kívánom interpretálni. Természetesen jelen tanulmány keretei nem adnak lehetőséget a teljes tudományos életmű bemutatására, így csupán a publikáció témájához kapcsolódó és megítélésem szerint legfontosabb gondolatait felidézve tisztelgek Finkey Ferenc emléke előtt.

2. Néhány gondolat a pönológia mibenlétéről

A pönológia tudományának gyökerei egészen a XVIII. század végéig nyúlnak vissza, melynek tudományos értékkel bíró előzményeit azok az írók¹ jelentették, amelyek a szabadságvesztés büntetés-végrehajtásának humanizálását szorgalmazták. A felvilágosodás eszméinek tükrében jól érzékelhető volt, hogy nyilvánvaló ellentét feszül a korszakban tömegével alkalmazott bebörtönzések és azok végrehajtásának objektív feltételei között. A mostoha börtönkörülmények nagyon komoly érvet jelentettek a polgári átalakulásért küzdők számára, így a börtönügyhöz kapcsolódó valamennyi kérdés felértékelődött, és ezzel mintegy a humanizmus fokmérőjévé vált. Kiválóan példázza az új büntetőfilozófia megjelenését Montesquieu, aki már 1748-ban egyértelműen fogalmazott, amikor a szabad alkotmányos államok jellemzőiről értekezett: „[...] a büntető törvények ne legyenek kegyetlenek, ami csak zsarnokságba való, hanem a mérséklet, a bűncselekmény nagyságával való arányosság és az erkölcsösség, vagyis az emberiség legyenek a büntető törvények vezérgondolatai.”²

A komplex és egyre inkább kényszerítő hatásrendszer eredőjeként a büntetőtudományon belül elindult az a leválási folyamat, amely már tárgyát tekintve a szabadságvesztés végrehajtásának módját vizsgálta. A társadalmi fejlődésnek és az ennek nyomán felpetzdülő tudományos útkeresésnek köszönhetően hamarosan megjelent annak igénye, hogy a többi büntetésfajtaival együtt dogmatikai és gyakorlati összefüggéseiben vizsgálják a szabadságvesztést és végső soron az egész büntetési rendszert.

A pönológia kifejezést első ízben Francis (Franz) Lieber³ használta, akinek álláspontja szerint ez olyan tudományág, amely a büntetés elméletével, gyakorlatával és történetiségével foglalkozik, valamint vizsgálja a büntetésnek a társadalommal és a bűnelkövetők

¹ Különösen John HOWARD: *The state of the prisons in England and Wales, with preliminary observations and an account of some foreign prisons and hospitals*, 1777.

² Charles Louis MONTESQUIEU: *L' esprit des lois (A törvények szelleméről)*, Barrilot, Geneve, I. köt, VI. feje.

³ Francis (Franz) LIEBER (1798–1872) német–amerikai jogász, jogfilozófus.

pszichológiai állapotával fennálló kapcsolatát.⁴ Álláspontjának dogmatikai alapjai egyidősek azokkal a kritikákkal, amelyek a klasszikus büntetőjogi irányzatot a kriminológiai iskolák részéről érték, és a klasszikus büntetési rendszer fiaskóját igyekeztek bizonyítani.

A XIX. században egyértelműen a büntetőjog-tudomány recessziója volt megfigyelhető, amely jól kitapintható további differenciálódást, sőt bizonyos szempontból előrelépést jelentett. Kikristályosodott azon tudományos értékekkel jellemezhető diszciplína, amely a büntetési rendszer egészére és a büntetések végrehajtásának módjára fókuszált. E tudományterület megnevezésére a pönológia adott iránymutatást, azonban azt is jelezni kell, hogy a korszakban divatos volt a börtönügy használata is, nyilván azon okból, hogy a börtönbüntetés volt a leggyakrabban alkalmazott szankció. Az Európában egyre nagyobb teret nyerő tudományterület létjogosultságát igazolta az a tény, hogy 1882-ben a római egyetemen börtönügyi tanszék létesült, intézményessé téve ezzel a vonatkozó ismeretanyag fontosságát.⁵ Finkey, mint a sárospataki jogakadémia tanára, lelkesen állt az ügy mellé, amelyről így foglalt állást: „*Valóban megdöbbenő, ha elgondoljuk [...] hogy a mi jogi tanrendszerünk mellett is megtörténhetik, s azt hiszem, nem nagyitok, ha azt mondom, hogy igen gyakran meg is történik, hogy valaki bíró, ügyész vagy ügyvéd lesz, anélkül, hogy a börtönügyről – eltekintve a BTK. büntetési rendszerének s a chablonos négy börtönrendszernek sovány ismertetésétől – behatóbb fejtegetéseket hallott volna, anélkül, hogy a rabmunka részleteiről, a házi és a bérleti, vagy vállalkozói rendszerről, a börtönépítésről, a rabélelmzéséről, a börtönigazgatásról egy szót is hallott volna s az illető fegyház, fogház-büntetést fog kiszabni, sőt mint ügyész egy fogház felügyelőjévé lesz, anélkül, hogy eddigelé egy modern fegyházat látott volna! Kíváncs voltna nálunk is egyenesen kötelező tárggyá tenni (mert csak így várható siker) a joghallgatók tanrendjében a börtönügyet.*”⁶

A büntetés tanának további formálódása azonban nem volt öncélú, mert nagyon is valós társadalmi elvárásokat elégített ki, melynek további hangsúlyos eleme a bűnözés elleni küzdelem hatékonyságának növelését célzó társadalmi elvárás volt. Végso soron a pönológia és annak eredményei áttételesen ugyan, de a kriminálpolitika alakításának egyik fontos tényezőjévé nőttek ki magukat, jelentős hatást gyakorolva a korabeli honi jogalkotásra éppúgy, mint a jogalkalmazásra. A pönológia speciális ismeretanyagának organikus fejlődését kiválóan érzékelteti Finkey, amikor így ír a kérdéso ről: „*A XIX. század büntetőjogi irodalma, s bennünket érdeklőleg a börtönök berendezésével, reformjával, elveivel, részleteivel foglalkozó önálló munkák, valamint a börtönügyi congressusok, a börtönügyet lassanként önálló, az anyagi és alaki büntetőjogtól elkülönített, bár azokkal szervesen összefüggő szakmává, illetőleg tudománnyá fejlesztették s annak körét és feladatát is az említett szűk keretnél sokkal bővebbre kiterjesztették.*”⁷

Jól látható tehát, hogy a pönológia jellegéből adódóan a kezdetektől magában hordozza a szintézis igényét, azaz a különböző büntetőjogi területek eredményeinek rendszerezett összefoglalását és kutatását, amelynek központi eleme a büntetés volt.⁸

⁴ RUZSONYI Péter: *A pönológia és a kriminálpedagógia rendszertudományi beágyazódottsága*, Magyar Rendészet, 2015/4, 94.

⁵ FÖLDVÁRY József: *A büntetés tana*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1970, 24.

⁶ FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*, Grill Kiadó, Budapest, 1904, 17.

⁷ *Uo.*, 6.

⁸ Utalni kell arra is, hogy a különböző tudományterületek nem egyforma jelentőséget tulajdonítanak a büntetésnek. Más hangsúlyt kap mindez a büntetőjogban, illetve a kriminológiában, és megint más az értéke (tartalma) például a pedagógiában.

Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a Finkey nevéhez és korához köthető pönológia alapvetően egyfajta régi felfogást képviselt, amelynek lényege az egyéni szinten megjelenő összefüggések büntetéstan vizsgálatát volt, és jellemzően csak az európai államok tekintetében érvényesült. Napjainkban már egy új (modern) pönológiai felfogás formálódik, amellyel kapcsolatban Korinek László kifejti, hogy ez a modern értelemben vett tudomány már foglalkozik az egyéb büntetésekkel is, így a halálbüntetésekkel, valamint a szabadságvesztés helyett alkalmazható úgynevezett „alternatív” végrehajtási megoldások lehetőségeivel is.⁹ Talán meghökkentő a halálbüntetésről olvasni, azonban az új pönológia vizsgálatait kiterjeszti Európán kívüli országokra is, és ezek között vannak olyanok, amelyekben ez a büntetés még nem alkalmazható.¹⁰ Megítélésem szerint a XXI. századi pönológia értelmezése során a következő hangsúlyokat érdemes figyelembe venni: a bűn és a büntetés definitív elemei; a felelősség egyes kérdései; a büntetés kiszabásának szempontjai, és végül a büntetés végrehajtásának módszerei. Álláspontom szerint a korábbi időszakokban, így Finkey aktív éveiben is a pönológia már ezekre az örök érvényű dilemmákra kereste a tudományos igényű választ. Amennyiben elfogadjuk ezt a tézist, akkor kézenfekvő lehetőség annak áttekintése, hogy Finkey Ferenc munkásságában ezek közül milyen fontosabb területeket érintett, és milyen válaszokkal szolgált a felvetődő kérdésekre.

3. A bűn és büntetés kérdéseinek kutatója

Finkey büntetési elméletét a közvetítő iskola tanainak elfogadása és következetes képviselete határozta meg, ebből adódóan munkásságában szüntelenül törekedett a szintetizált gondolkodásmódra, mint a pönológia egyik meghatározó sajátosságának a képviseletére. Erkölcsi és jogászai meggyőződéséből fakadóan a bűnről való gondolkodásmódját a szigor és az emberség együttes alkalmazásának princípiuma hatotta át. Írásaiban számtalan példát találunk arra, amikor a humanizmus, a kriminálpolitikai szükségszerűség és a jogállami garanciák között, egyensúlyozva találja meg a helyes irányokat. A *Büntetés és nevelés* című munkájában kifejti, hogy „[...] a büntetés tartamán a büntetés alapeszméit, a fogalomban összefoglalt belső ismérveket, a büntetés lényeges vonásait kell érteni”.¹¹ Éles különbséget tesz Finkey a büntetés célja, tartalma és alakja között, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a három kategória fogalmilag nem különálló. Ezen elméletét így rögzítette: „A cél nem egyéb, mint a tartalom folyománya, annak mintegy gyakorlati érvényesülése. A tartalom a fogalom magva, a cél pedig a szétszedett tartalom. A kettő összefoglalva adja a dolog lényegét [...]”¹² A tartalom vizsgálata során jutott arra a következtetésre, hogy

⁹ KORINEK László: *Kriminológia és pönológia = Sapiens in Sapientia Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*, szerk. BARABÁS A. Tünde, BELOVICS ERVIN, Budapest, OKRI, 2016, 358.

¹⁰ A legismertebb példa erre az Amerikai Egyesült Államok, ahol a halálbüntetés több válfaját is alkalmazzák.

¹¹ FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922, 32.

¹² *Uo.*, 94.

ennek fő ismérve a megtorlás, azonban célja a megelőzés irányába mutat, amely csak individualizált eszközökkel valósítható meg.¹³

A tartalom és a cél között megkülönbözteti a bűncselekmény alakját is, amely értelmezésében nem más, mint e két kategóriának a külső megjelenése. A tartalom tekintetében hangsúlyozza, hogy e kategória minőségileg több, mint „egyszerű” megtorlás, ugyanis a tartalom erkölcsi elemeket is tartalmaz (pl. lelki megtisztulás).

Fontosnak tartja, hogy a büntetésben egyenlő arányban legyen meg a fenyítő és a felemelő elem, azaz a szigor és az emberség egyszerre jusson érvényre. Erről így írt: „Az a büntetés, amely csak sújt, csak fájdalmat okoz, amely megsemmisíti, tönkreteszi az elítéltet, nem tökéletes büntetés.”¹⁴ A büntetés célja Finkey elmélete szerint csakis a büntetés tartalmának gyakorlati megvalósítását jelentheti. Élesen bírálta a jelszavak alkalmazását, amelyeket kontraproduktív tételként azonosított, így kétségbe vonta a védő büntetés (Schutzstrafe) és a biztosító büntetés (Sicherungsstrafe) értelmét. Finkey szemléletmódját alátámasztja Horváth Tibor is, amikor így hivatkozik a szerzőre: „[...] egyrészt tautológiát jelentenek, másrészt éppoly keveset mondanak a büntetés reális, gyakorlati céljáról, mint a Liszt által oly népszerűvé tett célbüntetés kifejezés.”¹⁵

Finkey büntetéselméletében elsődleges és kiemelt szerepe van a prevenciónak, amit a korabeli szóhasználatból élve visszatartásként jegyez és az általános büntetési cél körében értelmez. E kategória vizsgálatánál ismét a szintetizálásra való törekvése szembetűnő, ugyanis kifejti, hogy a büntetéstől való félelemnek komoly hatása lehet, azonban ezt az összetevőt túlbecsülni helytelen gondolkodásra vall. Álláspontja szerint az általános megelőzés szorgalmazása téves elmélet, mert végső soron ezzel Feuerbach pszichológiai kényszerelméletének¹⁶ nyitnánk teret, amely viszont szöges ellentétben áll a Finkey által olyannyira tisztelt humánus eszményével. A későbbiekben is fontos szerepet betöltő, jogállamisághoz köthető tézist mond ki ezzel, mert az igazságos és emberséges büntetés fogalmának köztudatba emelése mellett tör lándzsát.

Az általános büntetési cél másik fontos összetevőjeként értékeli Finkey az elégtétel eszméjét. Kritikát fogalmaz meg a bíróságok tevékenységével kapcsolatban, mert azt állítja, hogy ezek a fórumok csupán a törvény megsértett tekintélyét akarják helyreállítani, illetve a tettes által okozott kár megtérítését kívánják elérni. Ezzel egyértelmű utalást tesz arra, hogy a korabeli jogszolgáltatásban tetten érhető a már akkor is nyilvánvalóan anakronisztikus kompenzációs elv, amely jellegéből adódóan a magánjog szférájába tartozik. Horváth Tibor a Finkey-féle elégtétel lényegét így ragadta meg: „[...] a büntetés

¹³ Ezek közé sorolja az elrettentést, a javítást, az ártalmatlanná tételt és legfőképpen a nevelést.

¹⁴ FINKEY: *Büntetés...*, i. m., 52.

¹⁵ HORVÁTH TIBOR: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 221.

¹⁶ ANSELM VON FEUERBACH (1775–1833) elmélete szerint a bűnelkövetés érzéki örömet okoz az elkövetőnek, ezért a büntetésnek e vágy elfojtására kell képesnek lennie. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a büntetés nagyobb hátrányt jelent, mint vágyának kielégítése, azaz a bűnelkövetés. Elméletének kritikussai egyrészt vitatják, hogy a bűnelkövetés motívuma döntően érzéki vágyak kielégítése lenne, másrészt hangsúlyozzák, hogy nem elsősorban a hátrány nagyságának, hanem a hátrány bekövetkezése nagyfokú valószínűségének van visszatartó ereje.

*bizonyos mértékű elégtételt jelent nemcsak az állam részére a megsértett törvény tilalmának megszegéséért, de a sértett részére is az elszenvedett sérelemért.*¹⁷

Finkey eszmerendszerében a büntetés harmadik eleme a nevelés. Új tartalommal töltötte meg mindezt, amikor két szegmensben azonosította ennek irányait, és az általános nevelő hatásról, valamint a közvetlen végrehajtási célról fejtette ki gondolatait. Az általános nevelési cél kapcsán azt képviselte, hogy az állam nemcsak a bűnösöket, hanem általában mindenkit inteni, figyelmeztetni, tanítani kíván, annak érdekében, hogy tartózkodjanak a büntetéstől.

Elismeri ugyanakkor azt is, hogy az általános nevelés jelentősége csupán visszfénye az általános megelőzési célnak. Jól mutatja meg ezt a limitált felfogást, amikor így fogalmaz: *„Különösen az első ízben bűn útjára tévedt egyénnel szemben ez az állami (hatósági) dorgatórium, az elkövetett cselekmény helytelenségére való érélyes figyelmeztetés nemcsak szükséges, de rendszerint felette üdvös hatású is. Úgy hogy minimális súlyú bűncselekmény miatt az első botlásért az állam olykor beéri ezzel a hivatalos dorgálással, vagyis merőben erkölcsi büntetéssel.*”¹⁸

Nem vitatható, hogy elméletének hangsúlyosabb eleme a nevelés mint közvetlen végrehajtási cél vizsgálata, melyet a büntettek legnagyobb csoportjára profilozott. E bűnelkövetői kör tekintetében véleménye megegyező Franz von Liszt álláspontjával, mert az ún. javítható állapot-büntettesekre vonatkoztatja, akik esetében már az erkölcsi megjavítás, illetve a nevelés a domináns elem. Finkey ezt a gondolatot így erősíti meg: *„[...]remélhető az elítélt jellemének átalakítása, az illetőnek a helyes társadalmi viselkedésre való képesítése, az ún. reclassement.*”¹⁹ E gondolatkörben egy ma már megkérdőjelezhetetlen tézist is megfogalmazott, amely a modern büntetés-végrehajtási jog egyik jellemzőjeként szolgál: *„A társadalmi életre alkalmasabbá tétel, a reclassement, egyik legfontosabb börtönügyi feladat ugyan, de hogy ez minden esetben sikerüljön, ezt nagyképűsködés lenne követelni a börtönbüntetéstől.*”²⁰

Megítélésem szerint Finkey fentiekben tárgyalt munkássága kiválóan érzékelteti a pönológia talán legfontosabb ismervét: a szintetizáló tudományos gondolkodást. Ugyanakkor Finkey tudományos kiválósága itt is megmutatkozott, mert korának egyetlen olyan jogtudósa volt, aki ebben a statikus környezetben is az önálló, eredeti gondolatok és tudományos elmélet megfogalmazására törekedett. Mindennek alapját a XIX. század fordulója után bekövetkezett paradigmaváltás képezte, amely a kriminálpolitikai célgondolat megerősödésében jelent meg, míg ezzel párhuzamosan a jogalapprobléma háttérbe szorult. Az újfajta szemléletmód a szociológiai felfogás térnyerésében mutatkozott meg, amely a büntetőjog két alaptételével kapcsolatban fogalmazott meg kritikát, így vizsgálata centrumába emelte a büntetési rendszer és a büntetőjogi felelősség kérdéseit. A legélesebb bírálatot a rövid tartamú szabadságvesztés alkalmazása kapta, amely a korabeli felfogás szerint eléggé se nem sújt, se meg nem javít. A feltételes elítélés jogintézményének széles körű alkalmazása mellett viszont határozottan kiálltak a korabeli szakemberek, így különösen Vargha Ferenc.²¹ Vargha egyébként már 1901-ben figyelemre

¹⁷ HORVÁTH: *i. m.*, 222.

¹⁸ FINKEY: *Büntetés...*, *i. m.*, 44.

¹⁹ FINKEY Ferenc: Büntetéstan problémák, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933, 21.

²⁰ *Uo.*, 121.

²¹ VARGHA Ferenc (1858–1940) 1922 és 1930 között koronaügyész, jelentős jogi szakíró.

méltó módon foglal állást a kriminálszociológia mint büntetőjogi segédtudomány mellett: „A büntetőjogásznak ezért nem elég juristának lenni, de ezekkel a segédtudományokkal is tisztában kell lennie, különben csak olyan siralmas alaki igazságokhoz fog eljutni, amivel a régi századok beérték. A mai kor büntetőjogásának tehát a tényekből folyó természeti igazságokat feltáró pozitívfilozófiára kell helyezkedni, mint alapra. A büntetőjog reformálásánál az irányítót a szociológiának kell kezelnie, mely az élet szolgáltatában áll, s a társadalmi élet irányítója.”²²

E szemléletmód nem állt messze Finkey felfogásától sem, ahogyan azt egyébként szakirodalmi munkássága több helyen is bizonyítja, így látható, hogy büntetéstanai gondolkodásmódját a Vargha-féle tanok is formálták. Minden tudományos törekvés ellenére a szociológiai irányzat térnyerése azonban nem tudott kibontakozni, mert a hagyományosnak mondható magyar gondolkodásmódnak az *aurea mediocritas*-elv jobban megfelelt. Ennek talán legszomorúbb következményeként az a kényszer-kompromisszum valósult meg, amely a determinista és indeterminista felfogás tudományos értékű vitáját ellehetetlenítette, és végső soron egy limitált indeterminizmus jelenített meg a 20–30-as évek honi dogmatikájában.

4. A magyar börtönügy vezérlakja

A börtönügy fogalma, tartalma, létjogosultsága és önállósága egész Európában a XIX. században rajzolódott ki.²³ Kialakulása tulajdonképpen a büntetőjog-tudomány fejlődésének következménye, éppúgy, ahogyan ez a kriminálpszichológia, a krimináletológia vagy éppen a kriminálpolitika esetében is történt. Előzményei az elrettentési elmélet bukásához köthetők, amelyek helyébe a szabadságvesztést középpontba helyező felfogás került. Finkey elmélete szerint a börtönügy a büntetőjog azon területe, amely a börtönökre vonatkozó elveket és szabályokat, valamint a büntetési rendszert elemző ismeretanyagot egyesíti. Kristálytisztán látta és tudta, hogy miben kell a börtönügy lényegi elemeit keresni, és ezt rögzítette is: „[...] a büntetőjog-tudománynak az az önálló ága, mely általában a büntetési eszközökkel, főleg azonban a szabadságvesztés-büntetésekkel s az ezekhez hasonló, vagy ezekkel összefüggésben álló letartóztatási, vagy büntetőpolitikai megelőző intézetekkel, illetőleg a büntetési és megelőzési eszközök szervezetével, végrehajtási módozataival foglalkozik”. Megjegyzendő, hogy nemcsak Finkeyt foglalkoztatta a kérdés, mert például hasonló álláspontot alakított ki, igaz, jóval később, kortársa, Hacker Ervin²⁴ is, aki szerint a börtönügy fő feladata: „[...] azokat a törekvéseket ismertetni és kritikailag méltatni, amelyek a szabadságvesztés-büntetések és a feladatkörébe tartozó biztonsági és javító-nevelési intézkedések végrehajtása során ezeknek célja megvalósítására irányulnak”.²⁵

Nem vitatható, hogy Finkey elsősorban a dogmatika aktív művelőinek tulajdonította mindezt az érdemet, azonban kiemelt figyelemmel tekintett a börtönügyi kongresszusok

²² VARGHA Ferenc: *Szociológia és büntetőjog*, Jogászegyleti értekezések, 1901/2, Budapest, 21.

²³ A börtönügyet változatos megnevezéssel illették Európa-szerte, így pl: science penitentiare, Gefängnissskunde, prison discipline, disciplina carceriana).

²⁴ HACKER Ervin (1888–1945) pozsonyi, miskolci, majd debreceni egyetemi (jogakadémiai) tanár.

²⁵ HACKER Ervin: *A börtönügy*, Pécs, 1918, 4.

eredményeire is. Az 1905-ben Budapesten megrendezett kongresszuson maga is aktív szerepet vállalt, a fiatalkorúak fogházának megszervezéséről tartott nagy sikerű előadást, amelyben ismét mélyszéges humanizmusról tett tanúbizonyságot. Tudományos érdeklődése egyébként már korábban a fiatalkorúak felé fordult, melynek bizonyítéka, hogy már 1901-ben alaptételként rögzítette a fiatalkorú bűnözők megmentésének, javításának és helyes útra terelésének kívánalmát.²⁶ A börtönügyi kongresszusok inspiratív hatására született meg Finkey azon monográfiája, amelyben egyértelműen fogalmaz e tudományos események fontosságáról: „*Reméljük, hogy a börtönügyi congressus végre elhatározásra sarkallja igazságügyi kormányunkat a tekintetben is, hogy az anyagi büntetőjog, a BTK. 15 év óta vajdó Novellájának ügyét diadalra juttassa, vagyis a börtönügy reformja, az e körül kifejlődő eszmeharcz megéreleli büntetési rendszerünk kívánatos reformjának kérdését is, mert épen a börtönügy javítása, illetőleg a BTK. börtönrendszerének szigorú és teljes végrehajtására irányzott kísérletek fogják reávezetni az igazságügyi kormányt arra, hogy a BTK. mai büntetési rendszere is okvetlenül reformálandó vagy legalább is jelentékenyen módosítandó.*”²⁷

Mindennek megvalósítása érdekében erőteljesen lépett fel és sürgette a kétségkívül késésben lévő börtönügyi kodifikációt, melynek központi céljáról a következőket írta: „*Tényleg ez idő szerint is még a legtöbb európai állam nem codificálta a büntetés végrehajtást külön törvényben, pedig a büntetőjogi codificatio addig nincs befejezve, míg a büntetőjognak eme leggyakorlatibb részéről rendszeres, elvi alapon nyugvó és részletes törvény nem hozatik. Amint anyagi BTK. nélkül a bíró szeszélye, önkénye szabja meg, hogy mi a büntetendő cselekmény s mi a büntetés neme és mértéke, épúgy börtönügyi törvény nélkül a börtönigazgató önkénye határozza meg, milyen a büntetés a valóságban. Egyik époly veszedelmes, mint a másik.*”²⁸ Finkey tehát nem a hiányzó szabályozás omnipotens jellegére hivatkozik, sokkal inkább az emberi tényező, a szakképzett jogalkalmazó fontosságát tartja elsődlegesnek.

A börtönügyi tudomány formálása során Finkey egy igen fontos „melléktudomány” jelentőségére hívja fel a figyelmet, ez a sajátos terület a bűnügyi politika, mely modern kori atyamesterének Franz von Lisztet tartja.²⁹ Meglátása szerint ez a tudományterület dolgozta ki az általános és a különös megelőzés rendszerét, melynek eredményeként elválik egymástól a büntetőpolitika és a bűnügyi politika. Ez utóbbi különös jegyének tartja a felismerést, miszerint a bűnelkövetés veszélyei ellen nemcsak büntetéssel, hanem „*[...] a legutóbbi idők kriminológiai kutatásai és a bűnügyi sociologia tényei s az ezáltal felderített törvényszerűségek alapján a bűnelkövetés összes tényezőinek a megszüntetését vagy legalább ellensúlyozását s ezzel a bűncselekmények csökkentését és az erre alkalmas általános eszközök és módok megvitatását is feladatául kell tekinteni.*”³⁰ Mérnöki pontossággal azonosítja azokat az irányokat, amelyek az alakuló új tudományterület alapjait képezik, így nevesíti a tételes büntetőjog alapértékeit, figyelmeztetve arra, hogy a törvényhozásnak számolnia kell a nép lelkében élő jogfelfogással, a jó értelemben vett meggyökerezett értékítéllettel, „*[...] amikkel máról holnapra szakítani nem szabad, legfeljebb annak helyesebb irányba terelését*

²⁶ FINKEY Ferenc: *A fiatalkorú bűnözők büntetési rendszerének revíziója*, Budapest, 1901, 23.

²⁷ FINKEY: *A börtönügy...*, i. m., 2.

²⁸ *Uo.*, 23.

²⁹ FINKEY: *Büntetéstan...*, i. m., 288. (Alapműnek tartja LISZT 1889-ben íródott *Kriminalpolitische Aufgaben* munkáját).

³⁰ *Uo.*, 288.

s a közfelfogásnak lassú nevelését tekinthetjük feladatunknak”.³¹ Ugyancsak hangsúlyozza a kriminológia eredményeinek pragmatikus felhasználását és azok időszerűségét, azonban felhívja a figyelmet az elfogultság veszélyeire is, megerősítve, hogy a bűnügyi politika egy lépést sem tehet a kriminológia nélkül. Finkey e gondolatai között egy ma is érvényes és általánosítható alaptételt fogalmaz meg, amikor ezt írja: „Ezen új tudományok tanításait sem szabad kritika nélkül magunkévá tennünk, óvakodnunk kell a különböző idegen szakmák (orvosok, pszichiáterek, sociologusok) gyakori túlzásaitól, gyakorlatiatlan követeléseitől. Ezekről a kívülálló szakemberektől is csak azokat a kiforrott tételeket szabad elfogadnunk, amelyek kétségtelenül a haladást, a természetes fejlődést jelentik, s amelyek összeegyeztethetők a fennálló büntetőjog alapelveivel.”³²

Finkey egyik legnagyobb érdeme tehát, hogy megnevezte a börtönügy meghatározó alapelveit (vezéreszméit), amelyek mai szemmel nézve is aligha vitathatóan a következők: törvényesség, emberiesség, egyéniesítés.

A törvényesség elvét biztos viszonyítási pontként jellemzi, sőt axiómaként azonosítja. Találó hasonlattal azt hirdeti, hogy ennek az alapelvnek a jelentősége olyan meghatározó, mint az anyagi büntetőjogban a *nullum crimen sine lege*, illetve a *nulla poena sine lege* elvei. Finkey szerint a törvényesség elvének az a legfőbb rendeltetése, hogy minden körülmények között megakadályozható legyen az önkényes végrehajtás, amelynek zálogát egyrészt a jogszabályok megismerésében és a szakképzett, elhivatott személyzetben látja. Másrészt azt tartja szükségesnek, hogy a jogszabályok határozzák meg a büntetés tartalmát és célját.

Az emberiesség alapelvét illetően Finkey amellett tör lándzsát, hogy az a modern büntetés szükségképpen alkotóeleme, amelynek a keserű történelmi tapasztalatok teremtenek megkérdőjelezhetetlen jogfilozófiai és etikai alapot.

Az egyéniesítés elvével gyakorlatilag az elítéltek klasszifikációjával kapcsolatos alapvetést végzi el és teremti meg azt a dogmatikai fundamentumot, amely alapján a mai napig érvényes ez a gondolat. Alaptételét Finkey a következőképpen fogalmazza meg: „A mai egész büntetőjog ugyan a törvény előtti egyenlőség nagy gondolatán nyugszik, vagyis nem tesz különbséget a büntetés alkalmazása tekintetében az elítéltek előbbi foglalkozása, rendi állása, vagy rangja szerint. Másfelől éppen azt az aristotelesi gondolatot igyekszik gyakorlatilag is megvalósítani, hogy a nem egyenlőkkel ne egyenlően bánjunk, vagyis, hogy minden egyes büntetést az általa elkövetett bűncselekmény nagysága, objektív súlya és a saját alanyi bűnösségének a minősége és foka szerint, tehát az osztó és kiegyenlítő igazság szerint érjen a büntetés. Az egyénítés, az individualisatio ily értelemben egyik legfontosabb vezérelve ma a büntető törvényhozásnak és a büntető bíraskodásnak, legközvetlenebbül pedig a büntetés végrehajtásának.”³³ Álláspontja szerint az egyéniesítésnek több válfaja létezik, melyek alapvetően két irány mentén szerveződnek. Finkey megkülönbözteti az individualizáció bírói és végrehajtói felfogását, amelyet egy lépcsőzetes folyamatként mutat be. A rendszer működésének első lépése az, amikor a bíró ítéletet hoz, és az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyához és az elkövető egyéni bűnösségéhez igazítva szabja ki a megfelelő büntetést, figyelemmel annak társadalmi hatásaira. Kiemeli azt is, hogy a bírói individualizáció a maga teljességében

³¹ Uo., 289.

³² Uo., 289.

³³ Uo., 38.

csak a pénzbüntetés tekintetében érvényesülhet, hiszen ebben az esetben a bíró az elítélt valóban egyéni (családi, személyi és vagyoni viszonyok) körülményeinek gondos mérlegelése után hozza meg ítéletét. Figyelemre méltó, hogy Finkey a már korábban is hivatkozott mélységes humanizmusáról ismét tanúbizonyságot tesz, amikor a halálbüntetés kiszabásáról így foglal állást: *„A jogerősen kiszabott halálbüntetés végrehajtása szintén időbeli folyamat ugyan, de a mai emberies felfogás mellett – ha ennél a borzalmas büntetési nemnél szabad ezt a szót használnunk – a kivégzésnél mellőzni kell minden súlyosbítást, a fájdalmak fokozását.”*³⁴ Az egyéniesítés fontosabb, mondhatni szakmai, vonatkozásait azonban sokkal inkább a végrehajtási individualizáció körében látja érvényesülni.

Alaptétele az, hogy a szabadságvesztés büntetés³⁵ egy hosszabb tartamú folyamat, amelynek lényege a törvény által előírtak szerinti foganatosítása. Ebben a gondolati körben fontosnak tartja, hogy az egyéni bánásmód nem a szoros (köznap) értelemben vett perszonális adottságokhoz való foglalkozást jelenti az elítélttel, hanem a legmegfelelőbb módszer alkalmazását.

Mindezzel egy sajátos szemléletmódot is bevezet, amelynek lényegét a következőképpen ragadja meg: *„A jó nevelőnek tudnia kell, hogy a legjobb egyéniesítő eljárás gyakran abban áll, hogy ne legyünk tekintettel az egyéni különlegességekre, hanem kényszerítsük az illető egyént az egyén feletti rendhez való alkalmazkodásra.”*³⁶ Finkey nem csodaszert lát az egyéniesítésben, csupán eszközként tekint rá, amely a büntetés egyik céljának, a nevelésnek a hatásos módszere lehet. Jól látható, hogy ennek határait és korlátait is érzékeli, hiszen a szabadságvesztés időtartamának befolyásoló szerepét kiemelve állapítja meg, hogy a rövid tartamú szabadságelvonás esetén nem áll elegendő idő arra, hogy az egyéni jellemet a végrehajtó szervek felmérjék, ezért az individualizáció elve ez esetben sérül. Persze ennél fontosabb az a következtetés, hogy Finkey általában sem látta értelmét az extrém rövid tartamú szabadságvesztésnek. Ugyancsak az egyéniesítés akadályát látja Finkey a különböző szabadságvesztési nemek végrehajtásának meglehetősen komplikált rendszerében,³⁷ melyhez a törvény alapján eleve hozzárendelt bírói intézkedések (enyhítések, szigorítások) szükségképp akadályt képeznek. Megoldásként ezeket a jogköröket a börtönigazgatóhoz telepítené, és ezzel egyfajta szubszidiárius álláspontra helyezkedik ebben a kérdésben, elismerve ugyanakkor a törvényi szintű szabályozás fontosságát. Az individualizáció harmadik akadályaként rögzíti azt a körülményt, hogy a végrehajtás megkezdésekor még nem ismert az elítélt személyisége. Ennek megismeréséhez szükségesnek tartja a különböző jellemcsoportok kialakítását, mert amint írja: *„[...]e tekintetben a bűnügyi lélektan még ma sem tud kifogástalan, szabatos osztályozást, illetőleg kategorizálást nyújtani a büntettes-jellemekről”*.³⁸ Finkey kreativitása ismét felcsillant,

³⁴ Uo., 39.

³⁵ Itt említi még az ún. biztonsági intézkedéseket, amelyek közül több ugyancsak a szabadság elvonását jelentette (pl. szigorított dologház).

³⁶ FINKEY: *Büntetéstan...*, i. m., 41.

³⁷ A Csemegi-kódex a szabadságvesztés büntetésnek öt különböző nemét szabályozta, úgymint a fegyházat, az államfogházat, a börtönt, a fogházat és az elzárást. Ezekben belül megkülönböztette a büntettek, a vétségek és a kihágások miatt kiszabható szabadságvesztés neveit. A büntett büntetéseként fegyház vagy börtön, a vétség büntetéseként fogház, a kihágás büntetéseként pedig elzárás volt kiszabható.

³⁸ FINKEY: *Büntetéstan...*, i. m., 44.

mert magára vállalta ezt a feladatot és felvázolta saját rendszerét, amelyben az alkalmi (pillanati bűnelkövetők) mellett nevesíti az ún. állapot-büntettek csoportját, sőt további klasszifikációval azonosítja az akaratgyenge, a rosszakaratú és a megátalkodott (kemény lelkű) bűnözői csoportokat.

A klasszifikáció egyes kérdéseiről Finkey részletesen értekezik az *Adatok a büntettek jellemcsoportjainak megállapításához* című, 1933-ban napvilágot látott tanulmányában. Nem tartom feladatommak a teljes Finkey-féle szisztéma részletes bemutatását, azonban arra a körülményre feltétlenül szükséges rámutatni, amely a szerző agilitását és rendszerszerű gondolkodásmódját szépen példázza. Tanainak gyakorlati megvalósulása köszön vissza a Csemegi-kódex második novellájában (II. Bn.), amelyet a megrögzött büntettek (többszörös visszaesők) elleni fellépés érdekében vezettek be 1928-ban a szigorított dologház jogintézményével.

Az előzményeket illetően erről így ír Finkey: „Az utolsó félszázad börtönügyi és kriminálpolitikai irodalmának s a különböző nemzetközi kongresszusainak állandóan szőnyegen forgott kérdése a megrögzött vagy hivatásos büntettek büntetési rendszerének s a velük való elbánásnak a problémája. A határozatlan tartamú időre elítélés (indeterminate sentence) radikális eszméje ugyan már egy százados múlta tekinthet vissza.”³⁹ A II. Bn. elvi alapjait a tettes-büntetőjogi szemlélet határozta meg, ennek megfelelően nem a tettarányos büntetés alkalmazásáról, hanem a személyi veszélyességre alapozott, határozatlan biztonsági intézkedés megvalósítását jelentette, melynek alapja a bűnöző-életvitel, a bűnözésre való hajlam és az elkövetett bűncselekmény, amelyek a közveszélyesség szimptomájaként jelentek meg. A jogintézmény egyébként nem vált be a gyakorlatban, ennek oka részint a sok jogi-dogmatikai következetlenség volt, másrészt a bírói gyakorlat sem szerette ezt alkalmazni, amit a korabeli statisztikai adatok is alátámasztanak. Jól szemléltetik ezt a kapcsolódó bírói gyakorlat kiragadott adatai is, melyek szerint 1928-ban 74 beutalás történt, 1929-ben 31, 1930-ban 143, 1938-ban 136, 1940-ben 158. Amennyiben a háromnál többször büntetettek számához viszonyítunk, akkor látható, hogy 1929-ben még a többszörösen elítéltek 10%-át, 1930-ban 9,4%-át utalták szigorított dologházba. Az ezt követő években következetesen és fokozatosan mindig kevesebbet, 1937-ben 3,8%-ot, 1938-ban pedig már csupán 3,2%-ot ért el a mutatószám.⁴⁰ Összességében elmondható tehát, hogy a szigorított dologház bevezetése időszerű volt, azonban semmiképp nem lehetett korszerűnek nevezni ezt a megoldást, mint ahogyan azt a filozófiát sem, amelyre alapozva megjelent ez a jogintézmény. Finkey ugyanakkor meggyőződéssel, sőt lelkesen állt ki a szabályozás mellett, aminek így adott hangot: „[...] a mi II. Bn.-ánk a megrögzött büntettekkel szemben bátran levonja az utolsó félszázad bűnügypolitikai követeléseinek a tanulságait és az ily megátalkodott bűnös egyéniségekkel szemben mellőzi a büntetés hagyományos fogalmával való kísérletezést s őket, ha ily minőségük bíróilag megállapítottatott, egyenesen a szigorított dologházba utaltatja be. De ez a beutalás mindig és a maximum tekintetében teljesen határozatlan időre szól.”⁴¹ Különös hangsúlyt kap az idézet utolsó mondata, amely arra utal, miképp az Finkey munkásságából egyébként is látható, hogy nem volt feltétlen híve a határozatlan

³⁹ Uo., 47.

⁴⁰ NAGY Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1986, 128.

⁴¹ FINKEY: *Büntetéstan*..., i. m., 49.

tartamú szabadságvesztésnek. Egyébként ez más munkáiban is visszatérő elem, például 1911-ben már így jellemzi az észak-amerikai szabályozás ide vonatkozó reguláit: „Az általam bemutatott reformintézmények közt a 'határozatlan tartamú ítélet' intézménye legfeljebb az, a mihez szó férhet, a minek jogosultsága s alkalmazási tere felett még bizonytalanság sok vita fog lefolyni.”⁴² Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy az egyéniesítés alapeszméjét (alapelvét) Finkey a legfontosabb vezérelvként jellemezte, és kiemelt büntetéstani, sőt bűnügyi neveléstani szerepet tulajdonított ennek.

Talán az eddigiekből is jól érzékelhető, hogy Finkey egy – jó értelemben vett – jogi polihisztor volt, akinek az a legnagyobb érdeme, hogy büntetéstani munkásságával megalapozta a mai értelemben azonosítható büntetés-végrehajtási jog alapjait, és ennek nyomán indulhatott meg e tudományterület önálló jogággá válása.

Munkássága jelentőségével egyébként teljesen tisztában volt, mert büszkén írja 1944-ben: „A büntetőjog harmadik ágával, a büntetéstannal (*Poenologia*), vagyis a börtönüggyel, illetőleg a büntetés végrehajtási joggal szintén sok munkában foglalkoztam. Kérkedés nélkül mondhatom, hogy a büntetőjog ezen ágának önállósítását, külön előadását én harcoltam ki.”⁴³ Finkey szerencsésnek mondhatta magát, hiszen ritkán adatik meg egy jogtudósnak, hogy ilyen korszakos jelentőségű jogfejlesztésben szinte kizárólagos szerepet játsszon.⁴⁴

Hazánkban a XX. század elején a pozitivisták iskola hatására előtérbe kerülő célbüntetés a végrehajtás feladataként már a büntetett személyiségéhez igazított befolyásolást, az újabb bűncselekmény megelőzését tűzte ki. A társadalomtudományokban tért nyert determinizmus hatására felpezsdülő pszichológia, pedagógia, szociológia, kriminológia a büntetés-végrehajtás tudományos művelésének új dimenzióit kínálta. A börtönügyi tudomány század eleji térnyerése e tudomány jellegéről vallott felfogás két irányát rajzolta ki. Az egyik felfogás az új tudományt a kriminológiához és a szociológiához hasonló, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó filozófiai, kriminálpolitikai, ugyanakkor büntetőjogi és közigazgatási ismereteket egyaránt magába foglaló társadalomtudománynak tekintette.

A másik felfogás a már fentebbi utalás szerint Finkey Ferenc munkássága közvetítésével azt hirdette, hogy a börtönügyi tudomány jogtudomány, és pedig a büntetőjog-tudomány harmadik ága. Finkey a német Freudenthal és Krohne nyomán annak elismertetésére törekedett, hogy a fogvatartott közjogi viszonyban⁴⁵ áll az állammal. Freudenthal nyomán⁴⁶ alaptételként fogadta el Finkey, hogy a börtönügyi jognak (*Gefängnisrecht*) az alapvető feladata, hogy szabatosan határozza meg az állam és az elítélt között létrejövő viszonyt, amely egyben az elítéltet megillető jogok és kötelezettségek tartalmát is magába foglalja. Ennek a sajátos helyzetnek az elsődleges feladata, hogy a

⁴² FINKEY Ferenc: *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1911, 291–292.

⁴³ FINKEY Ferenc: *Emlékek és élmények életem derűs napjaiból*, Sárospatak, 1944, 122. (A könyvet egyébként feleségének, Radácsy Erzsébetnek ajánlotta aranylakodalmuk alkalmából.)

⁴⁴ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a két világháború között más szerzők is foglalkoztak börtönügyi kérdésekkel. E jogtudósi közösségből ki kell emelni Szöllősy Oszkár, Hacker Ervin és Karay Pál munkásságát.

⁴⁵ Berthold FREUDENTHAL: *Die staatsrechtliche Stellung des Gefängenen*, Jena, 1910, 13.

⁴⁶ Berthold FREUDENTHAL: *Gefängnisrecht und Recht der Fürsorgeerziehung*, *Enzyklopädie der Rechtswissenschaft in systematischer Bearbeitung, begründet von Holtzendorff*, Herausgegeben von Kohler, 7. kiadás, 5. kötet, Leipzig, 1914, 77.

szabadságvesztés végrehajtása a tételes közjoggal összhangban álljon, és csak olyan fokú kényszert jelenthet, amelyet a bíró jogerős ítélete tartalmaz. Finkeyvel hasonló álláspontra helyezkedett Hacker Ervin is, aki szerint a szabadságvesztés végrehajtását taglaló tudomány jogi jelleget mutat, és „[...] ezen a téren nemcsak börtönügyi, hanem általános jogi, főként közjogi, de emellett egyéb jogi (magánjog, büntetőjog, közigazgatási jog stb.) szempontokra és tételes szabályokra is, az összhang megteremtése végett, kell leginkább figyelemmel lenni”.⁴⁷ Ezekkel a megállapításokkal jól körvonalazódtak a mai szóhasználat szerinti büntetés-végrehajtási jogviszony⁴⁸ tartalmi elemei, amelyek középpontjában az emberi méltóság tiszteletben tartása jelent meg az elítélti jogokra fókuszáltnan. Ennek a mai napig központi értéknek a fontosságára Finkey mellett ugyancsak Hacker mutat rá a következő gondolattal: „Az elítéltek személyi jogainak a gyakorlatban való kezelését azonban még egy másik oknál fogva is érdemes szemmel kísérni. Ezek azok a jogok, amelyeknek a csorbítására a gyakorlati börtönügyben legtöbb alkalom nyílik; észrevétlenül elsikkadhatnak a börtönben az olyan személyi jogok, amelyeknek a szabad emberrel szemben való biztosítása ma már teljesen vitán felül áll.”⁴⁹ Az emberi méltóság eszméjét Finkey is megfogalmazza, ez a jogi meggyőződésén túlmenően a már többször hangoztatott humanizmusát is jelzi. Szép példa erre az a gondolata, amelyet a szabadságvesztés büntetés kapcsán a mai napig is érzékelhető értetlenséggel szemben fogalmazott meg: „Az ilyen laikus kritikák rendszerint a tárgyi tájékozatlanságból erednek. Ezekben a modern nagy börtönökben – melyeknek csak a nagysága, a túl nagy befogadási képessége ellenkezik a börtönügyi tudomány tanításával – szó sincs az elítéltek dédelgetéséről, kényeztetéséről. Ami pedig a rabok tiszta celláit, a modern hygienikus berendezéseket, az egyszerű, de rendes és tápláló ételmezést, vagy az ismeretterjesztő előadásokat, eszmecseréket, avagy a testedző gyakorlatokat illeti, csak örülnünk kell, hogy az emberiességnak ezeket az elemi követelményeit, amik a rabnevelésnek s ezzel a speciál-preventívónak is legelső feltételei, végre legalább ezekben a nagyobb intézetekben megvalósíthattuk.”⁵⁰

Finkey szerteágazó szakirodalmi tevékenységében vitathatatlanul központi helyet foglal el az 1933-ban napvilágot látott *Büntetéstanai problémák* című monográfia, amely a formálódó büntetés-végrehajtási jog alapműve. Ebben a műben több kulcskérdést vesz górcső alá, így részletesen foglalkozik a rabjogok kérdésével, amelynek fókuszában az általa fogsági jogviszonynak nevezett jogi reláció áll. Felfogásában a jogviszony kétpólusú, amelynek egyik oldalán az állam mint a legitim erőszak birtokosa áll, melynek feladata a szabadságvesztés törvény szerinti végrehajtása. A másik pólusában az elítélte található, akinek a szabadságvesztés átrendezi a szabad embert megillető jogait, azaz a fogsági jogviszony ezeket a jogokat specializálja, mintegy törésbe helyezi, egyben kötelezettségeket is telepít az elítéltre. Ezzel a börtönügyi megoldóképlettel Finkey rögzítette azt az elméleti alapvetést, amely a mai napig uralja a honi büntetés-végrehajtási jog felfogását az elítéltek jogállását illetően. Nem tartotta szerencsésnek Freudenthal tételét, miszerint itt valamiféle fogsági jogról (Gefängnis-recht) lenne helyénvaló beszélni, és elutasította a fogházi jog kifejezés alkalmazását is, amelyet elnagyoltnak tartott.

⁴⁷ HACKER Ervin: *Börtönügyi jog a gyakorlatban*, Miskolc, 1923, 4.

⁴⁸ Megjegyzendő, hogy Finkey ezt fogsági jogviszony névvel illette. Ld. FINKEY: *Büntetéstanai...*, i. m., 161.

⁴⁹ HACKER: *Börtönügyi...*, i. m., 4.

⁵⁰ FINKEY: *Büntetéstanai...*, i. m., 11.

Az elítéltek jogállásának megítélésekor egyértelmű és napjainkig ható alaptételt fogalmaz meg: „[...] kiindulási pontul azt kell tekintenünk, hogy a szabadságvesztésre elítélt, még az életfogytiglanra elítélt is, nem lett rabszolgává degradálva, nem veszítette el emberi alapjogait. Vele sem szabad tehát úgy bánni, mint akinek az élete, testi épsége, becsülete közömbös, illetőleg a végrehajtó hatóságok, és közegek erre nem kötelesek tekintettel lenni.”⁵¹ Ugyanakkor arra is rámutat, hogy a fogsági jogviszonyban a felek nem egyenrangúak, amely körülmény e reláció pönális kényszerjellegéből vezethető le. Finkey ugyan nem szedi katalógusba azokat a jogokat, amelyek az elítélteket megilletik, azonban ezek hangsúlyosabb elemeire egyértelműen utal, így nevesíti a szabad levegőn való tartózkodást (járkálás); a megfelelő ételmezést, amely az egészség és a testi épség fenntartását szolgálja, egyben az elítélt munkavégző képességét is garantálja; valamint a rabok becsületjogának kérdéseit is feszegeti. Okfejtése szerint „[...] kétségtelen, hogy az emberiség elvének és a rabnevelés gondolatának az elfogadása mellett a rabokat becsületvesztett lényeknek, az erkölcsi lény fogalma alól kivetteknek tekinteni nem szabad.”⁵²

Mindenesetre az bizonyosan kijelenthető, hogy az elítéltek jogairól és azok struktúrájáról való honi gondolkodást Finkey kezdte meg, és ennek hatása a hatályos bv. kódexben⁵³ is felfedezhető. Kifejti azt is, hogy a szabadságvesztés célja többek között az elítélt önbecsülésének felébresztése, amelyet csak emberséges és figyelmes bánásmóddal tart elérhetőnek. Megjegyzendő, hogy az önbecsülés fenntartása napjainkban is a büntetés-végrehajtási jog egyik alapelveként tekinthető, így kijelenthetjük, hogy Finkey tanítása máig él ebben a tekintetben is.

Ma már kétségtől elválasztott tény, hogy a büntetőjog-tudományok trichotomikus felosztást mutatnak, ugyanis tartalmi-formai szempontból azonosíthatjuk a büntető anyagi jogot, a büntetőeljárás-jogot és a büntetés-végrehajtási jogot.⁵⁴ Hazánkban korábban ez a vélemény nem volt ennyire magától értetődő, amellyel kapcsolatban több neves szakember foglalt állást. Finkey, mint a téma leglelkesebb híve, markánsan fogalmazott, amikor így írt: „[...] a büntetés-végrehajtás annyira speciális szakma, és annak elvei és szabályai oly fontosak és oly anyagot képeznek, hogy a büntető eljárásnak ez az ága ma teljes joggal követelheti magának az önállóságot”.⁵⁵ Angyal Pál – csatlakozva Finkey véleményéhez – 1920-ban azt írta, hogy: „[...] többen a büntetőjog harmadik ágaként megkülönböztetik a büntetés-végrehajtási jogot, mely alatt börtönügy néven azoknak a szabályoknak az összességét értik, amelyek a bíróilag kiszabott büntetések végrehajtására vonatkoznak. Valószínű, hogy gyakorlati okokból a jövőben az alaki és anyagi büntetőjogból ki fog válni a büntetőjogi következményekre vonatkozó szabályösszeg.”⁵⁶ Finkey meglátásait nagyban alátámasztották a Nemzetközi Büntetőjog és Börtönügyi Bizottság 1929-ben kibocsátott ajánlásai, amelyek az európai államok börtönügyének egységes fejlesztése érdekében alapszabályokat fogalmaztak meg a foglyok kezelése tárgyában, amely mögöttes üzenete az önálló törvényi szabályozás

⁵¹ Uo., 162.

⁵² Uo., 165.

⁵³ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (hatályba lépett 2013. január 1-jén).

⁵⁴ A büntetés-végrehajtási jog kifejezést első alkalommal Carl Krohne alkalmazta. Ld. FINKEY: *A börtönügy...*, i. m., 7.

⁵⁵ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Kiadó, Budapest, 1914, 2.

⁵⁶ ANGAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Atheneum Kiadó, Budapest, 1920, 4.

időszerűsége volt. Egy évvel később már így érvelt Finkey: „A külön börtönügyi törvényre tehát elsősorban azért van szükség, hogyha, különböző nevű szabadságvesztés-, büntetések igazi tartalmát és célját világosan és határozottan állapítsa meg a törvény, hogy aztán a végrehajtó hatóságok és közegek ehhez tudják tartani magukat és igyekezzenek az elítélteket ebben a törvényes keretben kezelni, illetőleg nevelni.”

A második világháború kataklizmájába sodródó Magyarországon Finkey e kérdés fontosságát utoljára 1943-ben emeli ki, mintegy szintetizálva idevonatkozó korábbi munkásságát: „A szabadságvesztés büntetés végrehajtása nem kellő színvonalának oka, hogy hiányzik a törvényi szabályozás. Törvénynek kellene leszögezni a szabadságvesztés büntetésnek és a szabadság elvonásával járó biztonsági intézkedésnek a célját, azok vezérelveit, szabatosan állapítsa meg a rabnevelés és a rabgondozás rendszerét, s mint ezek utolsó mozzanatát, a letartóztató intézetekből kibocsátott elítéltek utógondozását, ezeknek a szabad társadalomban való megnyugtató elhelyezését.”⁵⁷

Ezzel az aktív jogász pályától búcsúzók, akkor 73 éves Finkey mintegy utolsó akaratként, egy korszerű és előremutató programot hagyott az utókorra. Magyarország második világháború utáni történelme elsősorban az 50-es években tért nyelő paranoid büntetőpolitika még sokáig nem tette lehetővé annak az útnak a folytatását, amely a magyar börtönügytől indulva a magyar büntetés-végrehajtási jog teljes önállóságának elismeréséig tartott.

5. A magister juris criminalis

Végezetül néhány szubjektív érzésből kiindulva keresem a választ arra, hogy amikor Finkey könyveit és tanulmányait olvasom, akkor miért kerít hatalmába valamiféle feltétlen rajongás a szerző iránt. Az első felismerés az, hogy Finkey, bár egy nagyon hosszú pályát befutott jogtudós volt, az időskori műveiben az öregség jeleit mégsem látom. Ugyanolyan lelkesen és meggyőzően ír, mint tette azt fiatalkorában. Gondolatai ugyanakkor már egy letisztult érettséget közvetítenek, amelyet nekünk, utódoknak kell a XIX. század elvárásainak és az eredeti szellemiségüknek megfelelően, minden keneteljesség nélkül interpretálni. A második gondolatom az, hogy sorait olvasva azt érzem, hogy a munkáiba minőségileg másfajta vagy inkább magasabb rendű tartalom vegyül, amelyek ugyanakkor racionális, az embert középpontba helyező, sokszor filozofikus mélységeket érintő kérdéseket feszegetnek. Úgyszintén csodálattal tölt el Finkey szorgalma és munkabírása, amely meglátásom szerint oda vezetett, hogy nagyobb lélegzetű publikációi a jogban rejlő statikus energiát felszabadították és azokat kinetikus, alkotó energiává alakították, megnyitva ezzel a börtönügyi tudomány további fejlődésének útját. Nem mellékes az sem, hogy Finkey tanai ösztönzőleg hatottak arra a kevés számú szakemberre, akik ezekkel a kérdésekkel foglalkoztak, vagy éppen Finkey munkássága ösztönözte őket a börtönügy behatóbb tanulmányozására. Ugyan nem érintettem

⁵⁷ FINKEY Ferenc: *Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázsegyletekről*, Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának Kiadványai, Budapest, 1943, 19.

tanulmányomban az életrajzi vonatkozású adatokat, de nem tartom mellékesnek annak megállapítását, hogy Finkey minden körülmények között ember tudott maradni, és kizárólag a honi jogtudomány fejlődéséért dolgozott, nem terhelte életét semmiféle politikai bélyeg. Az igazi nagyságát megítélésem szerint mégis az bizonyítja, hogy azon kevesek közé tartozott, akik nem csak a régi gondolatokat adták elő újszerűen, hanem jellegénél és tartalmánál fogva valóban új ideákat és megoldási javaslatokat tudtak megfogalmazni. Érdekes módon felvetődik bennem egy kérdés, amely így hangzik: Adós maradt-e valamivel az utókor számára Finkey? Erre azt a választ adhatom, hogy igen. Sajnos nem írta meg a jogtudósi, jogászai pályájához köthető emlékiratait, az 1944-ben megjelent *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból* című visszaemlékezésében a munkássága e szakaszára viszonylag kevés figyelmet fordít.

Azért jelent ez számunkra veszteséget vagy keltheti a hiány érzetét, mert nézetem szerint az igazán tanulságos és esszenciális tudományos üzenetek mindig akkor fogalmazódnak meg, amikor egy tudós, miután befejezte aktív éveit, felteszi magának a kérdést: Mivel is foglalkoztam én egész életemben? Amikor erre a kérdésre fogalmazza meg válaszait, akkor kristályosodnak ki az utókornak szánt, szinte katalógusba szedett igazi és maradandó üzenetek. Finkey ezt nem tette meg, ezért a mi feladatunk az is, hogy tudományos tevékenységének rendszerezett feldolgozásával, kellő tisztelettel, helyette tegyük meg ezt a lépést. Finkey példaértékű életpályája az utókorra más irányú terhet is ró, mert szinte nem tudjuk elkerülni azt, hogy szakterületünk bizonyos alapkérdéseinek vizsgálatakor ne váljunk Finkey után epigonná, de megítélésem szerint éppen ennek a nehéz szépségnek való megfeleléssel tisztelgethetünk a *magister juris criminalis* emléke és munkássága előtt.

Zárógondolatként biztosan jelentem ki, hogy Finkey Ferenc jelentősége a 20. századi magyar jogtudományban megkérdőjelezhetetlen, alakja eszménykép, munkássága példa, amely híven közvetíti a mai kor jogászainak a „*maiorum gloria posteris lumen est*” igazságát, vagyis azt, hogy az elődök dicsősége fény az utókor számára.

Irodalomjegyzék

1. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Atheneum Kiadó, Budapest, 1920.
2. FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*, Grill Kiadó, Budapest, 1904.
3. FINKEY Ferenc: *A fiatalkorú bűnözők büntetési rendszerének revíziója*, Budapest, 1901.
4. FINKEY Ferenc: *Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázsegyletekről*, Fiatalkorúak Felügyelő Hatóságának Kiadványai, Budapest, 1943.
5. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Kiadó, Budapest, 1914.
6. FINKEY Ferenc: *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1911.
7. FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922.
8. FINKEY Ferenc: *Büntetés-tani problémák*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1933.
9. FINKEY Ferenc: *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból*, Sárospatak, 1944.
10. FÖLDVÁRY József: *A büntetés tana*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1970.

11. FREUDENTHAL Berthold: *Die staatsrechtliche Stellung des Gefängenen*, Jena, 1910.
12. FREUDENTHAL Berthold: *Gefängnisrecht und Recht der Fürsorgeerziehung, Enzyklopädie der Rechtswissenschaft in systematischer Bearbeitung, begründet von Holtzendorff*, Herausgegeben von Kohler, 7. kiadás, 5. kötet, Leipzig, 1914.
13. HACKER Ervin: *A börtönügy*, Pécs, 1918.
14. HACKER Ervin: *Börtönügyi jog a gyakorlatban*, Miskolc, 1923.
15. HORVÁTH Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
16. HOWARD John: *The state of the prisons in England and Wales, with preliminary observations and an account of some foreign prisons and hospitals*, 1777.
17. KORINEK László: *Kriminológia és pönológia = Sapiens in Sapientia Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*, szerk. BARABÁS A. Tünde, BELOVICS Ervin, Budapest, OKRI, 2016.
18. MONTESQUIEU Charles Louis: *L' esprit des lois (A törvények szelleméről)*, Barrilot, Geneve, I. köt.
19. NAGY Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1986.
20. RUZSONYI Péter: *A pönológia és a kriminálpedagógia rendészettudományi beágyazódottsága*, Magyar Rendészet, 2015/4.
21. VARGHA Ferenc: *Szociológia és büntetőjog*, Jogászegyleti értekezések, 1901/2, Budapest.

RUZSONYI PÉTER

Finkey Ferenc hatása a kriminálpedagógia fejlődésére

Ferenc Finkey's Influence on the Development of Criminal Pedagogy

Abstract: Ferenc Finkey's scientific achievements and human qualities have made him one of the most prominent personalities in the field of legal sciences and prison affairs. He did not, of course, begin his epoch-making activity in a "vacuum", so we consider it important to present the antecedents, the penological initiatives of the early 19th century, focusing on youth protection and work in prisons, and we describe the social and political reasons that supported or made it difficult for Finkey's ideas to emerge. The fall of the Hungarian Soviet Republic had tragic consequences for criminal pedagogy trying its wings. We have gathered a bouquet of human and professional reasons why Finkey has distanced himself from the spirituality, events, and aspirations of the Hungarian Soviet Republic in every way. Fortunately for criminal pedagogy, Finkey's professional career and scientific aspirations were not broken by the proletarian dictatorship and the subsequent ideological retaliation. Finally, we prove the greatness of Ferenc Finkey's theoretical system in criminal pedagogy by using the ideas formulated in his own work *Punishment and Pedagogy*, which is considered to be the most important one for the topic of our study.

Keywords: Finkey, criminal pedagogy, education, prison affairs, youth protection, Hungarian Soviet Republic

Összefoglaló: Finkey Ferencet tudományos teljesítménye és emberi kvalitása a jogtudományok és a börtönügy egyik legkiemelkedőbb személyiségévé tették. Korszakalkotó tevékenységét természetesen nem „légüres térben” kezdte meg, így fontosnak tartjuk, hogy bemutassuk az előzményeket; a XIX. század legelejének pönológiai kezdeményezéseit, koncentrálna az ifjúságvédelemre és a börtönökben folyó munkára, valamint ismertetjük azokat a társadalmi és politikai okokat, amelyek támogatták, illetve nehezítették Finkey elképzeléseinek térnyerését. A Tanácsköztársaság bukása tragikus következményekkel járt a szárnyát próbálgató kriminálpedagógiára. Csokorba gyűjtöttük azokat az emberi és szakmai okokat, amelyek miatt Finkey minden vonatkozásban távol tartotta magát a Tanácsköztársaság szellemiségétől, eseményeitől és törekvéseitől. A kriminálpedagógia szerencséjére – a tudományterület adott korszakának kiemelkedő gondolkodói közül egyedülként – legalább Finkey szakmai karrierjét és tudományos törekvéseit nem törte ketté a proletárdiktatúra, illetve az azt követő ideológiai megtorlás. Végezetül Finkey Ferenc kriminálpedagógiai elméleti rendszeralkotó nagyságát saját – tanulmányunk témája szempontjából legfontosabbnak tartott – *Büntetés és nevelés* című művében megfogalmazott gondolatai felhasználásával bizonyítjuk.

Kulcsszavak: Finkey, kriminálpedagógia, nevelés, börtönügy, ifjúságvédelem, Tanácsköztársaság

„Az állami büntetésnek legfontosabb és a legtöbb esetben kívánatos és szükséges célja a nevelés. Minél több elítélt büntettest minél helyesebb irányba terelni, erkölcsi hibáikból minél jobban megszabadítani s a szorgalmas, munkás, törvénytisztelő életre őket rászoktatni: ez a büntetésvégrehajtás ideálja.”¹

1. Bevezető

Finkey Ferenc munkásságát értékelve a különböző szerzők már számos jelzővel illették őt. Nevezték már a „pönológia magyar nagymesterének”,² a „hazai börtönügy egyik legnagyobb alakjának”,³ a büntetőperjog tudósának,⁴ de a „büntetés-végrehajtási jogtudomány atyjának”⁵ is. Dolgozatunkban arra teszünk kísérletet, hogy bebizonyítsuk: Finkey kiérdemli a „kriminálpedagógia elméletének hazai megteremtője” kitüntető címet is.

Első olvasatra bizonyára meglepő, hogy egy – alapvetően – jogtudósra valaki mint meghatározó kriminálpedagógiai nézetek kidolgozójára tekint, sőt Finkeyt a kriminálpedagógia egyik hazai meghonosítójának tartja. Azonban ez a látszólagos ellentmondás nagyon hamar feloldható. Köztudomású tény, hogy Finkey közel 400 publikációjának⁶ egy része kifejezetten a szabadságvesztés büntetés céljával, kereteivel és módszereivel foglalkozik, sőt a Magyar Tudományos Akadémián három alkalommal is büntetés-végrehajtási tematikájú felolvasást tartott.⁷ Ezek közül *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt* című munkája volt az akadémiai székhelyű értekezése 1930-ban.

2. A kriminálpedagógiai⁸ törekvések megjelenése a hazai börtönügyben

A modern kor elején a fogvatartottak megjavításának módját kizárólag az elvonulásban és a cellában egyedül végzendő munka keretei között tartották elképzelhetőnek.

¹ FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés. Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922, 95.

² KÓHALMI László: *Égető sebek*, Börtönügyi Szemle, 2000/4, 113.

³ PALLO József: *A magyar börtönügy arcképcsarnoka – Finkey Ferenc*, Börtönügyi Szemle, 2008/2, 87.

⁴ DOMOKOS Andrea: *Finkey Ferencről*, Ügyészek Lapja, 2009/2, 50.

⁵ KÓHALMI: *i. m.*, 113.

⁶ MADARASSY-MOLNÁR Máté: *Hit – tudás – alázat*, Iustum Aequum Salutare, 2008/4, 239.

⁷ *Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei*, felolvasa 1911. január 9-én Budapesten a Magyar Tudományos Akadémián; *Büntetés és nevelés*, felolvasa 1921. május 9-én Budapesten a Magyar Tudományos Akadémián; *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*, székhelyű értekezés: felolvasa 1930. március 10-én Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén.

⁸ Elemző munkánk megkezdése előtt – a közös gondolkodás elősegítése és a félreértések elkerülése érdekében – definiáljuk a kriminálpedagógia fogalmát: „A kriminálpedagógia a neve-

Jelentős előrelépésnek számított, amikor az elítéltek foglalkoztatásának skáláját fokozatosan szélesítették. Pedagógiai szempontból a legpozitívabb változtatást Illaván vezették be 1883-ban, ahol a munkáltatás mellett már fegyenciskolát működtettek. *Határozott nevelési törekvéseket érvényesítettek akkor, amikor a fegyenceket „érdemosztályba” sorolták*, és aki felsőbb osztályba jutott – az eltöltött idő, munkája, szorgalma alapján kiérdemelte –, jutalomként zenét tanulhatott. Tudomásunk szerint ez volt az első olyan kísérlet a hazai börtönügy történetében, amikor az állandó fegyelmelés, illetve büntetés helyett az elítélteket jutalom kilátásba helyezésével igyekeztek nagyobb együttműködésre és jobb teljesítményre, szellemi gyarapodásra sarkallni.⁹

Az innovatív gyakorlati kezdeményezések mellett a büntetőfilozófia iránya is határozottan elmozdult a nevelés, az erkölcsi megjavítás irányába. Balogh Jenő álláspontja hűen tükrözi ezt az irányvonalat: *„A modern büntetési rendszer az elítéltet nemcsak bünteti, hanem egyszersmind nevelni, erkölcsileg javítani törekszik.”*¹⁰ Az erkölcsi nevelés fő eszközeinek ekkor már a munkáltatást és az elítéltek lelki tanítását tartották.

Staub Móricz¹¹ a XIX. század végén rendkívüli érzékenységgel fordult a büntetőintézetek irányába. Hazánkban ő volt az első, aki a börtönökre pedagógiai intézetként tekintett. Hitvallását az alábbiak szerint fogalmazta meg: *„Ethikai szükségnek tekintem, hogy minden bűn vegye büntetését is, hogy érezhetővé váljék a büntetésre nézve a szabadság vesztese, de a büntetés megtorló voltával párosuljon a javító, nevelő hatás is és mind e szempontokból kiindulva a börtönt paedagogiai intézetnek tekintem, melynek sokkal nehezebb feladat jutott, mint a nyilvános iskolának, mely az embert a nevelésre legfogékonyabb korában fogadja falai közé.”*¹² Staub ennek a korszaknak az első olyan gondolkodói közé tartozott, akik képesek voltak egyensúlyt teremteni a büntetés megtorló jellegének változatlan érvényre juttatása és a nevelő, javító törekvések hangsúlyos érvényesítése között. Véleményünk szerint Staub álláspontja több szempontból korszakalkotó. Felismerte és hangsúlyozta a börtön egységes pedagógiai hatásrendszerének fontosságát, és rámutatott a legjelentősebb összefüggésre: a lelkigondozásban, az oktatásban, képzésben és munkáltatásban rejlő lehetőségek csak akkor fognak ténylegesen megvalósulni, ha

léstudomány speciális ága, amely a kriminalitás veszélyének kitett személyek, az antiszociális cselekményeket elkövető emberek, a bűnelkövetők, különösen a végrehajtandó szabadságvesztésre, javítóintézeti elhelyezésre ítélték személyiség formálásával, korrekciós nevelésével, reszocializációjával és reintegrációjával foglalkozik. A pedagógiai eljárás során a kognitív és a szociális képességek egymással összehangolt fejlesztésére törekszik. Elsődleges célja a konstruktív életvezetés megalapozása. A kriminálpedagógia egyik fontos szaktudományi területe a zártintézeti korrekciós pedagógia, amelynek legfontosabb ága a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés.” Ld. RUZSONYI Péter: *Pönológiai alapvetések = Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*, szerk. RUZSONYI Péter, Nemzeti Közszerológiai és Tanügyi Kiadó Zrt., Budapest, 2014, 202.

⁹ RUZSONYI Péter: *Kriminálpedagógia és reintegráció = A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*, szerk. BORBÍRÓ Andrea, KISS Anna, VELEZ Edit, GARAMI Lajos, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009.

¹⁰ BALOGH Jenő: *Börtönügyi viszonyaink reformjához*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, XXXIX. szám, IV. kötet, 6. füzet, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1888, 207.

¹¹ STAUB Móricz (1842–1904): a Budapesti Rabsegélyező Egyesület alapító tagja, biológus, tanár.

¹² STAUB Móricz: *Börtönügyi hivatalnokaink szakszerű kiképzetéséről*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, LXVII. szám, VII. kötet, 6. füzet, 1891, 251.

a teljes börtönszemélyzet érti a célokat, azokkal azonosulni tud, és a tevékenységét ezen célok elérésének érdekében fejti ki.

A jobbítási reformtörekvések hazai úttörőinek realitásérzékét bizonyítja, hogy a fogvatartottak javításába vetett hitük nem akadályozta meg őket abban, hogy reálisan nézzenek szembe a nehézségekkel. Balogh önmagának teszi fel a legfontosabb kérdést: *„Hogy lehetséges-e a megromlott erkölcsi érzületet valakiben teljesen helyreállítani, lehetséges-e a már egyszer elsüllyedtet örökre megszabadítani a bűn hatalmától, ez in concreto mindig kétes kérdés marad.”*¹³ Erre a kérdésre a mai napig sem tudunk megnyugtató választ adni.

A XIX. és XX. század fordulójára a börtönügyi gondolkodás tudománnyá érett. Ennek a folyamatnak a részeként a büntetés-végrehajtás a széles értelemben vett büntetőjog egyik „természetes ága” lett.¹⁴ A börtöntudomány dinamikus fejlődéséhez nagyban hozzájárult a XX. század elejének *pönológiai*¹⁵ paradigmaváltása a színre lépő új, reform- vagy pozitivisták kriminálpolitika hatására kiteljesedő „nevelésgondolat” térnyerése. A társadalmi rend és nyugalom megővésére hivatott államok figyelme a kor forradalmian új – antropológiai, pszichiátriai és szociológiai – kutatások hiteles, tudományos eredményeit alkalmazó büntetéstan felfogása felé fordult. A reformerek a teológiai magyarázatú szabad akarat helyébe a természettudományos alapokon nyugvó, determinista felelősséget állították. Korszakos – és máig ható – jelentőségű volt az, ahogy átformálták a büntetés cél- és eszközrendszerét. A büntetés célja többé már nem a „megbomlott jogi egyensúly” helyrebillentése, hanem a társadalom cselekvő védelme, a bűnre vezető okok feltárása révén, magának a bűnözésnek a felszámolása: a megelőzés lett.¹⁶ A deviáns, a társadalom számára nemkívánatos irányba fejlődő gyermek- és fiatalkorúakkal szembeni preventív fellépés a századelő haladó intézkedései közé sorolható. Ez a folyamat a klasszikus tanokkal történő szembefordulásban csúcsosodott ki, amely lehetővé tette, hogy a büntetés hagyományos – megtorlásra irányuló – formáinak helyébe a tettes jövőbeli magatartásának determinálására alkalmas kriminálpedagógiai tartalmú jogkövetkezmények lépjenek.¹⁷ Megállapíthatjuk, hogy – annak ellenére, hogy hazánkban a büntetés-végrehajtás fejlődése jelentős késéssel indult el – a magyar börtönügy a XX. század fordulójára felzárkózott a nyugat-európai szintre, kiépült az ír fokozatos rendszert adaptáló hazai börtönrendszer. *„Talán nem túlzás azt állítani, hogy ez az időszak a magyar börtönügy eddigi legkiegyensúlyozottabb szakasza volt. Sajnálatosan ez az időszak nem tartott sokáig.”*¹⁸

¹³ BALOGH: *i. m.*, 300.

¹⁴ MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.

¹⁵ Pönológia jelentése: büntetéstan/börtöntudomány.

¹⁶ LŐRINCZ József, NAGY Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1997.

¹⁷ RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6, 39–62.

¹⁸ LŐRINCZ, Nagy: *i. m.*, 35.

3. A gyermekvédelem és a kriminálpedagógia fejlődése a XX. század elején

A XX. század fordulójának időszakában a gyermekvédelem, valamint a deviáns és bűnelkövető fiatalok tanulmányozása és bűnelkövetésük okainak vizsgálata a tudományos érdeklődés előterébe került. Ranschburg Pál 1899-ben alapította meg az első magyar „Psychophysikai Laboratórium”-ot (az intézet 1902-től Állami Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratóriumként működött), melynek fő feladata az volt, hogy feltárja az abnormális értelmi és erkölcsi fejlődés törvényszerűségeit. Szintén Ranschburg nevéhez kötődik a züllött gyermekek és fiatalkorúak megfigyelésére alapított Pedagógiai-pszichológiai Laboratórium létrehozása. Nagy László 1906-ban megalapította a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot. Ez a szervezet sokoldalú tevékenysége mellett jelentős gondot fordított az elzüllött gyermekek problémáinak, a fiatalkori bűnözés okainak és a nevelés hiányosságainak tanulmányozására. Szintén az ő irányításával hozták létre az 1910-es években a Gyermektanulmányi Múzeumot is. Az 1909-től 1920-ig Vértess O. József vezetésével működő Ideges gyermekek alsó- és középfokú állami intézete az elemi és középfokú iskolákban nehezen kezelhető és képezhető gyermekek nevelését vállalta.¹⁹ Kármán Elemér 1915-ben alapította meg az I. Kriminálpedagógiai Intézetet, amely speciális intézményként működött, és a bűnelkövető fiatalok nevelésére dolgozott ki sajátos koncepciót. A javító nevelés egyes szakaszainak: a letartóztatás, a kihallgatás, a tárgyalás, az ítélet és a javító nevelés egységes kriminálpedagógiai szemléletének kialakítását kívánta elérni.²⁰

4. A Tanácsköztársaság: a gyakorlati kriminálpedagógia tündöklésének és bukásának időszaka

A Tanácsköztársaság célkitűzései, főleg annak szociálpolitikai törekvései, majd gyermekvédelmi intézményeinek létrehozása (Országos Iskolai Gyermekvédelmi Központ), valamint a gyermekbűnözés prevenciós intézkedésekkel történő visszaszorítási elképzelései óriási lendületet adott az első világhégés során vegetálásra kényszerített kriminálpedagógia fejlődésének. A legkiemelkedőbb kriminálpedagógusok pedig nemcsak elkötelezték magukat a Tanácsköztársaság mellett, hanem aktív szerepet is

¹⁹ SCHRIFERT ZSUZSA: *A gyermek- és fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és a gyermekvédelem alakulása hazánkban az I. világháborútól az 1950-es évekig*, kézirat, ELTE AJK Kriminológia Tanszék, Budapest, 2008.

²⁰ KÁRMÁN ELEMÉR: *A budapesti kriminálpedagógiai intézet*, *A Gyermek*, 1917, 635–648.

vállaltak az ifjúságvédelem és a börtönügy fejlesztésének területén,²¹ mivel célkitűzéseik megvalósítására ebben a keretrendszerben láttak reális lehetőséget.

A Tanácsköztársaság bukását követően az új rendszer uralkodó politikai vezetése kategorikusan elutasított minden olyan kezdeményezést, amit korábban a Tanácsköztársaság felkarolt. Vértess O. József és Kármán Elemér intézeteit – szocialista jellegűnek tekintett – szemléletük miatt, ideológiai okokból bezárták. Az úgynevezett „proletár gyermekvédelem” ellen általában is támadás indult, mivel családellenesnek, vallásilag közömbösnek, ebből következően pedig erkölcsrombolónak tekintették. Az első világháborút követő évek gazdasági nehézségei a gyermekvédelem meglévő intézményeiben is komoly gondot okoztak. Az intézetekben mindenütt zsúfoltság, nyomor és elhanyagoltság uralkodott.²² A körülmények a büntetés-végrehajtási intézetekben sem voltak jobbakk. A vesztes háború után kialakult forradalmi helyzetben a belpolitikailag különösen exponált honi börtönügy válsága tovább súlyosbodott.²³

A börtönügy és a gyermekvédelem intézményeinek leromlott állapota miatt kialakult krízishelyzetet tovább súlyosbította a korábbi gyakorlatot meghatározó elmélet, a kriminálpedagógia több évtizedes ellehetetlenülése. A tudományterület fejlődésének szempontjából ez az időszak jelentette az első igazán jelentős töréspontot, mert a politikai megbélyegzésen túl a trianoni diktátum elfogadását követő időszakban a hazai börtönviszonyok korábbi fejlődése azonnal megtorpant. A gazdasági recesszió következtében a zárt intézetek költségvetési támogatása folyamatosan csökkent. Ennek következtében új, nagyszabású, szellemiséget szolgáló beruházásra, de a megfelelő személyi feltételek kialakítására sem volt már képes az állam. A büntetés-végrehajtást is lényegében maradékelven finanszírozták.²⁴ Sajnálatos, hogy a korszak aktuálpolitikája minden vonatkozásban felülírta a szakmai értékeket, holott *„a hosszú háború és a forradalmak vérvesztéseit elszenvedő Magyarországnak soha nagyobb szüksége nem lett volna a deviáns, önhibájukon kívül lejtőre csúszott gyermek- és fiatalkorúak mentésére összefogni, mint a húszas évek elején”*.²⁵

5. Finkey és a Tanácsköztársaság

Finkey Ferencnek köszönhető, hogy a kriminálpedagógia elméleti fejlődésének nem vetett véget a Tanácsköztársaság bukása. Finkey tudományos elismertsége és közismert ideológiai elkötelezettsége mellett ez nagyban annak is betudható, hogy a

²¹ KÁRMÁN Elemér – a korszak legkiemelkedőbb gyakorló kriminálpedagógusa – például a Tanácsköztársaság Igazságügyi Népbiztosságának gyermekvédelmi ügyosztályát vezette. Az osztálykülönbségek megszüntetésében látta „a testi, erkölcsi és értelmi nevelés kitagadottjainak felemelését”.

²² SCHRIFERT: *i. m.*

²³ LŐRINCZ József: *A honi börtönügy szakmatörténete a 20. században = A magyar börtönügy története*, szerk. LŐRINCZ József, MEZEY Barna, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 117–155.

²⁴ LŐRINCZ, NAGY: *i. m.*

²⁵ BARS László: *A gyermekvédelem intézményrendszerében és a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában alkalmazott pedagógiai tevékenység fejlődéstörténeti áttekintése*, egyetemi doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 1996, 104.

Tanácsköztársaság ideje alatt semmilyen „forradalmi” szerepet nem vállalt. Ennek számos oka volt:

1. Finkey Ferenc egy polgári és nemesi tradíciókkal rendelkező családba született. Apai ágon a család a zempléni térség elismert és megbecsülésnek örvendő régi református famíliája, amely a XVIII. és XIX. században számos lelképásztort és írórt adott a hegyaljai közösségnek. Finkey Ferenc dédapja Borsodban, míg nagyapja Hegymegen szolgált református lelkészként, édesapja – Finkey Pál – gimnáziumi tanár volt.²⁶ Finkey Ferenc édesanyja – Tatár Eszter – egy pataki kisbirtokos nemes lánya. A szülők korai halála miatt Finkey – alig háromévesen – testvéreivel együtt árván maradt. Őket anyai naganyjuk – Tatár Mihályné Pédery Eszter – vette magához és nevelte fel. Anyagiakban ugyan szűkölködtek, de a közvetített polgári értékek vonatkozásában életre szólóan gazdag muníciót kaptak. Finkey erre így emlékezett: „*Nagymama, édesanyánk hetven éves öreg anyja volt ez a mi mentő horgonyunk, aki acélos lélekkel vállalta kidőlt szüléink helyének betöltését.*”²⁷

2. Finkey a gyermekkorában magába szívott polgári értékrendet egész életében zsinórmértékként alkalmazta. Számára a protestáns vallásosság, a család, a tudományos alázat és a rábízott hatalom tisztességes gyakorlása volt a legfontosabb, így természetes, hogy a szocialista és kommunista mozgalmak eszmeisége soha nem érintette meg. Távolsgártartása még tovább nőtt, majd teljes elutasításba fordult, amikor tudomására jutott a Tanácsköztársaság népbiztosainak erőszakos viselkedése és tetteinek brutalitása. Erről tanúskodik egy későbbi írása, amelyben a Tanácsköztársaságról az alábbi módon nyilatkozott: a „*hatalomra jutott proletárdiktatúra 1919-ben súlyos károkat okozott*”.²⁸

3. Finkey munkásságára egész életében a tudományos elméleti tevékenység volt jellemző, így – a XX. század első évtizedére jellemző – innovatív kriminálpedagógia törekvéseket megjelenítő intézetek és műhelyek megalapításában és működtetésében nem vett részt, azokban gyakorlati munkát nem vállalt.

4. Finkey a Tanácsköztársaság időszakát jóval megelőzően, már 1915 szeptemberétől Pozsonyban tartózkodott, és az ottani Erzsébet Egyetemen dolgozott egészen 1921-ig. Energiáit és idejét teljes egészében lekötötte az újonnan alapított intézmény fejlesztése. 1918 márciusában megalakította a bölcsészeti, áprilisban az orvostudományi kart. Rendkívüli munkabírását mutatja, hogy 1917–1918-ban a Jogtudományi Kar dékánja volt, 1918 áprilisától pedig néhány hónapig az egyetem rektori feladatait is ellátta. A háborús összeomlás következtében 1919. január 1-jén a csehszlovák hadsereg megszállta Pozsonyt, és az új hatóság átvette az egyetemet is. A bölcsészeti és az orvosi kart hamar bezárták, a jogi fakultáson azonban egészen 1921 szeptemberéig folyt az oktatás, amelyből Finkey is aktívan kivette a részét.

Amíg a kriminálpedagógia más képviselőit – a Tanácsköztársaság fennállása idején tanúsított aktív szerepvállalásuk miatt – háttérbe szorították, illetve az általuk

²⁶ KOPP László: *Finkey Ferenc sárospataki évei = Finkey Ferenc emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRI Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely kiadványa, Sárospatak, 1995.

²⁷ FINKEY Ferenc: *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból*, Nyomtatta Kisfaludy László, Sárospatak, 1944, 13.

²⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1923, 175.

létrehozott és/vagy irányított intézményeket bezárták, addig Finkeynek – aki érzelmi és ideológiai alapon egyaránt elutasította a Tanácsköztársaság eszmeiségét és gyakorlatát – a politikai, tudományos és szakmai reputációja nemcsak sértetlen maradt, hanem tovább erősödött. A Tanácsköztársaság bukását követő évtizedekben ő maradt az egyetlen olyan tudós szaktekintély, aki műveiben kriminálpedagógiai gondolatokat is megfogalmazott; küzdött a büntetés-végrehajtás – mint önálló tudományterület – elfogadtatásáért, a börtönügy fejlesztéséért, a büntetés humanizálásáért, valamint a büntetőintézetekben történő nevelés elfogadtatásáért.

6. Finkey és a börtönügy egymásra találása

Finkey a büntetőjogi kutatásai mellett az 1900-as évek legelején fordult a börtönügy felé. Állami ösztöndíjjal 1899–1900-ban Németországban, Franciaországban, Angliában és Belgiumban, majd 1909-ben Svájcban tett tanulmányutat, amelyek során számos börtönt és javítóintézetet látogatott meg. Aktívan bekapcsolódott az 1905-ben Budapesten tartott VIII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus előkészítésébe, majd a következő (1910-es) washingtoni kongresszuson a magyar küldöttség tagjaként részt vett. Erre a – több mint kéthónapos – útjára így emlékezik: *„Én rám [...] az amerikai börtönök, javítóiskolák, Reformatoryk tudományos és gyakorlati tanulmányozása volt bízva s ezek felől a magyar igazságügyminisztériumnak részletes jelentés kidolgozása. Így én mintegy a tudományos kiküldött voltam. Ezt a szerepemet igyekeztem lelkiismeretesen betölteni. Tíz államot (New York, New Jersey, Ohio, Illinois, Indiana, Kentucky, Pennsylvania, Massachusetz) jártunk be s én mindenütt behatóan tanulmányoztam a büntető és javító intézeteket. Összeszedtem minden hivatalos kimutatást, adatot ezekről.”*²⁹ Tapasztalatait több munkájában is közreadta.³⁰

7. Finkey legfontosabb kriminálpedagógiai megállapításai

Finkey elméleti munkássága során számos alkalommal érintette a kriminálpedagógia területét, megállapításai, javaslati előremutatóak és jelentős részük a mai napig érvényesek. Állításunkat a következőkben a – dolgozat témája szempontjából – legfontosabbnak tartott művében³¹ megfogalmazott gondolatai felhasználásával igyekszünk igazolni. Az elemzés során célszerűnek tartjuk Finkey gondolatmenetét követve a

²⁹ FINKEY: *Emlékképek...*, i. m., 75.

³⁰ FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1904; FINKEY Ferenc: *Az északamerikai reformatoryk tanulságai = Büntetőjogi dolgozatok Wlassics Gyula születésének hatvanadik évfordulójának ünnepére*, Franklin Társulat, Budapest, 1912, 126–153; FINKEY Ferenc: *A fiataikorúak büntetőjoga Észak-Amerikában*, Athenaeum, Budapest, 1913.

³¹ FINKEY: *Büntetés...*, i. m.

büntetés-végrehajtás vezérelveit: a büntetés tartalmát és célját, valamint a nevelés-nevelhetőség problémájáról kialakított nézeteit feleleveníteni.

7.1. A „kriminálpedagógia” fogalmának bevezetése

Finkeynek köszönhető, hogy – az elsősorban a német nyelvterületen meghonosodott – szakkifejezés a magyar tudományos terminológiába is bekerült. *„A büntetés célját elemző legújabb reform-irodalom [...] elveti a megtorlást mint célt, hanem a büntetés feladatát a javító-nevelésben, röviden a nevelésben látják. Így született meg, mint legújabb jelszó: a nevelő büntetés s a büntetés kérdéseivel foglalkozó tudomány is az eddigi 'büntetéstan' helyett, mint fentebb említettem, új nevet nyert: a bűnügyi neveléstan (Kriminalpaedagogia) elnevezést.”*³²

7.2. A kriminálpedagógia rendszertani meghatározása

Finkey egyértelműen fogalmaz az új tudományterület tudományrendszertani elhelyezkedésével kapcsolatban: *„A 'bűnügyi pedagógia' a neveléstudománynak egyik alkalmazott tudománya.”*³³ Definíciójából félreérthetetlenül következik, hogy a kriminálpedagógia elsődleges gyökereit a neveléstudományban látja, a kriminológiai aspektus csak ezt követi.

7.3. A nevelés fogalmának bevezetése

Finkey nemcsak a kriminálpedagógia fogalmának alkalmazását vezette be, hanem egy másik terminológiaújítással is élt: a javítás kifejezés helyett javasolta a nevelés fogalmának bevezetését, *„hiszen a nevelő is javítani, jobbra, tökéletesebbé akarja tenni a tanítványt, s a börtönbüntetést fogantató tisztviselők vajjon nem nevelő munkát teljesítenek-e az elítéltekkel szemben, amikor testi, értelmi és erkölcsi edzés alá veszik azokat, akik erre rászorultak”.*³⁴

7.4. A nevelés céljáról vallott nézete

Finkey kristálytiszta logikával jutott el a büntetőjogi büntetés alapkategóriájától a neveléstudomány egyik sarokkövéhez. Munkássága során mindvégig alaptételként kezelte azt az igényt, hogy a gyermek- és fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetés mindig nevelő jellegű intézkedés legyen, de a felnőttekkel szembeni büntetésnek is legyen nevelési célzata. Hangsúlyozta, hogy: *„Az a büntetés, amely csak sújt, csak fájdalmat okoz, amely megsemmisíti, tönkretesz az elítéltet, nem tökéletes büntetés.”*³⁵

Pedagógiai optimizmusa egyértelműen megfogalmazódik a büntetés céljáról alkotott definíciójában: *„A nevelés a legeszményibb, legemberiesebb és egyúttal leghasznosabb büntetési cél.”*³⁶ Nézeteinek tudományos megalapozottsága azonban lényegesen mélyebb, így ő maga is felhívja a figyelmet arra, hogy *„a büntetés célja nem egyedül a nevelés, amint a büntetés nem is az egyetlen s nem is a legelső eszköze a nevelésnek”.*³⁷

³² FINKEY: *Büntetés...*, i. m., 32.

³³ *Uo.*, 81.

³⁴ *Uo.*, 78.

³⁵ *Uo.*, 52.

³⁶ *Uo.*, 96.

³⁷ *Uo.*, 96.

Véleményünk szerint máig igaz alaptételt fogalmazott meg akkor is, amikor ki mondta, hogy a büntetésstanban is azt kell érteni a nevelési cél alatt, amit általában a neveléstudomány hirdet. Ennek megfelelően a nevelési cél alatt *„nem pusztán az értelem fejlesztését, a szellemi kiképzést, az ismeretekre, a tudományokra való tanítást vagy képessé tevést értem, hanem éppúgy az erkölcsi fejlesztést, a jellem helyes irányú alakítását, az akaratnak jó irányban való nevelését is, illetőleg összefoglalva: a büntett miatt elítélt egyének testi, értelmi és erkölcsi fejlesztését, kiképzését”*.³⁸ Más szavakkal: a *„cél a helyes viselkedésre intés, figyelmeztetés, tovább a jellemformálás, a jellem átalakítása, fejlesztése, illetve testi, értelmi s erkölcsi edzés”*.³⁹ Neveléseméleti meglátásai a mai napig érvényesek.

7.5. A nevelhetőség-nevelhetetlenség kérdése

Finkey egyértelműen kiállt a bűnelkövetők magatartása változtathatóságának, személyiségük formálásának elméleti lehetősége mellett. Munkáiban többször foglalkozik a nevelhetőség, „nevelhetetlenség” kérdésével. E témakörben az indeterminizmus álláspontját vallotta. Abból indult ki, hogy az ember jelleme és egyénisége nem adott a születésnél, ezért a jellem változtathatatlanságának elméletét visszautasította. Nem fogadta el Kant, Spencer, Lombroso, Garofalo vagy Liszt kijelentéseit. Az igazságos közélet járva szerint a jellem alakítható, formálható, és ez globálisan értendő, mint az elítéltekre általánosan alkalmazható elv.⁴⁰ Meggyőződéssel vallotta, hogy *„minden ember – a legkisebb műveltségű is – tud különbséget tenni jó és a rossz között, helyes és helytelen között, így a csira, a képesség mindenkiben megvan arra, hogy helyesen, az általános erkölcsi törvényeknek megfelelően cselekedjék. Az emberben meglevő ez a fejlődési, tökéletesedési képesség képezi a nevelésnek, az ember értelmi és erkölcsi fejlesztésének az alapját.”*⁴¹ A jellemformálás lehetőségében is megingathatatlan volt: *„Az embernek nemcsak az értelmi tehetségei fejleszthetők, hanem erkölcsi képességei is, – érzelmei nemesíthetők, akarata erősíthető, így jelleme is alakítható, tökéletesíthető.”*⁴²

Finkey a nevelhetőség-nevelhetetlenség kérdésének taglalása során többször tanúbizonyságot tett fejlett realitásérzékéről. Tudományos nagysága ebben is megmutatkozott, haladó és pozitív nézetei mellett képes volt a kételyeit is megfogalmazni. Belátta, hogy a nevelhetőség gyakorlati megvalósítása során előfordulnak sikertelenségek, de felhívta a figyelmet arra, hogy ez ne tántorítson el senkit a helyes elvi alapokról.⁴³ *„Sohasem szabad még a bűnözésben nevelkedett, romlott erkölcsű egyénnel szemben sem feladni a reményt, hogy őket is a rendszeres testi, értelmi és erkölcsi edzés útján jobb emberekké, szorgalmas, munkaszerető, rendes emberekké tudjuk kifaraggni.”*⁴⁴

³⁸ Uo., 81.

³⁹ FINKEY: *Az északamerikai... i. m.*, 127.

⁴⁰ TARI Ferenc: *Az időszerű Finkey, Börtönügyi Szemle*, 1995/4, 98–108.

⁴¹ FINKEY: *Büntetés... i. m.*, 73.

⁴² Uo., 75.

⁴³ TARI: *i. m.*

⁴⁴ FINKEY: *Büntetéstan... i. m.*, 23.

7.6. A szabaduló elítéltek társadalmi visszailleszkedése elősegítéséről vallott nézetei

Finkey a neveléssel elérhető eredményeket két nagy csoportra osztotta. Az elsőbe – mint az a fentiekben idézett gondolataiból kiderül – a valamennyi bűnelkövető eredményes személyiségformálásának idealizált célja tartozik. Ennek hangsúlyozását rendkívül fontosnak – mintegy távlati célnak – tartotta, azonban belátta, hogy *„az őszinte bűnbánat, a valódi megtérés, az új emberré átalakulás, a börtön végrehajtás terén is csak eszmény, mely ritkán következik be”*.⁴⁵

A neveléssel elérhető eredmények másik csoportjában a reális mértékű jellemformálás és az abból következő magatartásbeli változások szerepelnek. Finkey az erkölcsi javítást elismerésre méltó eredménynek tartotta, mivel *„ha az elítéltet a rendes, pontos élet megszokására, szorgalmas munkára tudtuk kaptatni s bizonyos fokig önfegyelmzésre tudtuk trainirozni, ezzel körülbelül elértük azt az erkölcsi javítást, amit a büntetéstől várhatunk”*.⁴⁶ Hangsúlyozta továbbá, hogy *„a kevés eredmény is több a semminél, s ha csak egy néhány, eddig rossz embert meg tudtunk javítani, erkölcsileg jóvátenni, ha ezenfelül már többeket legalább a társadalmi életre alkalmasabbakká tettünk, már azért is érdemes ragaszkodni a javítási célhoz”*.⁴⁷

8. Összegzés

Reményeink szerint sikerült bebizonyítani, hogy Finkey – számos tudományos, oktatási, intézményszervezési és közigazgatási – munkássága mellett kiérdemli a „kriminálpedagógia elméletének hazai megteremtője” címet. Neki köszönhetjük a tudományterület tudományrendszertani helyének definiálását, a büntetés-végrehajtás célrendszerének modern kidolgozását, valamint a szabadságvesztés büntetés és a nevelés kapcsolatának árnyalt és időtálló meghatározását. Nem túlzás azt állítani, hogy ő volt az, aki a magyar büntetés-végrehajtás tudományos megalapozását elvégezte, és lerakta a magyar börtönügyi tudomány alapjait, beleértve a kriminálpedagógia jelentőségének és funkciójának felismerését, valamint a korrekciós tevékenységrendszerbe történő integrálását.

Témánk szempontjából feltétlenül indokolt hangsúlyozni, hogy Finkey Ferenc pedagógus alkat volt, és hogy elméleti munkáiban mennyire nagy fontosságot tulajdonított a büntetés és nevelés összhangjának.⁴⁸ Pedagógiai elkötelezettsége példaértékű, elméleti megállapításai pedig mind a mai napig helytállóak, és nagymértékben hozzájárulnak a pönológia és a neveléstudomány közös részeként definiált kriminálpedagógia tudományos elismeréséhez.

⁴⁵ FINKEY: *Büntetés...*, i. m., 77.

⁴⁶ *Uo.*, 77.

⁴⁷ *Uo.*, 77.

⁴⁸ KÖDÖBÖCZ József: *Finkey Ferenc élete és munkássága, 1870–1949*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc–Sárospatak 1995.

Finkeynél mindig az ember volt a középpontban, de különösen a fiatalok bűnözők megmentésének, helyes útra terelésének (javításának) volt a híve.⁴⁹ Minden megnyilvánulásában pedagógus volt, ami – véleményünk szerint – elképzelhetetlen bizonyos emberi értékek megléte nélkül. A róla felvázolt kép talán teljesebb lesz, ha elvitathatatlan tudományos rendszeralkotó munkássága mellett megemlítjük vallásos elkötelezettségét, emberségét és szerénységét. Minden méltatásnál igazabbnak tartjuk, ha ismételten Finkey saját szavait idézzük igazolásul: „[...] nem voltam se ún. fényes tehetség, se nagy szónok, se szellemes csevegő, nem szerepeltem a politikai életben. Egyszerűen a jó Isten által belém oltott szorgalommal igyekeztem tehetségem hiányait pótolni, s ezzel küzdtem fel fent magamat – nagy ambíció és türekedés nélkül – ilyen meg nem álmódott és nem is remélt magas állásokba és vittem annyira, amennyire a Mindenható eleve elrendelése szerint vinnem kellett.”⁵⁰

Finkey időszerűségével kapcsolatban Tari Ferenc egy emberöltővel ezelőtt állapította meg: „Finkeyt tanulmányozva sokszor olyan érzésünk van, hogy mai reformjaink nem is igazán új kiadások, hanem régi kíváncsiak új köntösben. Azt is mondhatnánk, Finkey óta nem sok új van a börtönügyben, csak a megvalósítás késik. Ezért is érdemes újra és újra felfedezni minden generációnak.”⁵¹ A börtönügyben természetesen rengeteg pozitív változás történt az elmúlt 25 évben, azonban a kriminálpedagógia tudományos megállapításainak gyakorlati alkalmazása háttérbe szorult. Ennek a helyzetnek a megváltoztatása érdekében fokozottan szükséges a „gyökerekhez” visszanyúlni és Finkey Ferenc nevelési törekvéseit újra tanulmányozni.

Irodalomjegyzék

1. BALOGH Jenő: *Börtönügyi viszonyaink reformjához*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, XXXIX. szám, IV. kötet, 6. füzet, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1888.
2. BARSZ László: *A gyermekvédelem intézményrendszerében és a fiatalok büntetés-végrehajtásában alkalmazott pedagógiai tevékenység fejlődéstörténeti áttekintése*, egyetemi doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 1996.
3. DOMOKOS Andrea: *Finkey Ferencről*, Ügyészek Lapja, 2009/2.
4. FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1904.
5. FINKEY Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1923.
6. FINKEY Ferenc: *A fiatalok büntetőjoga Észak-Amerikában*, Athenaeum, Budapest, 1913.
7. FINKEY Ferenc: *Az északamerikai reformatoryk tanulságai = Büntetőjogi dolgozatok Wlassics Gyula születésének hatvanadik évfordulójának ünnepére*, Franklin Társulat, Budapest, 1912.
8. FINKEY Ferenc: *Büntetés és nevelés*. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1922.

⁴⁹ TARI: i. m.

⁵⁰ FINKEY: *Emlékképek...*, i. m., 3.

⁵¹ TARI: i. m., 107.

9. FINKEY Ferenc: *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból*, Nyomtatta Kisfaludy László, Sárospatak, 1944.
10. KÁRMÁN Elemér: *A budapesti kriminálpedagógiai intézet*, A Gyermekek, 1917.
11. KOPP László: *Finkey Ferenc sárospataki évei = Finkey Ferenc emlékkönyv*, szerk. SZATHMÁRI Béla, Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely kiadványa, Sárospatak, 1995.
12. KÖDÖBÖCZ József: *Finkey Ferenc élete és munkássága, 1870–1949*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc–Sárospatak 1995.
13. KÖHALMI László: *Égető sebek*, Börtönügyi Szemle, 2000/4.
14. LŐRINCZ József: *A honi börtönügy szakmatörténete a 20. században = A magyar börtönügy története*, szerk. LŐRINCZ József, MEZEY Barna, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
15. LŐRINCZ József, NAGY Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1997.
16. MADARASSY-MOLNÁR Máté: *Hit-tudás-alázat*, Iustum Aequum Salutare, 2008/4.
17. MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.
18. PALLO József: *A magyar börtönügy arcképcsarnoka – Finkey Ferenc*, Börtönügyi Szemle, 2008/2.
19. RUZSONYI Péter: *Bűn – büntetés – reszocializáció*, Belügyi Szemle, 2001/6.
20. RUZSONYI Péter: *Kriminálpedagógia és reintegráció = A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*, szerk. BORBÍRÓ Andrea, KISS Anna, VELEZ Edit, GARAMI Lajos, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, Budapest, 2009.
21. RUZSONYI Péter: *Pönológiai alapvetések = Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*, szerk. RUZSONYI Péter, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., Budapest, 2014.
22. SCHRIFERT ZSUZSA: *A gyermek- és fiatalokúakkal kapcsolatos büntetőpolitika és a gyermekvédelem alakulása hazánkban az I. világháborútól az 1950-es évekig*, kézirat, ELTE AJK Kriminológia Tanszék, Budapest, 2008.
23. STAUB MÓRICZ: *Börtönügyi hivatalnokaink szakszerű kiképzetéséről*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, LXVII. szám, VII. kötet, 6. füzet, 1891.
24. TARI Ferenc: *Az időszerű Finkey*, Börtönügyi Szemle, 1995/4.

SZABÓ ANDRÁS

A párviadatok jogi és erkölcsi megítélése a reformkortól a XX. század közepéig

The Legal and Moral Assessment of Duelling in the 19th and mid-20th centuries in Hungary

Abstract: The role of duels changed a lot throughout history. Based upon observations, most duels resulted from personal grievances. Duels were present even in the mid-20th century in Hungary.

In the 20th century, duels were one of the greatest dilemmas of justice. The public opinion accepted duels, but the legal profession condemned them, mainly because of the possible negative consequences.

In my study, I will present most of the legal provisions for duels both in Hungary and in Europe, the ethical Code of duels, and the most important lawyers, opinions on duels. Finally, I will explain the main reasons that had led to the decline of duelling.

Keywords: duelling, ethical code, Csemegei Code, homicide, assault

Összefoglaló: A párbajok szerepe a történelem során sokat változott, a háborúk kimenetelét eldöntő viadaloktól kezdve az ítélet-párbajokon keresztül egészen a személyes sérelmek miatt kezdeményezett viadalokig egyaránt jelen voltak a különböző korokban, utóbbiak egészen a XX. század derekáig léteztek Magyarországon, megosztva ezzel a közvéleményt és a jogász szakma képviselőit egyaránt.

A párviadatok megítélése a reformkorban és a dualizmus idején nagyon ambivalens volt. Az évszázados tradíció miatt a közvélemény elfogadta, ha valaki párviadal útján vesz elégtételt az őt ért sérelmeken, sőt, kifejezetten bátor, férfias tettek tekintették azt. A kor jogászaiban azonban már jóval ambivalensebb volt az intézmény megítélése, különösen akkor, ha a viadal emberéletet követelt.

Ez a helyzet a jogalkotót is kihívás elé állította. Ugyanis egy olyan rendszert kellett kialakítania, amely figyelembe veszi a párviadatok társadalmi megítélését és a büntetőjog legfőbb elveit egyaránt.

Jelen tanulmányomban bemutatásra kerül, hogy milyen büntetőjogi megoldásokat alkalmaztak a párbajok elbírálása során Magyarországon és Európában, mik voltak a párviadatok írott és íratlan szabályai, valamint hogy a kor legfontosabb jogalkotói és jogalkalmazói – köztük Finkey Ferenc – milyen véleménnyel volt a párviadalokról. A tanulmány végén pedig ismertetésre kerülnek azok a jogi és társadalmi változások, amelyek végül a párbajok megszűnéséhez vezettek.

Kulcsszavak: párbaj, párviadal, etikai kódex, Csemegei-kódex, emberölés, testi sértés

1. Előszó

A jogalkotók irányába alapvető elvárás, hogy az általuk megalkotott jogszabályok a józan ész és az erkölcs alapvető íratlan normáinak megfeleljenek. Szintén természetesnek mondható elvárás, hogy a jogi normák összhangban legyenek az adott cselekmény társadalmi megítélésével, annak elfogadottságával. Mi van azonban akkor, ha a társadalmi megítélés éppen a józan gondolkodás vagy az erkölcs normáival áll ellentétben? A jogalkotónak ilyenkor nincs más lehetősége, mint választani. Angyal Pál szerint ezekben az esetekben általában a társadalmi megítélés az, ami végül diadalmaskodik, míg „az erkölcsnek, jognak és józan észnek szégyenkezve vissza kell húzódnia”.¹

A párviadalok helyzete a XIX. században éppen ebbe a dilemmába ütközött. Nem gondolom, hogy bárminemű részletezést igényelne annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy miért aggályos, ha konfliktusba keveredett személyek erőszakos módon, emberi élet kioltására alkalmas eszközök használatával próbálnak elégtételt venni az őket ért sérelmek miatt. Ez a magatartás vitán felül büntetőjogi megítélés alá kell hogy essen! A párviadalok társadalmi megítélése azonban még a XX. század elején is pozitív volt, köszönhetően elsősorban az évszázados tradíciójának meg annak, hogy sokan a férfias erényeket látták mögötte. Épp ezért a mindenkori jogalkotó számára komoly kihívást jelentett, hogy ebben a kérdésben a társadalmi és az erkölcsi normáknak is megfelelő szabályokat alkosson.

Jelen tanulmányban bemutatásra kerül, hogy mik voltak a párbaj legfontosabb jogi és etikai szabályai a XIX–XX. századi Magyarországon, milyen következményei lehetnek egy párviadalnak, és mi volt a korabeli elméleti és gyakorló jogászok véleménye a párbajokról.

2. A párbajok története

A döntéshozatalra alkalmas párbajokat már az ókorban is ismerték, funkciójukat tekintve azonban eltértek a középf- és újkori viadaloktól. Ekkor a párviadalok a törzsek és népcsoportok közötti háborúk lezárására alkalmas eszközt jelentették. Az egymással hadban álló felek kiválasztottak egy-egy bajnokot, akiknek az összecsapása a háború végkimenetelét döntötte el, a vesztes fél pedig teljesítette a győztes által meghatározott feltételeket, ezáltal viszont elkerülhetővé vált a tömeges vérontás. A Bibliából fennmaradt Dávid és Góliát küzdelme talán a legismertebb ilyen összecsapás, ugyanakkor a középkorból, sőt még a XIX. századból is van tudomásunk ilyen típusú háborús konfliktusrendezésről. A XIX. században reneszánszát élő lovagias, elsősorban az egyéni sérelmeket kompenzáló becsületbeli párviadalok azonban ekkor még ismeretlenek voltak.²

¹ ANGYAL Pál: *A párbaj és a közvélemény = Tanulmányok és beszédek a szociológia és a büntetőjog köréből*, Angyal Pál, Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest, 1922–1927, 170.

² FINKEF Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1914, 569.

A középkorban a párviadalkat gyakran használták istenítéletként is. Míg azoknál az embereknél, akik nem tartoztak nemesi körökbe, a tüzesvaspróba vagy a vízpróba jelentette az istenítéletet, addig az előkelők esetében az egymással vitában álló felek közvetlenül vagy kiválasztott bajnokok révén párbajt vívtak, amelynek kimenetele egyben a jogvitát is eldöntötte. Mivel ezek bírák által elfogadott, elrendelt párviadalkok voltak, az ellenfél megsebesítése vagy megölése semmilyen szankciót nem vont maga után. Ezeknél a párbajoknál ugyanakkor a viadal tétje számos alkalommal felülírta a tisztesség és becsületesség alapelvét. Ennek egyik példája volt a Hédervári Hektor és Márton főúr közötti párbaj. A jogvitát egy Győrhöz közel fekvő halászhely tulajdonvitája váltotta ki. A bíró bajvívást rendelt el a felek között, akik mindketten helyettes bajnokot jelöltek ki. A vívás során Hédervári Hektor bajnoka nyert, megszerezve ezzel urának a halászhelyet,³ ugyanakkor Márton főúr bajnoka nagyon röviddel a csata kezdetét követően feladta a küzdelmet, anélkül, hogy a harc során komolyabb sebesülést elszenvedett volna, így valószínűsíthetően az összecsapás szándékos elvesztésére került sor. Az ítélet-párbajokat az igazságszolgáltatási rendszer fejlődése végül megszüntette, ugyanakkor Erdélyben még a XVI. századból is találunk utalást hasonló típusú viadalokra (igaz, ezeket szigorúban szabályozták, élet-halál harcot például csakis és kizárólag büntetőperekben lehetett vívni).⁴

A magánjellegű párviadalkok – melyek vélhetően spanyol eredetűek – a XV. század végére vezethetők vissza. Valószínűleg egyfajta előzményének tekinthetők a férfiaság és a bátorság jegyében zajló lovagi párviadalkok, amelyekben szintén az erő és a harci képesség bizonyítása volt a fő szempont, akár a másik fél élete árán is. Ezeket a személyes viadalokat azonban az uralkodók a XVI. századtól egyre kevésbé nézték jó szemmel, és elkezdtek szankcionálni azokat. A nemesek körében azonban a párviadalkok ezzel együtt is elterjedtek maradtak. Ezt a kettősséget szimbolizálja többek között az is, hogy míg XIII. Lajos 1526-ban halállal rendelte büntetni a visszaeső párbajozót, mégis az ő uralkodása idejében jelentette Lord Herbert of Chertury angol nagykövet, hogy nincs valamire való francia nemes, aki legalább egy embert nem ölt volna meg párbialdában.⁵ Ez az ellentmondás a XVII–XVIII. század Európájában is gyakran fellelhető volt.⁶

A XIX. század kezdetén, a parlamentarizmus idejében a párbajok gyakran politikai célúvá váltak. Az ellenoldal legtehetségesebb, legfontosabb szereplőjét a másik oldal tapasztalt bajvívói kihívták párbialdra, aminek elutasítása is járhatott a politikai erő csökkenésével, ha pedig a másik fél a kihívást elfogadta, akkor volt lehetőség a tekintélyének csökkentésére, sőt, akár a fizikai megsemmisítésére is. A hivatalos indok persze

³ GAÁR Vilmos: *Törvénykezés = Magyarország vármegyéi és városai, Győr vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0009/10.html> (letöltés dátuma: 2021. 02. 05.)

⁴ RADVÁNYI Sándor: *A párbaj*, Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Rt. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1925, 8.

⁵ POGÁNY János: *A párviadal büntetőjogi megítélése*, Doktori értekezés a büntetőjog tárgyköréből, Debrecen, 1940. 47.

⁶ FINKEF Ferenc: *Büntetéstani Problémák*, A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata, Negyedik szám, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Kt. Budapest, 1933, 62.

ez esetben nem a politikai leszámolás volt, hanem egy személyes sérelem miatti elégtétel vételének a szándéka, ám egy ilyen ürügyet nem volt nehéz találni.⁷

A XIX. századi Magyarországon a párviadatok száma ugrásszerűen megemelkedett, és az 1920-as évekig így maradt. Ennek a legfőbb oka valószínűleg a nemesi privilégiumok folyamatos csökkenése volt. Míg a párviadal korábban nemesi kiváltságnak számított, addig csak egy szűk társadalmi réteg sajátja volt ez a fajta konfliktusrendezés. A nemesi privilégiumok fokozatos csökkenésével azonban nagy számban jelentek meg a párviadatok azoknál a társadalmi rétegeknél, akiknek erre korábban nem nyílt lehetőségük. Így aztán a XIX. század egyik fontos büntetőjogi kérdésévé vált, hogy miként kell kezelni ezt a jogi szempontból nyilvánvalóan aggályos, de a közvélemény által elfogadott intézményt.

3. A párviadal jogi és etikai szabályozása

3.1. Párbajszabályok más európai országok jogrendjében

A XIX. századi Európában a párbajok büntetőjogi megítélésének alapvetően háromféle koncepciója figyelhető meg, illetve néhol ezeknek a kombinációja. Az egyik a párviadalt részben vagy egészben dekrimináló rendszer, a másik a párbajt nem, csupán az annak következményeit büntető rendszer, a harmadik pedig a párviadalt önállóan szankcionáló rendszer.

Az első felfogás igazából az írott jogban a XIX. században nem jelent meg, azonban a gyakorlatban mégis több helyen kialakult. Ennek vagy az volt az oka, hogy az egyébként szigorú szabályokat a jogalkalmazás során nem érvényesítették, vagy nagyon enyhén szankcióval büntették csak a párviadalt. Előbbire jó példa a XVIII–XIX. század környéki Franciaország,⁸ utóbbira pedig az egységes Olaszország, ahol még halál okozása

⁷ Ennek vált áldozatává a reformkor idején Vay Dániel gróf is 1848 januárjában. Az alapvetően centralista politikus olyan kijelentéseket tett Waldstein Jánosról, amelyet ő személye elleni sértésnek tekintett, és párbajra hívta ki Vayt. Vay Dániel elfogadta a párbajt, de a későbbiek során mégsem állt ki, hanem elhagyta Pozsonyt. Vay Dániel ezzel a tétével 28 éves korában véget vetett politikai karrierjének, és igen komoly presztízavesztéseget okozott a centralista erők képviselőinek (elsősorban nem is a párbaj elutasításával, mert az ekkor már elfogadott volt, hanem azzal, hogy annak elfogadását követően hátrált ki belőle). Az igazsághoz hozzátartozik ugyanakkor, hogy Waldstein János tapasztalt fegyverforgató volt, aki már számos eredményes párbajt vívott meg, szemben Vay Dániellel, akinek gyakorlatilag semmilyen tapasztalata nem volt e téren. Már a korabeli beszámolók közül is többen úgy vélték, hogy Waldstein János kifejezetten azért hívta ki a fiatal és rendkívüli szónoki képességekkel megáldott politikust, hogy eltávolítsa őt a politikai életből, ami végül meg is valósult. Látható tehát, hogy a párbajok esetében a becsületsértés gyakran inkább csak ürügyként szolgált, semmint a párbaj valódi okaként. Erről részletesebben: Szűcs Pál: *Párbaj és politika a reformkorban – Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja az utolsó rendi országgyűlésen*, Történeti tanulmányok XVIII, Debrecen, 2010, 143–162.

⁸ BARÓ-FARKAS Csaba László: *A párbaj megítélése hazánkban a Csemegi-kódex után, angolszász kitekintéssel – Felülírhatja-e a társadalmi elvárás a törvényi normát?*, Acta Universitatis Szegediensis, 2019/2, 50.

esetén is a maximális büntetési tétel egyévi szabadságvesztés volt.⁹ Hatását tekintve idesorolható az 1843-as Deák-féle törvényjavaslat is, amely bár jogi értelemben inkább a következő kategóriába tartozik, viszont kisebb jelentőségű sérülés okozása esetén csak sértetti panaszra volt büntethető a sérülést okozó fél.¹⁰ Büntetlen cselekménynek minősült továbbá a párviadal Oroszországban, ha valaki menyasszonyáért, feleségéért, nővéréért vagy más rokonáért állt ki párviadalra.¹¹

A második felfogás szerint a párviadal önmagában véve nem büntetendő, viszont a párbaj következményeit a hatályos büntető törvénykönyv megfelelő tényállásai szerint büntetik. Tehát ha valaki megöli az ellenfelét, az emberölésnek, ha sérülést okoz, az testi sértésnek (vagy az adott ország törvényének megfelelő tényállásnak) minősül. Ilyen rendszer volt például Angliában, vagy az amerikai államok közül Maine, Massachusetts, New York és Vermont államokban.¹²

A harmadik koncepció önmagában a párbajt is büntetni rendeli, és a sérüléseket minősítő körülményként értékeli. Noha látszólag ez a szabály szigorúbb az előzőnél, valójában sokszor enyhébb jogkövetkezményeket jelentett, mert egy párviadal során elkövetett súlyos bűncselekmény büntetési tételkerete lényegesen alacsonyabb volt, mint ugyanennek a bűncselekménynek a szankciója párbajsituáción kívül.

A párviadal tényállásának dogmatikai elhelyezése országonként eltér. A leggyakrabban (a Csemegi-kódex által is elfogadott) nézet a testi épség elleni bűncselekmények közé sorolta, de az olasz jogrend például közrend elleni, a holland igazságszolgáltatás elleni bűncselekménynek tekintette, az osztrák büntető törvénykönyvben pedig közvetlenül a becsületsértés után következő tényállás volt.¹³

3.2. Magyarországi szabályozás a Csemegi-kódexet megelőzően

A XVIII. század kezdetén a Constitutio Criminalis Josephina rendelkezései voltak relevánsak a magyar igazságszolgáltatásban is. A Josephina gyakorlatilag a párbaj következményét értékelte, méghozzá elég súlyosan: a halálkozást 15-30 év, a sérülés okozását 5-8 év fegyházzal. Ezenfelül a nemesi rang elvesztésével is járt a bűncselekmény, amely kiterjedt az elkövetés után megszületett gyermekekre is. A szigorú szabályok azonban a gyakorlatban szinte sosem érvényesültek, az uralkodói udvar által élvezett kiváltságok miatt a párbajok látenciája óriási volt, és számos alkalommal maga az uralkodó is kegyelmet gyakorolt.¹⁴

Az 1830-as büntető törvénytervezet ezzel ellentétben már a párviadalra kihívást és a párbaj megkezdését is szankcionálta, az eredményt súlyosbító körülményként értékelte. A tervezet külön megítélés alá helyezte a párbajra kihívó és az azt elfogadó felet, utóbbi enyhébb szankciókat vont maga után.¹⁵

⁹ Uo., 52.

¹⁰ HAJLIK GÁBOR: *A párbaj kérdése a dualizmus korában*, Joghistoria, XXII/4, 4.

¹¹ BARÓ-FARKAS: i. m., 52.

¹² Uo., 49–50.

¹³ FINKEY: *A magyar...*, i. m., 570.

¹⁴ BARÓ-FARKAS: i. m., 53.

¹⁵ BATÓ SZILVIA: *Egy jelenség jogi alakváltozásai: A párbaj útja a bizonyítási eszköztől a bűncselekményig = Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára*, szerk. BALOGH Elemér, HOMOKI-NAGY Márta, Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2013, 98.

Deák Ferenc 1843-as törvényjavaslata szintén az eredménye alapján kívánta értékelni a párviadalokat, ugyanakkor az enyhébb esetekben kizárólag a sértett külön panasza esetén került sor az eljárásra. Noha ez a kódex végül nem lépett hatályba, vélelmezhetően a halálos és rendkívül súlyos kimenetelű párviadalok kivételével a rendelkezés gyakorlatilag dekriminalizálta volna a párbajokat. A párviadal ugyanis – ahogy az korábban már kifejtésre kerül – a férfiaságnak és a bátorságnak is jelképe volt, márpedig egy sebesülés miatt kezdeményezett eljárás éppen ezeknek az elveknek mondott volna ellent. Éppen ezért a törvényben meghatározott kivételektől (halál vagy „teljes megtébolyodás”¹⁶) eltekintve szinte sosem vált volna büntetendővé a viadal.

A szabadságharc leverését követően, az 1850-es évektől az osztrák Strafgesetzbuch alkalmazására került sor Magyarországon is. A kódex szintén ismerte a párbaj fogalmát, és – ellentétben a Josephinával – már a következmények nélküli párbajt is 6 hónap és egy év közötti szabadságvesztéssel rendelte büntetni. Sérülés esetén a büntetés 1–5, maradandó fogyatékoság esetén 5–10, halál esetén 10–20 évig terjedő szabadságvesztésre súlyosbodott. A jogszabály további érdekessége, hogy a tanúkat és segédekét – a maradandó fogyatékoság és a halál okozásának minősítő körülményét leszámítva – ugyanolyan büntetéssel sújtotta, mint a párbajozó feleket. Ekkor is jellemző volt, hogy a párbaj kihívója rendszerint súlyosabb megítélés alá esett, mint akit kihívtak.¹⁷

3.3. A párviadal a Csemegi-kódexben

A Csemegi-kódex alapján „*Valakinek kihívása párviadalra, ugyszintén a kihívás elfogadása: vétséget képez, és 6 hónapig terjedhető államfogházzal büntetendő*”.¹⁸ Maga a törvénytörvény nem tartalmazza a párviadal fogalmát, így annak meghatározása a bírói gyakorlatra és a szakirodalomra maradt. Kautz Gusztáv definíciója alapján „*a párviadal alatt két személynek, megelőzőleg történt kihívás és annak elfogadása folytán, bizonyos meghatározott szabályok szerint, öldöklő fegyverekkel vívott harczát értjük*”.¹⁹ Más definíciók a megfogalmazásban kissé eltérnek, de az általános nézetek szerint a párviadalnak három olyan fogalmi eleme volt, ami nem nélkülözhető:

- kihívással és annak elfogadásával jött létre,
- előzetesen meghatározott szabályok szerint valósul meg,
- a viadal során az emberi élet kioltására alkalmas fegyvert használnak.

A párbaj büntetésének tekintetében megállapítható, hogy a párviadalokat a törvény speciális, önálló tényállásként bünteti, és annak következményeit minősítő körülményként értékeli. Súlyosabb következmények esetében ugyanakkor egyértelműen súlyosabb büntetési tételkereteket adott a jogalkotó, mint az alapbűncselekmények esetén. Ezt az alábbi táblázat szemlélteti:

¹⁶ FINKEY: A magyar..., i. m., 570.

¹⁷ BARÓ-FARKAS: i. m., 57.

¹⁸ 1878. évi IV. törvénycikk 293. §.

¹⁹ KAUTZ Gusztáv: *A magyar büntetőjog tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire*, Eggenberger Kiadó, Budapest, 1881, 549.

	Büntetési tétel	Párviadal keretében
Sérülés nélkül	Nincs bűncselekmény	Max. 1 év
Könnyű testi sértés vétsége	Max. 6 hónap	Max. 2 év
Súlyos testi sértés vétsége	Max. 1 év	Max. 2 év
Súlyos testi sértés büntette	Max. 3 év	Max. 2 év
Maradandó fogyatékoság	Max. 5 év	Max. 3 év
Halál	10–15 év, ill. halálbüntetés	Max. 5 év

Ha csak a büntetési tételeket számszerűen nézzük, már akkor is látható, hogy maradandó fogyatékoság és halál esetén igen jelentős, kvázi privilegizáló körülményként jelenik meg a párviadal keretében okozott sérülés. Álláspontom szerint egyébként valamilyen szintű enyhébb szabályozás indokolt lehet abból kiindulva, hogy a sértett maga is tudta, hogy mivel járhat egy párbaj. Ám a büntetési keretek ilyen mértékű különbségét ezzel aligha lehet megmagyarázni.

Különbség fedezhető fel a végrehajtás fokozatában is. Ugyanis amíg emberölés vagy testi sértés esetében a büntetést börtön vagy fegyház fokozatban kellett letölteni, addig a párviadatok esetén az államfogház volt a végrehajtási fokozat.²⁰ Az államfogházakra vonatkozó előírások pedig lényegesen enyhébben voltak, mint a fegyházaké vagy a börtönöké. Néhány példa ezzel kapcsolatban a teljesség igénye nélkül: államfogházban éjjel magánelzárásra került sor, volt lehetőség önálló ruházatviselésre, az elítéltek nem voltak kényszeríthetők munkavégzésre, volt lehetőség önálló ételmezésre, sőt, még napi fél liter sör vagy bor fogyasztására is.²¹ Finkey Ferenc egyébként a XX. században már egyértelműen az államfogház mint fokozat eltörlése mellett foglalt állást, elsősorban azért, mert az eredetileg államfogházzal büntetni szánt cselekmények (politikai vétségek, sajtóvétségek, párbaj) közül már csupán a párbajoknál alkalmazták azt, a többinél rendszerint más fokozatot állapított meg a jogalkalmazó.²²

A törvény a párbajozó feleken kívül büntette a párbajra buzdítást, a kihívás elutasítása esetén megvetéssel fenyegető személyt, a párbaj során közreműködő segédeket, valamint azokat a személyeket is, akik a párviadalt megelőző egyezkedéseket meghíúsítják. Nem volt büntethető viszont a párbajon részt vevő tanú és orvos. Ez utóbbinak a legfőbb oka az volt, hogy a párbajok jogellenessége elsősorban az okozott sérülésekben keresendő. A tanúk voltak felelősek azért, hogy leállítsák a küzdelmet, amikor szükséges volt (ha a felek a párviadal végét az első sérülés okozásában állapították meg, vagy ha pистolypárbaj esetén az előre meghatározott számú lövedékek elfogytak), valamint ők

²⁰ Az államfogház jogintézménye a francia és belga detention mintájára jelent meg Magyarországon, amely Belgiumban politikai elítéltek büntetésének végrehajtására volt hivatott. Bővebben erről: FINKEY Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a Büntető Törvénykönyv = Értekezések a Filozófiai és Társadalom Tudományi Körökből*, III. kötet 1. szám., szerk. FINÁCZY Jenő, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1927, 21.

²¹ JUHÁSZ Andrea: *A párviadal vétsége és az államfogház-büntetés a Csemegi-kódex szabályozásának tükrében*. De iurisprudentia et iure publica, 2014/2, 7–8.

²² FINKEY: *Büntetéstan*..., i. m., 124.

ellenőrizték a küzdelem törvényességét. Az orvos pedig azonnali segítséget nyújtott a sebesülést szenvedő félnek, megakadályozandó ezzel a súlyosabb sérülést vagy akár a halálos kimenetelt is. Így ezeknek a személyeknek a jelenléte – noha a párbaj objektíve jogellenesnek minősült – a negatív következmények csökkentését szolgálta, emiatt büntethetőséget kizáró oknak minősült. Szintén büntetlenséget élveztek azok a párbajsegédek, akik a párbaj elkerülésére törekedtek.

Az eleve szigorúnak aligha nevezhető szankciókhoz a dualizmus korában még enyhébb bírói gyakorlat párosult. Baró-Farkas Csaba László forráskutatásai során még a halálos kimenetelű párbajok között sem talált olyat, ahol a bíróság kétévi államfogháznál súlyosabb büntetést szabott volna ki.²³ Az általa megtalált források közül külön említést érdemel egy Kosztka Emil és Tamásffy Gyula között lezajlott párbaj, ahol Tamásffy az életét veszítette, és a hír hallatán az ő állapotos menyasszonya is szörnyethalt. Noha a párviadal összesen három ember halálát okozta (kettőét csak közvetett módon), Kosztka az esetért mindösszesen egyévi, államfogházban letöltendő szabadságvesztést kapott.²⁴

A jogszabályból és a gyakorlatból egyértelműen látható, hogy bár a párviadalt a törvény büntetni rendelte, ez a büntetés mind jogalkotói, mind jogalkalmazói szinten rendkívül enyhe volt, különösen a viadal lehetséges következményeivel összevetve. Egy ilyen jellegű szabályozás komoly ambivalenciát okoz annak megítélése szempontjából, hogy mi is a jogalkotó véleménye a párbajról, hiszen azt, hogy a törvény bünteti ugyan a párviadaloikat, de mégis *sui generis delictumot* konstruál belőle, úgy is értelmezhetjük, hogy a társadalom szempontjából fenntartható intézménynek tekinti.²⁵

3.4. Az amerikai párbaj

A párviadatok egy speciális formája volt az ún. amerikai párbaj, melynek lényege, hogy a részt vevő felek *„előre meghatározott módon a sorstól tétessék függővé, hogy közülök melyik váljék öngyilkossá”*.²⁶ A felek tehát ebben az esetben szintén halálos kimenetelű *„viadalban”* állapodnak meg, azonban a kimenetelét nem az erejüktől és harci képességeiktől, hanem a szerencsétől teszik függővé.

Az amerikai párbaj megítélése a XIX. században szintén ambivalens volt. Noha ezt is lehet egyfajta párbajként tekinteni, ennek párviadali volta már dogmatikailag megkérdőjelezhető volt (mennyiben lehet harcnak, küzdelemnek tekinteni egy szerencsén alapuló döntést), a közvélemény pedig abszolúte nem tekintette annak (vélelmezhetően azoknak a férfias erényeknek a hiánya miatt, ami a párbajok során megjelenik). A Cse-megi-kódex is ezt a felfogást tükrözi, ugyanis nem a párviadatok között, hanem *sui generis* tényállásként az öngyilkosságra rábírás egyik elkövetési formájaként tekintette, amire a büntetés mértéke (1-5 év az öngyilkossági cselekmény bekövetkezése, 5-10 év halál esetén) is utal. Végrehajtás tekintetében azonban a párbajhoz hasonlóan a törvény az államfogházat írta elő.

²³ BARÓ-FARKAS: *i. m.*, 63.

²⁴ *Uo.*, 62–63.

²⁵ VÁMBÉRY RUSZTEM: *A párbaj*, Jogtudományi Közlöny (1866–1934), 1917/50, 431.

²⁶ 1878. évi IV. törvénycikk 283. §. 2. fordulat.

4. A párbaj íratlan szabályai

A XIX. században, bár a párbajok népszerűsége emelkedett, egyre nagyobb volt a törekvés arra, hogy a párviadatok halálos kimenetelét elkerüljék. A Csemegi-kódex maga is rögzítette, hogy a párviadatokra vonatkozó büntetési tételek csak és kizárólag abban az esetben alkalmazandók, ha a párbaj szabályait a sérülést okozó fél betartja, amennyiben valaki az előzetesen megállapított szabályokat megszegte, akkor emberölés, illetőleg a testi sértés miatt felel.²⁷ Ugyanakkor ez a szabály nem feltétlenül volt alkalmas arra, hogy a párviadatok halálos kimenetelét megakadályozza, hiszen ez csupán a felek által megállapított szabályokra vonatkozott, márpedig ez a megállapított szabály – elméletileg – lehetett akár egy halálig tartó viadal is.

Ezzel is magyarázható, hogy a XIX. század végén a párbajszabályokat egyre gyakrabban rögzítették. Ezeknek a szabályoknak a legfontosabb célja a sérülések megelőzése volt, valamint, hogy a párviadal ne lépjen túl a becsületvédelmen mint célon. Jelen tanulmányomban – elsősorban területi okokból – nem fogom a párbajra vonatkozó etikai szabályokat részletesen ismertetni, csupán azokat a rendelkezéseket, amelyek kifejezetten az emberi élet védelmét és a tragikus végkimenetel elkerülését szolgálták.

Egyik ilyen fontos szabály volt a párbajképesség kérdése. Bár a nemesi származás mint privilégium a dualizmus korában már nem létezett, ennek ellenére sem vehetett részt párviadalon bárki. A párbajképesség feltételének minősült a felnőttkor betöltése, valamint az, hogy a személy a múltban nem követett el a becsülettel összeférhetetlen tettet. Ez utóbbi szabály azonban a gyakorlatban ritkán érvényesült, ugyanis az akkori hírközlési viszonyok mellett szinte lehetetlenség volt megállapítani valakiről – különösen, ha az ország több területén is élt –, hogy korábban elkövetett-e valamit, ami kizárja őt a párbaj lehetőségéből.

A Párhaj-kódexek igyekeztek korlátozni a párviadatok okát is. Ezek körét három kategória alkotta: az egyszerű sértés, a gyalázás és a tetteleges bántalmazás. Egyszerű sértésnek minősítettek bármilyen „megszólást” udvariatlanság vagy egyéb ok miatt. Az udvariatlan viselkedés önmagában még nem minősült párbajt kiváltó oknak, az erre adott reakció azonban már igen.²⁸ A gyalázás a sértés minősített esetének tekinthető, gyalázó szavakkal vagy gyalázó tulajdonsággal való vádaskodással valósulhatott meg.²⁹ Tetteleges bántalmazásnak bármilyen szándékos érintés vagy azzal való fenyegetés minősült.

A párbajra hívásnak volt néhány speciális tilalma is. Nem hívhatta ki párviadalra senki közeli rokonát. Tilos volt párbajra hívnia az adósnak a hitelezőjét vagy a kölcsönadást elutasító potenciális hitelezőjét, ezen kívül lánykérés esetén az elutasító apát sem lehetett párbajra hívni. Ezek a tilalmak abban az esetben is érvényesültek, ha a párviadal megnevezett oka egyébként nem függ össze a felek egymáshoz való viszonyával. Ez utóbbiak nyilvánvalóan azért voltak szükségesek, hogy a párbaj intézményét ne használják fel ürügyként valamilyen személyes cél érvényesítésére.

²⁷ 1878. évi IV. törvénycikk 299. §.

²⁸ CLAIR Vilmos: *Párbaj-Codex*, Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1914, 68.

²⁹ *Uo.*, 68.

Nagyon fontos szerep hárult a párbajban részt vevő segédekre. Amennyiben a párviadalon a segédek nem voltak jelen, akkor az mind a Párhaj-kódex, mind az írott jog szerint érvénytelen volt. A segédeknek törekedniük kellett arra, hogy a sérelmet okozó fél beismerje a felelősségét és bocsánatot kérjen, elkerülve ezáltal a viadalt.³⁰ A bocsánatkérést nem kellett elfogadnia a sérelmet szenvedő félnek, de annak elutasítása a sértetti előnyök megszűnésével járt.

Egyfajta védelmi funkciónak tekinthető az is, hogy a párviadalon a résztvevőkön, segédekén, tanúkon és orvoson kívül más személy nem lehetett jelen.³¹ Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a személyes sérelmeken való elégtétel nem tartozik a nyilvánosságra, viszont ezáltal az is elkerülhetővé vált, hogy valaki a tömeg hatására lépjen túl a párbaj keretein.

Magának a párviadalnak is volt néhány, az emberi életet védő etikai szabálya. A párbaj időtartamát a felek ugyan szabadon határozhatták meg, halálíg tartó kihívást azonban tilos volt akár kezdeményezni, akár elfogadni. Továbbá a felek megállapodhattak abban, hogy a párbaj az első sérülésig tart. Pisztolypárbajnál a lövések számát is meghatározhatták a felek, ez azonban nem lehetett több fejenként háromnál.

5. A párviadatok szakmai megítélése a XIX-XX. században

Mind maga a párviadal intézménye, mind a fenti jogi és erkölcsi szabályozás számos vitát generált a korabeli jogászok között is. A tekintetben ekkor már nagyjából egyetértés volt a szakmai művelői körében, hogy a halálos következmény nemkívánatos eleme a párbajoknak, azonban hogy ez a veszély önmagában véve megkérdőjelezi-e a párviadatok létjogosultságát, már közel sem volt ennyire egyértelmű.

Clair Vilmos, a Párhaj-kódexek megalkotója úgy vélte, hogy a párbaj egy sokkal férfiasabb megoldása a konfliktusoknak, mint a bírói út, és emiatt támogatandónak vélte. Külön kiemelte, hogy igazságtalan, hogy amíg egy emberölést vagy lopást szabadságvesztéssel büntetnek, addig az emberi becsület megsértését legfeljebb pénzbüntetéssel. Álláspontja szerint amíg ez nem változik, addig egy férfinak nemcsak lehetősége, hanem egyenesen kötelessége a párbaj.³²

Hasonló álláspontot képviselt Radványi Sándor is, aki a becsület-fogalom individualizációjának szükségességéről írt művében, valamint kifejtette, hogy következmények szempontjából nem biztos, hogy a párbajok kiküszöbölése csökkentené a problémákat.³³

Egy speciális köztes véleményt fogalmazott meg Eisler Ede. Úgy gondolta, hogy a párbajt jogi úton megszüntetni nem lehet, ugyanis a társadalom számára elismert és elfogadott eszköz, ezért a törvényi szigorítás aligha szüntetné meg a párviadalkat.³⁴

³⁰ *Uo.*, 62.

³¹ *Uo.*, 65.

³² *Uo.*, 8. o.

³³ RADVÁNYI: *i. m.*, 8.

³⁴ EISLER Ede: *A párbaj ügyéhez*, Jogtudományi közlöny (1866–1934), 1905/23, 193.

E helyett inkább a halálos kimenetel veszélyét kell csökkenteni. Elgondolása alapján, ha az írott jog objektíve szabályozná a párviadatok feltételeit, és ezek a szabályok szigorúbbak lennének az etikai előírásoknál, akkor minimalizálni lehetne a halálos párviadatok számát. Néhány részletszabály, amit Eisler helyénvalónak vélt:

- kizárólag kard használata, vívótőr és hegyes penge tilalma;
- szűrő mozdulatok tiltása;
- pisztolypárbajnál a vontcsövű fegyverek tiltása.

Álláspontja szerint, akik ezeket a szigorúbb szabályokat betartják, azokra kellene a párviadalra vonatkozó tényállásokat alkalmazni, akik pedig ezeket megszegik, testi sértés vagy gyilkosság miatt kellene hogy feleljenek.³⁵

A kor jogászaik közül azonban sokan nem voltak ennyire elnézőek a jogintézménnyel. Ifj. Székely Aladár álláspontja szerint kifejezetten immoralis, hogy amíg a felső osztályokban a konfliktusokat párbaj révén oldják meg, addig a lakosság döntő többsége ezt a megoldást egyáltalán nem ismeri, ők a sérelmet a „maguk módján”, párbaj keretein kívül oldják meg.³⁶ Őket viszont nem ugyanúgy bírálják el, mint a párbajozó feleket, hanem sokkal szigorúbban mind a büntetés tartalmát, mind a végrehajtás fokozatát illetően. Véleménye szerint egyáltalán nem igaz, hogy „kevésbé veszélyeztetni a jogrendet, ha az illetők a lovagiasság szabályai szerint szurják, lövik vagy vágják egymást agyon”.³⁷

Angyal Pál véleménye szerint a párbajok nyilvánvalóan ellentétesek azzal, amit az etika vagy a józan ész diktál. Ugyanakkor úgy gondolja, hogy nem is elsősorban a közvélemény az, ami megnehezíti a párviadatok megszüntetését, sokkal inkább a „csordaszellem”, ami nem hagy teret azoknak az embereknek az ellenkezésre. Álláspontja szerint „a társadalom minden egyes esetben követelően lép fel s közvélemény-büntetéssel sújtja a szembehelyezkedőt. És a csorda-szellemtől inficiált nem mer az árral szemben úszni.”³⁸ Elgondolása szerint, amíg ezen a mentalitáson nem sikerül változtatni, addig a párviadal intézménye fennmarad.

Vámbery Ruzssem sem ismerte el a párviadatok létjogosultságát, legalábbis racionális szempontból. A jogintézmény támogatottságát elismerte, ugyanakkor úgy vélte, hogy ezt a megítélést nem csupán a racionális érvek, hanem az érzelmek is befolyásolják.³⁹ A becsületesség tézisének is vitatta, álláspontja szerint „ma a becsületnek állítólag hiányos oltalma inkább mentő ürügye, mintsem oka a párviadalnak”.⁴⁰

A párbajok egyik legnagyobb korabeli ellenzője azonban egyértelműen Finkey Ferenc volt, aki egyfajta társadalmi mániának, egyes társadalmi osztályok ferde felfogásának⁴¹ titulálta a párbajt, melyet kifejezetten barbár, primitív jogintézménynek tekintett.⁴² Tulajdonképpen egyetértett Vámbery Ruzssemnek a felfogásával, miszerint itt már becsületről nem lehet beszélni, csupán egyfajta ürügyként használják fel a becsületet,

³⁵ *Uo.*, 194.

³⁶ SZÉKELY Aladár, ifj.: *Glosszák a párbaj büntetésének kérdéséhez*, Jogtudományi közlöny (1866–1934), 1905/26, 218.

³⁷ *Uo.*, 218.

³⁸ ANGAL Pál: *i. m.*, 170.

³⁹ VÁMBÉRY: *i. m.*, 431.

⁴⁰ *Uo.*, 431.

⁴¹ FINKEY: *Büntetéstan*..., *i. m.*, 310.

⁴² FINKEY: *A magyar büntetőjog*..., *i. m.*, 570.

mintegy indokként a súlyosabb bűncselekmény következményeinek elkerülésére. A közvélemény tekintetében nagyon nagy ellentmondásnak tartja, hogy amíg a párviadatok és egyes politikai bűncselekmények elkövetői egyáltalán nincsenek megbélyegezve, addig egy nyomorban lévő embernél, aki a családja érdekében követ el valamilyen vagyron elleni bűncselekményt, ez a stigmatizáció sokkal inkább jelen van.⁴³ Ami a büntetőjogi részét illeti, Finkey egyáltalán nem gondolta azt, hogy lenne létjogosultsága a párbajok enyhébb megítélésének. Ugyanakkor ő is úgy vélte, hogy a párbajmánia megszűnése csak akkor következhet be, ha a társadalom elítje ez ellen erőlesen fellép és példát mutat.⁴⁴

6. A párbajok csökkenése, majd megszűnése

A párviadatok csökkenése az 1920-as években kezdődött, majd a II. világháború után, a szovjet megszállást követően szűnt meg teljesen. Ezt elősegítette számos olyan esemény, valamint jogszabályi változás, amely a XX. században jelent meg.

Az egyik ezek közül a becsületbíróságok intézménye volt. 1903-ban alakult meg Magyarországon az Országos Párbajellenes Szövetség, mely szervezet tevékenységéhez kapcsolódott a becsületbíróságok rendszere. A becsületbírósnak joga volt dönteni a sértés erkölcsi minősítéséről és arról, hogy ez alapján a párbajnak helye van-e, és a párbaj szabályai tekintetében is volt döntési jogköre.⁴⁵ Ez pedig elméleti szinten mind a párviadatok számára, mind annak következményeire hatással van. Ugyanakkor, mivel a becsületbíróság nem volt kötelező intézmény, önmagában véve a megalakulása nem eredményezett drasztikus csökkenést a párviadatok száma tekintetében.

Nagyobb változást jelentett a pénzbüntetések 1928-as reformja (1928: X. tc.), mely kiterjesztette a pénzbüntetés alkalmazási körét számos bűncselekményre, köztük a párviadatokra is. Így pedig a korábban komolyabb jogkövetkezmények nélkül maradó sérülést nem okozó párviadatok is elkezdtek magas pénzbüntetéssel szankcionálni,⁴⁶ ami visszavetette a párbajok számát.

Finkey Ferenc szerint a párbajok számának csökkenése annak is betudható, hogy általában amikor nagyobb szabású állami vagy társadalmi kérdések foglalkoztatják az embereket, akkor a személyes sérelmeikkel kevésbé foglalkoznak.⁴⁷ Ez az 1920-as éveket követően egyértelműen fennállt az országban, hiszen a trianoni béke által ejtett sebek orvoslása, Magyarország nemzetállammá válása egy új nemzettudat kialakításában nagy szerepet játszott, valamint Magyarország kül- és oktatáspolitikájára egyaránt kihatott. Egy ilyen típusú drasztikus változás alkalmas volt arra, hogy a korábbi társadalmi felfogást megváltoztassa, és ebben az új szemléletben a párviadatok már nem játszottak akkora szerepet, mint korábban.

⁴³ FINKEY: *Büntetéstan...*, i. m., 166.

⁴⁴ *Uo.*, 310.

⁴⁵ HAJLIK: i. m., 6.

⁴⁶ FINKEY: *Büntetéstan...*, i. m., 310.

⁴⁷ *Uo.*, 310.

7. Konklúzió

Finkey Ferenc „népszerű és pusztító társadalmi betegségnek” nevezte a párbajokat, és ez a szókapcsolat igencsak találóan hat: ugyanis egy olyan kétségkívül káros jogintézményről beszélünk, amit a XIX. században nem voltak képesek megszüntetni, csupán bizonyos szinten kezelni, azaz keretek közé szorítani.

Objektíve nem nehéz belátni a párviadatok – és az ehhez kötődő sérelemokozás – jogi aggályait, viszont ennek ellenére – elsősorban a férfias büszkeségből és becsületből adódóan – a társadalmi támogatottsága jelen volt. Márpedig nehéz büntetőjogi eszközökkel fellépni egy alapvetően elfogadott jogintézménnyel szemben. Ez megmagyarázza azt a jelenséget is, hogy több ízben előfordult olyan személyek részvétele párviadalon, akik egyébként párbajjelenések voltak.⁴⁸ Egyszerűen nem volt más választásuk, mert a társadalom szankcióját nem merték felvállalni magukkal szemben. A történelem kétségkívül igazolta Angyal Pál kijelentését, hiába a jog írott és az erkölcs íratlan szabálya, a társadalmi megítéléssel szemben ez nem sokat ér. Ralf Dahrendorf német szociológus mondta, hogy egy politikai rendszert hat hónap alatt le lehet váltani, egy gazdasági rendszert hat év alatt át lehet alakítani, a társadalmihoz viszont hatvan év kell. Ugyanez a párviadatok intézményénél is megfigyelhető volt. Egy jogi szabályozást nagyon egyszerű létrehozni, de az, hogy ezt a szabályt a jogalkalmazó is megfelelően kezelje, és a közvélemény is elfogadja és helyesnek ítélje meg, ehhez kevés volt, és komolyabb társadalmi változásra volt ahhoz szükség, hogy ez a középkorból visszamaradt betegség kigyógyuljon a magyar társadalom testéből.

Irodalomjegyzék

1. ANGYAL Pál: *A párbaj és a közvélemény = Uő: Tanulmányok és beszédek a szociológia és a büntetőjog köréből 1922–1927*, Pallas Részvénytársaság nyomdája, Budapest.
2. BARÓ-FARKAS Csaba László: *A párbaj megítélése hazánkban a Csemegi-kódex után, angolszász kitekintéssel. Felülírhatja-e a társadalmi elvárás a törvényi normát?*, Acta Universitatis Szegediensis, 2019/2.
3. BATÓ Szilvia: *Egy jelenség jogi alakváltozásai: A párbaj útja a bizonyítási eszköztől a bűncselekményig = Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára*, szerk. BALOGH Elemér, HOMOKI-NAGY Márta, Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 2013.
4. CLAIR Vilmos: *Párbaj-Codex*, Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1914.
5. EISLER Ede: *A párbaj ügyéhez*, Jogtudományi Közlöny (1866–1934), 1905/23.
6. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1914.
7. FINKEY Ferenc: *A politikai bűncselekmények és a Büntető Törvénykönyv = Értekezések a filozófiai és társadalom tudományi körökből*, szerk. FINÁCZY Jenő, III/1., Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1927.

⁴⁸ HAJLIK: i. m., 7.

8. FINKEY Ferenc: *Büntetéstani Problémák*, A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata, Negyedik szám, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Kt. Budapest, 1933.
9. GAÁR Vilmos: *Törvénykezés = Magyarország vármegyéi és városai, Győr vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Budapest, é. n.
10. HAJLIK Gábor: *A párbaj kérdése a dualizmus korában*, Joghistoria, XXII. évfolyam/4.
11. JUHÁSZ Andrea: *A párviadal vétsége és az államfogház-büntetés a Csemegi-kódex szabályozásának tükrében*, De iurisprudentia et iure publica, VIII. évfolyam, 2014/2.
12. KAUTZ Gusztáv: *A magyar büntetőjog tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire*, Eggenberger Kiadó, Budapest, 1881.
13. POGÁNY János: *A párviadal büntetőjogi megítélése*, Doktori értekezés a büntetőjog tárgyköréből, Debrecen, 1940.
14. RADVÁNYI Sándor: *A párbaj*, Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Rt. Egyetemi Nyomdája, Pécs, 1925.
15. SZÉKELY Aladár, ifj.: *Glosszák a párbaj büntetésének kérdéséhez*, Jogtudományi Közlöny, 40. évf. 1905/26.
16. SZÜCS Pál: *Párbaj és politika a reformkorban – Vay Dániel gróf különleges párbaj-afférja az utolsó rendi országgyűlésen*, Történeti tanulmányok XVIII. Debrecen, 2010.
17. VÁMBÉRY Ruzssem: *A párbaj*, Jogtudományi Közlöny, 52. évf., 1917/50.

TÓTH ANDREA NOÉMI

A büntetőeljárás fő céljának érvényesülése a semmisségi panasz- és a felülvizsgálati eljárásban

Achievement of Main Objectives of Criminal Procedure in the Proceeding on Complaint of Nullity and in the Review Proceeding

Abstract: The main goal of the criminal procedure is the truth, and within this reaching substantive justice. In the first Code of Criminal Procedure of Hungary (Act No. XXXIII. of 1896), this was essential, too. Looking back at Ferenc Finkey, this study looks into whether substantive justice is available in the proceedings for legal remedy. It examines two remedies: the proceeding on complaint of nullity (in Act No. XXXIII. of 1896), and judicial review (in Act No. XC of 2017).

Keywords: Ferenc Finkey, complaint of nullity, judicial review, legal issue, substantive justice, the Curia of Hungary

Összefoglaló: A bírósági eljárás célja nem lehet más, mint az igazság felderítése. Ezen belül is az anyagi igazság az elérendő cél, amely nem új keletű eszmény, hiszen már az 1896. évi XXXIII. törvénycikk, az első önálló bünvádi perrendtartás (Bp.) is alapvetőnek tartotta. A tanulmány Finkey Ferencre emlékezve azt vizsgálja, hogy elérhető-e az anyagi igazság a Kúria által elbírált, jogkérdésben igénybe vehető két jogorvoslat által. Az egyik vizsgált jogorvoslat Finkey korából a Bp.-ben szabályozott semmisségi panasz, amely a csaknem 120 évvel később, 2018. július 1-jén hatályba lépett büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) jogintézményei közül a felülvizsgálattal állítható párhuzamba.

Kulcsszavak: Finkey Ferenc, semmisségi panasz, Bp., felülvizsgálat, jogi hiba, anyagi igazság, Kúria

1. Bevezetés

Az 1892. évi büntető kodifikációs kódextervezet egyik legjelentősebb vállalása a jogorvoslati rendszer reformja volt, melyet több bizottság munkájának eredményeként az 1896. évi XXXIII. törvénycikk, az első egységes magyar bünvádi perrendtartás (továbbiakban: Bp.) teljesített is. A kétfokú jogorvoslati rendszerben rendes jogorvoslat volt a fellebbezés (a járásbíró elsőfokú ítélete ellen a törvényszékhez, illetve a törvényszék elsőfokú ítélete ellen a táblához) és a semmisségi panasz, melyet a Kúriához és

csak jogkérdésben lehetett benyújtani a törvényszék és a tábla másodfokú ítélete ellen, főként eljárási szabálysértések okából. Az esküdtbíróság ítélete ellen csak semmisségi panasz volt igénybe vehető.¹ Néhány évvel a Bp. hatálybalépését követően sor került az esküdtbíróság előtti eljárásra és a semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló törvény² kihirdetésére, amely a semmisségi panaszra vonatkozó szabályokat továbbfejlesztette. Az ezt követő forradalmi és ellenforradalmi korszakokban több novelláris változtatás³ érintette a Bp. jogorvoslati rendszerét, s így a semmisségi panasz szabályrendszerét is. Finkey Ferenc álláspontja szerint a Bp. „*korszakos jelentőségű*”, „*a valóban legjelesebb európai büntető perjogi kódex*” volt.⁴ Finkey Ferenc pedig a büntetőjogászok körében az egyik legnagyobb példakép, aki nemcsak közel 400 tudományos munkát készített, hanem pályafutása során a gyakorlati jogászi-igazságszolgáltatási vezető tisztségek majd mindegyikét betöltötte.⁵ 1929-ben koronaügyész-helyettes volt, ennek lejártá után, 1930-tól a Kúria tanácselnöke, majd 1935-ben koronaügyészi kinevezést kapott.⁶ E tanulmány Finkey Ferencre emlékezve azt vizsgálja, hogy elérhető-e az anyagi igazság a Kúria által elbírált, jogkérdésben igénybe vehető két jogorvoslat által. Az egyik vizsgált jogorvoslat Finkey korából a Bp.-ben szabályozott semmisségi panasz, amely a csaknem 120 évvel később, 2018. július 1-jén hatályba lépett büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) jogintézményei közül a felülvizsgálattal *állítható párhuzamba*.

2. A büntetőeljárás fő célja és annak érvényesülése

A római jogból ismert tételnek megfelelően, mely szerint a bírósági eljárás célja nem lehet más, mint az igazság felderítése,⁷ a Bp. indoklása ezt tartalmazza: „*az eljárásnak egész szerkezete, minden részletének szabályozása, az igazság érvényre emelését tűzte ki célul*”.⁸ Ezzel összecsengően Finkey az *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban* című nagy hatású munkájában így fogalmazott: „*A büntető eljárás célja évezredek óta, amióta és ahol a bűnügyek elintézése jogilag rendezett eljárás alakjában történik, mindig és mindenütt kifejezetten és hangsúlyozottan az igazság keresése és az igazságosság érvényesítése volt és ma is az. Igazság a tények megállapítására nézve s igazságosság a bűnösség feletti döntés és a büntetéskiszabás tekintetében.*

¹ CSÉKA ERVIN: *A büntető jogorvoslatok történeti kialakulása*, Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 1986/36, 69–70.

² 1914. évi XIII. törvény az esküdtbíróság előtti eljárásra és a semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról (II. cikk).

³ 1928. évi X. törvénycikk a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról; 1930. évi XXXIV. törvénycikk a törvénykezés egyszerűsítéséről.

⁴ FINKEY FERENC: *Vargha Ferenc emlékezete*, Különlenyomat a „Magyar Jogászegyleti Értekezések” 1941. évi januári számából, Budapest, 1941, 20.

⁵ MADARASSY-MOLNÁR MÁTÉ: *Hit-tudás-alázat, 60 éve hunyt el Finkey Ferenc*, Iustum Aequum Salutare, 2008/4, 239.

⁶ *Uo.*, 243.

⁷ „*Aliud nihil in iudiciis quam iustitiam locum habere debet.*”, Codex Iustinianus LXII, VII, 62, 6, 1.

⁸ 1896. évi XXXIII. törvénycikk indoklása, Wolters Kluwer Új jogtár (továbbiakban: Bp. indokolás), 91.

Összefoglalva, egy kifejezésbe tömörítve: igazságszolgáltatás a bűnügyekben.”⁹ Leszögezi, hogy az igazság és az igazságosság megkülönböztetés nélküli, egymás helyetti használata fogalmi tévedés. Ezek bár kapcsolatosak egymással, azonban két különálló fogalomról van szó, hiszen az igazság logikai, az igazságosság pedig erkölcsstani eszme. Az anyagi büntetőjognak az igazságosság, a büntető perjognak pedig az igazság a sajátos vezérelve, amiből kifolyólag az eljárásjognak egyben az igazságosság is a végső célja.¹⁰ Az anyagi és alaki igazság közötti különbségtétellel kapcsolatban megjegyzi, hogy a büntető és a polgári per jog differenciálódására vezethető vissza az a jogirodalmi álláspont, hogy míg a polgári per jog beéri az alaki igazsággal, addig a büntetőeljárás ennél magasabb követelménnyel, az anyagi igazsággal lép fel, s azt keresi. Finkey maga e kérdésben azt a filozófiai álláspontot vallotta, mely szerint az igazság egyetemes, abszolút és örök érvényű fogalom. „Ez a felfogás tehát nem ismer kétféle igazságot, mert csak az az igazság, ami mindig mindenütt és feltétlenül mindenre és mindenkire egyaránt érvényes.”¹¹ Hozzáteszi azonban, hogy az „anyagi” jelzővel „a büntető perjogászok arra akarják figyelmeztetni a büntetőbírókat, hogy ne elégedjenek meg az ítélet törvényszerűségével, hanem annál mindig többet, a teljes és tökéletes igazságot és ennek folyamánként az etikai igazságosságot igyekezzenek elérni.”¹²

A jelenleg hatályos Be. már a preambulumban tartalmazza azt, hogy az Országgyűlés az igazság megállapításának igényét is szem előtt tartva alkotta meg e törvényt. Azt pedig a hatóságokról szóló rész kezdetén rögzíti, hogy „A bíróság feladata az igazságszolgáltatás”.¹³ Ezzel világossá teszi, hogy hasonlóan a Bp.-hez és egyben megfelelően a római jogi alaptételnek, a bíróságok feladata e törvény alapján is az igazság keresése, és ezzel deklaráltan az anyagi igazság mellett foglal állást. Nemcsak az új Be.-re, hanem már a Bp.-re vonatkozó szakmai álláspontok, kommentárok, tankönyvek is utaltak azonban arra, hogy az anyagi igazságnak való megfelelés követelménye nem lehet abszolút, hiszen ez akár az eljárás elhúzódásához is vezethet,¹⁴ s „annak teljes következetességgel való érvényesítése sokkal nagyobb kárral járna, mint amennyi haszon az egyénre, társadalomra és államra a teljes igazság megvalósításából származhatik”.¹⁵ „Az igazságszolgáltatás lényege, a vádról szóló bírói döntés. Az IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS megnevezéséből is kitűnik, hogy részben az igazságra, másfelől az igazságosságra utal. A bíróságnak ugyanis a valós tényeket kell megállapítania, a büntetést pedig igazságosan kiszabnia, mely folyamatban döntő jelentősége van a bíró meggyőződésének is.”¹⁶

⁹ FINKEY Ferenc: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban*, Magyar Jogi Szemle Kiadása, Budapest, 1927, 1.

¹⁰ *Uo.*, 14.

¹¹ *Uo.*, 15.

¹² *Uo.*, 18.

¹³ Be. 11. § Első mondat.

¹⁴ ZSIROS Bettina: *Valóságos-e, ami igazságos? – Gondolatok a perbeli egyezségkötés új Be.-ben szabályozott intézményéről*, Büntetőjogi Szemle, 2018/1, 94.

¹⁵ ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve, I. kötet*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915, 270. apud KIRÁLY Eszter: *A jogerő színeváltozása az új büntetőeljárás törvényben*, Eljárásjogi Szemle, 2017/4, 33. Lásd még: ELEK Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012, 19.

¹⁶ ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárás jog tudományában*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 282. apud HÁGER Tamás: *A megalapozatlanság kiküszöböléséhez vezető folyamat a másodfokú büntetőperben*, Jogelméleti Szemle, 2013/2, <http://jesz.ajk.elte.hu/hager54.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 09.)

„A büntető perjogban az igazság értelme és követelménye mindenekelőtt abban áll, hogy itt a bíróság és minden hatóság, mely az eljárás valamelyik szakában eljárni hivatott, mindig a való tényekre köteles határozatot vagy intézkedést alapítani.”¹⁷ Ezzel áll összhangban a Bp. indokolásának azon része is, mely a hivatalbóliság elvét látja az igazságmegállapítás egyik biztosítékának: „...a bűnvádi eljárásnak főcélja, az anyagi igazságnak érvényre emelése érdekében, fel kellett jogosítani, sőt kötelezni a bíróságot arra, hogy a való tényállásnak kiderítése végett hivatalból is eljárjon és a felek indítványa nélkül saját kezdeményezéséből is intézkedjék bizonyítás felvétele és bizonyítékok megszerzése iránt.”¹⁸ Finkey is ugyanezt vallja: „A büntetőbírónak hivatalból mindig a való, a történetileg bizonyos tényállást kell megállapítania és erre építeni úgy a felmentő, mint a marasztaló ítéletet.”¹⁹ 1930-ban írt tankönyvében azonban kifejti, hogy a számos eljárásjogi garancia ellenére sem mindig lehet az anyagi igazságot megtalálni, hiszen a bírói tévedések a legjobb büntető perrendtartás mellett sem zárhatók ki, de meg kell próbálni még így is az anyagi igazság elérésére törekedni.²⁰ Ha a teljes, valódi anyagi igazságot nem is érhetjük el, az ítélethozatal során akkor is alapvető lépés a tények és a történeti tényállás megállapítása, mely a büntetőeljárás „legelső és pedig sajátos feladata”.²¹ Ezt követte a Bp. alapján²² is és követi a Be. alapján²³ is annak megállapítása, hogy a terhelt bűnös-e, majd pedig következik a cselekmény minősítése és a büntetés kiszabása, intézkedés alkalmazása. Ezen mozzanatok közül a legnehezebb az elsőnek (a történeti tényállásnak) a tisztázása, mert itt nem „merő jogászai törvényértelmezésről, de nem is csupán erkölcsi megítélésről van szó, hanem többé kevésbé labilis értékű bizonyítékok mérlegeléséről, mult tények megállapításáról, ami nem történhetik másképpen, mint a jelen tényekből való visszakövetkeztetések, tehát folytonos logikai műveletek alapján [...] S éppen ezért, mert tényeket észlelni, jelen tényekből mult tényekre visszakövetkeztetni helyesen csak a közvetlenség és a szóbeliség elveinek emberileg lehető legteljesebb alkalmazásával lehetséges, a szorosan vett ténykérdés megoldására a mai communis opinio szerint egyedül vagy legalább is elsősorban az elsőfokon eljáró bíróság alkalmas. A felsőbíróság által, a bizonyítás teljes ismételéssel eszközölt ténymegállapítás – épen az ismételés, tehát a közvetlenség hiánya folytán kevésbé lehet megnyugtató, sőt Vargha Ferenc erőteljes kifejezése szerint a többszörös közvetítés könnyen torzizagságot hozhat ki.”²⁴ Hasonló okok miatt a hatályos szabályok alapján is az elsőfokú bíróságot tekintjük a tényállás megállapítására köteles bíróságnak amellet, hogy jogkérdésekben is döntéseket kell hoznia.²⁵

Finkey Ferenc Vargha Ferencre emlékezve azt írta: „A jövő fejlesztése szempontjából arra kell törekedni, hogy a bíróságok mind a történeti, mind a törvényes igazságot

¹⁷ FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 17.

¹⁸ Bp. indokolás, 74.

¹⁹ FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 18.

²⁰ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1903, 180.

²¹ FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 14.

²² FINKEY Ferenc: *Büntető perorvoslati rendszerünk revisiójához*, Különlennyomat a Jogászegyleti Értekezések 1935. áprilisi számából, 30.

²³ „Ítélethozatalnál a bíróság megállapítja a tényállást, és annak alapján dönt arról, hogy a vádlott bűnös-e, és ha igen, milyen büncselekményben, majd arról, hogy milyen büntetést kell kiszabni, illetve milyen intézkedést kell alkalmazni, továbbá dönt arról, hogy milyen egyéb rendelkezéseket kell hozni.” [Be. 450. § (5) bek.]

²⁴ FINKEY: *Büntető...*, i. m., 30–31.

²⁵ HÁGER: i. m.

megközelíthessék. A történeti igazság ismerettani alapja, a szóbeliség és a közvetlenség csak a jól szervezett és jól felszerelt elsőfokon állapítható meg. A jogi vagy törvényes igazság pedig, mely a teljes hitelű történeti igazságnak jogi értékelése, végeredményben csak a felső fokon dönthető el a reformatorius eljárás elvei szerint – a történeti igazság terén azonban a felső fokot csak cassatorius jog illetheti. Vargának ezek a bölcs megállapításai tételes igazságokká lettek a legújabb bírói gyakorlatunkban s a legutóbbi 20 év törvényhozása is ezeket a tételeket iktatja – részben vagy egészbe – törvénytárunkba.”²⁶

A Bp. 436. §-a alapján a semmisségi panasz elbírálása során „a vádlott kihallgatásának vagy bizonyításfelvételnek a tárgyaláson nincs helye”. Ezzel már az első bünvádi perrendtartásunk is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a döntés az ügyiratok tartalma alapján születik meg, s az alsóbb fokú bíróság által megállapított tényállás kiegészítésére bizonyításfelvétel útján nem volt mód. A jogkérdésre irányuló semmisségi panasz elbírálása során mind a kir. ítélőtábla, mind a kir. Kuria kötelesek voltak valónak elfogadni az alsó bíróság ténymegállapításait. Amennyiben ebben az ítélőtábla vagy a Kúria hiányosságot tapasztalt, akkor az ítélet megsemmisítésével új eljárást rendelt el, megjelölve, hogy mely tényekre vonatkozóan végezzenek ismételt ténymegállapítást, s hozzanak az ügyben új ítéletet.²⁷ Finkey tanulmányában megvizsgálta azt a kérdést, hogy ténykérdésben fennálló jogszabálysértés esetén minden esetben vissza kell-e küldeni az ügyet az elsőfokú bírósághoz, vagy elintézheti a felsőbíróság a szükséges ténykiegészítést vagy módosítást. Arra jutott, hogy a felülvizsgálatot végző bíróság nem lehet ténymegállapító rendes fórum, tehát előtte új bizonyítékot felvenni nem szabad, s ha ennek szükségessége merül fel, akkor az ügyet a bizonyítás lefolytatása miatt vissza kell küldeni az alsóbb fórumhoz. Azonban ha a felek által hivatkozott hiányosság az iratok alapján teljes bizonyossággal orvosolható, illetve pótolható, akkor fölösleges idő- és munkapazarlás visszaküldeni az alsóbb fokra. Amennyiben azonban az alsóbbfokú bíróság által megállapított tényállás olyan hiányos, hogy a Kúria részben új tényállás megállapítását látja szükségesnek, ebben az esetben az ügyet vissza kell küldeni az alsóbb fórumhoz. Hozzáteszi, hogy tanúvallomások mérlegelésébe a felsőbb bíróság nem avatkozik, azonban a szemletárgy és a szakértői vélemények értékének megállapításában eltérhet az elsőfokú bíróságtól.²⁸

A Bp.-ben megfogalmazottakat tekinthetjük a hatályos Be.-beli felülvizsgálati eljárásban jelen lévő azon elv elődjének, mely szerint „a felülvizsgálati eljárásban a bizonyítékok ismételt egybevetésének, eltérő értékelésének, valamint bizonyítás felvételének nincs helye, a felülvizsgálati indítvány elbírálásakor a jogerős ügydöntő határozatban megállapított tényállás az irányadó”.²⁹ Ugyancsak ehhez kapcsolódik, hogy „a felülvizsgálati indítványban a jogerős ügydöntő határozat által megállapított tényállás nem támadható”.³⁰ A Kúria az indítvány elbírálása során az ezen követelményeket megsértő indítványt a tényállást támadó részében törvényben kizártnak minősíti.

A Bp. a semmisségi panaszra vonatkozó szabályokat a XX. Fejezetében (Perorvoslatok és kijavítás) III. cím alatt tartalmazta, és a jogintézményt a rendes jogorvoslatok körébe

²⁶ FINKEY: Vargha..., i. m., 26–27.

²⁷ FINKEY: Anyagi..., i. m., 34.

²⁸ FINKEY: Büntető..., i. m., 33.

²⁹ Be. 659. § (1) bek.

³⁰ Be. 650. § (2) bek.

sorolta. A hatályos Be. a felülvizsgálatot – hasonlóan az 1998. évi korábbi büntetőeljárási törvényünkhöz – rendkívüli perorvoslatként tartja számon. Bár a jogerős ítéletet igaznak kell elfogadni,³¹ de azt már Finkey is megállapította, hogy „A jogerős ítélet és az igazságos ítélet fogalma nem mindig fedik egymást”.³² Ez magyarázza azt, hogy a hatályos büntetőeljárási rendszerünkben a jogkérdésbeli tévedés, hiba kijavítására szolgáló felülvizsgálat a határozat jogerőre emelkedése után vehető igénybe, míg a jogerő előtti jogi hibák általában fellebbezéssel támadhatóak és orvosolhatóak. Finkey a perorvoslati rendszer revíziójára vonatkozó javaslatai közül első helyen említette az akkori fellebbezés kihagyását a rendszerből. Így az egyetlen érdemleges perorvoslat a semmisségi panasz lett volna: járásbírói ügyekben az ítéletátláshoz, törvényszéki ügyekben pedig a Kúriához benyújtva.³³ Álláspontja szerint a kétfokú perorvoslati rendszer helyett az egyfokú rendszer egyszerűbbé (és ezzel gyorsabbá), valamint alaposabbá tenné az ítélkezést.³⁴ Az új egyfokú perorvoslatként benyújtható semmisségi panasz „nem irányulhatna egyszerűen a ténykérdésre, azonban módot nyújtana a feleknek, hogy a bűnösség, a minősítés vagy a büntetés kérdésében az alsó fokú ítéletben panaszolt lényeges jogszabálysértés keretében érvényesíthessék az elsőfolyamodású bíróság által a ténymegállapítások terén elkövetett állítólagos sérelmeket is”.³⁵ A 2017. évi Be. megtartotta rendes jogorvoslatként a kétfokú fellebbezés lehetőségét (noha a másodfellebbezést szigorú törvényi feltételek fennállása esetén lehet benyújtani), míg a felülvizsgálat maradt rendkívüli perorvoslatként a jogerő feltörésének eszköze az ítélet jogi hibájának orvoslásaként. A felülvizsgálati indítvány elbírálásakor a jogerős ügydöntő határozatban megállapított tényállás az irányadó, „függetlenül attól, hogy az megalapozott-e, vagy sem (BH 2016.264., BH 2010.324.). Ez utóbbi megállapítás értelemszerűen nem utal arra, hogy jelen esetben a jogerős ítéletben megállapított tényállás megalapozatlan lehet. Ezt a kérdést a felülvizsgálati ügyben eljáró Kúria egyáltalán nem vizsgálhatja, és ebben a kérdésben nem is foglalhat állást.”³⁶ A felülvizsgálat során eljáró Kúria tehát azon tényekkel és azon megállapított tényállással dolgozik, amely a jogerős ítéletben szerepel. Ennek kiegészítését, helyesbítését még jogszabálysértésre hivatkozáson keresztül sem lehet kérni a felülvizsgálati indítványban. Ebből a szempontból az újabb kori hazai büntetőeljárási törvények – köztük a hatályos Be. – nem követték Finkey Ferenc perorvoslati rendszerre vonatkozó revíziós javaslatát.

3. Zárógondolatok

Abban egyetérthetünk Finkeyvel, hogy „a legfelső, illetőleg az utolsó fokban ítélő bíróság ítélete rendszerint az emberileg elképzelhető legigazabb és legigazságosabb döntést tartalmazza”.³⁷ Ennek az álláspontnak is megfeleltethető az, hogy a jogkérdésben előterjesztett

³¹ Res iudicata pro veritate habetur/ Res iudicata pro veritate accipitur.

³² FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 11.

³³ FINKEY: *Büntető...*, i. m., 27.

³⁴ *Uo.*, 15.

³⁵ *Uo.*, 31.

³⁶ A Kúria Bfv.421/2020/7. számú precedensképes határozata emberölés büntette (emberölés előkészületének büntette) tárgyában [21.]

³⁷ FINKEY: *Anyagi...*, i. m., 9.

jogorvoslatot a bírósági szervezetrendszer csúcsán álló bíróság bírálja el: a Bp. alapján a semmisségi panasz elbírálásában a kir. curia járt el,³⁸ a hatályos Be. alapján a felülvizsgálati eljárást a Kúria folytatja le.³⁹ Ezen a fórumon ténykérdés már nem, csak jogkérdés vitatható, méghozzá az alsóbb bíróságok által megállapított tényállás alapján. Ahogyan Finkey is kifejtette, az anyagi igazság nem egy napok alatt elkövetkező idealizált vagy utópisztikus állapotot jelent, hanem egy hosszabb folyamatot, amely során mindvégig törekedni kell az anyagi igazság mint cél elérésére. Mindez nemcsak Finkey korának igazságszolgáltatására irányadó, hanem számunkra, a jelenkor büntetőeljárására nézve is: „az anyagi igazságnak, mint a büntető eljárás eszményi céljának a hangoztatása azonban nem is azt akarja kifejezni, hogy máról holnapra ily idealisztikus vagy éppen utópisztikus állapotot teremtsünk a büntető igazságszolgáltatásban. A büntetőeljárás többezeréves multjának tapasztalatai alapján ezt csakugyan nem remélhetjük. De annyit mindenesetre remélhetünk, hogyha a büntető eljárásban közreműködésre hivatott hatóságok, különösen a büntető bíróságok minden bűnügy elintézésénél határozottan és következetesen az anyagi igazságot tekintik elérendő célul, igen sok s az eddiginél bizonyára még több esetben sikerülni is fog azt érvényesíteniök.”⁴⁰

Irodalomjegyzék

1. ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárásjog tankönyve, I. kötet*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915.
2. CSÉKA Ervin: *A büntető jogorvoslatok történeti kialakulása*, Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 1986/36.
3. ELEK Balázs: *A jogerő a büntetőeljárásban*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, Debrecen, 2012.
4. ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011.
5. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*, Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1903.
6. FINKEY Ferenc: *Anyagi igazság és téves jelszavak a büntető eljárásban*, Magyar Jogi Szemle Kiadása, Budapest, 1927.
7. FINKEY Ferenc: *Vargha Ferenc emlékezete*, Különlenyomat a „Magyar Jogászegyleti Értekezések” 1941. évi januári számából, Budapest, 1941.
8. FINKEY Ferenc: *Büntető perorvoslati rendszerünk reviziójához*, Különlenyomat a Jogászegyleti Értekezések 1935. áprilisi számából.
9. HÁGER Tamás: *A megalapozatlanság kiküszöböléséhez vezető folyamat a másodfokú büntetőperben*, Jogelméleti Szemle, 2013/2.
10. KIRÁLY Eszter: *A jogerő színeváltozása az új büntetőeljárás törvényben*, Eljárásjogi Szemle, 2017/4.
11. MADARASSY-MOLNÁR Máté: *Hit-tudás-alázat, 60 éve hunyt el Finkey Ferenc*, Iustum Aequum Salutare, 2008/4.

³⁸ Bp. 433–440. §.

³⁹ Be. 655. § (1) bek.

⁴⁰ FINKEY: *Anyagi... i. m.*, 24.

12. ZSIROS Bettina: *Valóságos-e, ami igazságos? – Gondolatok a perbeli egyezségkötés új Be.-ben szabályozott intézményéről*, Büntetőjogi Szemle, 2018/1.

Források

1. <http://jesz.ajk.elte.hu/hager54.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 09.)

VARGA ÁRPÁD

A tiszazugi arzénes asszonyok és a pereikben hozott halálos ítéletek a Kúria előtt

The Arsenic Women of Tiszazug, Their Criminal Trials and Death Sentences at the Hungarian Royal Court

Abstract: The arsenic poisonings of Tiszazug were committed in Hungary at the beginning of the 20th century. They cannot be considered unique despite the fact that they have many specialities. The forensic speciality of this homicide series is that crimes against human life in this area occurred in a significant number for almost two decades in small communities. The vast majority of the victims were close relatives of the perpetrators. Another peculiarity is that the victims were typically men, and the vast majority of perpetrators were women.

The III. Council of the Hungarian Royal Court led by Ferenc Finkey had to make a final decision in 12 arsenic criminal suits and sentenced five women to death from Tiszazug.

Keywords: arsenic poisoning, criminal suit, death penalty

Összefoglaló: A XX. század elején, Magyarországon történt tiszazugi arzénes mérgezések annak ellenére nem tekinthetők egyedinek, hogy számos sajátosságuk van. Az emberölés-sorozat kriminalisztikai különlegessége, hogy ebben a térségben az élet elleni bűncselekmények csaknem két évtizeden keresztül szűk közösségekben, jelentős számban fordultak elő. A sértettek döntő többsége közeli családtag volt. Sajátos vonás még, hogy az áldozatok jellemzően férfiak, az elkövetők pedig döntő többségben nők voltak.

A 12 arzénes perben öt halálbüntetéssel sújtott tiszazugi asszony ügyében kellett a Magyar Királyi Kúria dr. Finkey Ferenc által vezetett III. tanácsának jogerős döntést hoznia.

Kulcsszavak: Tiszazug, arzénes perek, halálbüntetés, Finkey.

1. Bevezető

1929 júliusában indult a nyomozása annak a gyilkosságsorozatnak, amely nemcsak Magyarország közvéleményét taglózta le, hanem a világsajtót is hosszú időn keresztül foglalkoztatta, és az egész világon döbbenetet keltve, széles körben ismertté tette a

Jász-Nagykun-Szolnok megyében lévő kicsiny tiszazugi falvak, Nagyrév és Tiszakürt nevét.

Közismert, hogy a mérgezések végigkísérték az emberiség történetét, az ezekhez alkalmazott mérgek közül pedig az egyik leggyakrabban használt az arzén volt. A XX. század elején, Magyarországon történt tiszazugi mérgezősorozat így korántsem tekinthető egyedinek, bár számos különlegessége, sajátossága van.

Paraszti körökben az emberek csak a XIX. század végén, a XX. század elején jutottak arzénes mérgekhez. Az első elhíresült arzénmérgezési ügy „Jäger Mari és társai” ellen 1897-ben Hódmezővásárhelyen zajlott. A hét vádlottal szemben a vád az volt, hogy rokonaikkal életbiztosítást kötöttek, majd arzénal mérgezve megölték őket.

1900 környékén a Temes vármegyében lévő Széphely, Liget és Kenéz községekben fordultak elő olyan mérgezési bűnperek, amelyek eredményeként nagyon sok embert ítélték súlyos büntetésre, majd 1912-ben az Arad vármegyei Lippán elkövetett tömeges mérgezések ügyében jártak el a hatóságok. Mindkét helyen a lakosság a „Szerecsika” nevű arckrémből vonta ki az arzént és alkalmazta elsősorban a családtagok kárára.¹

Bár ez a mérgezősorozat időben megelőzte az 1910–20-as években történt tiszazugi eseteket, és azoknál talán nagyobb mérvű is volt, sem a bírósági eljárások idején, sem azóta nem kapott kiemelt publicitást.

2. A tiszazugi arzénes ügy és az ügyben eljáró személyek rövid bemutatása

Az 1880-as évektől jelent meg és terjedt el a háztartásokban a „légykő”, illetve az arzénsókkal telített „légypapír”, amelyből ki lehetett áztatni az arzént. A tiszazugi asszonyok ezen utóbbi módszert alkalmazták annak érdekében, hogy méreghez jussanak.

A tiszazugi falvakban az elmaradottság, a szegénység, a kilátástalanság és nem utolsósorban a vallásgyakorlás elhanyagolása eltorzította az asszonyok zárt közösségének gondolkodását. A főbenjáró bűnök ellen és a paraszti élet mindennapi gondjainak megoldásakor a társadalom elvárásainak, illetve a széles körben elfogadott viselkedési szabályoknak már nem volt kellő befolyásoló ereje. Ezért történhetett meg, hogy az asszonyi közösség szokásai, erkölcsi értékrendje nem csak tűrte és megengedte, hanem hosszú ideig azonosult olyan tettekkel, amelyeket a társadalom évezredek óta a legszigorúbban rendelt büntetni.

A tiszazugi emberölés-sorozat kriminalisztikai különlegessége, hogy ebben a térségben az élet elleni bűncselekmények csaknem két évtizeden keresztül szűk közösségekben, nagy számban fordultak elő és sok áldozatot követeltek.

¹ Borovszky – Magyarország vármegyei és városai. Temesvár Törvénykezés Temesvári Ítéltő-tábla. Írta URV Lajos kir. táblai elnöki titkár, <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0023/11.html> (letöltés ideje: 2021. 02. 12.)

A sértettek döntő többsége nem külső személy, netán haragos, hanem közeli családtag volt. Sajátos vonás az is, hogy az áldozatok jellemzően férfiak, az elkövetők pedig döntő többségben nők voltak.

Az áldozatok számáról hivatalos adatok nem állnak rendelkezésre. A becsült adatok jórészt korabeli sajtótudósításokon alapulnak, amelyeket azonban – a gyanúsítottak számához képest relatíve kevés vádemelés, továbbá a sok felmentő ítélet tükrében – nem lehet megalapozottnak tekinteni. Az áldozatok száma vitathatatlanul jelentős volt, ugyanakkor azt csak széles hibahatárok között lehet valószínűsíteni.

A II. világháború alatt megsemmisült ügyészségi iratok nélkül utólag nem lehet megállapítani, hogy hány halottal kapcsolatban merült fel a bűncselekmény tényleges, konkrét, megalapozott gyanúja, hány halottat exhumáltak, és az Országos Vegyvizsgáló Intézetben halálokként hány embernél állapították meg az arzénmérgezést.

A szolnoki levéltárban található periratokban vannak olyan csendőri jelentések is, amelyek a nyomozási cselekmények időszakos összefoglalójaként, a korabeli közigazgatási vezetők tájékoztatására készültek. Ezekben a csendőri jelentésekben sértettként megnevezett személyek családon belüli helyzete, illetőleg száma a következő volt:

férj	49	anya	9
férfi élettárs	2	leánygyermek	6
apa	7	leányunoka	1
após	7	anyós	1
idegen férfi	4	leánytestvér	2
fiútestvér	3	férj nagymama	1
sógor	3	idegen nő	1
fiúgyermek	3		
férj nagypapa	1		
férfi alkalmazott	1		
Összesen	80 férfi		21 nő

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ezekből az adatokból sem lehet mélyreható következtetéseket levonni. Az ügyészségi iratok hiányában ugyanis nem tudjuk megállapítani, hogy a szóban forgó 101 személy halálával összefüggésben ténylegesen hányuknál igazolódott be az idegenkezűség, tehát az, hogy ők bizonyítottan arzénmérgezés áldozatai voltak.

A bírósági iratokban megtalálható a Földvári Károlyné ügyében a védelem felkérésére eljáró dr. Kelemen Endre „ellenőrző orvos szakértő” beadványa, amelyben 1929 őszén a vizsgálóbírótól, arra hivatkozva, hogy az addig exhumált holttestek mindegyikében kimutatták az arzént, kérte, hogy exhumáljanak és vizsgáljanak meg két olyan holttestet is, ahol a halál közvetlen oka valamilyen baleset volt.

Az egyik helyi újság 1930. október 26-ai száma *A tiszazugi arzénmérgeзések számokban* című, összegzést adó cikkében arról írt, hogy: „Negyvenöt hullát exhumáltak a nyomozást megindító névtelen levelek alapján és mindben találtak arzént, 41 esetben a halál oka kizárólag arzénmérgeзés volt az országos bírósági vegyész véleménye szerint.”²

A korabeli sajtóhírek alapján arra lehet következtetni, hogy az exhumált halottak száma meghaladta a negyvenötöt, mert több negatív eredményű kihantolást utóbb már figyelmen kívül hagytak. Így például Ébner Gyula nagyrévi főjegyző 1928-ban bekövetkezett halálát is gyanúsnak tartották, ezért elrendelték Ébner felesége korábbi férjének, az ugyancsak hirtelen halált halt Virág Józsefnek a kihantolását. Virág József holttestében nem találtak arzént, ezért Ébnert már nem exhumálták.³

Az úgy kirobbanásakor a lakosság körében rengeteg hír keringett, amelyeket a korabeli sajtó tovább „színezett”. A hatóságoknak nagy körültekintéssel és gondossággal eljárva kellett tisztázniuk az egyes bűnesetekkel kapcsolatos információk hitelességét.

A korábban már említett csendőri jelentésekből azt állapítottam meg, hogy a csendőrök Nagyréven 59 asszonyt és 7 férfit, Cibakházán 4 asszonyt, Tiszakürtön pedig 9 asszonyt és 4 férfit gyanúsítottak meg mérgeзési cselekmény elkövetésével vagy abban való részességgel. Mindezt összegezve, a mérgeзési ügyekben legalább 83 személy szerepelt gyanúsítottként, közülük 72 nő és 11 férfi. Ugyanakkor tény, hogy az ügyészség csak a gyanúsítottak harmadával szemben emelt vádat. Ebből az is következik, hogy 55 személy esetében vagy azt kellett megállapítani, hogy nem követett el bűncselekményt, vagy a gyanúsításban foglaltakat a nyomozás során nem sikerült bizonyítani, mindezek mellett előfordult, hogy az elkövető halála miatt az ügyét nem lehetett a törvényszék elé vinni.

Öt tiszazugi asszony – közöttük Fazekas Gyuláné – a gyanúsítások elől a halálba menekült, öngyilkos lett. Meglepő tény ugyanakkor, hogy közülük egyedül Fazekasné ellen merültek fel erős, cáfolhatatlan bizonyítékok.

A büntetéstől való félelem miatt a halálba címmel, 1929. október 3-án keltezett tudósítás szerint: özv. Csabai Gáborné nagyrévi lakos, a mérgeзési gyilkosságok egyik gyanúsítottja – bár állítólag a terhére rótt gyilkosság áldozata belső szerveinek vizsgálata negatív eredményt hozott –, a büntetéstől való félelmében szeptember 29-én marólúgot ivott és másnap meghalt.⁴

A tudatlan asszonyok sajátos gondolkodását jól szemlélteti az a kijelentés, amelyet az egyik mérgeзéssel vádolt tiszakürti nő tett. P. Kiss Istvánné, miután tudomására jutott, hogy a feljelentőlevelekben őt is mérgeзéssel vádolták, marólúgot ivott, ezért a szolnoki kórházba szállították. Ott kijelentette, hogy „én ártatlan vagyok, de engem a csendőrök ne kísérjenek”, majd meghalt.⁵

A sajtó szerint – egy más térségbeli ügyet is idevontak – összesen 43 embert tartóztattak le.⁶

² Kósa Károly: *Az arzénügy hírei a szolnoki sajtóban*, Szolnok megyei Lapok, XL/86. 1930. október 26.

³ Kósa: *i. m.*, XL/74. 1929. szeptember 15., illetve: 1929. szeptember 22.

⁴ Kósa: *i. m.*, XL/79. 1929. október 3.

⁵ Kósa: *i. m.*, XL/74. 1929. október 3.

⁶ Kósa: *i. m.*, XL/86. 1930. október 26.

A Szolnoki Királyi Ügyészség 12 „arzénes” ügyben összesen 28 személlyel szemben emelt vádat, akik közül 26 nő volt.

Az arzénes perek kapcsán nem kerülhető meg az a kérdés, hogy a nagyrévi bába, Fazekas Gyuláné mennyire volt központi szereplője a tiszazugi gyilkosságsorozatnak. Az arzénes perekben tett vallomások, továbbá az ezeket alapul vevő korabeli híradások szerint is Fazekasné volt *„az asszonyok bűnszervezetének feje”*.⁷

Ugyanakkor az is kétségtelen, miszerint Nagyréven és a környező falvakban több asszony is ismerte a mérge légypapírból, légykőből való kiáztatásának módszerét. Közük volt Fazekasné nővére, Sebestyén Bálintné (sz.: Oláh Lídia), Lipka Pálné és V. Takács Lajosné (sz.: Kiss Róza) is. Tiszakürtön pedig Csordás Bálintné és Szabó Lászlóné.

Ezek az asszonyok nemcsak előállították, hanem terjesztették is a légykőoldatot.

Ládonyi Emese, az *„Átkos lidércként nehezedett a falura...”* című, 2007-ben írt tanulmányában, nem tagadva a bábaasszony vezető szerepét, rámutatott arra, hogy korántsem igaz, miszerint minden szál Fazekasnéhoz vezetett, mert valószínűsíthető, hogy *„a közösség úgy próbált szabadulni a bűnösség terhétől, hogy az öngyilkossá lett, és amúgy sem fedhetetlen múltú bábára vallotta a vétkes nagy részét. Így mind a kortárs közvélemény, mind az utókor számára Fazekasné vált a hirhedt mérgezések felelőssévé.”*⁷

Mindezt megerősíti a Budapesti Királyi Ítéltábla a Kardos Mihályné ügyében hozott B. VII.2935/1930/42. sz. II. fokú ítélete indokolásának alábbi részlete is, amellyel nem fogadták el a vádlottnak a Szolnoki Törvényszék előtt tett beismerő vallomása megváltoztatásának indokait.

„A kir. ítélőtábla a védőnek azt a további okfejtését sem tette magáévá, hogy a vádlottnak, beismerő vallomását védekezési módként változtassa meg, a fegyházban kitűnő elméleti és gyakorlati jogásszá kellett volna magát kiképeznie, mert csak így juthatott arra a gondolatra, hogy olyképp módosítsa a beismerését, melynek alapján ő csak, mint bűnsegéd, nem, mint tettes mondható ki bűnösnek. A kir. ítélőtábla szerint az egyszerű értelmiséggel rendelkező egyén minden jogi képzettség nélkül is eljuthat ahhoz a gondolathoz, hogy könnyít a sorsán, ha a mérge beadását a másik, már elhalt, s így nem védekezhető közreműködőre hárítja át, s ép jogi képzettség mellett tűnik fel az ily vallomásmódosítás kevésbé célravezetőnek.”

Az arzénes perek iratai részben hiányosak, és az idők folyamán több akta el is tűnt. A rendelkezésre álló iratanyagból megállapíthatóan a következő ítéletek születtek:⁸

1.	Kardos Mihályné	halálos ítélet	Végrehajtották
2.	Szabó Lászlóné	halálos ítélet	Végrehajtották
3.	Csordás Bálintné	halálos ítélet	Végrehajtották
4.	Lipka Pálné	I. fok: halálos ítélet	<i>III. fok: Kúria életfogytiglan</i>
5.	Cseri Lajosné	I. fok: halálos ítélet	<i>II. fok: Táblabír. felmentés</i>
6.	V. Takács Lajosné	I. fok halálos ítélet	<i>III. fok: Kúria életfogytiglan</i>

⁷ LÁDONYI Emese: *„Átkos lidércként nehezedett a falura...” A nagyrévi bába, Fazekas Gyuláné szerepe a tiszazugi arzénes gyilkossági ügyekben*, Korall Társadalomtörténeti folyóirat, 2007/28–29, 226–246.

⁸ Periratok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, MTI híarchívum.

7.	Holyba Károlyné	életfogytiglan	
8.	Sebestyén Bálintné	I. fok: életfogytiglan	<i>III. fok: Kúria 15 év</i>
9.	Köteles Istvánné	Életfogytiglan	
10.	Varga Gyuláné	I. fok: életfogytiglan	<i>II. fok: Táblabír. felmentés</i>
11.	Beke Mihályné	I. fok: életfogytiglan	<i>III. fok: Kúria 15 év</i>
12.	Madarász József	Életfogytiglan	
13.	Szabó László	Életfogytiglan	
14.	Csabay Gyuláné	15 év	
15.	Pápai Ferencné	15 év	
16.	Madarász Józsefné	8 év	
17.	Cser Lajosné	I. fok: 8 év	<i>II. fok: Táblabír. 15 év</i>
18.	Fazekas Mária	I. fok: 10 év	<i>II. fok: Táblabír. felmentés</i>
19.	Nagy Károlyné	I. fok: 5év	<i>II. fok: Táblabír. felmentés</i>
20.	Székács Józsefné	I. fok: 10 év	<i>II. fok: Táblabír. nem ismert</i>
21.	Balog Józsefné	Vádelejtés	
22.	Murányi Zsigmondné	Vádelejtés	
23.	Takács Sándorné	Felmentés	
24.	Földvári Sándorné	Felmentés	
25.	Józsa Antalné	Felmentés	
26.	Rab Lászlóné	Felmentés	
27.	Földvári Károlyné	Felmentés	
28.	Bognár Takács Lajosné	Felmentés	

A 12 arzénes per 28 vádlottja közül a bíróságok végül is csak 16 személyt ítélték el, ugyanakkor 10 asszonyt felmentettek, ami feltűnően magas arány.

A két ügyészi vádelejtést is figyelembe véve, a 28-ból összesen 12 vádlottnál (43%) nem volt elegendő bizonyíték ahhoz, hogy a bűnösséget a bíróság jogerősen megállapítsa. Ennek főbb okai a következők lehettek:

A mérgezéses tényét általában megnyugtatóan lehetett tisztázni. Miután azonban a mérgezés a természeténél fogva leplezett tevékenység, ezért a mérgező személyének megállapítása már nehéz feladat. A családtagok sérelmére történt büntetteknel az indítékokat feltérképezni és személyekre helytállóan, megalapozottan lebontani csaknem lehetetlen.

Ha pedig a bűnös cselekmény csak jóval az elkövetés után jut a hatóságok tudomására, az időmúlás további bizonyítási nehézségeket idézhet elő. A személyi bizonyítékok,

a tanúvallomások meggyőző ereje az idő előrehaladtával egyre gyengül, ezért azok egyre kevésbé alkalmasak arra, hogy a bíróság a döntését felelősséggel rájuk alapíthassa.

A pereken jól felkészült ügyvédek lelkiismeretes munkával, illetve nemegyszer a törvényesség határán lévő praktikákat is bevetve védtek a vádlottakat.

Az arzenes perek vádlottjai általában megváltoztatták a csendőrök és a vizsgálóbíró előtt tett beismerő vallomásaikat. A tanúknak pedig évekkal, évtizedekkel korábbi történésekről kellett vallomást tenniük.

A bűnügyi technika tudománya a XX. század első évtizedeiben még gyerekcipőben járt, a hatóságok ekkor még kevésbé számíthattak a döntést megkönnyítő szakértői közreműködésre.

A bírácaknak tehát kedvezőtlen feltételek mellett kellett a lelkiismeretük szerinti döntéseket meghozniuk.

A rendelkezésre álló bírósági iratok alapján ma is meggyőződéssel állítható, hogy az ügyekben magas színvonalú, lelkiismeretes jogász munkával döntöttek a vádlottak sorsáról.

Dr. Borsos József, a Szolnoki Királyi Ügyészség elnöke a bűncselekmény-sorozattal kapcsolatos nyomozások irányítására a nagy gyakorlattal rendelkező kiváló kollégáját, dr. Kronberg Jánost jelölte ki.

A tiszazugi arzenes perek minden ügyében az Erdélyhez ezer szállal kötődő, az Alsófehér Vármegyei Vízakna településen született, a Kolozsvári Jogtudományi Egyetemen 1909-ben diplomát szerző, majd a Nagyszebeni Királyi Ügyészségről 1920-ban Szolnokra áthelyezett dr. Kronberg képviselte a vádat.

A Szolnoki Királyi Törvényszéken tárgyalta valamennyi arzenes perben a dr. Fuchs (későbbi nevén: Falkai) Gyula által vezetett bírói tanács járt el.

A fellebbviteli eljárásokban is számos elismert és köztiszteletben álló jogász működött közre. Közülük is ki kell emelni dr. Finkey Ferencet, a Kúria bírói tanácsának elnökét, akit mind a mai napig a legkiválóbb magyar büntetőjogásként tartunk számon.

3. Gondolatok Finkey Ferencről

Finkey Ferenc 1887-ben kezdte meg jogi tanulmányait a sárospataki Református Jogakadémián, majd a kolozsvári Jogtudományi Egyetemen 1892. január 23-án avatták doktorrá. 1893-ban Sárospatakon kezdte jogtanári munkáját, majd 1912-től a kolozsvári, 1915-től a pozsonyi, 1921-től pedig a szegedi egyetemek professzora volt.

Tudományos tevékenysége során a büntetőjog mindhárom ágát egységében szemlélte. Sorozatban írta a kiváló szakmai cikkeket, tanulmányokat. Tankönyvei, publikációi nemcsak a XX. század első felének büntetőjogi gondolkodására voltak nagy hatással, azokat napjainkban is alapműveknek tekintjük.

Király Tibor szavaival élve: Finkey Ferenc a büntetőjog igazi polihisztora volt.⁹

⁹ KIRÁLY Tibor: *Finkey nézetei a büntetőeljárás i jogról = Emlékkönyv Finkey Ferenc (1870–1949)*, szerk. SZATHMÁRY Béla, A Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátorajájújhely, Sátorajájújhely, 1995, 63.

Finkey Ferenc kivételes elméleti felkészültségét harmincévi tanári munkája után gyakorló jogásként is a legmagasabb szinteken hasznosította.

1923-ban Vargha Ferenc koronaügyész felkérésére – félévnyi vívódás után – elfogadta a koronaügyész-helyettesi tisztséget.

„Vargának abban is igaza volt, hogy ez az új állásom nem messze esett eddigi tudományos pályámtól. Eddigélé is jogi lapjainkban nagy buzgalommal kritizáltam bírói gyakorlatunkat, az alsó és felső bíróságok, magának a királyi Kúriának ítéleteiben észlelt hibákra, tévedésekre bátran rámutattam. Most egyenesen ez lett a hivatalos feladatom és mindennapi munkám, hogy bonckés alá vegyem az első és másodfokú bíróságok jogerős ítéleteit, és ha valamelyikben téves, a büntető törvényekkel ellenkező felfogást látok, az ilyen törvénsértő ítéletet vigyem a Kúria elé, hogy azt helytelenítse, esetleg orvosolja [...] Emellett természetesen a rendes perorvoslatokat, semmiségi panaszokat kellett a Kúria előtti tárgyalásokon előterjesztenem.”¹⁰

Koronaügyész-helyettesként a Kúria előtt egyebek mellett olyan – még ma is széles körben ismert – hatalmas közfelháborodást kiváltó, nagy sajtóérdeklődéssel kísért ügyben is eljár, mint a Léderer házaspár által Kodelka Ferenc sérelmére elkövetett darabolós gyilkosság.¹¹

Gyakorló jogász tevékenységének következő, öt éves időszaka kúriai tanácselnöki munkája volt. 1930. október 31-én tette le a kúriai tanácselnöki esküjét.

„Ez az állás nagy emelkedés volt reám, hiszen ez a legmagasabb és díszesebb positio magyar bíró számára, amit hosszú munkása jutalmául elérhet. Együttal az utolsó lépcső azoknak, akik még innen is feljebb, a legmagasabb bírói, vagy királyi ügyészi méltóságra juthatnak.”¹²

A Kúria – gyilkossági, csalási, okirathamisítási ügyeket tárgyaló – III. tanácsát vezette. *„Tanár koromban többször elnököltem a büntetőjogi praktikumaimban tartott főtárgyalásokon, hogy hallgatóimnak bemutassam, miként kell is lefolynia egy szabályszerű bűnügyi főtárgyalásnak. S most a mindenható rendeltetéséből valóságos hivatásom lett az elnöklés és pedig nem is álmodott magas méltóságban.”¹³*

„Statisztikai évkönyvek adataiból tudhatjuk, hogy az 1923 és 1941 közötti években halálos ítéletet a bíróságok túlnyomó többségben csak gyilkosság miatt mondtak ki. A halálbüntetések átlaga a kettő alatt volt.”¹⁴

Finkey Ferenc tudományos publikációiban, tankönyveiben következetesen halálbüntetés-ellenes nézeteket vallott. *„A halálbüntetés egy kegyetlen, durva erkölcsű korszak maradványa, melynek művelt állam Btk.-ében nem szabadna helyet foglalnia [...] Az igazság és a jog nem abszolút, nem rideg formai megtorlást követelnek, hanem szigorú, de emberies, erkölcsös és jótékony hatású megtorlást.”¹⁵*

Az 1933-ban írt tanulmányában a halálbüntetést továbbra is ellenzi, és azt egy kultúrállam büntetési rendszerével összeegyeztethetetlennek tartja, azonban leszögezi azt is, hogy annak fenntartása vagy eltörlése nem kizárólag büntetőjogi vagy pönológiai

¹⁰ FINKEY Ferenc: *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból*, Sárospatak, 1944, 104.

¹¹ Pesti Hírlap, 1926. március 18/63.

¹² FINKEY: *Emlékképek...*, i. m., 106.

¹³ *Uo.*, 107.

¹⁴ HORVÁTH Tibor: *A halálbüntetés abolíciója Magyarországon*, Acta Universitatis Szegediensis, 1992/41, 235.

¹⁵ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, második kiadás, Budapest, 1905. 410–411.

szakkérdés, inkább jogbölcseészeti, illetőleg általános jogpolitikai és kultúrpolitikai kérdés.¹⁶

Mindezek után tény, hogy Finkey Ferenc halálbüntetéssel kapcsolatos tudományos nézetei, valamint az általa vezetett kúriai tanácsnak a legnagyobb horderejű tiszazugi arzenes perekben hozott döntései nem mindig fedték le egymást. Ezt azonban nem szabad felróni a XX. század legnagyobb magyar büntetőjogásának. Finkey hitvallása szerint a büntetőjog kutatása során a gyakorlat értékelése legalább olyan fontos volt számára, mint a normatív szabályok vizsgálata.

„Elégé változatos munkám volt tehát ötévi tanácselnökségem alatt s bátran megállapíthattam, hogy az élet súlyosabb, borzalmasabb bűneseteket produkál, mint aminőket tudományos ember elképzelhet. Nagy tanulságul szűrtem le, hogy a büntető bírónak nem szabad szobatudós-nak lennie. Merem mondani, hogy én tanár koromban sem voltam az, mint bíró pedig mindig a megelőzésnek, az állam és a társadalom védelmének vezérelvét igyekeztem összeegyeztetni a megtorlás és az igazságosság eszméivel.”¹⁷

„Bizony, elméleti álláspontomat a halálbüntetés ellen, az igazság és a társadalom védelme érdekében nekem is szőgre kellett akasztanom és több halálos ítéletet mondtam ki, melyben a vádlottak mellett valóban nem lehetett semmi nyomós enyhítő körülményt megállapítani. Nagyon sokat tanultam ezekből a gyakorlati esetekből, amiknek tudományos munkám során is hasznát vettem.”¹⁸

4. A tiszazugi arzenes ügyek részletes ismertetése

A Kúria Finkey vezette tanácsának négy tiszazugi arzenes ügyben, öt vádlott esetében kellett döntenie a Szolnoki Törvényszéken kihirdetett és a Budapesti Királyi Ítéltábla által helybenhagyott halálos ítélet elleni semmisségi panaszról. Mind a négy ügyben több vádlott ellen folyt a büntetőeljárás. Bár kétségtelen, hogy a vádlottak tevékenysége számos ponton kapcsolódott egymáshoz, ezeknek az ügyeknek minden vádlottra kiterjedő teljes körű elemzése jelentősen meghaladná e tanulmány terjedelmi lehetőségeit.

A továbbiakban ezért csak az alsóbíróságok által halálbüntetéssel sújtott öt asszony tevékenységét és jogerős büntetéseik indokait érintem.

4.1. Kardos Mihályné¹⁹

1930. december 3-án a Finkey vezette kúriai tanács tárgyalta a harmadik tiszazugi arzenes perben elítélt 53 éves Kardos Mihályné büntetőügyét.

A Szolnoki Királyi Törvényszék Kardos Mihálynét kétrendbeli gyilkosság büntette miatt ítélte halálra.

¹⁶ FINKEY Ferenc: *Büntetéstan problémák*, az MTA Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata, 1933/4, Budapest, 54–55.

¹⁷ FINKEY: *Emlékképek...*, i. m., 109.

¹⁸ *Uo.*, 108.

¹⁹ Szolnoki Királyi Törvényszék B.I.3676/1929. számú iratai, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár.

A nagyrévi asszony 1919. november 19-én az első házasságából származó Kovács Sándor nevű fiát, majd 1922 áprilisában férjét, Kardos Mihályt úgy ölte meg, hogy az ételükbe légyapapírból kivont, arzéntartalmú mérget kevert, és azt nekik elfogyasztásra átadta. A fiát azért gyilkolta meg, mert iszákos, munkakerülő volt, aki nem akart dolgozni, és az anyja attól félt, hogy a fiú az egész vagyonát elherdálja. Kardos Mihály pedig rendszeresen italozott, idegen nők után szaladgált, idegen asszonyokkal „enyelgett” és durván bánt a feleségével. A férjnek ezért kellett meghalnia.

Kardos Mihályné a csendőrség előtt teljes beismerésben volt, és részletesen elmondta, hogy férjét és fiát italban, illetve ételben mikor és miért mérgezte meg.

Beismerésben volt a vizsgálóbíró előtt is, de annyiban megváltoztatta vallomását, hogy az ételbe, illetve italba Fazekasné, a bábaasszony keverte a mérget. Ezt a vallomást fenntartotta a főtárgyaláson is.

A törvényszék a csendőrség előtt tett vallomást fogadta el, mert a főtárgyaláson Kardosné a vallomás visszavonását nem tudta kellően megokolni.

Részlet a Budapesti Királyi Ítéltábla 1930. május 10-én kihirdetett B.VII.2935/1930/42. számú ítéletéből:

„A büntetés kiszabásának felülvizsgálatánál a kir. ítéltábla úgy találta, hogy bár az elsőfokú bíróság a bűnösségi körülményeket nem is sorolta fel kimerítően és nem mérlegelte minden tekintetben helyesen, azt azonban helyesen állapította meg, hogy a vádlott javára a Btk.-nak sem a 91., sem a 92. §-a nem alkalmazható. A vádlott büntetlen előéletén kívül a kir. ítéltábla még enyhítő körülményként vette figyelembe azt, hogy vádlottat a férje elhanyagolta, más asszonyok után járt, s vele gorombán bánt, mely magaviseletével házastársi viszonyukat boldogtalanná tette. Ennek az utóbbi körülménynek azonban nem tulajdonított nagy nyomatókat, mert adat nem merült fel arra, hogy néhai Kardos Mihály annyira goromba lett volna a vádlotthoz, hogy a vele való együttélést elviselhetetlenné tette volna. Maga a vádlott sem állította s egy tanú sem vallotta, hogy a vádlottat tettleg is bántalmazta volna. Különbösen helyesen mutatott rá a kir. törvényszék, hogy a vádlott ettől a férjétől is elválhatott volna, hisz ő maga vallotta, hogy elhidegült tőle, s előbbeni két férjétől már elvált. Fiának rossz magaviseletét azonban a kir. ítéltábla sem fogadta el enyhítő körülménynek – mert a vádlott által felhozott erkölcsi tévelygések, hogy szeretett kártyázni és e szenvedélyének kielégítése végett anyjától egyes dolgokat ellopott – a falusi mulatni vágyó s vagyonos szülőkkel rendelkező fiatal legényeknél igen gyakoriak –, ezek még a vádlott fiánál a tanúk által is igazolt gyenge testi és szellemi fejlettségére is visszavezethetők –, s az ily rossz magaviselet megbocsátására beteg gyermekével szemben elsősorban az édesanyja hivatott.”

Idézet a Magyar Királyi Kúria B.III:4266/1930/45. számú végzéséből:

„Semmiségi panaszt jelentett be a vádlott csatlakozásával a védő a Bp. 385. § 1. b. pontja alapján, mert a vádlott cselekménye nem bűnszegédi részességnek minősítettet és 3. pontja alapján a Btk. 92. §-ának nem alkalmazása miatt.

A panasznak a Bp. 385. § 1. b. pontjára alapított részét a kir. Kúria a Bp. 434. § 3. bekezdése értelmében visszautasította, mert a bűnszegédi részességet a védelem azzal a tényállítással kapcsolatban vitatta, amely szerint a mérget egy esetben sem a vádlott, hanem mindig Fazekas Gyuláné adta be és így a panasz nyilvánvalóan a kir. ítéltáblának ellenkező ténymegállapítása ellen irányul, ami ellen pedig semmiségi panasznak nincs helye.

A büntetés kiszabásának felülvizsgálatánál a kir. Kúria elfogadta a kir. ítéltábla által kiemelt bűnösségi körülményeket és azok értékelését, de azt az alábbiakkal egészíti ki.

A sértettek kifogásolható életmódjának, mint enyhítő körülménynek a kir. Kúria azért sem tulajdonított nagyobb nyomatékot, mert akkor, amikor a vádlott a mérge beadását megkezdte, mind a két sértett már hetek óta betegen feküdt és így a vádlott a cselekmények elkövetésekor nem állt a sértettek helytelen életmódjának közvetlen, elkeserítő hatása alatt.

A két alsóbírószak által elfogadott enyhítő körülményeken felül a kir. Kúria további enyhítő körülmények gyanánt mérlegelte ugyan a vádlott erkölcsi érületének a fogyatékoságát, ami előidézője lett annak, hogy a bűnelkövetésre késztető érzelmeinek nem tudott kellőképpen ellenállani –, továbbá a két cselekmény elkövetése óta eltelt hosszú időt, azonban ennek a két enyhítő körülménynek sem tudott a kir. Kúria nagyobb jelentőséget tulajdonítani, mert az a körülmény, hogy a vádlottat nem egyetlen, régen elkövetett cselekmény terheli, hanem első cselekménye után 3 év elmúltával másik, ugyanolyan súlyos büntetést követett el, tehát nem egy bűnös indulattól egyszer elvakítva cselekedett, hanem első tette után utólag – az eredmény láttára sem riadva vissza –, megismételte a tettet – ez a vádlott bűnre való hajlamosságát, megátalkodott rossz jellemét bizonyítja, ami végeredményben egy további súlyosító körülményként értékelendő.

Az ezek szerint kevésbé jelentős enyhítő körülményekkel szemben a kir. ítélőtábla helyes értékelése szerint igen nagyszámúak és nyomatékúak a súlyosító körülmények, így a Btk. 91. vagy 92. §-ának alkalmazására a kir. Kúria sem talált törvényes alapot.

Ezért a Bp. 385. § 3. pontja alapján bejelentett semmiségi panaszt, mint alaptalant a Bpn. 36. § 1. bekezdése értelmében elutasította.”

Kardos Mihályné kegyelmi kérelmét elutasították, az ítéletet 1931. január 13-án végrehajtották.

4.2. Lipka Pálné²⁰

A Kúria 1931. május 13-án Holyba Károlyné és három társa büntetőügyében döntött Lipka Pálné sorsáról.

A Szolnoki Királyi Törvényszék 1929. december 14-én Lipka Pálnét háromrendbeli gyilkosság, egyrendbeli felbujtóként elkövetett gyilkosság büntette, továbbá egyrendbeli bűnszegédi bűnrészesként elkövetett gyilkosság büntetetének kísérlete miatt ítélté halálbüntetésre.

Lipka Pálné 1912-ben Nagyréven légypapírból kiáztatott méreggel megölte a gondozásában lévő, a betegsége miatt magatehetetlenül ágyban fekvő Kardos Áronnét. Kardosné korábban az eltartása fejében minden vagyonát Lipkánéra íratta, aki azonban megelégedte az ápolással járó terheket, és elhatározta, hogy Kardos Áronnét megöli.

Légypapírból arzént áztatott ki, majd a mérget kávéskanálnyi adagokban rendszeresen áldozata ivóvizébe téve itatta azt meg a sértettel, amíg az meg nem halt.

Lipkáné 1921-ben Ókécskén az anyai ági féltestvérét, a betegségitől sokat szenvedő magával tehetetlen, mankón járó Zsiros Györgyöt azért ölte meg, hogy a szenvedésektől megszabadítsa. Az arzént ezúttal is a sértett ivóvizébe adagolta.

Még ugyanebben az évben Zsiros Györgyné, aki apai ágról volt Lipkáné féltestvére, a gondozása, eltartása fejében a vádlottra íratta vagyonát. Lipkáné Ókécskére költözött Zsirosnéhoz, akivel csaknem egy évig együtt lakott. Zsirosné eleinte fennjáró, később

²⁰ Szolnoki Királyi Törvényszék B.I.3354/1929. számú iratai, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár.

ágyban fekvő beteg lett. Az asszony házsártos, kötekedő és összeférhetetlen természete miatt a vádlott nagyon elidegenedett tőle, és elhatározta, hogy őt is megöli. Tervét a korábbiakkal azonos módon, légyapírból kiáztatott arzén folyamatos ivóvízbe adagolásával hajtotta végre.

Az 1919. év végén Köteles Istvánné sírva panaszkodott Lipkánénak, hogy akkori férje, Kókai László nagyon goromba hozzá. Lipkáné erre azt mondotta az asszonynak, hogy miért nem csinál vele valamit, és felajánlotta, hogy ő majd hoz „neki valót”.

A légyapírból kinyert arzén mérget még aznap elvitte Kötelesnének azzal a kioktatással, hogy apránként, vízben adagolva adja be azt a férjének, mert a méreg így nem olyan hirtelen öl.

Az 1923. év tavaszán Pápai Lajosné arról panaszkodott Lipkánénak, hogy a férje nagyon megverte, és emiatt ő méreggel el akarja pusztítani az urát. Arra kérte Lipkánét, hogy adjon neki mérget. Lipkáné teljesítette is a kérést, de Pápai attól nem halt meg, hanem később Pápainé Fazekasnétól kapott mérget, amitől azután el is halt Pápai.

A törvényszék 1929. évi december hó 14. napján B.I.3354/1929/46. számú ítéletében büntetés kiszabását indokolva Lipkáné javára enyhítő körülményként értékelte a cselekmények elkövetése óta eltelt hosszabb időt és a büntetlen előéletet, továbbá idősebb korát. Ugyanakkor súlyosító körülményként vették figyelembe a többszörös halmazatot, továbbá, hogy aljas vagyoni érdekből a rokonait is megölte.

A bíróság értékelése szerint Lipkáné olyan elvetemült, gonosz lelkű, hogy a társadalomra és a közbiztonságra nézve egyenesen közveszélyessé vált, amiért is a súlyosító és enyhítő körülmények gondos mérlegelésével őt bűnösségének fokával és bűncselekményeinek súlyával arányban álló legsúlyosabb büntetéssel sújtotta.

A Budapesti Királyi Ítéltábla az 1931. évi január hó 29-én kihirdetett B.VII.3147/1930/69. számú ítéletével az elsőfokú döntést helybenhagyta.

A bünteteskiszabás felülvizsgálata során az enyhítő körülményeket elfogadta, ugyanakkor a súlyosító körülményeket azzal egészítette ki, hogy a méreg adagolása által Lipkáné az áldozatainak huzamos időn át tartó, gyötrően fájdalmas betegséget is okozott. A táblabíróság szerint Lipka Pálné esetében nem az enyhítő, hanem a súlyosító körülmények túlnyomóak, az elsőfokú bíróság a Btk. 91. §-ának mellőzésével törvényszerűen alkalmazta a halálbüntetést.

A Kúria B.III.1469/1931/72. számú ítéletével 1931. május 13-án hirdette ki a jogerős döntést.

A büntetés kiszabását értékelve, a kir. Kúria úgy találta, hogy bár Lipka Pálnét a legsúlyosabb bűncselekmények többszörös halmazata terheli, mégis az alsófokú bíróságok által kiemelt bűnösségi körülmények közül az enyhítők a túlnyomóak, és ezért különösen a vádlott 68 éven felüli, tehát az aggkorhoz közel álló életkorára való tekintettel vele szemben alkalmazandónak látta a Btk. 91. §-át.

A legfelsőbb bírói fórum tehát Lipkáné halálos ítéletét életfogytiglani fegyházra enyhítette.

4.3. Szabó Lászlóné és Csordás Bálintné

A talán legnagyobb horderejű és a legsúlyosabb büntetéseket hozó tiszakürti arzénes ügy iratai az idők folyamán elvesztek, ezért az ebben az ügyben lezajlott történésekről, megállapított tényekről, továbbá a kiszabott büntetésekről, valamint ezek indokairól csak a korabeli MTI-tudósításokra és hírlapi cikkekre tudok hagyatkozni.

A Szolnoki Királyi Törvényszék 1930. június 21-én hirdetett ítéletet Madarász József és négy társa büntetőperében.

Az ügy negyedrendű vádlottját, a harminckilenc éves Szabó Lászlónét (sz.: Szabó Eszter) egyrendbeli gyilkosság büntette, továbbá kétrendbeli felbujtói bűnrészesként elkövetett gyilkosság büntette miatt halálra ítélte.

A bíróság az ötödrendű, ötvenéves Csordás Bálintné vádlottal szemben kétrendbeli gyilkosság büntette, valamint egyrendbeli felbujtói bűnrészesként elkövetett gyilkosság büntette miatt szintén halálbüntetést szabott ki.

1925 januárjában Tiszakürtön Szabó László és Szabó Lászlóné felkérésére négymillió koronaért Csordás Bálintné arzénal mérgezett teával megölte a férj fivérét, Szabó Istvánt, akinek vagyonát Szabó László örökölte.

Csordás Bálintné 1925 márciusában, Tiszakürtön találkozott ifj. Madarász Józseffel, akit Szabó Lászlóné segítségével rábírt arra, hogy arzént tartalmazó ételekkel és italokkal ölje meg édesapját, id. Madarász Józsefet. Ifj. Madarász Józsefné azzal segítette elő apósa megölését, hogy Szabó Lászlóné támogatásával a férjét összehozta a cselekményhez kétféle millió koronaért és ötven köteg rőzséért mérget biztosító Csordás Bálintnéval.

Szabó László, Szabó Lászlóné és Csordás Bálintné egymás tudtával és beleegyezésével 1925 márciusában arzénal mérgezett ételekkel és italokkal megölték Szabó Lászlóné édesapját, Szabó Mihályt, aki 1925. március 19-én halt meg. A sértett megöléséhez szükséges mérget ezúttal is Csordásné biztosította, félholdnyi kukorica termésért.

A bíróság súlyosbító körülményként értékelte, hogy a vádlottak cselekményüket önző, aljas vagyoni érdekből követték el. Csordás Bálintné esetében további súlyosbító körülménynek tekintették, hogy valamennyi esetben a mérget ő biztosította. Szabó Lászlónénál pedig az jelentett további súlyosbító körülményt, hogy mintegy felhajtója volt a gyilkosságokhoz mérget beszerző Csordásnénak.²¹

A Budapesti Királyi Ítéltábla 1930. december 18-án helybenhagyta az elsőfokú ítéletet.²²

A Kúria 1931. április 28-án a Szabó Lászlónéval és Csordás Bálintnéval szemben kiszabott halálos ítéletet helybenhagyta. A *Budapesti Hírlap* április 30-ai számában, az 5. oldalon megjelent tudósítás szerint a döntést azzal indokolták, hogy:

„A két halálos ítélettel kapcsolatban a Kúria hangoztatta, hogy az elkövetett cselekmények súlyossága, továbbá az a körülmény, hogy a felháborodott közvélemény megnyugtató példát kell statuálni: méltányossá, igazságossá és megokolttá teszi a száz százalékos megtorlást.”

²¹ Az *Est* című napilap 1930. június 14-ei számának 6. oldalán lévő tudósítás alapján.

²² MTI hírachívum Magyar Országos Tudósító 1930. december 18. nap 5., 7., 11., 12. törvényszéki kiadás.

A kegyelmi kérvények elutasítása után, 1931. június 17-én a halálos ítéleteket végrehajtották.²³

4.4. V. Takács Lajosné²⁴

A Kúria 1932. május 19-án zárta le jogerősen V. Takács Lajosné és nyolc társa büntetőügyét.

A Szolnoki Törvényszék 1930. október 18-án, a hetvenkét éves V. (Verőcei) Takács Lajosnét kétféle gyilkosság büntette, kétféle gyilkosság büntetében való felbujtói bűnrészség, továbbá egyrendbeli gyilkosság büntetnének kísérletében való felbujtói bűnrészség miatt ítélte halálra.

Az asszony Nagyréven a férjét, V. Takács Lajost ölte meg oly módon, hogy a kanalas orvosságába légypapírból kiáztatott, arzéntartalmú folyadékot kevert. A megmérgezett gyógyszert a sértettnek 6-7 alkalommal beadta. Emellett V. Takács Lajos ételébe légykőből készített port kevert, és a mérgezett kását férjével megetette. A sértett 1911. január 21-én meghalt.

V. Takács Lajosné Nagyréven Cser Lajosné apósát, id. Cser Istvánt is megölte akként, hogy arzénal mérgezett levest vitt Cser Lajosnénak, amelyet az asszony beleegyezésével, a Csernével közös háztartásban élő sértettel megettetett. Id. Cser István 1912. december 20-án arzénmérgezésben meghalt.

V. Takács Lajosné, Beke Mihályné és Pápai Ferencné vádlottakat a Beke Mihály és Pápai János sérelmére elkövetett egy-egy rendbeli gyilkosságok büntetése, továbbá Nagy Károlyné vádlottat a K. (Kécskei) Takács Lajos sérelmére egyrendbeli gyilkosság büntetése kísérletének elkövetésére azáltal bírta rá, hogy a neki hozzátartozóikra panaszkodó asszonyokat arra hívta fel, hogy a sértettekkel ne kínlódjanak, azokat mérgezzék meg. A megmérgezett étket és folyadékot a tetteseknek előzetesen átadta.

A jogorvoslati eljárásban a Budapesti Királyi Ítéltábla az 1932. február 10-ei B.IV.1476/1931/82. számú másodfokú határozatában, a cselekmények indítékát kutatva, számos kérdést vetett fel, amelyekre a válaszokat is megadta.

Mi vezethette V. Takács Lajosné vádlottat akkor, amikor a neki panaszkodó asszonyoknak minden számba jöhető anyagi haszon nélkül tanácsolta a betegség, vagy emellett még más oknál fogva terhükre lévő családtagjaik mérge által történő elpusztítását? A vádlott miért vette magának a fáradságot, hogy az ehhez szükséges arzént tartalmazó légypapírt vagy légykővet a saját pénzén beszerezze, előkészítse, majd a mérget Pápainé és Bekéné vádlott társai rendelkezésére bocsássa? Miként lehetséges az, hogy ezek az asszonyok erre az egyszerű tanácsra hallgatva, azt mindjárt megfogadták és az ápolásukra szoruló betegnek beadták, sőt Cserné vádlott is – a mérget maga beszerezve – hasonlóképpen cselekedett?

Ennek a megértéséhez arra a fenéig romlott erkölcsi felfogásra kell gondolni, amely a jelen perből s az ezen kívül folyamatban volt hasonló tárgyú bűnperekből kitűnően Nagyrév község asszonyainak lelkét megmételtyezte.

²³ MTI hírarchívum Napi tudósítások 1931. június 17. 5. kiadás.

²⁴ Szolnoki Királyi Törvényszék B.I.3793/1929. számú iratai, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár.

E felfogásnak, amely szerint a tehertételt képező beteg, öreg, nehéz természetű vagy újszülött családtagot el kell pusztítani, a fő képviselője volt az arzénmérgezések kipattanásakor öngyilkossá lett özv. Fazekas Gyuláné bábaasszony, de tevékeny híve volt V. Takács Lajosné is, aki hasonló okból már a saját férjét is megölte. A bajban lévő asszonyok neki panaszkodtak, mintegy biztatást és segítséget várva annak a bűncselekménynek az elkövetéséhez, amelyre titokban nyilván már maguk is gondoltak. V. Takács Lajosné, akinek már gyakorlata volt ezen a téren, a tanácsadással és biztatással nem is fukarkodott.

A táblabíróság azt is megállapította, hogy a mérgezéses módszer a tiszazugi falvak asszonyai között széles körben ismert volt.

A Magyar Királyi Kúria 1932. május 19-én a B.III.1737/1932/87. számú ítéletével a V. Takács Lajosné vádlott javára a Bp. 385. § 3. p. alapján bejelentett semmisségi panaszt alaposnak ítélte.

A döntést azzal indokolták, hogy V. Takács Lajosnénál az elsőfokú bíróságok által felhozott enyhítő körülmények közül és részben azokon felül nagy nyomatékkal vette figyelembe a kir. Kúria e vádlott agg korát (elmúlt 72 éves), az ennek folytán az orvosi vélemény szerint beállt szellemi gyengülést, azt, hogy bűncselekményei közül háromnak, s ezek közt épp a legsúlyosabbnak az elkövetési ideje már az elévülés határán van, végül, hogy 3 év óta áll bűnvádi eljárás és másfél év óta az elsőfokú halálos ítélet súlya alatt.

Ily nagyszámú és nyomatékos enyhítő körülmények fennforgása mellett tehát V. Takács Lajosnéval szemben a halálbüntetés alkalmazása ellenkeznék mind az emberi igazság, mind a társadalmi védekezés szükségességének az elvével. A két alsófokú bíróság által megállapított, s a kir. Kúria által is elfogadott súlyosító körülmények e vádlottal szemben teljesen értékelve vannak az életfogytig tartó fegyházbüntetés kiszabásával, indokolt tehát vele szemben a Btk. 91. §-ának az alkalmazása.

5. Zárógondolatok

Finkey Ferenc *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból* című, 1944-ben írt önéletrajzában, az arzénes perekben a halálos ítélettel sújtott tiszazugi méregkeverő asszonyok ügyeire visszaemlékezve – megemlítve egy, a családját bestiális kegyetlenséggel kiírtó kádármester ügyét is – kifejtette, hogy ezekben az ügyekben nem volt értelme kíméleteskedni az emberi mivoltukból kivetkőzött vádlottakkal szemben.²⁵

„Nem szorul azonban hangsúlyozásra, hogy a büntető bírónak egyéni tudományos meggyőződése a halálbüntetés helytelenségéről, vagyis az abolitionista elvi álláspontja nem ad jogcímet arra, hogy már ez okból a halálbüntetés kimondása ellen szavazzon, ha az adott esetben a fennforgó súlyosbító körülmények miatt s enyhítők hiányában annak alkalmazása nem mellőzhető. A bíró ugyan természetesen legjobb jogi meggyőződése szerint dönthet minden jogi kérdésben, de viszont ő csak a törvény alkalmazója, így ha a törvényes szabályok szerint nincs alap a halálbüntetés mellőzésére, az abolitionista nézetű bíró is köteles kimondani a halálbüntetést. Éppúgy, mint

²⁵ FINKEY: *Emlékképek...*, i. m., 108.

ahogy a hat havi börtönt, mint legvégső minimumot – a törvény által fegyházzal sújtott büntett esetén – kénytelen kiszabni a bíró, ha meg van is győződve arról, hogy az adott esetben ennyi büntetés túl szigorú, úgy a halálbüntetést is, ha a Btk. 90. §-nak az esete forog fenn, a bíróság köteles alkalmazni, ha egyszer a törvény ezt rendeli. A törvény megtartása az ítélkezés alfája.”²⁶

Irodalomjegyzék

1. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, második kiadás, Budapest, 1905.
2. FINKEY Ferenc: *Büntetéstan problémák*, az MTA Jogtudományi Bizottságának Kiadványosorozata, 1933/4.
3. FINKEY Ferenc: *Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból*, Sárospatak, 1944.
4. HORVÁTH Tibor: *A halálbüntetés abolíciója Magyarországon*, Acta Universitatis Szegediensis, 1992/42.
5. KIRÁLY Tibor: *Finkey nézetei a büntetőeljárás jogról = Emlékkönyv Finkey Ferenc (1870–1949)*, szerk. SZATHMÁRY Béla, A Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely, Sátoraljaújhely, 1995.
6. KÓSA Károly: *Az arzenyügy hírei a szolnoki sajtóban*, Szolnok megyei Lapok, XL/86. 1930. október 26.
7. KÖDÖBÖCZ JÓZSEF: *Finkey Ferenc élete és munkássága 1870–1949. Miskolc–Sárospatak*, Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 1995.
8. KÓHALMI LÁSZLÓ: *Égető sebek. Emléksorok Finkey Ferencről, a büntetés-végrehajtási jogtudomány atyjáról*, Börtönügyi Szemle, 2000/4.
9. LÁDONYI Emese: *„Átkos lidércként nehezedett a falura...” A nagyrévi bába, Fazekas Gyuláné szerepe a tiszazugi arzeny gyilkossági ügyekben*, Korall Társadalomtörténeti folyóirat, 2007/28–29.
10. PALLÓ JÓZSEF: *A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Finkey Ferenc*, Börtönügyi Szemle 2008/2.

Források

1. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0023/11.html> (letöltés ideje: 2021. 02. 12.)

MTI hírachívum

Napi tudósítások: 1921. május 18., 1929. április 2/8., 1929. október 1/7., 1929. december 27/11., 1930. január 8/9., 1930. február 11/8., 1930. február 21/34., 1930. március 6/18., 1930. március 14/26., 1930. március 22/50., 1930. március 24/19., 1930. május 16/17., 1930. október 3/26., 1931. június 17/5.

MTI hírachívum MOT 1930. december 18. nap 5/7/11/12. számú törvényszéki kiadás

²⁶ FINKEY: *Büntetéstan...*, i. m., 69.

PETI ANDRÁS

A Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódexe a romániai állami vállalatok szabályozásának tükrében

Code of Corporate Governance of the Bucharest Stock Exchange in the Light of the Regulation of Romanian State-Owned Companies

Abstract: The corporate governance as a regulatory system has started a journey towards independence for a while, and sooner or later it will turn into a self-standing field of science. This process is facilitated not only by its transdisciplinary nature, which combines legal science with economic science, within the civil law, the corporate law, business economics, management and organizational science, but also, in the case of state-owned companies, with public administration and proceedings law.

The timeliness of the topic is illustrated by the prolonged transition to market economy following the 1989 regime change, the controversial application of company law, the scandals around certain privatization processes, the bankruptcy of many important state-owned enterprises, all of these bringing about a willingness to establish a regulatory framework.

Taking into consideration the above short presentation, the subject of our analysis is very complex; this article intends to limit the examination to the Bucharest Stock Exchange Corporate Governance Code, investigating it in comparison to the provisions of the Romanian legal system.

At the same time, it sets as an objective to make use of a concrete example (the most important Romanian state-owned joint stock company listed at the Bucharest Stock Exchange), Romgaz, in order to present the reader the ways and circumstances of the implementation of the general principles and provisions to comply with, as included in the Code.

Keywords: Bucharest Stock Exchange, Corporate Governance Code, Romgaz joint stock company, state-owned enterprise, listed joint stock company

Összefoglaló: A felelős társaságirányítás (corporate governance) mint szabályozási rendszer már egy ideje elindult az önállósodás útján, ami előbb vagy utóbb egy külön tudományágban fog kiteljesedni. Ezt a folyamatot nemcsak transzdiszciplináris jellege segíti elő, amely a jogtudományt ötvözi a közgazdaság-tudománnyal, azon belül a polgári jog, a társasági jog, a vállalatgazdaságtan, vezetés és szervezés tudományágakkal, hanem az állami vállalatok esetében a közigazgatási és a közigazgatási eljárási jog szabályai is érvényesek.

A téma aktualitását ugyanakkor a 89-es rendszerváltást követő, a piacgazdaságra való áttérés elhúzódnása és sajátos véghezvitele, a gazdasági élet szabályozásának felületes tiszteletben tartása, a sok kihívással és csapdával színesített üzleti környezet, a privatizációs botrányok és jelentős vállalkozások csődbe jutása, az egyes állami

vállalatok által okozott jelentős veszteségek, a nemzetközi pénzüzetekkel szembeni kötelezettségvállalások mind hozzájárultak a felelős társaságirányítás iránti jogalkotói és szabályozási akarat felkeltéséhez.

Mivel a fenti érvek alapján is a tudományterület nehezen körülhatárolható, ezért jelen tanulmány a vizsgálat tárgyát képező Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódexére korlátozódik, a romániai jogrendszer kötelező előírásaival való összehasonlításban elemezve ezt.

Ugyanakkor célul tűzi ki, hogy egy konkrét (a legjelentősebb, tőzsdén jegyzett, romániai állami vállalat), a Romgaz Rt. példáján keresztül szemléltessem a tisztelt olvasóval a Kódexben meghatározott általános elvek és megfelelési elvárások gyakorlati életbe ültetésének körülményeit.

Kulcsszavak: Bukaresti Értéktőzsde, Felelős Társaságirányítási Kódex, Romgaz Rt., állami vállalat, tőzsdén jegyzett vállalat.

1. Bevezető gondolatok

A Gazdasági és Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development) kidolgozta az állami vállalatokra vonatkozó felelős társaságirányítás irányelveket.¹ Ezek az ajánlások hozzájárulnak egy megbízható, kiszámítható és átlátható gazdasági környezet kialakításához.

Ennek következtében biztosítva lesz a hosszú távú beruházások megtérülése, a pénzügyi stabilitás és egy egészséges üzleti szemlélet, hozzájárulva egy erőteljesebb gazdasági növekedéshez és egy jóval befogadóbb társadalomhoz.

A társasági jog a piacgazdaság legfontosabb szereplőjének, a gazdasági társaságnak az elemzési anyaga. Az állami vállalatok mint gazdasági szereplők ugyanazokkal a kihívásokkal és versenyhelyezettel küszködnek, mint a magáncégek. Viszont esetükben, az állami tulajdonosi háttér miatt, a közvagyon felhasználásának észszerűsége és hatékonysága a tét. Az állami vállalatok kormányzásának kontrollja hozzájárul ahhoz, hogy az előbb említett közösségi elvárásokat sikerüljön haladéktalanul teljesíteni.

A Pénzügyminisztérium legutóbbi, 2018-ra vonatkozó jelentése² szerint Romániában az államnak 2505 vállalatban volt részesedése közvetett vagy közvetlen módon, amelynek összértéke elérte a 43 382 756 ezer lejt (átszámolva körülbelül 9 milliárd euró), amely a bruttó hazai össztermék 4,57%-kal egyenlő arány volt. Ezek közül 919 vállalatnál a központi állami intézmények, 1586 vállalatnál pedig az önkormányzatok rendelkeztek részesedéssel. Összehasonlítás szempontjából 2016-ban az államnak 2712 vállalatban volt részesedése. Ezek összértéke elérte a 45 140 892 ezer lejt (átszámolva több mint 10 milliárd euró), amely a bruttó hazai össztermék 5,91%-át képezte. Ezek közül 1178

¹ Organisation for Economic Co-operation and Development: *Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*, OECD Publishing, Paris, 2015, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264244160-en.pdf?expires=1614013405&id=id&accname=guest&checksum=E-4F1321DF2C23DD0867FEE0A3890A84F> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

² Ministerul Finanțelor (Román Pénzügyminisztérium) http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/guvernanta/rapactivintreppub2018_120920198.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

vállalatnál a központi állami intézmények, 1534 vállalatnál pedig az önkormányzatok rendelkeztek részesedéssel.

Ezen állami részesedéssel rendelkező vállalatok közül, 2020. január 14-én, 57 vállalat részvényeit jegyezték a Bukaresti Értéktőzsdén, 26,8 milliárd lej (átszámolva körülbelül 5,62 milliárd euró) értékben, ezek közül 8 vállalat a Prémium kategóriába sorolt tőzsdei társaság, ezek teszik ki az állami tulajdonban levő részvények 92%-át, azaz 24,7 milliárd lejt (átszámolva körülbelül 5,18 milliárd euró), illetve a 2 legnagyobb állami részesedéssel rendelkező cég, a Romgaz és az OMV – Petrom vállalatokban, a részesedésének több mint a felét, pontosan 15,2 milliárd lejt (átszámolva körülbelül 3,19 milliárd euró).³

Természetesen nem minden állami részesedéssel rendelkező vállalat teljesíti az állami vállalatok meghatározására vonatkozó jogszabályi kritériumrendszert, és ennek megfelelően nem tartozik az állami vállalatokra vonatkozó különleges jogszabályok hatálya alá.

Romániában az állami vállalatok két szervezeti formája lehetséges, az önállóan gazdálkodó vállalat és a kereskedelmi társaság, az állami gazdasági egységek önállóan gazdálkodó vállalatokká és kereskedelmi társaságokká való átszervezéséről szóló 15/1990. számú törvény alapján.⁴

Minden állami gazdasági egység, amely nem önállóan gazdálkodó vállalat alakult át, kereskedelmi társasággá változott, részvénytársaság vagy korlátozott felelősségű társaság formájában. Kezdetben a kereskedelmi társaságok összes részvénye vagy társasági része a román állam tulajdona volt, amíg egészben vagy részben átszálltak állami vagy magán, belföldi vagy külföldi harmadik fél részére. Ezen tevékenység előkészítése, szervezése és összehangolása céljából létrejött az Állami Privatizációs Hatóság.

Egy újabb fordulatért újabb 21 évet kellett várni, az állami vállalatok felelős társaságirányításáról szóló 2011. évi 109-es számú sürgősségi kormányrendelet, amelyet utólag a Parlament jóváhagyott, a 2016. évi 111-es számú törvény megjelenéséig. Ez a jogszabály megteremtette az alapvető keretét és feltételeit az állami vállalatok szakszerű és profitorientált kormányzásának, viszont az életbe ültetése (kivitelezése) még akadozik, bizonyos hiányosságok, illetve következetesség mellőzése miatt.⁵

A 2015-ben készített, az állami vállalatok felelős társaságirányításáról szóló 2011. évi 109-es számú sürgősségi kormányrendelet alkalmazása értékelésének végleges jelentése alapján⁶ kilenc (valójában nyolc, hiszen az Electrica vállalatban 48,78%-kal rendelkezett)

³ Ziarul Financiar pénzügyi lap által készített számítások, a Bukaresti Értéktőzsdén 2020. január 14-én érvényes adatok alapján: <https://www.zf.ro/burse-fonduri-mutuale/statut-detine-57-de-companii-listate-la-bursa-in-valoare-de-26-8-mld-lei-romgaz-si-petrom-50-din-porto-foliu-18712810> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁴ Legea nr. 15/1990 privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome și societăți comerciale.

⁵ VERESS Emőd: *The state's role as owner of enterprises: mandatory rules of corporate governance in Romania*, Pro Publico Bono - Public Administration, Budapest, 2017/ Special edition 1, 62–78.

⁶ DOCHIA Aurelian, coordonator și autor principal, NECULA Dan Paulopol, expert juridic, NICHITA Georgiana, asistent juridic: *Evaluarea implementării Ordonanței de Urgență nr. 109/2011, Raport final*, <https://www.mfinante.gov.ro/static/10/Mfp/guvernanta/Finalreport10919feb2015.doc>, 43. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

állami vállalat részvényeit jegyezték a Bukaresti Értéktőzsdén, ezen társaságokban az állam többségi részvénycsomaggal rendelkezett és mind stratégiai területeken tevékenykedett. Időközben, 2018-ban, az egyik tőzsdén jegyzett stratégiai állami vállalat ellen csődeljárás indult, 2019. november 7-től kezdődően pedig a kereskedést felfüggesztették.⁷

Az állami vállalatok felelős társaságirányításáról szóló jogszabály (ÁvFT.) különleges előírásokat tartalmaz a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályokhoz képest (1990. évi 31-as számú társasági törvény). Az elemzés elve, a szakjog elsődlegességének szempontja alapján (*lex specialis derogat lex generalis non derogat*), az állami vállalatokra vonatkozó jogszabályi előírásai felülírják a társasági törvénykezést és az elsődleges jogforrás a részvénytársaságként működő állami vállalatok szervezése és működése szabályozásának tekintetében. Ugyanakkor azon állami vállalatok – részvénytársaságok esetében –, amelyek részvényeit szabályozott piacon tranzakcionálják, a tőkepiacra vonatkozó jogszabályok érvényesek.⁸

A tanulmány ennek megfelelően tovább kívánja szűkíteni az elemzés tárgyát, az általánostól haladva a speciális keretig, a társaságok közül a részvénytársaságok, ezek közül az állami vállalatok kategóriájába sorolt, azon belül a tőzsdén jegyzett és azok közül is a stratégiai állami vállalatok kerülnek célkeresztbe.

Mivel ezek a vállalatok kiemelt közérdekű feladatokat látnak el, az állam szempontjából stratégiai fontosságú gazdasági területeken tevékenykednek, illetve jelentős gazdasági befolyással rendelkeznek, hasznos elemezni a szabályozási keretet, amely szavatolja az állami vállalatok kormányzását a teljesítményközpontú felelős társaságirányítási elvek alapján.

A piacgazdaság versenyfeltételei új kihívások elé helyezték az állami vállalatokat, hiszen a magánszektorba beáramlott külföldi tőke és tudáshalmaz (know-how), a globalizáció egyre erősebben érzékelhető hatása kihangsúlyozta azt az igényt, illetve felgyorsította az állami vállalatok versenyképessége biztosítására alkalmas jogkeret megalkotásának fontosságát.

Annak ellenére, hogy az állami vállalatok szervezésének és működésének szabályozása nagyon sokat fejlődött az elmúlt években, továbbra is értékes következtetésekre juthatunk, ha elemezzük a tőzsdén jegyzett állami vállalatok felelős társaságirányításra vonatkozó szabályozásán keresztül ezek kormányzásának körülményeit: döntési jogköreit, a tanács működését, felelősségeit, teljesítménymérését és a kormányzás felügyeletét.

Ennek megfelelően jelen tanulmány célja a tőzsdén jegyzett állami vállalatokra vonatkozó felelős társaságirányítási szabályok ismertetése és összehasonlítása, kiindulópontként a Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódexet tekintve, és ennek magyarázata a társasági törvény, az állami vállalatok felelős társaságirányítására vonatkozó törvény, illetve egyes területek speciális jogszabályi előírásai alapján.

Ezen ismertetési és összehasonlítási tanulmány során végigkísérem és kiértékelem ezen szabályok gyakorlati életbe ültetését, a legjelentősebb tőzsdén jegyzett romániai állami vállalat, a Romgaz részvénytársaság 2019-es év beszámolóí és jelentései alapján.

⁷ Bursa de Valori București (Bukaresti Értéktőzsde) <https://www.bvb.ro/infocont/infocont19/OLT051119.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁸ Az ÁvFT 41. cikkelye 1–3. bekezdése.

Magyarországon a 2010–2012 közötti időszak tekintetében elkészült a Budapesti Értéktőzsde felelős társaságirányításra vonatkozó ajánlásgyűjtemény, 39 jegyzett társaság nyilatkozatának elemzése alapján.⁹ A könyv részletesen ismerteti az olvasóval, elsősorban Magyarország példájából kiindulva és ebből a nézőpontból vizsgálva, a felelős társaságirányítás alkalmazását a gazdasági társaságokon belül. A könyv elemzési módszertana kiterjed a dogmatikai eszköztár felhasználására is, a szabályozás jellegének meghatározására, a különböző felsőbb rendű jogszabályokkal való logikai kapcsolatára. A könyv, illetve a benne felhasznált könyvészet jó kiindulási alapot, sőt referenciát jelent jelen kutatásom tárgyában.

Romániában 2020-ban megjelent egy kutatás¹⁰ az energetikai szektorban tevékenykedő, tőzsdén jegyzett állami vállalat felelős társaságirányítási gyakorlatáról. Az öt kiválasztott állami vállalat 2018. év végi pénzügyi beszámolóí alapján kerültek vizsgálatra elsősorban a pénzügyi ellenőrzés szempontjait figyelembe vevő felelős társaságirányítási ajánlások megvilágításából. A tanulmány érdekes összehasonlítást biztosít és jelen kutatásom szempontjából a fejlődési tendenciák megfigyelésére alkalmas.

2. Az elemzett Bukaresti Értéktőzsdén jegyzett állami vállalat kiválasztása

A vizsgálat tárgyát képező alany a törvényi meghatározásnak megfelelően állami vállalat kategóriába sorolt, tőzsdén jegyzett részvénytársaság. Azért, hogy minél átfogóbb képet kapjunk erről a vállalatról, az elemzett társaság kiválasztásánál figyelembe vettem a tulajdonosi jogokat gyakorló közintézményt és azt, hogy melyik csoportba, Prémium vagy Standard kategóriába sorolt tőzsdei társaság, továbbá az állam tulajdonosi részarányát, valamint a társaság törzstőkéjét és piaci értékét.

Ezen kritériumok alapján kiválasztottam a legjelentősebb tőzsdén jegyzett stratégiai jelentőségű állami vállalat kategóriába tartozó részvénytársaságot. Ennek megfelelően a tőzsdén jegyzett, a törzstőkét és az állami tulajdon értékét tekintve, a Prémium kategóriába tartozó, legjelentősebb állami vállalat a Romgaz Rt.,¹¹ amelynél az állam, a Gazdasági, Energetikai és Üzleti környezet Minisztériuma révén gyakorolja a tulajdonosi jogokat, összesen 269 823 080 részvénnel rendelkezik, amely az összes részvények 70,0071 %-át teszi ki.¹²

⁹ AUER Ádám: *Corporate governance, A felelős társaságirányítás jelenkori dimenziói*, Szakmai lektor: Prof. Dr. PAPP Tekla egyetemi tanár, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2017, 99–145.

¹⁰ BATAE, O.-M., FELEAGĂ, L.: *Corporate Governance in Listed and State-Controlled Companies in the Romanian Energy System*, Audit Financiar, vol. XVIII, no. 2(158)/2020, 2020, 395–410, DOI: 10.20869/AUDITF/2020/158/014

¹¹ A Romgaz S.A. vállalat honlapja elérhető a következő címen: <https://www.romgaz.ro/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

¹² Depozitarul Central Rt. (a Bukaresti Értéktőzsde tagja, a tőzsdén jegyzett társaságok részvényesek jegyzékének nyilvántartója) által közölt, 2020. 06. 30-án érvényes adatok alapján, forrás: <https://www.rocstar.ro/Emitenti/Emisiuni/DetaliiEmitent?simbol=SNG> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

3. A Bukaresti Értéktőzsde és a felelős társaságirányítás

A Bukaresti Értéktőzsde hivatalos honlapján, a rólunk és a felelős vezetésről szóló menüpontban tájékoztatja az érdeklődőket a szervezet küldetéséről, víziójáról és stratégiájáról.¹³ Ezek szerint a stratégiai célok között szerepel az állami vállalatok részvénykibocsátás nyilvános ajánlattételének sikeres lezárása is.

A Bukaresti Értéktőzsde hivatalos honlapján, a szabályozások menüpont alatt található a jogszabályok fejezet, ezen belül pedig a Bukaresti Értéktőzsde (Bucharest Exchange Trading – BET) szabályozása alfejezetnél, a szabályozott piac esetében, az egyéb dokumentumok résznél olvasható három dokumentum a felelős társaságirányítási elvárásokkal kapcsolatban:

1. A Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódexe (BET FTK),
2. A Felelős Társaságirányítás Jó Gyakorlatainak Kompendiuma (BET FT JóGyaK),
3. A Felelős Társaságirányításról szóló Jelentés Kézikönyve (BET FTJK).

4. A Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódex¹⁴ bemutatása

A jelenleg hatályos BET FTK 2016. január 4-én lépett hatályba, és a kezdeti 2001-es, majd 2008-ban megjelent javított kiadást helyettesíti. Az új kódex, a Felelős Társaságirányítási Kódex felülvizsgálata és megvalósítása Romániában című projekt keretében, a Bukaresti Értéktőzsde és az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) társfinanszírozása révén, a Nestors Advisors,¹⁵ Nestor Nestor Diculescu Kingston Peterson¹⁶ és a Concept Kft. közreműködésével készült el.

A BET „alkalmazd vagy magyarázd” elven alapuló mechanizmust tart fenn, amely által világos, pontos és időszerű tájékoztatást nyújt a piaci szereplőknek, a felelős társaságirányítási szabályok tiszteletben tartásáról a tőzsdén jegyzett társaságok részéről. Az „alkalmazd vagy magyarázd” elv jogszabályi meghatározást is kapott az állami vállalatok felelős társaságirányításáról szóló törvény alkalmazási normáiban.¹⁷

Ennek megfelelően, az „alkalmazd vagy magyarázd” elv az állami vállalatok felelős társaságirányítására vonatkozó, kézikönyvekbe és kódexekbe foglalt, elvek és ajánlások alkalmazásának önértékelési mechanizmusa, a törvényeknek és az alapító okiratnak megfelelően. Ezen eljárás megvalósítása érdekében az igazgatótanács/igazgatóság éves

¹³ <http://www.bvb.ro/AboutUs/Overview> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

¹⁴ http://www.bvb.ro/info/Rapoarte/Diverse/RO_Cod%20Guvernanta%20Corporativa_WEB_single.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

¹⁵ Nestors Advisors <https://www.nestoradvisors.com/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

¹⁶ Nestor Nestor Diculescu Kingston Peterson <https://www.nndkp.ro/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

¹⁷ A 2016. évi 722. számú kormányrendelet 1. melléklete 1. cikkely 1. pont.

jelentéseiben bemutatásra kerülnek a felelős társaságirányítási elvek és ajánlások teljesítésének módja és mértéke, valamint a meghozott intézkedések a nem teljes mértékben tiszteletben tartott ajánlások esetében.

Amint a fenti meghatározás és a kódex által a társaságoknak előírt jelentési kötelezettségét összehasonlítjuk, megállapítást nyer az a tény, hogy e két szabályozás teljes mértékben összhangban van egymással. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy míg a jogszabály az állami vállalatokra vonatkozik általánosan (beleértve a szabályozott piacon jegyzett részvénytársaságokat is), addig a kódex a tőzsdén jegyzett összes részvénytársaságra vonatkozik (beleértve az állami tulajdonban levő részvénytársaságokat is).

A BET FTK is az „alkalmazd vagy magyarázd” elv alapján, a társaságoknak előírja, hogy az éves jelentésükben egy külön fejezetben nyilatkozniuk szükséges a felelős társaságirányításról, amelynek tartalmaznia kell egy önértékelést az alkalmazandó előírások teljesítésével kapcsolatban, valamint a meghozott intézkedéseket a nem teljes mértékben alkalmazott előírások tekintetében. Minden egyes esetet, amelyben egy társaság nem teljesíti a kódex kötelezően alkalmazandó előírásokra vonatkozó rész egyes kitételeit, jelentésre kerülnek a BET – Piacműködtető kódexe alapján.¹⁸

A BET – Piacműködtető kódexe II. Fejezete 94. szakasza előírja, hogy a tőzsdén jegyzett társaságok kötelesek éves jelentéseikbe belefoglalni a BET FTK előírásainak megfeleléséről szóló nyilatkozatot. A 99. szakasz b¹ rendelkezik arról, hogy a társaságok folyamatosan szükséges tájékoztatást nyújtsanak bármilyen, a BET FTK előírásainak megfelelését / nem megfelelését előidéző eseményről. A tájékoztatást a lehető legkorábban, de nem később, mint 24 órával az esemény megtörténte után szükséges megtenni, közlemény vagy folyó jelentés formájában, a 76. és 77. szakaszának megfelelően.

A BET FTK 4 fejezetből áll, mindegyik fejezet tartalmaz általános elveket és megfelelési előírásokat. A négy fejezet, a felelősségek, a kockázatkezelési rendszer és belső kontroll, az igazságos jutalmazás és motiváció, valamint a hozzáadott érték a befektetőkkel való kapcsolattartás által témakörökhöz kapcsolódik. A jelen tanulmány, a terjedelem korlátainak figyelembevételével, az A. fejezet Felelősségek cím alatt található általános elvek és megfelelési előírások elemzésére korlátozódik.

A Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódex összefoglalása			
Fejezet	Cím	Általános elvek	Megfelelési előírások
A	Felelősségek	7	11
B	Kockázatkezelési rendszer és belső kontroll	3	12
C	Igazságos jutalmazás és motiváció	2	1
D	Hozzáadott érték a befektetőkkel való kapcsolat-tartás által	3	10

Forrás: saját szerkesztés

¹⁸ http://www.bvb.ro/Juridic/files/Cod%20BVB%20-OPR_in%20vigoare%2021102019.pdf 2019. október 21-től lépett érvénybe (Rulebook of the Bucharest Stock Exchange Market Operator) (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

A. fejezet – Felelőségek

A) Az általános elvek kijelentéséből kikövetkeztethető, hogy az első fejezetben valóban a vezető és ellenőrző tanácsok felelőségei kerültek meghatározásra, illetve ennek keretében nem csak általános jellegű felelőségek meghatározásáról van szó.

Az általános elvek részben hét elvárás kerül megfogalmazásra, az Igazgatótanács, illetve az Igazgatóság/Felügyelőbizottság szerepe és felelősége tekintetében, attól függően, hogy egységes (monista) vagy kétszintes (dualista) irányítási rendszerben működik a részvénytársaság. A vezető és ellenőrző tanácsok felelősségére vonatkozóan a következő általános elvek kerültek meghatározásra.

A vezető és ellenőrző tanácsok felelősségére vonatkozó általános elvek	
1.	Hatáskör
2.	Összetétel
3.	Kiválasztás
4.	Szétválasztás
5.	Egyensúly
6.	Tájékoztatás
7.	Titoktartás

Forrás: saját szerkesztés

Az általános elvek alapján szükséges a tanácsok hatáskörének világos meghatározása és dokumentálása a társaság, alapító és működését szabályozó dokumentumaiban, valamint ezek elkülönítése a taggyűlés, a tanács és az ügyvezetés között. Továbbá a tanács összetételének biztosítania kell a feladatok kellő gondossággal és hatékonysággal való végrehajtását, megfelelő gyakorisággal szervezett gyűlések által.

A tanács új tagjainak kiválasztására vonatkozóan szükséges elfogadni egy formális, szigorú és átlátható eljárást. Ezen kívül a hatásköröket egyértelműen szét kell választani a tanács és az ügyvezetés között. A tanácsok és a bizottságok összetétele megfelelő egyensúlyban kell legyen a szaktudás, tapasztalat, nem, ismeretek és függetlenség tekintetében. Javasolt, hogy a nem végrehajtó tanácsstagok többsége független legyen, illetve minden tag elegendő időt tudjon fordítani feladatainak elvégzésére.

A tanácsnak szükséges meggyőződnie arról, hogy megfelelő tájékoztatásban részesül, feladatainak teljesítése céljából. A tanács tagjai szigorúan bizalmasan kell kezeljék a munka, viták és döntések során tudomásul vett információkat.

b) A megfelelési elvárások olyan előírások, amelyeket a társaságoknak tiszteletben kell tartaniuk a tanácsok felelősségével kapcsolatban. A 11 megfelelési elvárás a következő:

A vezető és ellenőrző tanácsok felelősségére vonatkozó megfelelési elvárások	
1.	Belső szabályzat
2.	Érdekellentét
3.	Taglétszám
4.	Nem végrehajtó és független tagok
5.	Egyéb szakmai kötődések
6.	Részvényesekkel való kapcsolat
7.	Titkár
8.	Kiértékelés
9.	Tevékenységi beszámoló
10.	Független tagok
11.	Jelölőbizottság

Forrás: saját szerkesztés

4.1. Az A. fejezet – Felelőségek, első megfelelési elvárása a belső szabályzat létezése. Noha a BET FTK a belső szabályzat fogalmat használja, tartalmi elvárás szempontjából ez valójában a társaság szervezési és működési szabályzatára vonatkozik. Minden társaságnak rendelkeznie kell a tanácsra vonatkozó belső szabályzattal, amely kiter a tanács feladatmeghatározására és a hatásköreire, a társaság vezetésének kulcspozícióira, valamint amely tartalmazza az előbb felsorolt általános elveket.

Erre az elvárásra vonatkozóan a Ttv. nem tartalmaz konkrét előírásokat, az ÁvFT. pedig csak általánosságban rendelkezik arról, hogy az állami vállalatok alapító okirataiban vagy belső szabályzataiban határozzák meg a tanács keretén belül létrehozott konzultatív bizottságok működésére és döntéshozatali eljárásra vonatkozó előírásait.¹⁹

Ezen szabály azért érdekes, mert nem rendelkezik a felsőbb rendű, magának a tanácsnak a működési szabályzatáról, viszont ezen belül működő, két kötelezően megalakuló (javadalmazási és audit bizottság), valamint a fakultatív jelleggel létrehozott bizottság tekintetében igen. A szabályozásra talán az alapító okirat nem annyira helytálló, hiszen a tanács, illetve az azon belül működő bizottságok sokkal hatékonyabban és eljárási szempontból egyszerűbben képesek meghatározni saját munkamódszerüket és döntéshozatali mechanizmusait saját belső szabályzatuk alapján. Ilyen értelemben, *de lege ferenda*, hogy az ÁvFT. a jövőben szabályozza a tanács belső szabályzatának elkészítésének kötelezettségét is.

A Romgaz részvénytársaság 2019-es éves igazgatótanácsi beszámolója²⁰ VIII. fejezetében található a felelős társaságirányításra vonatkozó nyilatkozat, illetve az 1-es számú

¹⁹ Az ÁvFT. 34. cikkely 5. bekezdése.

²⁰ https://www.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

mellékletben a BET FTK előírásaival való megfelelésről szóló jelentés, formanyomtatvány alapján. A nyilatkozatban a következő szerepel: *„napirendre hozták az Igazgatótanács belső szabályzatát a felelős társaságirányításra vonatkozó jogszabályi módosításoknak megfelelően.*

A belső szabályzatot az Igazgatótanács a 2017. március 23-i ülésén jóváhagyta, majd utóbb 2018. januárban, illetve 2019. februárban kiegészítette.” Az 1-es számú mellékletben a társaság jelentése szerint „tiszteletben tartja” az elvárást. A társaság honlapján, a Befektetőkkel való kapcsolattartás menüpont keretében, a felelős társaságirányítás, a vonatkozó dokumentumok részénél található meg a belső szabályzata.²¹

4.2. A második megfelelési elvárás az érdekellentét kérdéskörét érinti. Ez alapján a belső szabályzatnak tartalmaznia kell az érdekellentétek kezelésére vonatkozó szabályokat, valamint a tagok kötelesek jelezni bármilyen lehetséges vagy észlelt érdekellentétet, és kötelesek tartózkodni ilyen esetekben a döntéshozataltól.

Amint megállapítható, a Ttv. szabályozása az irányadó a BET FTK tekintetében. A Ttv. szabályozza az igazgatótanácsi tagokra vonatkozó érdekellentéteket, rendelkezve arról, hogy ha egy bizonyos műveletben, közvetlenül vagy közvetve, a társaság érdekeivel ellentétes érdeke van, erről köteles tájékoztatnia a többi tagot, a belső könyvvizsgálót vagy a belső kontrollt, és tartózkodnia kell a döntéshozataltól. Hasonló kötelezettsége van azon tanácstagoknak is, ha tudatában van annak, hogy férje vagy felesége vagy a negyedik fokú rokonig (beleértve házasságon keresztül is) érdeke fűződik bizonyos művelethez. Ha az alapító okirat másképpen nem rendelkezik, az előző tiltások nem érvényesek részvény vagy kötvényjegyzési ajánlattételre a felsorolt személyek részére, valamint ezen személyek által a társaság számára biztosított hitelek vagy jótállási garanciák létesítése esetén.²²

Az ÁvFt. az önálló ügyvitelű vállalatok esetében rendelkezik az érdekellentétről, hasonlóan a Ttv. előírásaihoz, két különbséggel. Egyrészt ez a különleges állami vállalat szervezeti forma nem részvénytársaságként működik, nem vonatkoznak rá az előbb említett kivételek, másrészt az ÁvFt. kötelezi a tanácsot, hogy az érdekellentétre vonatkozó szabályzatot és ennek életbe ültetéséről szóló rendszert határozzon meg.

Ennek megvalósítására az állami vállalatnak szükséges elfogadni, a kinevezésétől számított 90 napon belül, egy etikai kódexet, majd, ha indokolt, évente újrazvizsgálni ezt, minden esetben a belső kontroll véleményezése után.²³

Noha az ÁvFt. a részvénytársaságokra vonatkozó részben nem szabályozza külön az érdekellentétre vonatkozó előírásokat, azonban az etikai kódex elfogadására vonatkozó elvárások ugyanazok.²⁴ Ebből arra lehet következtetni, hogy az állami vállalatokra, amelyek részvénytársaságok formájában működnek, hasonló rendelkezések érvényesek, mint az önálló ügyvitelű vállalatok esetében.

A Romgaz Rt. jelentése alapján tiszteletben tartja ezt az elvárást, belső szabályzata 13. cikkelye tartalmazza e szabályokat, átemelve a Ttv. erre vonatkozó előírásait, valamint rendelkezik arról, hogy az audit bizottság évente, a tanácstagok nyilatkozatai, a

²¹ https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulament%20Intern%20al%20Consiliului%20de%20Administratie_1.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

²² A Ttv. 1443. cikkely 1–3. bekezdése.

²³ Az ÁvFt. 15 cikkely 1–4. bekezdése.

²⁴ Az ÁvFt. 29. cikkely 13. bekezdése.

gyűlések jegyzőkönyvei és egyéb lényeges adatok és információk alapján elkészít egy jelentést, amit továbbít a tanácsnak.²⁵ Továbbá, a vállalat 2013-ban elfogadta az etikai kódexet, majd 2018-ban újraközzölték, ez a dokumentum többek között szabályozza az érdekellentétek kérdéskörét.²⁶

4.3. A harmadik megfelelési elvárás a tanács taglétszámára vonatkozik. Ilyen tekintetben a tanácsnak legalább 5 tagból kell állnia. A Ttv. 137. cikkelye az egységes vezetés esetében legalább egy ügyvezetőt, a Ttv. 153⁶ 3. bekezdése a dualista rendszerben legalább 3, legtöbb 11 tagot ír elő. Az egységes vezetésnél azonban azon társaságok esetében, amelyek éves pénzügyi beszámolóit a törvény értelmében könyvvizsgáló kell ellenőrizze, legalább 3 ügyvezetővel kell rendelkezniük. Az állami tulajdonban levő (kizárólagos vagy többségi) részvénytársaságokra sajátos (szigorúbb) szabályok érvényesek.²⁷ Az egységes irányítási rendszerű Rt. esetében nincs lehetőség egyedüli ügyvezető kinevezésére, az Igazgatótanács legalább 3, legtöbb 9 tagú lehet. Azon állami vállalatok esetében, amelyek legalább 7,3 millió euró üzleti forgalommal és legalább 50 alkalmazottal rendelkeztek az elmúlt pénzügyi évben, az Igazgatótanács legalább 5, legtöbb 9 tagú lehet.

A Romgaz Rt. jelentése alapján tiszteletben tartja ezt az elvárást, hiszen 7 tagú tanáccsal rendelkezik, a 2019-es év folyamán 2 teljes jogú taggal (akiket a 2018-as évben megszervezett versenyvizsgálóválasztottak ki 4 éves mandátumra), és 5 tag ideiglenes megbízással (4 hónapra, majd utólag meghosszabbították további 2 hónapra, utólag újabb 5 tagot bíztak meg ideiglenesen 4 hónapra).²⁸

4.4. A negyedik megfelelési elvárás a nem végrehajtó és független tanácsstagokról szól. Az Igazgatótanács többsége nem rendelkezhet végrehajtó, igazgatói hatáskörrel, és a Standard kategóriában legalább egy tag, a Premium kategóriában pedig legalább 2 független taggal kell rendelkezzen. A Ttv. 138² cikkely 1. bekezdése előírja azt a lehetőséget, hogy az alapító okiratban vagy a részvényesek közgyűlésének határozata alapján az igazgatótanács 1 vagy több tagja független legyen.

Az állami vállalatok esetében az ÁvFT-jogszabály 28. cikkelye alapján az Igazgatótanács többsége nem rendelkezhet végrehajtó, igazgatói hatáskörrel és független kell legyen, a Ttv. 138² cikkely 2. bekezdése meghatározása szerint.

A BET FTK a független tanácsstagokra vonatkozóan megfogalmazza azt az elvárást, miszerint minden tagnak nyilatkoznia kell azokról az indokokról, amelyeknek megfelelően függetlennek tartja magát a jelleme és ítéltéképessége szempontjából, valamint egy sor függetlenségi kritérium teljesítése alapján. Az ÁvFT. a független tanácsstagok meghatározásakor a társasági törvényre hivatkozik. Az 1990. évi 31-es számú romániai társasági törvény nem tartalmazza a fogalom meghatározását, csupán azokra a

²⁵ https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulament%20Intern%20al%20Consiliului%20de%20Administratie_1.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

²⁶ https://www.romgaz.ro/sites/default/files/COD%20DE%20ETICA%20SI%20INTEGRITATE_0.pdf, 12–13. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

²⁷ Az állami vállalatok felelős társaságirányításáról szóló 2011. évi 109-es számú sürgősségi kormányrendelet, amelyet utólag a Parlament jóváhagyott a 2016. évi 111-es számú törvény által (Ordonanța de urgență nr. 109/2011 privind guvernanta corporativă a întreprinderilor publice, aprobată ulterior prin Legea nr. 111/2016).

²⁸ http://m.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf, 7–8. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

feltételekre korlátozódik, amelyeket szükséges teljesíteni egy tanácstagnak, hogy függetlennek lehessen nyilvánítani.²⁹ Azonban a BET FTK és a Ttv. 138² cikkely 2. bekezdése által meghatározott függetlenségi kritériumok között léteznek árnyalatbeli különbségek. Ezek a következők:

a) A BET FTK alapján nem ügyvezető vezérigazgató/ügyvezető igazgató a társaságban vagy az általa ellenőrzött más társaságban, és nem rendelkezett ilyen tisztséggel az elmúlt öt évben. A Ttv. előírása szerint: nem lehet a társaság vagy az általa ellenőrzött más társaság igazgatója, illetve az elmúlt 5 évben nem töltött be ilyen tisztséget. Az 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően: nem ügyvezető igazgatósági vagy vezetőségi tag a társaságnál vagy egy társult vállalkozásnál, és nem töltött be ilyen pozíciót az előző öt évben.

A három szabályozás között kizárólag terminológiai eltérés van, hiszen ugyanarra a tisztségre utalnak mindháromban, azzal a különbséggel, hogy a Ttv. meghatározása szerint az igazgató az a személy, akire átruháztak ügyvezetői feladatokat, tehát ügyvezető vezérigazgató/ügyvezető igazgató, mindegy, hogy az igazgatótanács tagjai közül való vagy sem. Azt gondolom, hogy a félreértések elkerülése céljából érdemes lenne a BET FTK-t kiegészíteni egy fogalommagyarázattal, vagy esetleg áttérni a Ttv. által meghatározott fogalomhasználatra.

b) A BET FTK alapján nem a társaság vagy az általa ellenőrzött más társaság alkalmazottja, valamint az elmúlt öt évben nem töltött be ilyen tisztséget. A Ttv. előírása szerint: nem lehet a társaság vagy az általa ellenőrzött más társaság alkalmazottja, illetve az elmúlt öt évben nem volt ilyen jellegű munkaviszonya. A 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően: nem alkalmazottja a társaságnak vagy egy társult vállalkozásnak, és nem töltött be ilyen pozíciót az előző három évben, kivéve, ha a nem ügyvezető igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tag nem tartozik a felső vezetéshez, és az igazgatóságba (felügyelőbizottságba) a jogilag elismert és visszaéléssel történő elbocsátások és más tisztességtelen bánásmód elleni védelmet szolgáló munkavállalói érdekképviselő rendszerének keretében került be.

Amint megállapítható, ebben az esetben a Ttv. szigorúbb előírást tartalmaz, mint az ajánlás, hiszen egyrészt három év helyett öt évre bővítette a tilalmi időszakot, másrészt pedig minden munkaviszonyra érvényes tilalmat vezetett be, nem csak a felső vezetésbe való részvételre. Továbbá a BET FTK és a Ttv. szabályai között létezik egy szakkifejezési különbség, mivel a BET FTK alkalmazott és betöltött tisztségre utal, addig a Ttv. fizetett munkavállalóról és munkaviszony létezéséről tesz említést. Azt hiszem, hogy a BET FTK fogalomhasználatát nem egyértelmű, és szükséges lenne átvenni a Ttv. előírásait.

c) A BET FTK alapján nem részesül vagy részesült egyéb többletjuttatásban vagy más előnyökben a társaság vagy az általa ellenőrzött más társaság részéről, nem végrehajtó ügyvezető tisztségéből fakadó javadalmazáson kívül.

A Ttv. előírása szerint: nem részesül vagy részesült a társaság vagy az általa ellenőrzött más társaság részéről, nem végrehajtó ügyvezető tisztségéből fakadó javadalmazáson kívül, egyéb többletjuttatásban vagy más előnyökben. A 2005/162/EK ajánlásnak

²⁹ 2005/162/EK ajánlás a jegyzett társaságok nem ügyvezető igazgatói, illetve felügyelőbizottsági tagjai szerepéről és az igazgatóság (felügyelőbizottság) által létrehozott bizottságokról II. számú melléklete L52/63 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005H0162&from=HU> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

megfelelően: nem kap vagy kapott jelentős kiegészítő díjazást a társaságtól vagy egy társult vállalkozástól azon a díjon kívül, amelyet nem ügyvezető igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagként kap. Az ilyen kiegészítő díjazásba beletartozik különösen bármely részvétel egy részvényopciós vagy bármely más teljesítményhez kötődő fizetési rendszerben; nem tartalmazza a fix összegű járandóságokban való részesülést egy nyugdíjtakarékossági programban (beleértve a halasztott járandóságokat) a társaságnál korábban teljesített munkaviszonyért (feltéve, hogy ez a járandóság nem függvénye semmilyen módon a folyamatos munkaviszonynak).

Észrevehető, hogy az EK-ajánlás sokkal pontosabb, és az esetleges kivételeket is részletezi. A BET FTK és a Ttv. előírásai között csak mondatszerkezeti különbség van, aminek nem értem a lényegét, hiszen sokkal egyszerűbb lett volna a BET FTK-ból átvenni szó szerint a Ttv. erre vonatkozó előírásait.

d) A BET FTK alapján jelenleg vagy a múltban nem volt alkalmazottja, illetve jelenleg vagy a múltban nem volt üzleti kapcsolata a társaság egy jelentős részvényesével, egy olyan részvényessel, aki a szavazatok több mint 10%-át ellenőrzi, vagy az általa ellenőrzött más vállalattal. A Ttv. előírása szerint: nem lehet a társaság jelentős részvényese. A 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően: nem ellenőrző befolyást gyakorló részvényes vagy annak (azoknak) a képviselője [a 83/349/EGK tanácsi irányelv³⁰ 1. cikk (1) bekezdése szerinti esetekre való hivatkozással kell megállapítani].

Noha a Ttv. hivatkozik a társaság jelentős részvényesére, meghatározást nem tartalmaz erre vonatkozóan. Ugyanakkor sem az ÁvFT., sem a pénzügyi eszközök piacáról szóló 2018. évi 126-os számú törvény nem volt segítségül, ezért egy speciális, a biztosítási piacot szabályozó törvényben találtam ezen fogalom meghatározását. Ez a BET FTK eltérően nemcsak a szavazatok számát, hanem a társasági alaptőke tekintetében is meghatároz egy alsó limitet, amelyet véleményem szerint a BET FTK-ba is szükséges lenne belefoglalni. Azt gondolom, hogy általános elvként kellene érvényesíteni a BET FTK keretében, hogy többleteltvárást megfogalmazhat, de kevesebbet, mint a jogszabályok nem, hiszen először a jogszabályi kötelezettség, és majd az elvárások kerülnek életbe ültetésre.

e) A BET FTK alapján nincsen és az előző évben nem is volt üzleti vagy szakmai kapcsolata a társasággal vagy a társaság által ellenőrzött más társasággal, sem közvetlenül, sem mint ügyfél, partner, részvényes, a társaság tanácstagja, ügyvezető vezérigazgatója/igazgatója, ha a kapcsolat jellegéből fakadóan befolyásolhatják tárgyilagosságát. A Ttv. előírása szerint: nem lehet vagy lehetett az elmúlt évben üzleti kapcsolata a társasággal vagy egy általa ellenőrzött más társasággal, személyesen, társként, részvényesként, ügyvezetőként, igazgatóként vagy alkalmazottként egy ilyen társaságban, ha a jellegéből fakadóan befolyásolhatják tárgyilagosságát. A 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően: nincs, illetve az elmúlt év folyamán nem volt jelentős üzleti kapcsolata a társasággal vagy egy társult vállalkozással, akár közvetlenül, akár partneri, részvényesi, igazgatósági tagi vagy felsőszintű alkalmazotti minőségben egy olyan testületnél, amelynek

³⁰ Időközben a 83/349/EGK tanácsi irányelvet hatályon kívül helyezte az Európai Parlament és a Tanács 2013/34/EU irányelve (2013. június 26.) a meghatározott típusú vállalkozások éves pénzügyi kimutatásairól, összevont (konszolidált) éves pénzügyi kimutatásairól és a kapcsolódó beszámolókról.

volt ilyen kapcsolata. Az üzleti kapcsolatok magukban foglalják a jelentős áruértékesítést vagy szolgáltatásnyújtást (ezen belül pénzügyi, jogi, tanácsadói vagy konzultációs szolgáltató), a jelentős ügyfél és azoknak a szervezeteknek a helyzetét, amelyek jelentős hozzájárulásokat kaptak a társaságtól vagy annak csoportjától.

Megállapítható, hogy ebben az esetben is a Ttv. többletkritériumokat tartalmaz, mint pl. az alkalmazotti státusz, ezért szükséges lenne a BET FTK függetlenségi kritériumai meghatározása szempontjából elsősorban a jogharmonizációra, másrészt a minimális elvárásokon felül, esetleg különleges, plusz kritériumokat meghatározni a megfelelési elvárásoknál. Másrészt, a 2005/162/EK ajánlás többletinformációt, egyéb meghatározást tartalmaz, amit mind a jogszabályba, mind pedig a BET FTK-ba érdemes lenne a következő időszakban átvenni és adaptálni.

f) A BET FTK alapján jelenleg és az elmúlt három évben nem volt külső könyvvizsgálója vagy belső ellenőre vagy alkalmazott partnere vagy társult tagja a társaság vagy általa ellenőrzött másik társaság jelenlegi külső pénzügyi könyvvizsgálójának vagy a belső ellenőrzést végző társaságnak. A Ttv. előírása szerint nem lehet és az elmúlt három évben nem volt a társaságnak vagy az általa ellenőrzött más társaságnak pénzügyi könyvvizsgálója vagy a jelenlegi pénzügyi könyvvizsgáló alkalmazott társa. A 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően: nem partner vagy alkalmazott, és az elmúlt három évben nem volt az a társaság vagy egy társult vállalkozás jelenlegi vagy előző külső könyvvizsgálójánál.

Ebben az esetben harmóniában vannak a szabályozások, csak a használt fogalmak térnek el, viszont ugyanarra a tevékenységre vonatkoznak, vagyis a társaság belső ellenőrzést végző pénzügyi ellenőr, illetve a külső (pénzügyi) könyvvizsgáló tekintetében.

g) A BET FTK alapján nem ügyvezető vezérigazgató/igazgató egy másik társaságban, ahol a társaság egy másik ügyvezető vezérigazgatója/igazgatója nem ügyvezető tanácstag. A Ttv. előírása szerint: (nem) lehet igazgató egy másik társaságnál, amelyben a társaság egy másik igazgatója nem végrehajtó ügyvezető.³¹ A 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően: nem ügyvezető igazgatósági vagy vezetőségi tagja egy másik társaságnak, amelyben a társaság ügyvezető igazgatósági vagy vezetőségi tagja nem ügyvezető igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tag, és nincs más jelentős kapcsolata a társaság ügyvezető igazgatósági tagjaival más társaságokban vagy testületekben való részvétel folytán.

Ebben az esetben is a különböző szabályok összhangban vannak, azzal a megjegyzéssel, hogy a Ttv. által használt igazgatói fogalom valójában az ügyvezető tanácstagokra és az ügyvezető igazgatókra egyaránt vonatkozik. Természetesen a Ttv. jogalkotási hibája is egyértelmű, mind a 2005/162/EK ajánlás, mind a BET FTK elvei és logikai következetesség szempontjából.

h) A BET FTK alapján nem volt a társaság ügyvezető tanácstagja több mint 12 éves időszakban. A Ttv. előírása szerint: nem lehet a társaság nem végrehajtó igazgatója több mint három megbízás futamideig. A 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően nem volt az igazgatóság (felügyelőbizottság) nem ügyvezető igazgatósági vagy felügyelőbizottsági

³¹ VERESS Emőd, FEGYVERESI Zsolt, PÁL Előd: *Román társasági jog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Budapest–Köszvény, 2019, 258. Logikailag hiányzik a tagadó szó, azaz a nem előjel, jogalkotási hibára vonatkozó észrevétel.

tagja háromnál több időszakra (vagy, ehelyett, 12 évnél tovább, ha a nemzeti jog nagyon rövid hosszúságú normál időszakokat ír elő).

Mivel a Ttv. a tanácstagok számára legtöbb 4 éves, illetve a társaság alapítása esetében, az első tanácstagok számára legtöbb 2 éves megbízási időszakot ír elő, természetesen a közgyűlés ennél rövidebbet is meghatározhat, a három megbízási időtartama biztosan nem haladhatja meg a BET FTK által meghatározott 12 évet, illetve ilyen módon a 2005/162/EK ajánlás kombinált kritériuma is teljesülni bizonyul.

i) A BET FTK alapján nincsen családi kapcsolata az a) és d) esetekben meghatározott személyekkel. A Ttv. előírása szerint a családjának tagjai nem lehetnek az a) és d) esetekben. A 2005/162/EK ajánlásnak megfelelően nem közeli családtagja az egyik ügyvezető igazgatósági vagy vezetőségi tagnak, vagy olyan személyeknek, akik a fenti a)–h) pontok egyikébe tartoznak. Ebben az esetben a három szabályozás összhangban van.

A Romgaz Rt. a Prémium kategóriába tartozik. A 2019-es évre vonatkozó jelentése alapján tiszteletben tartja ezt az elvárást, hiszen az év elején hatályban levő tanács 7 tagja közül 6 nem végrehajtó volt, a 2019. júniusban bekövetkezett változások után mind a 7 tag nem végrehajtó volt, illetve a 2019. decemberi változások után is minden tag nem végrehajtó volt. Ami a függetlenségi elvárást illeti, az év elején 6 tag a 7-ből, júniusban 5 tag a 7-ből, majd decemberben 4 tag a 7-ből függetlennek vallotta magát.³²

Összességében azt gondolom, hogy a BET FTK fölöslegesen szabályozza ilyen részletekben menően a függetlenségi kritériumok kérdését, olyan feltételek mellett, hogy erre vonatkozóan elsősorban a Ttv. 138² cikkely 2. bekezdésében foglalt szabályozás az irányadó. A BET FTK keretében meghatározott függetlenségi kritériumok árnyalatbéli különbségeket tartalmaznak az általános jogszabályban rögzítettekhez képest.

4.5. Az ötödik megfelelési elvárás a tájékoztatás a tanácstagok más, állandó jellegű szakmai kötelezettségvállalásaira vonatkozik, kinevezés előtt és mandátum alatt. Itt érdemes megjegyezni, hogy a Ttv. 153¹⁶ cikkely 1. bekezdése 5-re korlátozza a különböző társaságokban tanácsai tagsági minőség egyidejű betöltését, az állami vállalatok esetében pedig ÁvFT.-jogszabályban a 33. cikkely alapján egy természetes személy egyszerre legtöbb három társaságban tölthet be tanácstagságot.

A Ttv. nem rendelkezik a tagok önéletrajzainak a közzétételéről, azonban ha a gyűlések összehívójában a napirendi pontok között szerepel új tagok kinevezése a tanácsba, akkor a részvényesek számára szükséges elérhetővé tenni a jelöltek nevét, lakhelyét és szakmai képzettségét.³³

Annak ellenére, hogy a Ttv. nem tér ki különösképpen a jelöltek egyéb elfoglaltságaira is, figyelembe véve a különböző tanácsokban betöltött tagság számának korlátozását, illetve hogy a szakmai képzettségek felsorolásánál feltételezhetően a jelöltek beszámolnak más szakmai kötelezettségeikről is, a megfelelési elvárás teljes mértékben beleillik a jogszabályi környezetbe.

Hasonlóképpen, az ÁvFT. részvénytársaságokra vonatkozó rendelkezései két helyen is előírják a tanács elnöke számára, hogy a tagok önéletrajzait közzölje az állami

³² http://m.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf, 50–52. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

³³ A Ttv. 117. cikkely 6. bekezdése.

vállalat honlapján, egyszer a társaság működését szabályozó részben,³⁴ másrészt az átláthatósági elveknél.³⁵

Noha a jogszabály *expressis verbis* nem rendelkezik a tanácstagok állandó jellegű szakmai kötelezettségvállalásainak közzétételéről, azáltal, hogy egyrészt kötelezővé teszi az önéletrajzok nyilvánosságra hozatalát, és joggal feltételezhető, hogy általában az önéletrajz tartalmazza a hivatkozott személy minden szakmai elfoglaltságát, másrészt korlátozza egy tag által egyszerre betöltött tanácstagság számát, úgy is értelmezhető, hogy a megfelelési elvárás az állami vállalatokra vonatkozó jogszabályi előírással összhangban van.

A Romgaz Rt. vállalat igazgatótanácsának tagjaira vonatkozó adatokat illető elvárások tekintetében, a 2019-es évre vonatkozó jelentése alapján, tiszteletben tartja ezt az elvárást, hiszen a vállalat honlapján található önéletrajzok tartalmazzák a szükséges információkat.

4.6. A hatodik megfelelési elvárás a részvényesekkel való kapcsolatra vonatkozik. Ennek alapján a tanács tagjai kötelesek jelenteni a tanácsnak a társaságban legalább 5%-kal rendelkező részvényessel való bármilyen kapcsolatot. Erre a kötelezettségre vonatkozóan sem a Ttv., sem az ÁvFT. nem tartalmaz semmilyen szabályt.

A 2019-es évre vonatkozó jelentése alapján a Romgaz Rt. tiszteletben tartja ezt az elvárást, azonban konkrét nyilatkozatot vagy dokumentumot nem találtam ezzel kapcsolatban sem az éves jelentésben, sem a vállalat honlapján.

4.7. A hetedik megfelelési elvárás a tanács titkári tisztségének létesítésére utal. Ilyen tekintetben a tanács meg kell nevezzen egy titkárt, aki segíti a tanács munkáját. Erre a tisztségre vonatkozóan sem a Ttv., sem az ÁvFT. nem tartalmaz semmilyen szabályt, szabadkezet biztosítva a tanács számára, hogy saját maga határozza meg a belső működését.

A Romgaz Rt., a 2019-es jelentése alapján tiszteletben tartja ezt az elvárást, a tanács belső rendszabálya tartalmazza az erre a tisztségre vonatkozó hatásköröket, illetve hogy az elnök javaslatára a tanács dönt a személyről,³⁶ viszont sem a jelentés, sem a honlap igazgatótanács tagjaira vonatkozó része nem tartalmaz erre vonatkozó adatot, azaz nem tűnik ki, hogy a 2019-es évben ki töltötte be a társaságban ezt a tisztséget.

4.8. A nyolcadik megfelelési elvárás a tanács kiértékeléséről szól. Az FT-re vonatkozó nyilatkozatnak tartalmaznia kell, ha a tanács kiértékelése az elnök vagy a javadalmazási bizottság által megtörtént, valamint ha ez elkészült, hogy milyen intézkedéseket és változtatásokat hoztak, valamint a társaságnak rendelkezniük kell a tanács kiértékelésére vonatkozó szabályzattal/útmutatóval.

Az ÁvFT. szabályozza a tanács munkája értékelésének módjait és gyakoriságát, amely négy különböző módon valósulhat meg:

a) évente, a közgyűlés által, vagy esetleg kiértékelésben jártas szakértők segítségével, ami mind a megbízási szerződés végrehajtását, mind az üzleti tervet érinti,³⁷

³⁴ Az ÁvFT. 29. cikkely 12. bekezdése.

³⁵ Az ÁvFT. 51. cikkely 1. bekezdése e) pontja.

³⁶ https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulament%20Intern%20a1%20Consiliului%20de%20Administratie_1.pdf, 13–14. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

³⁷ Az ÁvFT. 30. cikkely 7. bekezdés.

b) a tanácsstagok megbízási szerződésének végén, amennyiben megfelelően teljesítették a célkitűzéseket, és ha az alapító okirat lehetővé teszi, a kiértékelést követően megbízásukat meg lehet hosszabbítani egy újabb mandátumra,³⁸

c) a tanács évente elvégzi saját értékelését a Pénzügyminisztérium által kidolgozott, a felelős társaságirányításra vonatkozó útmutatókban előírt elvek és javaslatok tiszteletben tartásáról, belefoglalva a következtetéseit is, az „alkalmazd vagy magyarázd elv” alapján,³⁹

d) a tanács, minden bizottság és egyenként minden egyes tag belső önértékelésének elvégzése, annak érdekében, hogy azonosítsa az erősségeket és lehetőségeket a kollektív és egyéni fejlődésre, a segítő feltételeket, az eljárásokat és szükséges kompetenciákat a feladatok elvégzése céljából.⁴⁰

Az előbbi jogszabályok tükrében kijelenthető, hogy a négy kiértékelési eljárást valójában egymást nem kizárva, ellenkezőleg: egymást erősítve, párhuzamosan szükséges véghezvinni.

Természetesen a második kiértékelés csak abban az esetben történik, ha az illető tanácsstag meg szeretné pályázni egy újabb időszakra ezt a tisztséget. Viszont a jogszabály nem rendelkezik ennek módjáról, és nem kötelezi a vállalatokat, hogy az önértékelési eljárásra egy szabályzatot dolgozzon ki.

A Romgaz Rt., a 2019-es jelentése alapján, csak részben teljesíti ezt az elvárást, a nem megfelelési oknál/a magyarázatnál a vállalat a következőket közli: *„Az éves jelentés felelős társaságirányításra vonatkozó nyilatkozatban említésre kerül a tanács kiértékelése. A tanács kiértékelésére vonatkozó szabályzat kidolgozásra és 2019-ben elfogadásra került, majd közzétették a honlapon.”*⁴¹ *A kiértékelés nem történt meg, mert 2019-ben három különböző tanács működött, kettő ezek közül ideiglenes tagokkal rendelkezett, akiket nem az ÁvFT. által meghatározott eljárás alapján választottak ki.”*

Érdemes megjegyezni, hogy a Romgaz vállalat önértékelésre vonatkozó szabályzata, a Nagy-Britanniai Audithatóság,⁴² az ICAEW – az Angliai és Walesi Könyvelők Intézete⁴³ és a Mazars LLP cég⁴⁴ által kidolgozott kérdőívmodell, az „Unlocking your board’s full potential: Board evaluation questionnaire” (Feloldani a tanácsod minden képességét: a tanács felmérésének kérdőíve) adaptálásán alapszik.⁴⁵

³⁸ Az ÁvFT. 28. cikkely 7. bekezdése.

³⁹ Az ÁvFT. végrehajtási rendeletéről szóló 2016. évi 722. számú Kormányhatározat 3. cikkely 1–2. bekezdése.

⁴⁰ Az ÁvFT. végrehajtási rendeletéről szóló 2016. évi 722. számú Kormányhatározat 1. cikkelye a kiválasztási kritériumok megállapításáról, minden tisztségre legtöbb öt jelöltet tartalmazó rövid lista összeállításáról, ezek sorrendjéről, a végző kinevezés eljárásról, valamint az ÁvFT. más rendelkezéseinek életbe ültetéséhez szükséges intézkedésekről, az 1-es számú melléklet, a megbízási szerződés kötelező elemei 1b melléklete 14. pont a) betűje.

⁴¹ <https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Politica%20privind%20evaluarea%20Consiliului%20de%20Administratie.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁴² National Audit Office www.nao.org.uk (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁴³ Institute of Chartered Accountants in England and Wales www.icaew.com (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁴⁴ Mazars LLP <https://www.mazars.co.uk/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁴⁵ National Audit Office <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2013/02/Board-Evaluation-questionnaire.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

4.9. A kilencedik megfelelési elvárás a tanács és a keretében működő bizottságok tevékenységi beszámolóira vonatkozik. Ilyen irányban a nyilatkozatnak tartalmaznia kell a tanácsok és bizottsági gyűlések számát, a tagok részvételét, valamint a tevékenységi beszámolóit.

A Ttv. előírja a tanács számára az éves beszámoló elkészítésének kötelezettségét,⁴⁶ azonban nem tér ki ennek tartalmára, illetve a konzultatív bizottságokra nézve, ha ezeket létrehozták, akkor ezek feladata közé tartozik különböző vizsgálatok végzése és javaslatok megfogalmazása a tanács számára, valamint rendszeresen kell jelentéseket készítsenek a tanács felé.⁴⁷

Az ÁvFT. kötelezi a tanácsot, hogy félévente készítse el a beszámolóját, amelynek tartalmaznia kell az igazgatók megbízási szerződéseinek végrehajtására, az operatív tevékenységekre, a társaság gazdasági eredményeire és a féléves pénzügyi eredményeire vonatkozó információkat. Továbbá a jelölő és javadalmazási bizottság köteles évente egy beszámolót készíteni, amely kitér a tanácstagok jövedelmeire és egyéb juttatásaira, külön az állandó és változó részére, a teljesítménykritériumokra, esetleges nyugdíjbiztosítási hozzájárulásokra és a megbízási szerződés feltételeire.⁴⁸

A 2019-es jelentés alapján a Romgaz Rt. tiszteletben tartja ezt az elvárást, hiszen ennek a VIII. fejezetében a felelős társaságirányításra vonatkozó nyilatkozat tartalmazza azt, hogy a 35 tanácsgyűlésén, illetve a konzultatív bizottságok, ezen belül a jelölő és javadalmazási bizottság 9 gyűlésén, az auditbizottság 8 gyűlésén, valamint a stratégiai bizottság 2 gyűlésén hányszor vettek részt a tagok. Továbbá tartalmaz egy rövid leírást a konzultatív bizottságok fontosabb feladatköreiről.⁴⁹

A bizottságok feladat- és hatásköreinek részletes bemutatása a társaság honlapján található meg a belső szabályzatukba foglalva.⁵⁰ Ugyanitt megtalálható a jelölő- és javadalmazási bizottság 2019-es évre vonatkozó beszámolója.⁵¹

4.10. A tizedik megfelelési elvárás a független tagok pontos számának közléséről szól. Ilyen módon a nyilatkozatnak tartalmaznia kell a tanácsok független tagjainak pontos számát.

A Ttv. a független tagok esetében előírja, hogy lehet egy vagy több, az alapító okirat vagy a közgyűlés határozata értelmében, valamint amennyiben a tanácson belül létrehozásra kerül egy konzultatív bizottság, akkor ezen belül legalább egy tag független kell legyen. A tagok jelölésénél szükséges megadni a szakmai képesítésüket, azonban nem rendelkezik arról, hogy nyilatkozniuk kell a függetlenségükről vagy arról, hogy a tanácsnak nyilatkozniuk kellene a független tagok pontos számáról.

Az ÁvFT. is szabályozza a független tagok számát a tanácsban, valamint a tanácson belül létrehozott konzultatív bizottságokon belül. Az állami vállalatok kötelesek, a tanács elnöke gondoskodása alapján, közzétenni a vállalat honlapján a tanácstagok önéletrajzát,

⁴⁶ A Ttv. 1172. cikkely 1. bekezdése.

⁴⁷ A Ttv. 1402. cikkely 1. bekezdése.

⁴⁸ Az ÁvFT. 55. cikkely 1–3. bekezdése.

⁴⁹ http://m.bvb.ro/infocent/infocent20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf, 66–69. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁵⁰ <https://www.romgaz.ro/ro/documente-de-referinta> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁵¹ <https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Raport%20anual%202019%20al%20Comitetului%20de%20Nominalizare%20si%20Remunerare.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

anélkül, hogy kitérne a függetlenség minőségének kinyilatkoztatására vagy ennek az éves jelentésbe való belefoglalására.

Noha egyértelműen sem a Ttv., sem az ÁvFT. nem tér ki a független tanácsstagok számának közlésére, közvetve értelmezhető lenne úgy is, hogy esetleg a szakmai képzettség, valamint az önéletrajz tartalmazhatja az erre a minőségre vonatkozó nyilatkozatot. Azonban azt gondolom, hogy az esetleges értelmezések elkerülése végett érdemes lenne kiegészíteni mind a két jogszabályt, hogy kötelező legyen a tanácsstagoknak nyilatkozniuk, hogy függetlenek-e vagy sem, és ezt a nyilatkozatot a nagy nyilvánosság tudomására hozni.

A Romgaz Rt. vállalat tiszteletben tartja ezt az elvárást a 2019-es évre vonatkozó beszámolójában,⁵² pontosan meg van határozva, hány független tag volt: az év elején 6 tag a 7-ből, júniusban 5 tag a 7-ből, majd decemberben 4 tag a 7-ből függetlennek vallotta magát.

Mivel a 8–10. elvárás az FT vonatkozó nyilatkozat tartalmi elemeire vonatkozik, ezeket akár csoportosítani is lehetne a jövőben, az egyszerűsítés és a könnyebb átláthatóság érdekében.

4.11. A tizenegyedik megfelelési elvárás a jelölőbizottság létrehozásáról szól. A Premium kategóriás társaságok tanácsai kötelesek jelölőbizottságot létrehozni a nem végrehajtó tagok közül, a bizottság többsége pedig független kell legyen.

A Ttv. lehetőségként írja elő konzultatív bizottságok létrehozását a tanács kérésén belül, és példaként sorolja fel az audit, az ügyvezetők, igazgatók, pénzügyi ellenőrök és a személyzet javadalmazása vagy különböző vezető tisztségekre jelölési tevékenységeket.⁵³

Az ÁvFT. az önállóan gazdálkodó társaságok esetében nem, azonban a részvénytársaságok részére kötelezően előírja, hogy a tanácson belül létre kell hozni a jelölő- és javadalmazási bizottságot, a jelölőbizottságot nem végrehajtó tagok alkotják, akik közül legalább egy független.⁵⁴ Érdekes módon ugyanez az elvárás, redundáns módon, megjelenik ugyanabban a jogszabályban, 5 cikkelyel később.⁵⁵

Javaslatom: *de lege ferenda*, a jogszabály egyszerűsítése és a fölösleges ismétlések elkerülése céljából, a szabályozás egyszeri megjelenítése és az ismétlés mellőzése. A fenti különböző szabályok alapján a jelölőbizottságra vonatkozó előírások, a létrehozás, az összetétel a következőképpen fest:

Szabályozás / Kritérium	BET FTK	Ttv.	ÁvFT.
Létrehozás	Prémium Rt. esetében kötelező	Fakultatív	Kötelező
Taglétszám	–	min. 2	–
Nem végrehajtó tagok	Prémium Rt. esetében összes tag	min. 1	Összes tag
Független tagok	Prémium Rt. esetében a többség	min. 1	min. 1

Forrás: saját szerkesztés

⁵² http://m.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf, 66. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁵³ A Ttv. 1402. cikkely 1. bekezdése.

⁵⁴ Az ÁvFT. 29. cikkely 2. bekezdése.

⁵⁵ Az ÁvFT. 34. cikkely 4. bekezdése.

Továbbá, a BET FTK előírásai és a jogszabályok együttes értelmezése, valamint az állami vállalatokra vonatkozó különleges szabályok alapján érdemes lenne ezt a megfelelési elvárást átcsoportosítani, és a C fejezet – Igazságos jutalmazás és motiváció – keretei közé foglalni. A javaslatom arra a tényre támaszkodik, hogy az ÁvFT. szerint a jelölő és javadalmazási tevékenység egy bizottságba szerveződik, illetve a BET FTK a tanácson belül létrehozott auditbizottságra vonatkozó megfelelési előírások külön, a B fejezet – A kockázatkezelési rendszer és belső kontroll – keretében kerülnek részletezésre.

A Romgaz részvénytársaság a Prémium kategóriába tartozik. A 2019-es évre vonatkozó jelentése alapján tiszteletben tartja ezt az elvárást, hiszen az ezen belül található, a felelős társaságirányításra vonatkozó nyilatkozat tartalmazza a jelölő- és javadalmazási bizottság létrehozására és működésére vonatkozó információkat.⁵⁶

A jelölő- és javadalmazási bizottság mind a három tagja nem végrehajtó, azonban csak egy független közülük és kettő nem független, ilyen módon a társaság nem tartja tiszteletben a megfelelési elvárásnak azt a részét, amely arra vonatkozik, hogy a bizottság többsége független kell legyen. Ugyanakkor a bizottság összetétele esetében figyelmen kívül hagy a jelölő- és javadalmazási bizottság saját belső szabályzatában⁵⁷ tartalmazott kritériumok közül kettőt: a bizottság többsége nem végrehajtó tanácsstag, valamint a bizottság elnöke független. Ennek megfelelően a helyes nyilatkozat a részleges teljesítés lett volna, illetve szükséges lett volna egy magyarázat is a BET FTK-nak való nem megfelelésről.

A vezető és ellenőrző tanácsok Felelősségei egységes bemutatása		
	Általános elvek	Megfelelési elvárások
1.	Hatáskör	Belső szabályzat
2.	Összetétel	Érdekellentét
3.	Kiválasztás	Taglétszám
4.	Szétválasztás	Nem végrehajtó és független tagok
5.	Egyensúly	Egyéb szakmai kötődések
6.	Tájékoztatás	Részvényesekkel való kapcsolat
7.	Titoktartás	Titkár
8.		Kiértékelés
9.		Tevékenységi beszámoló
10.		Független tagok
11.		Jelölőbizottság

Forrás: saját szerkesztés

⁵⁶ https://www.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf, 50–52. és 66–69. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

⁵⁷ <https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulamet%20Intern%20al%20Comitetului%20de%20Nominalizare%20si%20Remunerare.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

5. Összegzés – Következtetések

Amint a fent felsorolt érvek bizonyítják, a Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódexe, a vezető és ellenőrző tanácsok felelősségeire vonatkozó általános elvei és megfelelési elvárások nagyjából összhangban vannak az európai és romániai jogszabályokkal. Bizonyos esetekben azonban indokoltnak tűnik továbbfejleszteni a Kódexet, egyértelműbbé és átláthatóbbá téve azt. Egyrészt javasolt lenne a használt kifejezéseket összhangba hozni a jogszabályokban használt fogalmakkal. Másrészt a Kódexnek egyértelműen többlet- vagy részletesebb szabályokat kellene tartalmaznia a jogszabályokhoz képest, és mellőznie kellene a redundáns elemeket, lásd pl. a független tanácsstagok meghatározásának kritériumait.

Ami az esettanulmányra kiválasztott állami vállalatot, a Romgaz részvénytársaságot illeti, a 2019-es évi beszámolója, a felelős társaságirányítási nyilatkozata és a honlapján elérhető többi dokumentuma alapján megállapítható, hogy majdnem teljes mértékben tiszteletben tartja mind az általános elveket, mind a megfelelési elvárásokat.

Végül, de nem utolsósorban, a tanulmányban bemutatott elemzett adatok alapján, a jelen tanulmány nem titkolt célja egy jövőkép felvázolása volt. Ennek megfelelően konkrét jogszabályi módosításokra, illetve a Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódexének további fejlesztésére vonatkozó javaslatokat fogalmaztam meg. Mindezen javaslatok továbbgondolása és -fejlesztése lehetőséget biztosíthat a felelős társaságirányítási célkitűzések minél eredményesebb életbe ültetésére.

Irodalomjegyzék

1. AUER Ádám: *Corporate governance, A felelős társaságirányítás jelenkori dimenziói*, Szakmai lektor: Prof. Dr. PAPP Tekla egyetemi tanár, Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., Budapest, 2017.
2. BĂTAE, O-M., FELEAGĂ, L.: *Corporate Governance in Listed and State-Controlled Companies in the Romanian Energy System*, Audit Financiar, vol. XVIII, 2 (158)/2020, 395–410, DOI: 10.20869/AUDITF/2020/158/014
3. DOCHIA Aurelian, coordonator și autor principal, NECULA Dan Paulopol, expert juridic, NICHTITA Georgiana, asistent juridic: *Evaluarea implementării Ordonanței de Urgență nr. 109/2011, Raport final*, <https://www.mfinante.gov.ro/static/10/Mfp/guvernanta/Finalreport10919feb2015.doc>, 43. (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
4. VERESS Emőd: *The state's role as owner of enterprises: mandatory rules of corporate governance in Romania*, Pro Publico Bono - Public Administration, Budapest, 2017/ Special edition 1, 62–78.
5. VERESS Emőd, FEGYVERESI Zsolt, PÁL Előd: *Román társasági jog*, Forum Iuris Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár, 2019.

Források

1. 2016. évi 722. számú kormányrendelet
2. Bursa de Valori București (Bukaresti Értéktőzsde) <https://www.bvb.ro/infocont/infocont19/OLT051119.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
3. <http://www.bvb.ro/AboutUs/Overview> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
4. http://www.bvb.ro/info/Rapoarte/Diverse/RO_Cod%20Guvernanta%20Corporativa_WEB_single.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
5. http://www.bvb.ro/Juridic/files/Cod%20BVB%20-OPR_in%20vigoare%2021102019.pdf 2019. október 21-től lépett érvénybe (Rulebook of the Bucharest Stock Exchange Market Operator) (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
6. https://www.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
7. http://m.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf 7-8. oldal (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
8. http://m.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf 50-52. oldal (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
9. http://m.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf 66-69. oldal (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
10. http://m.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf 66. oldal (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
11. https://www.bvb.ro/infocont/infocont20/SNG_20200422221132_SNG-Raport-anual-2019.pdf, 50–52. és 66 – 69. oldal (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
12. Depozitarul Central Rt. (a Bukaresti Értéktőzsde tagja, a tőzsdén jegyzett társaságok részvényesek jegyzékének nyilvántartója) által közölt, 2020.06.30-án érvényes adatok alapján, forrás: <https://www.rocstar.ro/Emitenti/Emisiuni/DetaliiEmitent?simbol=SNG> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
13. Európai Közösség 2005/162/EK ajánlása a jegyzett társaságok nem ügyvezető igazgatói, illetve felügyelőbizottsági tagjai szerepéről és az igazgatóság (felügyelőbizottság) által létrehozott bizottságokról II. számú melléklete L52/63 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005H0162&from=HU> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
14. Európai Parlament és a Tanács 2013/34/EU irányelve (2013. június 26.) a meghatározott típusú vállalkozások éves pénzügyi kimutatásairól, összevont (konszolidált) éves pénzügyi kimutatásairól és a kapcsolódó beszámolókról
15. Institute of Chartered Accountants in England and Wales www.icaew.com (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
16. Legea nr. 15/1990 privind reorganizarea unităților economice de stat ca regii autonome și societăți comerciale
17. Mazars LLP, <https://www.mazars.co.uk/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
18. Ministerul Finanțelor (Romániai Pénzügyminisztérium), http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/guvernanta/rapactivintreppub2018_120920198.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
19. National Audit Office www.nao.org.uk (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
<https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2013/02/Board-Evaluation-questionnaire.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

20. Nestors Advisors <https://www.nestoradvisors.com/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
21. Nestor Nestor Diculescu Kingston Peterson <https://www.nndkp.ro/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
22. Organisation for Economic Co-operation and Development: *Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*, OECD Publishing, Paris, 2015, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264244160-en.pdf?expires=1614013405&id=id&accname=guest&checksum=E4F1321DF2C23DD0867FEE0A3890A84F> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
23. ROMGAZ S.A. <https://www.romgaz.ro/> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulament%20Intern%20al%20Consiliului%20de%20Administratie_1.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulament%20Intern%20al%20Consiliului%20de%20Administratie_1.pdf (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
https://www.romgaz.ro/sites/default/files/COD%20DE%20ETICA%20SI%20INTEGRITATE_0.pdf 12-13. oldal (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulament%20Intern%20al%20Consiliului%20de%20Administratie_1.pdf 13-14. oldal (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
<https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Politica%20privind%20evaluarea%20Consiliului%20de%20Administratie.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
<https://www.romgaz.ro/ro/documente-de-referinta> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
<https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Raport%20anual%202019%20al%20Comitetului%20de%20Nominalizare%20si%20Remunerare.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
<https://www.romgaz.ro/sites/default/files/Regulamet%20Intern%20al%20Comitetului%20de%20Nominalizare%20si%20Remunerare.pdf> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)
24. Ziarul Financiar pénzügyi lap által készített számítások, a Bukaresti Értéktőzsdén 2020. január 14-én érvényes adatok alapján: <https://www.zf.ro/burse-fonduri-mutuale/statul-detine-57-de-companii-listate-la-bursa-in-valoare-de-26-8-mld-lei-romgaz-si-petrom-50-din-portofoliu-18712810> (letöltés ideje: 2021. 02. 11.)

In memoriam Bragyova András

Bragyova András 1950. március 1-jén született Budapesten, középiskolai tanulmányait a budapesti Berzsenyi Dániel Gimnáziumban végezte, ahol 1968-ban érettségizett. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatott jogi tanulmányait 1975-ben summa cum laude minősítésű diplomával zárta.

1977-től az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének munkatársaként a Nemzetközi Jogi Osztályon, majd az Összehasonlító Jogi, illetve az Alkotmányjogi Osztályon dolgozott. 1992-től az Intézet tudományos titkára, utóbb tudományos főmunkatársa, majd tudományos tanácsadója volt. Későbbi és további munkahelyei mellett szellemi otthona mindvégig a Jogtudományi Intézet maradt, tudományos pályájára, szakmai életútjára intézeti kollégái, barátai közül elsősorban Peschka Vilmos és Lamm Vanda gyakorolt jelentős hatást.

1978-tól a strasbourgi Faculté internationale de droit comparé kurzusán közjogi diplomát szerzett, 1980-tól a Hágai Nemzetközi Jogi Akadémia, 1982-ben a salzburgi American Seminar kurzusain vett részt. 1989 folyamán Rómában alkotmányjogi és jogfilozófiai kutatásokat, 1990-ben Alexander von Humboldt ösztöndíjjal a Freiburgi Albert Ludwig Universität európai jogi és alkotmányjogi kutatásokat végzett.

A Candidatus Scientiarum fokozatot 1988-ban szerezte meg *A nemzetközi konfliktusok jogi rendezésének alapproblémái* című munkájával, 2001-ben habilitált, 2003-ban az alkotmánybíráskodás elméleti kérdéseit tárgyaló értekezésével szerezte meg a Magyar Tudományos Akadémia doktora (DsC) címet. 1984-től a Miskolci Egyetemen oktatott, 2000-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. 1994 és 2004 között a Közép-európai Egyetem Politikatudományi Tanszékének állandó vendégtanáráként működött. A 2000-es évek elején több éven át a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán az Alkotmányjogi Tanszék vezetője, 2001-től a Doktori Iskola vezetője volt.

Első munkáiban a környezetvédelem nemzetközi jogi kérdéseivel, valamint az állam immunitásával foglalkozott, majd számos további nemzetközi jogi munka után érdeklődése egyre inkább az alkotmányjog felé fordult. *Az új alkotmány egy koncepciója* című, 1995-ben megjelent könyve az 1994–1998 közötti parlamenti ciklusban tervezett új alkotmány előkészítésére szolgált – e munkájában az alkotmány mérsékelt megújításának rendszerszerű, pontról pontra megindokolt módosításának koncepcióját képviselte. Hasonlóan komoly hatást fejtettek ki mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomra az 1994-es *Az alkotmánybíráskodás elmélete*, illetve az 1997-es *Constitution of the Republic of Hungary* című könyvei.

Alkotmányjogi munkássága nem korlátozódott pusztán „elméleti” síkra, 2005-től kilenc éven át alkotmánybíróként működött, ennek során harminc jogszabályt megsemmisítő határozatnak volt az előadója, továbbá negyven párhuzamos és több mint száz különvélemény szerzője.

Az 1990-es években közel egy évtizeden át az *Állam- és Jogtudomány* című folyóirat szerkesztője volt. Utóbb a *Miskolci Jogi Szemle* szerkesztőbizottságának elnöke, a Magyar

Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának tagja, 2012-től 2019-ig az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsának tagja volt. Aktív részt vállalt számos tudományos szervezetben is (Magyar Alkotmányjogászok Egyesülete, International Law Association, Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie, European Academy of Sciences and Arts, International Association of Legal Science).

Életére alkotóereje teljében súlyos, méltósággal viselt betegség tett pontot 71. életében, 2020. november 4-én.

Bragyova András nemcsak kiváló jogtudós volt, de kivételes műveltségű, páratlan filozófiai, irodalmi és zenei ismeretekkel, kiemelkedő nyelvtudással rendelkező, segítőkész ember és barát is. Hiányát szakmailag és emberileg egyaránt fájdalmasan érezzük.

Nótári Tamás

E lapszám szerzői

Ambrus István

egyetemi docens, ELTE ÁJK, Budapest
e-mail: ambrus.istvan@ajk.elte.hu

Batta Júlia Dóra

PhD-hallgató, DE ÁJK, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen
e-mail: dorabatta96@gmail.com

Bodnár András Péter

PhD-hallgató, DE ÁJK, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen
e-mail: andrisbodnar9@gmail.com

Domokos Andrea

egyetemi tanár, KRE ÁJK, Budapest
email: domokos.andrea@kre.hu

Elek Balázs

egyetemi tanár, DE ÁJK, Debrecen
email: elek.balazs@law.unideb.hu

Fantoly Zsanett

egyetemi tanár, NKE Rendészettudományi Kar, Budapest
e-mail: Fantoly.Zsanett@uni-nke.hu

Fenyvesi Csaba

egyetemi tanár, PTE ÁJK, Pécs
e-mail: fenyvesi.csaba@ajk.pte.hu

Hautzinger Zoltán

egyetemi docens, NKE Rendészettudományi Kar, Budapest
email: Hautzinger.Zoltan@uni-nke.hu

Herke Csongor

egyetemi tanár, PTE ÁJK, Pécs
email: herke.csongor@ajk.pte.hu

Herke-Fábos Barbara Katalin

egyetemi tanársegéd, PTE ÁJK, Pécs
e-mail: fabos.kata@ajk.pte.hu

Nótári Tamás

egyetemi tanár, az MTA doktora, Sapientia EMTE, Kolozsvár
e-mail: tnotari@kv.sapientia.ro

Pallo József

egyetemi docens, NKE Rendészettudományi Kar, Budapest
e-mail: Pallo.Jozsef@uni-nke.hu

Peti András

PhD-hallgató, NKE, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Budapest
e-mail: Peti.Andras@hallg.uni-nke.hu

Ruzsonyi Péter

egyetemi tanár, NKE Rendészettudományi Kar, Budapest
e-mail: Ruzsonyi.Peter@uni-nke.hu

Szabó András

PhD-hallgató, PTE ÁJK Doktori Iskola, Pécs
e-mail: andras.dr.szabo@gmail.com

Tóth Andrea Noémi

egyetemi adjunktus, DE ÁJK, Debrecen
e-mail: toth.andrea.n@gmail.com

Varga Árpád

Jász-Nagykun-Szolnok megyei főügyész, Szolnok
email: dr.varga.arpad.55@gmail.com

TARTALOM

FINKEY FERENC 150

Ambrus István 3

Finkey Ferenc egyes nézetei a bűncselekménytan köréből

Batta Júlia Dóra 15

Finkey officialitás-elméletének hatása a magyar büntetőeljárásra

Bodnár András Péter 25

A bizonyítási eszközök fejlődése Finkeytől napjainkig

Domokos Andrea 35

Finkey Ferenc, a kálvinista büntetőjogász

Elek Balázs 45

A favor defensionis elve Finkey korában és napjainkban

Fantoly Zsanett 57

Megváltozott ügyészi szerepfelfogás az új magyar büntetőeljárási törvényben

Fenyvesi Csaba 69

Büntetőeljárás-jogi és kriminalisztikai alapgondolatok a felismerésre bemutatásról
– Finkey Ferenc nyomán

Hautzinger Zoltán 83

A büntetéstan alternatív irányai?

Herke Csongor 95

A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve – az önvezető járművekkel
kapcsolatos büntetőjogi problémák Finkey Ferenc akadémiai székfoglaló
beszédének tükrében

Herke-Fábos Barbara Katalin 109

Az igazságügyi gyermekvédelem fejlődése Finkeytől napjainkig

Pallo József 125

Finkey Ferenc, az első magyar pönológus

Ruzsonyi Péter 143

Finkey Ferenc hatása a kriminálpedagógia fejlődésére

Szabó András 157

A párviadatok jogi és erkölcsi megítélése a reformkortól a XX. század közepéig

Tóth Andrea Noémi 171

A büntetőeljárás fő céljának érvényesülése a semmisségi panasz- és a felülvizsgálati eljárásban

Varga Árpád 179

A tiszazugi arzénes asszonyok
és a pereikben hozott halálos ítéletek a Kúria előtt

TANULMÁNY

Peti András 195

A Bukaresti Értéktőzsde Felelős Társaságirányítási Kódexe a romániai állami vállalatok szabályozásának tükrében

IN MEMORIAM

Nótári Tamás 219

In memoriam Bragyova András

CONTENTS

FERENC FINKEY 150

István Ambrus 3

Ferenc Finkey's opinions on the theory of criminal offence

Júlia Dóra Batta 15

The effects of Ferenc Finkey's principle of officiality
on the Hungarian criminal procedure

András Péter Bodnár 25

The evolution of the means of proof from Ferenc Finkey to present days

Andrea Domokos 35

Ferenc Finkey, the Calvinist criminal lawyer

Balázs Elek 45

The principle of favor defensionis in Finkey's age and nowadays

Zsanett Fantoly 57

The Changing Role of the Prosecutor in the new Hungarian Criminal Procedure

Csaba Fenyvesi 69

Criminal procedural and criminalistical basic thoughts
about identity parade – following Finkey Ferenc

Zoltán Hautzinger 83

Alternative Trends in Penology?

Csongor Herke 95

Injustice as a Criterion of Punishable Acts - criminal law problems related
to self-driving vehicles in the light of the inauguratory speech by Ferenc Finkey

Barbara Katalin Herke-Fábos 109

The development of child protection in justice from Finkey to present day

József Pallo 125

Ferenc Finkey the first hungarian penologist

Péter Ruzsonyi 143

The influence of Ferenc Finkey on the development of criminal-pedagogy

András Szabó 157

The legal and moral assessment of dueling in the 19th and mid-20th century in Hungary

Andrea Noémi Tóth 171

Achievement of main objectives of criminal procedure in the proceeding on complaint of nullity and in the review proceeding

Árpád Varga 179

The arsenic women of Tiszazug, their criminal suits and death sentences at the Hungarian Royal Court

STUDY

András Peti 195

Code of Corporate Governance of the Bucharest Stock Exchange in the Light of the Regulation of Romanian State-Owned Companies

IN MEMORIAM

Tamás Nótári 219

In memoriam András Bragyova

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag elsőközlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, körülbelül 40 000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15 000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid angol nyelvű összefoglalót kell mellékelni, és meg kell jelölni 5-6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **félidézőjelet** (a ' jelet, billentyűkombinációja: shift + 1).
- pl. Szász-Schwarz Gusztáv szerint *„az ő jogalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jogalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását 'kölcsön címen' elismerte legyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy 'kölcsönlevelet' vagy 'adóslevelet' állít ki róla”.*
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).
- A századokat római számmal írja (XIX. század).

Különböztesse meg egymástól:

- a **kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet** – mondatokon belüli közbeékelés esetében,
- **kiemeléshez dőlt** betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerüendő,
- **idézetekhez dőlt** betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja és tegye idézőjelbe is,
- idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: [...]

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Az első lábjegyzetben kérjük minden esetben feltüntetni **az idézett mű valamennyi bibliográfiai adatát**: szerző(k) neve(i), mű címe, kiadó, kiadás helye, évszám, oldalszám. **Ismételt hivatkozás esetében** elegendő csak a szerző családneve, majd *i. m.* és az oldalszám feltüntetése, pl. BECK: *i. m.*, 11. Ugyanattól a szerzőtől több mű hivatkozása esetén a szerző neve után a mű címének első szavát (hasonló című művek esetében, első szavait) is fel kell tüntetni: BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén az irodalomjegyzékben is feltüntetni, ábécésorrendben, sorszámozással.

A hivatkozási szabályok összefoglalása:

1. az első hivatkozás teljes bibliográfiai adatokkal történik;
2. hivatkozás ugyanarra a műre a soron következő lábjegyzetben: *Uo.* megjelöléssel történik;
3. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanattól a szerzőtől csak egy művet hivatkozunk a tanulmányban;
4. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanannak a szerzőnek több művét is hivatkozunk;
5. a szerző által felhasznált szakirodalmat irodalomjegyzék összegzi.

Általános példa:

1. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve, oldalszám.
2. *Uo. (dőlttel)*, oldalszám.
3. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *i. m.*, oldalszám.
4. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *Rövidített cím...*, *i. m.*, oldalszám.
5. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve.

Példák:

Egyszerűs művek hivatkozása:

1. BECK Salamon: *A köteles részes jogállása*, Athenaeum, Budapest, 1913, 11.
2. *Uo.*, 17.
3. BECK: *i. m.*, 11.
4. BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

Két- vagy többszerzős művek hivatkozása:

1. KOZMA Anna, LŐRINCZ György, PÁL Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG Orac, Budapest, 2020, 43.
2. *Uo.*, 57–63.
3. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *i. m.*, 57–63.
4. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *A Munka...*, *i. m.*, 57–63.

Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás:

1. VERESS Emőd: *Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről* = *Lábady Tamás emlékkönyv*, szerk. KOLTAY András, MENYHÁRD Attila, LANDI Balázs, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 311.
2. *Uo.*, 312.
3. VERESS: *i. m.*, 312.
4. VERESS: *Gondolatok...*, *i. m.*, 312.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás:

1. VÉKÁS Lajos: *Szladits Károly és magánjogi iskolája*, Jogtudományi Közlöny, 2018/2, 72–77, 75.
2. *Uo.*, 76.
3. VÉKÁS: *i. m.*, 76.
4. VÉKÁS: *Szladits...*, *i. m.*, 76.

Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):
www.alkotmánybíróság.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

A szerző a kézirat beküldésével szavatolja, hogy a tanulmány saját, eredeti szellemi alkotása, illetve amennyiben felhasználta mások munkáit, azokat megfelelő módon idézte és szakszerűen hivatkozott rájuk.

A szerző szavatol azért, hogy a művön nem áll fenn harmadik személynek olyan kizárólagos szerzői joga, amely az Erdélyi Jogélet kiadója felhasználását akadályozná vagy korlátozná.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőt a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül.

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: <https://publicationethics.org/resources>.

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-364-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:

Metaforma Kft.

Tipográfia:

Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

F&F INTERNATIONAL Kft.
Felelős vezető: Ambrus Enikő igazgató